

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

AZ UTOLSÓ

REGÉNY HÁROM KÖTETBEN

IRTA
MALONYAY DEZSŐ

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1896

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-94-1 (online)
MEK-16123

TARTALOM
AZ UTOLSÓ.
ELBESZÉLÉSEK.
Lady Robinson.
Ezerkettedik éjszaka.
Hôtel Voltaire.
Sarah.
Az illető.
Legenda.

ELSŐ KÖTET.

I.

Istenem, hol is kezdődik?...

Igen, - világosan emlékszem egy szürke reggelre és ott kezdődik az én szegény lelkem története. Amit odáig leőrltem volt életem szomorú malmában, az csak üres, visszatérő órák egyhangú halmaza.

Akkor jött az a reggel, amely pedig tulajdonképpen csak olyan volt, mint a többi, mégis örökre megmaradt az emlékezetemben. Talán azért, mert még üresebb volt, mint a többi.

Szóval arra a reggelre emlékszem.

A lovam unott, lomha lépésekkel mászott velem hazafelé az Arc-de-Triomphe kapaszkodóján. Magam is lomhán lötyögtem a ló hátán, ki-kicsuszott ujjaim közül a kantár és fáradságosnak találtam utána nyulni.

Kétségbeejtően szürke volt az egész világ. Az a rengeteg kapu is szürkén tátongott ránk, úgy alulról nézve csak a szürke ég látszott a torkában, mintha nem is Páris, hanem a feneketlen, fakó semmi lett volna benne.

Lovasok, kocsik, gyalogjáró emberek mind arra felé iparkodtak mellettem s az a kapu lenyelte őket előlem a semmibe. Az ötlött az eszembe, hogy a sok hiú csatanév helyett őszintén rávésethették, hogy olvassa a Boisból besiető népség: - „Mondjatok le minden ábrándjaitokról, soha haza nem találtok!”

Különösnek találtam, hogy az a sok ember mégis mind megy valahová, sőt siet, mintha nem léteznék semmiféle hangulat és csak dolga volna mindenkinek, amire nézve mindegy, hogy kék-e az ég vagy szürke. Vannak jelentéktelen dolgok, amelyek egy megfeszíthetetlen pillanatban a banálitásig híven belévesődnek az emlékezetbe: élénken emlékszem egy asszonyra, maga volt a jól táplált polgári tisztesség, ott ment el mellettem, a gyalogjárón, de úgy sietett, de úgy... Talán a piacra ment... És én gondolkodtam, hogy hova megy?... Éppen az az egy, az ezer közül...

Fölértem a Place de l'Etoile. Ott hömpölygött előttem a Champs Elysées lejtőjén ló, kocsi, ember. Messze lent, a Concorde-téren, a királyi kert rácsa előtt, megtorlódott és azután szétáradt, mint a zsilipet ért mocskos essőlé.

Én is besodródtam az árba s mentem velük. Köszöntöttek, - én is köszöntem. Ki? Tudom is én! Senki se érdekelt. Nem láttam az egyes embereket, valamennyit láttam együtt, - ugyanis elég undorítóak voltak..... Azaz, talán erős ez a szó!... Olyan nehezen találok meg az érzelmeimnek megfelelő szavakat, hisz annyira csupa érzelmárnyalatokkal volt teli az egész életem, hogy azt sem tudom, hol voltak az átmenetek vagy hogy egyáltalában voltak-e az érzelmeimben átmenetek? Nem csupán egy sivár, örökké árva lélek beteges tengődése az én egész kopár ekzisztenciám, amelynek sorsa és fejlődése teljesen kívül esett az én individuális akarat-befolyásomon?...

Hisz úgy szerettem volna teljes életemben akarni, de én már csak az akarat öntudatáig jutottam, bennem már ez finomodott az analízáló melankólián keresztül az öntudatos tehetetlenség végzetes lelkifurdalásai felé.

Az általánosságok érdekelték és azokban olyan kellemesen, jólesően esett szét a figyelmem, mint ahogy a határtalan égen foszlanak a felhők, lágyan, nesztelenül. És ilyenkor fizikai gyönyörűséget is éreztem: - langyos meleget az ereimben, valami pihenésfélét, amely kellemesen, szeliden borzongatott. Ilyen lehet az, amit én sokszor elképzeltem, amire félve vágytam, de amit megtenni nem lettem volna soha eléggé erős: - ha beülnék egy kád langy meleg vízbe és fölhasítanám a csuklóimon az ütereimet... Ezt, ezt a két vágást nem tudtam megtenni...

Elgondoltam, hogy csak egy pillanatig tartana, de addig se, csak két villámgyors érintés, jó éles késsel... És próbáltam a karszékem párnáján, villámgyorsan hasítva a dagadó szövetbe két nyílást... Azután a langyos vízbe hanyatlanának a karjaim, én hátradőlnek, látnám, mint pirul a fehér márvány-kádban a gőzölgő víz, mind pirosabbá, pirosabbá... azután lefáradnának a pilláim, folyton könnyebb és könnyebb lennék és lassankint haldoklanék a hallásom és végre nem hallanám azt a rémületesen zsongó hangját a csöndnek, amelyet tizennyolc éves korom óta évekig iszonyuan hallottam.

És éppen ennek az ellentéte, a másik véglet, az, hogy az egészen apró, csaknem mikroszkopikus dolgok érdekelték kegyetlenül. A lovam sörényéből a kabátom gombján akadt egy szál... Azon eltanakodtam naphosszat, gyötörtem az agyamat, de egy kerek egész gondolat meg nem fogamzott e meddő kínlódások révén, - csak gondolkoztam, a megfeszített gondolkozás minden emésztő fáradtságát átéreztem, de az eredményt, a gondolat végösszegét hasztalan kerestem; ahogy a fáradt test álomba szédül, úgy hullott át az én agyműködésem e fárasztó apróságokból az általánosságok ájulásába pihenni.

És ime, még most is analizálok, szinte félek az igazi élettől, az egészséges, drámai akciótól. Igaz, hisz én talán nem is cselekedtem soha, a körülöttem élő cselekvés mozgatott, lökdösött néha, amikor utjában voltam, míg egyszer azután fellökött, keresztül gázolt, tátongó sebeket vágott rajtam acélpatáival s én még ma is itt hentergek belé a földön - és okoskodom... Ugy szeretnék feküdni, hogy ne fájjanak a sebeim nagyon és főként úgy, hogy észre ne vegyen az élő, rohanó, egészséges élet, mert még én is élni szeretnék, most...

Roppant kényelmesen megoldhatnám az életem problémáját, ezt a megoldhatatlant, ha bolondnak deklarálnám magam. Ugy sejtem azonban, hogy van itt más magyarázat is - és ebből faragom a jövődökre a reménységeimet.

Azt hiszem, hogy túl vagyok azon a koron, amelyet családom tagjai rendszeren meg szoktak érni. Apám, nagyapám s a férfiak rendszeren 50-54 éves korukban haltak meg vagy lötték őket főbe mások vagy önmaguk. Most 54 éves multam. Tehát: - hátha leéltem már azt a negatív életet, melyet az ő pozitív bűneik róttak rám örökségül s még hátralévő napjaimra összehopphatnék magamnak egy kis boldogságot?... Negatív lesz ez is. Mindegy! Összeképzeltem magamnak jogaimat a boldogságra, most majd összeképzelem magát a boldogságot is. Csak nem szabad mozdulnom, mert akkor ez is az ördögé lesz. Először is azt kell erősen elhinnem, hogy a magyarázat, amelyet találtam, jó és helyes, - így tehát ezt nem szabad tovább bolygatnom; azután azt is erősen hinnem kell, hogy boldog vagyok, így tehát ezen se szabad gondolkoznom. Végre, egy pillanatig se szabad kételkednem abban, hogy mindezt képes vagyok akarni.

És mindezek után hagy legyek én bolond, de legalább tiz esztendeig, ötig... négyig, háromig... csak egy hónapig... csak egy fél óráig olyan boldog lehessek, mint a milyen Don Quichotte volt.

Azt hiszem, én is vagyok olyan jó ember, mint ő volt, megérdemlem ezt a fél órát.

Akkor reggel hasonlítottam először ő hozzá magamat. Külsőleg is olyannak képzelem őt, mint amilyen én voltam huszonhárom éves koromban. Már akkor megállt az idő reám nézve és azt hiszem, egy fáradt, sokat küzködött és nem boldogult harminchat éves ember érezheti úgy magát, mint én éreztem akkor, meg azután sokáig, míg meg nem vénültem. Mindig egy helyt állott a korom.

A lovam bogarászva vitt a kocsitömegben, hol az út közepén, hol meg kiténfergett velem egészen az út szélére, föl a gyalogjáróra. Egy nagy virágkereskedés tükörablakában pillantottam meg magamat. Annyira meglepő volt a látvány, hogy önkénytelenül megrántottam a

kantárt. A nemes állat azonnal fülébredt a durva mozdulatra, engedelmesen megállt ugyan, de fölhorkant, megrázkódott, összeszedte magát, formái kiteltek és kecsesen szegte meg a nyakát.

Istenem, én csak még annál furcsább voltam a hátán!.. Vékony lábszáram renyhén lógtak le kétoldalt, a törzsem üresen görbült előre, a mellem horpadt és a fejem, hegyesre vágott fakó szakállammal, az is olyan furcsán billent ide-oda, mint egy ugrató karón fordítva fönnakadt, megviselt clown sipka.

Ni!... Don Quichotte, a bús képű lovag!...

Egészen szembe fordítottam a tükörrel a lovamat s úgy néztem magamra, mint egy idegenre, aki kíváncsivá tett. A lovam határozottan rontotta az illúziót, tulságosan formás volt alám. Végig simítottam hegyes szakállamat... Szinte elfeledtem, hogy az utcán vagyok. Valaki rám szólt:

- Talán borotválkozni méltóztatik?

Erre nagy röhögést hallottam, nekem szólt, már egész nézőközönség kerekedett körém és ijedten vettem észre, hogy mekkora föltűnést keltettem.

Egy nagykalapos leány állt közvetlenül a lovam orra előtt s arcátlanul mosolygott rajtam. A többiek hangos megjegyzéseket tettek. Arcomba futott a vér, melegem lett, szerettem volna a fejére csapni annak a leánynak....

Hevesen kaptam szárba a lovamat, az fölágaskodott - a leány sikítva ugrott félre, én meg vágtattam el onnan, nem nézve se jobbra, se balra. Éreztem, hogy fordul meg utánam az Avenuen mindenki, hogy mutatnak utánam - előlem meg rémülten szaladtak félre, kiáltozva, karjaikat nyújtogatva.

Don Quichotte vágat a szélmalomok ellen...

Az elől a nagykalapos, kihívó tekintetű leány elől futottam.

II.

Mintha el lehetne futni az „asszony” elől...

Milyen boldogok azok, akiket „egy” asszony tesz szerencsétlenné! Engem minden asszony üldözött és jaj volt nekem attól a pillanattól kezdve, amikor először féltem tőlük.

Hogy egy életképtelen fajt akart talán bennem befejezni és megsemmisíteni az örök, bölcs természet?!

Hát nagyon irgalmatlan az ő bölcsesége. Nem tudom elképzelni, hogy miféle zavarokat okozhatott volna az a nagy Mindenség háztartásában, ha egy ilyen magamfajta kis féreg ötven esztendővel kevesebbet kínlódik s az a bölcs Természet ötven esztendővel hamarabb törli ki a számadásaiból?

Vagy azért voltam, hogy tanuságul szolgáljak? Hogy én legyek a moral a Kerbastik d'Azincourt familia végén?

Így romantikusabb.

És hát így akkor a fouesnanti plébánosnak van igaza: - van valami Isten e komédia mögött és az kegyetlenkedik néha velünk és áldassék az ő szent akarata, mert nem éri azt be a mi véges földi eszünk, hogy merre vezetnek az ő útjai...

Igaz ugyan, hogy ez a legkényelmesebb magyarázat az Isten szempontjából és reánk nézve is csak olyan mindegy, mint akár ha azt hisszük, hogy csalódik a fouesnanti plébános.

A fő az a boldogságra és boldogulhatásra, hogy higgyünk valamiben, de fanatikusan: egy természetben, egy művészetben, egy ideában, egy Istenben vagy egy asszonyban... ha tudunk... A végén mind csak egyre megy ki és...

Nem ér ez az okoskodás semmit!

A Renaissance nagy emberei, akik cselekedtek, tehát igazán éltek és teremtettek is, - a valódi nagy hadvezérek, akik gyakran csudálatosan szimpla egyéniségek voltak s talán éppen azért akkorák, mindig csak egy lehetőséget láttak és habozás nélkül mentek arra az egyre, tehát minden hitükkel. Persze, így biztos a diadal, ha pedig kudarc, - akkor legalább megrendítő tragédia.

Az én kis komédiám csak szánalmas.

Ilyenek a modern tragédiák.

III.

Akkor nap annak a nagykalapos, kihívó tekintetű leánynak az emléke üldözött. Jött utánam, elém állt, bármerre tekintettem. Átöltöztem s azalatt a tükörből vigyorgott rám. Leheveredtem és mintha mellém ült volna, éreztem, hogy melegít a teste. Fölugrottam s kinyitottam az ablakot, hogy friss levegőt kapjak a kertből.

A mi komor, vén kertünk!...

Minden tavaszkor elkésve szánták rá magukat a mi fáink a bimbózásra. A szomszédban volt a karmeliták kertje, ott már lombosak voltak a fák régen, amikor a mieink még csak készülődtek s itt-ott látszott az ágaikon némi halavány-zöld szín. Gyerekkoromban levíttek néha sétálni, de én féltem ott, minden olyan magas volt és feketék voltak a fatörzsek, sehol egy zöld ágat el nem értem. Aztán meg azt hittem, hogy folyton lesnek az ablakokból, nem követek-e el valami helytelenséget?... Nem éreztem benne magamat soha egyedül, pedig soha senkivel nem találkoztam a fák között, az ezer gonddal fésült úton. Egy harangkondulás jelezte, hogy a családtagok közül valaki belépett a kertbe s arra minden kerti cseléd el-kotródott. Igen, ez az egy érdekelt a kertben! Szerettem volna rájönni, hogy ugyan hova bújhattak?... Bizonyosan lesnek rám valami jól eldugott helyről és nevetik, hogy keresem én őket... Így hát ügyeltem magamra, hogy nevetségesnek ne találjanak. Az öreg kertész fedetlen fővel, alázatosan meghajolva állott az üvegház előtt. Máskor, - láttam őt az ablakból, - kurtaszáru pipa volt a fogai között vagy mosolyogva fütyörészett; így közről azonban egészen másmilyen volt: - mint egy temetőpásztor, aki előtt a koporsóval vonulnak el. Dehogy mertem volna őt megszólítani! Ugy feszélyezett, akárcsak apám örökké csukott ablakai a Hotel balszárnyán.

Az a leány oda könyökölt mellém az ablakba is.

A tavasszal küzködő fekete fák közé szürkén esett be az ég, de azért mégis tavasz volt az. Erőszakosan tolult be az ablakon, olyan különös szaga és ize volt, én önkénytelenül hőköltem hátra előle. És mintha minden ízem nőtt volna, úgy éreztem, hogy tágulok, feszül szét a mellem, emelkedem és a bútorok összezsugorodnak körülöttem...

És az a leány teliállja az egész szobát, ott van az ablakban, azután tovább, mindenütt, amerre nézek, végig a fal mellett, az asztalon, a székeken. Fönt, mellettem, előttem, a hátam mögött - és mind tódul be az ablakon, sok, sok leány, hozza őket a tavasz...

Hova meneküljek?...

Tehát ma is úgy lesz, mint egy idő óta mindennap? Üldözni fog egy női arc s én lélek-szakadva menekülök majd előle egyik szobából a másikba, egyik könyvtől a másikhoz, ki az utcára, hogy elhagyjam valahol, de nem fogom tudni elveszíteni, jön majd utánam mindenütt és agyon fáraszt, míg csak reszketve, dideregve álomba nem szédülök éjfél után. És még akkor sem irgalmaz, mert az álmaim közé tolakodik, égetni fog vagy késsel hasogatja az oldalamat, úgy, hogy lucskossá izzadom magam alatt a párnákat és lázas kiáltásomra berohan majd a legényem.

És majd holnap reggel?...

Halálra fáradtan ébredek minden reggel. Nem tudok az egész előttem lévő napba beleképzelni valami olyan eshetőséget, ami megérné a fölkelés és felöltözködés fáradságát.

Tudom, irgalmatlanul bizonyosan tudom, hogy éppen úgy járok, mint jártam tegnap és valahol belébotlom egy átkozott nősténybe és annak a martaléka leszek.

Nem lehet őket kikerülni!

Ott vannak a könyveimben, a bibliától kezdve, - a muzeumokban, - az utcán, - a lehetséges szórakozásaimban... És... és... bevallom, mert az az átok, hogy ha nincs ott, hát mégis rá-találok! Érzem én, hogy a fehérenemüimet női kezek varrták, a butoraim szövetjét női kezek szőtték, a fonált női kezek sodorták, vagy... tudom is én!!...

Ki kell találnom valamit ellenük!

IV.

Erik, a legényem, az egyetlen a hotelbeliek között, aki olyankor is szokott beszélni, amikor nem kérdeztem, folyton sopánkodott, hogy: - ha ő az én helyemben volna!...

Ő is a családhoz tartozott, még a nagyapját hozták hozzánk Angliából. Öt éves multam, mikor mellém osztották őt s mód nélkül unhatta az én egyhangu szokásaimat. Mi több, egy alkalommal szemrehányás-félékkel illetett, hogy én bizalmatlan vagyok ő hozzá és ő busul, mert nem érdemli meg.

Nem értettem, mit akar?

Erre mondott sok alázatosságot, hogy ő milyen hű, odaadó, hogy én mellettem öszült meg és hogy én mégis úgy bánok vele?

- De hát mi baj, Erik?

- Semmi, kis grófom! A világért se!... Semmi!... Csak nekem rosszul esik.

Ugy ment ki, hogy őszintén megsajnáltam. Mi szomoríthatja őt ennyire? Visszacsengettem. Mereven állt meg az ágyam előtt, várva a parancsot.

- Erik, tudni akarom, mi bajod?

Sima arca maga volt az önfeláldozó becsületesség s úgy nézett rám, mint az öreg vadász-kutyák a gazdájukra.

Közelebb intettem őt.

- Add ide a kezedet!... Így!... Nos hát, halljam, mi baj, öregem? Rosszul esett valami? Mi?

Igazán úgy csillogtak a szemei, hogy azt hittem, rögtön könnyekre fakad. Tétovázva igazgatta az éjjeli-asztalon a poharat, majd meg a takarót egyengette rajtam. A szemeim közé nézett és hirtelen elkapta rólam a tekintetét. Biztattam, hogy beszéljen.

Csak köntörfalazott.

Már türelmetlenné lettem, de ő is jól ismert, észrevette - megint kezdett hálálkodni s ezalatt egészen átváltozott az arca, cseléd lett.

Mikor kisütötte, hogy:

- Kis grófom úgy él, mintha kolostorban volnánk! - olyan közönséges volt, hogy elhidegített. Gyanuba fogott, hogy csalom őt, a háta mögött dorbézolok és titkolom előtte.

- Menjen ki!

Erre megmerevedett, azután nesz nélkül kiment.

Szegény Erik!... Talán igazságtalan voltam hozzá utóbb is?... Milyen keservesen eshetett neki! Mert hát mit vétett?... Hasznót akart huzni? Hisz megvolt mindene, valószínűleg mérsékelten lopott is, mint a többi, mint az apja, a nagyapja, mint valamennyi. Vagy talán hasznót akart huzni csakugyan? Így is igaza volt. Mindenféleképpen igaza volt neki.

Azután ki is békültünk.

Ő azt mondta, hogy tőlem nem vehet semmit rossz néven, - én pedig... Hisz megfulladtam volna ő nélküle otthon.

Éjjelenként, ha nem tudtam aludni vagy fölriadtam, bejött, mint gyerekkoromban és mesélt. Ledörzsölt, friss hálóinget adott rám, leült az ágyam elé, életbölcsekre oktatott. Gyerekkoromban azt magyarázta, hogy nem kell félni a sötétségtől, később pedig, hogy nem kell félni az asszonyoktól. Ha rászóltam, elhallgatott, megmerevedett, cseléd lett belőle. Kényelmes ember volt ő, valóságos telivér cseléd-race: - kapaszkodó, engedelmes és óvatos, többet talált ki, mint amennyit mondani kellett neki és többet tudott, mint amennyit elmondott. Engem pompásan ismerhetett és azt hiszem, teljes jóindulattal viseltetett irántam. Amit a familiáról tudok, azt nagyrészt tőle hallottam, de soha gyerekkoromban a határokon túl nem ment, diszkrét volt, lehet, hogy ösztönszerűleg, a saját érdekében. A leghasználhatóbb diplomatak egyike lett volna belőle, ha nem örökölt akkora adag ragaszkodást egy biztos egzisztencia iránt, hogy minden egyéb értékesíthető képességei ugyyszólva csak annak az egynek az érdekében érvényesültek.

Tizenhat éves koromig a nevelőim s talán az apám meglegedéseért iparkodott, de persze úgy, hogy az én rokonszenvem se kockáztassa, bölcsen tudva, hogy azután is jó dolga lehet mellettem.

Tizenhat éves koromban határozottan mellém állt. Nem mondom, hogy öntudatos volt az eljárása mindig, nem, de ösztönszerűleg kitalált, sőt néha, elég ügyesen, idomítani is próbált.

- Szegény ember! Különb temperamentumot érdemelt volna, mint az enyém.

Eleinte várta, hogy már mi lesz? Mikor kezdek könnyelműségeket követni el?... Valószínűleg ügyelt volna rám, hisz arra is számítania kellett, hogy akkor se lehessen kifogásom ellene, ha megvénülök, - bizonyosan ügyesen igazította volna ő ezt!

Később próbálgatott kiadni a könyveim közül. Rangomra, állásomra hivatkozott és beszélt néha a faubourg skandalumairól. Kedvetlenül hallgattam, hát elhallgatott vele.

Egyszer a Hotel berendezéséről fecsegett.

- Ha a kis grófom egyszer ki akar menni, az üvegházból nyílik egy ajtó a karmeliták kertje alá. Ott észrevétlenül ki lehet ám menni.

Erről nem is tudtam.

Ő valószínűleg lesett is utánam, de soha rajta nem csíptem. Különben is, ha jártam valahol, ő ült a kocsis mellett.

Biz ez elég egyhangu volt!

Na és azután elcsüggedt, gyanuba fogott, hogy ügyesebb vagyok, mint ő, és hogy én kijátsoztam. Ama jelenet után látszólag elhitte, hogy mégis őszinte voltam irányában. Várakozó álláspontot foglalt s néha házasságot emlegetett.

- De mikor sehova nem méltóztatik járni! - Soha meg nem érem én úgy, hogy az én kis grófom boldog legyen.

- Már úgy, Erik, nem, az bizonyos. Nem fogok én megnősülni.

- Oh dehogy, mi lenne akkor a családból?

- Ki nem állhatom a nőket.

- Hát meg kellene velük ismerkedni. Így nem is lehet, bocsánatért esedezem. A lovát se szerette eleinte a gróf úr.

- Az más, barátom.

- Csak olyan az, kérem, tessék nekem megengedni! Amit az ember nem próbál, ahhoz nem is ért.

Megmagyaráztam Eriknek, hogy idegenkedem a nőktől, képtelen volnék együtt élni egy asszonnyal. Ő alázatosan mosolygott és azt okolta, hogy mióta anyám meghalt, alig is beszéltem nőikkel. Igaza volt.

A Hotelben alig láttam asszonyt, atyám személyzete és az enyém is, - kizárólag férfiakkól állott. Anyám lakosztálya zárva volt, atyám évenként négy hónapot töltött Párisban, de anyám halála óta, nemcsak hogy nem fogadott, de én soha nem is hallottam, hogy a kapus vendéget jelzett volna.

Fekete volt ez az élet.

A cselédség folyton gálában, némán ácsorgott a folyosókon, a kapus teljes diszben nyitott kaput a kocsim elé, amikor engem, sápadt kis foglyot, valamelyik börtönőröm, többnyire az abbé, levegőre vitt.

Visszajövet ismét a tekintélyes portás tárta föl a kocsi előtt a masszív tölgyfakaput, a cselédek a lépcsőn vártak s a rengeteg, barna ebédlőben nyolc éves koromtól kezdve ketten ebédeltünk atyámmal évente négy hónapig, nyolc hónapon keresztül pedig egyedül ültem az asztal mellett. Erik állott a székem mögött, a maitre d'hotel a tálaló előtt s egy legény szolgált. Egy tányér meg nem csörrent, csak a maitre d'hotel jelentette sorra halkan az ételeket. Olyan volt az és én mindig úgy is képzeltem - mint a misék az anyám folyosójáról nyíló házi kápolnában: mindig egyforma, mindig szomorú és ünnepélyes. Sírni szerettem volna, küzdöttem a könnyeimmel, de féltem azoktól a merev alakoktól, a csöndtől, a meg-meglobbanó gyertyalángoktól.

Atyám kívánta, hogy ez így legyen.

És később is így volt, csak abból a legényből, aki gyerekkoromban szolgált föl, időközben maitre d'hotel lett és egy másik került a helyébe, de az is úgy tudta a rendet, mintha örökké ő hordta volna hozzám a tálat. A régi maitre d'hotel talán nyugalomba vonult, nem tudom; ez volt az egyetlen esemény a házirendben nyolc éves korom óta.

Az soha eszembe se jutott, hogy egy pillanatra bár, megtagadjam valamelyes irányban az engedelmességet. Néha nem ettem. Sorra hordták föl az ételeket, nem nyúltam egyikhez se,

hisz fojtogatott a zokogás és kínlódva nyeltem vissza, de azért nem mertem volna fölkelni az asztaltól.

Ilyenkor Erik fölém hajolt, igazított valamit a teritéken s lopva sugta a fülembe: - mindjárt vége lesz, kis grófom, mindjárt!..

Ő se mert hangosan beszélni, nem mert egy szóval se kínálni, pedig csak egyedül voltam és a három cseléd.

Igaza volt Eriknek. Egy fehér főköttős szobaleány napsugarakat áraszthatott volna a néma, hideg, komor folyosókra és megtanított volna bennünket mosolyogni. Reggelenként énekelt volna porolás közben, az ebédlőben kínált volna, mikor elszorult a szívem és midőn este reszketve a paplan alá bujtam és belézokogtam a párnákba vergődő kis szívem névtelen szenvedéseit, ő bizonyosan bejött volna hozzám és megcirógatott volna, hozott volna mandolás süteményt, amit az ebédlőben dugott volna a zsebébe, látva, hogy nem tudok enni, mert sírni, csak keservesen sírni szeretnék, de azt se merek...

Igaza volt neki.

V.

Egy délután, - nem tudom egészen tisztán elválasztani egymástól azokat az egyforma, szürke napokat, de ez is akkoriban történt, - egy délután a második emeleten lévő könyvtárban gubbasztottam.

Fáztam, mint rendesen. Erik egy nagy bőrszéket húzott a kandalló elé s időnkint benézett hozzám, megigazgatta a tüzet. Egy egész fatörzs izzott és pattogott az óriási tűzhelyen, pirítva a kandalló méhébe kovácsolt családi őscímert, a koronás agarat és a köréje vert vas betüket: *Jamais Breton Ne Fit Trahison*.

Csaknem bent ültem én is a tűzhelyen, egészen a kandalló párkánya alatt volt a fejem. Szemközt velem, a magas, templomba illő ablakon át a karmeliták tornya látszott, madarak szálltak rá, nehézkes röptű varjak, összebújtak és bóbiskoltak. Hirtelen meg fölrebentek, valamennyien egyszerre, lomhán köröztek a magasban s az egyik kivált a hosszúéletű bölcs madarak közül és letelepedett a torony csúcsán, a rozsdás fekete kereszt karjára, egészen a végire. Aludt s mintha folyton ingott volna. Egykedvűen vártam, mikor szédül le és eközben azon tűnődtem, hogy miért rebent fel az imént egyszerre valamennyi?... Miért hagyta el a többi ez az egy?...

Az ölemben feküdt egy kötet a családi krónikából, melyet a papjaink kötelessége lett volna rendesen vezetni, de némelyik csak úgy hébe-hóba jegyzett föl egyet-mást, keresztelőt meg temetést, azt is olyan kacskaringós hetűkkel, mintha egyenesen a dáridóról vagy a torról ment volna bötüt vetni. Egy a XV. század elején például kétszer is leírta a lakodalmas éneket, hogy végig teljék a pergamentje.

A varjum békésen szundikált a kereszten s félálomban vártam én is, hogy mi lesz vele?...

Erik bejött, motoszkált mögöttem és morgott valamit. Háromszor is kérdeztem, hogy - mit mond?

- Már csak azt mondom, kérem, hogy tudom én, mi a baj!

- Dehogyan van, nincs semmi baj, Erik. Csak fázom. Nem akar ez a tűz tisztességesen égni, csináljon vele valamit, kérem.

Fogta a vasat és haragosan bökdöste az izzó tuskót. Ezalatt folyton beszélt, de nem értettem belőle semmit. Szépen kértem, hogy ne sajnálja tőlem a hangosabb szót.

- Azt gondolnám én, kis grófom, könyörgöm, hogy megraknám itt ezekből a könyvekből a tüzet, majd égne az aztán, tudom Isten!

- No azért kár volna, öreg.

- Már nem tudom én, mi kár volna! Hogy itt eszi magát a kis grófom?... Bezzeg, az abbé nem jár ide! Nem jár ide más jótét lélek, csak mi ketten, hogy az Isten akárhova tegye ezt a sok penészes papirost. Ki látott már ilyet?... Dejszen, nem az áldott grófné szobáit kellett volna nekünk becsukni, hanem ezt a papiros aszalót, ezt az unalomsekrestyét, meg azt a másikat ott lent, azt a kápolnát... Ott szedjük a náthát mindnyájan. Az abbé átjárhatna a karmelitákhoz misézni, ha annyira kedve telik benne.

Lassu hangon istentelenkedett, hagytam őt, hogy beszéljen. A varjum még mindig árván bólintgatott a kereszten.

- Minden reggel misére, minden délután ide... Nem élet ez, kis grófom, megvénülünk időnap előtt, meg...

- Mit csináljon az ember, Erik?

- Csináljunk bizony valamit!

Aztán ismét csak dörmögött, nem érttem mit beszél. A tűz magasan lobogott, kellemes meleg hevítette az arcomat. Erik ki akart menni, kértem, hogy maradjon, beszéljen valamit. Engedelmesen visszajött, neki támaszkodott a kandalló-oszlopnak és szótlánul nézett rám. Én meg őt néztem. A láng piros fényt szórt a féloldalára.

- Hát nincs ez így jól, öregem, mi? Találj ki valamit ellene?

- Akár azonnal, csak egy szóval mondja kis grófom!

- Ülj le, Erik.

Leült a lábam elé és a térdemre tette a kezét, a szemeimet kereste a szemeivel s nem eresztette a tekintetemet. Most őszülő hajában csillogtatta az ezüstös szálakat a vidáman lobogó láng.

Azután beszélt apámról, de keveset.

- Ha nekem egy fiam volna... Addig nem volna nyugtom, míg feleséget nem keresnék neki. Az már szent!

- Ráérünk még, barátom, hadd el.

- Nem érünk rá így! Ki látott ilyet... Hírét se halljuk itt asszonynak.

- Látod, Erik, te gondoskodhatnál rólam!

Keményen megmarkolta a térdemet s megrázott. Valami ismerős érzés borzongott rajtam keresztül. Igen, amikor az édesanyám megölelt néha, akkor éreztem ilyenformát.

- Gondoskodom is - mondta hevesen. - Isten engem úgy segéljen! Szóljon, édes kis grófom!... Veszünk a Bois környékén egy helyes kis fészket, olyan puha lesz, hogy a szentlélek is odajárhat kotlani. Minden lesz ott! Csupa gyönyörűség lesz odajárunk. Galamb is kerül a fészekbe, szép, fehér, bőbitás...

Erik mintha mesét mondott volna, hogy elaltasson. Lehunytam a pilláimat és jól esett őt hallgatni, mint kisgyerekkoromban, amikor bejött hozzám s leült az ágyam szélére mesélni.

- Mit szól majd hozzá az apám, Erik?

- Hát szólt ő hozzánk valaha?... Ha nekem ilyen fiam volna, szeretőt is én keresnék neki, ha már maga nem tud találni...

Talán ebben is igaza volt Eriknek.

Hosszasan hallgattunk ezután. Ő ott üldögélt előttem, meg-megpiszkálta a tüzet s én a nagy krónikával az ölemben, gondolatnélkül bámultam, mint szundikál az a hosszúéletű, bölcs madár a rozsdás toronykereszt karján, egészen a végén.

VI.

Egyszer könyveket hozott utánam Erik az utcán, azaz hogy mellettem jött és szokása szerint fecsegett, ha szerit ejthette. Szép napos idő volt, minden harmadik embernél ibolyát láttam. A rue Richelieuben magam is vettem a Molière kutja előtt egy csomót a bájos virágokból. Erik csóválta a fejét, - nem igen szoktunk mi ilyesmit cselekedni!...

- Kinek adjuk, kis grófom? - kérdezte.

Ebben a pillanatban, mintha csak ő hívta volna, valami divatáros leányka haladt el mellettünk, hallotta Erik kérdését s ránk nevetett.

Egy széles doboz volt a karjára akasztva, de olyan könnyen vitte, mintha csupa ibolya lett volna benne. Szinte élveztem is az illatát s önkénytelenül, sebesebb lépésekkel követtem. Erik csaknem táncolt mellettem a könyvekkel, ragyogó szemekkel biztatott, hogy siessünk!... Mikor egészen közel értem a leányhoz, ő megállt, elmaradt tőlem. Amint észrevettem, hogy nincs mellettem, megálltam én is, kerestem, hogy hova maradt?... Nem találtam... Sokan voltak az utcán, sietve ment el mellettem asszony, ember, meg is löktek, hogy mit ácsorgok az utban! Aggódva néztem előre, hátra, az a dobozos leány kétszer visszatekintett, mosolygott, én néhány habozó lépést tettem is utána, de úgy éreztem magam, mintha eltévedtem volna, - kerestem Eriket.... Azután a leányt se láttam, eltűnt az utcai tömegben. Szerettem volna kiáltani Erik után....

Előlépett egy kapu alól. Ugy megörültem neki, csak hogy meg nem öleltem! Ő azonban búsan, szinte boszusan nézett rám. Vonogatta a vállát s mogorván mondta:

- Ezért ugyan kár volt ibolyát vennünk! Már azt gondoltam, hogy most az egyszer lesz valami. Kedves volt, szerettem - és olyan mulatságosan keserű arcot vágott...

Kissé mégis resteltem bár magam, nevettem, az ibolyáimmal babrálva. Ő duzzogott:

- Már most üthetjük bottal a nyomát. Így ugyan nem sokra megyünk!... Csak bátran oda kellett volna lépni hozzá, egy, kettő és megvan! Nem kell velük sokat teketóriázni!

Mentegetőztem, hogy mit mondhattam volna neki, hisz soha se láttam?...

- Az egyre megy! Jön az magától, csak meg kell próbálni.

Olyan szép napos idő volt, olyan könnyűeknek látszottak az emberek, mintha mindenki dalolt volna magában.

- Hát jó, Erik, nem bánom... Majd oda adom valakinek a virágomat, majd jön egy másik.

És jött egy másik, egy harmadik. - Erik biztatott, hogy no most, ennek!... no most!... bátran!...

És én ijedten könyörögtem neki, hogy csak még ennek ne!... Igazán oda adom egy másiknak, annak, aki majd most jön...

Oh hogy féltem, úgy pirultam és kimondhatatlanul megkönnyebbültnek éreztem magamat, amikor végre hazaértünk. Az ibolyák az asztalomon hervadtak el.

VII.

Erik gyűlölte a könyveimet. Szerinte az nem hozzám méltó foglalkozás volt. Gyakran emlegette, hogy a Saint-Sulpice melletti sikátorban, egy sarokba ékelt bódében, van egy vén írástudónak a műhelye, - az néhány rézpénzért elvégez mindenféle irkafirkát. Egy fél frankért úgy kicifrázza a levelet, hogy az aztán biztos!... De hát nekem mi szükségem a levélre?... Csak intenem kell a leánynak és az elég! Vagy irat ő, ha már éppen kell, ott annál a betűkaparónál annyit, amennyi kell, csak parancsoljak vele!

Bizonyosan észrevette, hogy leveleket írok.

Mert szerelmes leveleket írtam, ahhoz a leányhoz, aki kétszer visszanézett rám, amikor ibolyát vettem.

Kértem, hogy bocsásson meg nekem... hogy az ibolyák itt hervadnak az asztalomon, a bársonyos kék, illatos ibolyák... hogy nagyon szomorú vagyok, látva e fonnyadó virágokat...

Azután összetéptem a levelet parányi apróra, kiszórtam a fekete kertbe s ábrándozva néztem a levegőben ringó papírpihék után.

Teljes tudatával bírtam annak, hogy szánalmasan nevetséges, amit teszek - és gondosan bezárkózva, írtam egy másik levelet, amelyet azután elégettem, a hamut szétkotortam a kandallóban s kiszellőztettem utána. Meg ne érezzék a szobában, hogy papiros égett!

Ekkor voltam huszonkét éves - és a tizennégy éves fiú áldatlan szerelmi ábrándjai ekkor akartak sarjadni lelkemben, de már magam konstatáltam, hogy képtelen, fattyú hajtások. Szégyenkezve téptem le őket magamról.

És éppen így járt bennem a fiatal férfi is. Lopva voltam huszonhárom éves, mert akkor meg egy negyven felé járó fáradt ember rezignációja gúnyolta bennem életképtelenné természetes vágyaim erőlködéseit.

Elméleteket találtam ki a saját boldogtalanságomra és tudományos uton, szilárd logikával falaztam el magam előtt a boldogságot.

Ma pedig itt áll előttem a kétségbeejtő - „hátha?”...

Hátha csak merő ostobaság az én egész race-elméletem?... Hátha csak az ügyetlen nevelés áldozata vagyok?...

De most már késő, - és hátha ez a késő kételkedés is csak bennem befejeződő fajtámnak végső erőlködése? Az összekorhadt, hatalmas cser dudvás tönkjén csirázó gombák.

VIII.

Ismét okoskodom...

Ez az én végzetem: - a szüntelen öntudatosság. Hisz öntudatos vagyok még álmomban is.

És ez százszor a halál.

IX.

Tehát az a szürke reggel!

Azt a nagykalapos, kihívó tekintetű leányt akartam megtalálni, hogy szabaduljak tőle.

Igy okoskodtam: meg fogom szólni s lássuk, akkor mi lesz? Legyen ahogy lesz, legalább tényekkel állok majd szemben és nem fantomokkal küzködök.

Kimentem ugyanazon az uton a Bois felé. Mint a gonosztevő, akit a bűne kegyetlenül visszakényszerít a büntett színhelyére, - olyan lelkitusakodások közepette közeledtem ahhoz a helyhez, ahol azt a leányt láttam.

És mondom, folyton, folyton okoskodtam. Hogy miért keresem éppen azt a leányt?... Szép volt?... Nem, határozottan közönséges volt, széles, egészséges, piros arca volt és mintha harapni akart volna, mikor a szemeim közé nevetett... De azért jól emlékszem rá...

A Champs-Élyséeken félni kezdtem, hogy csakugyan találkozom vele. Összeborzongtam, ha a járókelők közt egy nagyobbkalapos nőt vettem észre.

Az illető virágkereskedés előtt megálltam. Hátha ott van a boltban?... Visszafordultam. Micsoda örültséget akarok csinálni?!... Ki tudja, miféle csavargó fehérnép az... Kimentem a Szajna felé, lassu léptekkel. Alig voltam néhány száz lépésnyire a virágkereskedéstől, eszembe jutott, hogy hiszen azt se tudom bizonyosan, ott van-e a boltban?... Erre visszafordultam, de persze konstatáltam azonnal azt is, hogy azért fordultam vissza, mert valószínűbb, hogy nem fogom ott találni a virágkereskedésben.

Mint egy kivert kutya a kerítés mellett, úgy sompolyogtam ott a bolt körül, de nem mertem elmenni előtte. Néha dacos elhatározással nekiindultam, csakhamar lefáradt azonban bennem az elhatározás, valami utcai apróságba kapaszkodott a figyelmem és az vitt magával.

Kocsiba ültem és hazahajtottam. Ugy el voltam fáradva, mintha órákig víz ellen úsztam volna.

Az ebédlőben csak az én teritékem volt az asztalon. Ez azt jelentette, hogy atyám ma nem fog velem reggelizni. Gyakran megtörtént és én, aki mindig, mindent elemeztem, soha meg se kíséreltem atyám tetteinek az indokolását. Ez különös, de így van. Az én túlfinom érzékenységem, amely mindenre úgy reagált, mintha megnyúzva jártam volna a világban, - teljesen eltompult, nem működött vele szemben. Lehet, hogy éppen ebben nyilvánult az ő hatása, - olyan erőszakos volt, hogy agyon fullasztott.

Az nap először támadt az az ötletem, hogy beszélnem kellene atyámmal!...

Erik halkán kérdezte:

- Parancsolja kis grófom, hogy ablakot nyissak?

- Miért?

Hát úgy égett az arcom és verejték gyöngyözött a homlokomon, - hogy Erik azt hitte, valami baj ért. Néha voltak múltó, hirtelen szédüléseim, de ezúttal az a furcsa, képtelen gondolat volt reám ilyen palástolhatatlan hatással, amely ilyen váratlanul támadt rám.

Reggeli után nem mentem föl a könyvtárba. Egész délután akartam csinálni valamit, nem tudom mit. Akkor se tudtam. Csak készülődtem: leültem, fölálltam, jöttem mentem, Erikkel akartam beszélni, a csengetyühöz nyúltam, de nem csengettem neki, éreztem, hogy valamit elmulasztok, valamit, amit mulhatatlanul meg kellene tennem...

Arra gondoltam, hogy mégis fölmegyek a könyvtárba és ez az ötlet annyira kielégített, mintha meg is cselekedtem volna. Nyomban az a hangulatom támadt, mintha ott ülnék a nagy kandalló párkánya alatt, ölemben egy könyvvel és szemközt velem a karmeliták bádoggal fődött tornya...

Ijedten rezzentem föl csakhamar és ismét az a délelőtti leány került eléem.

Hát mi lesz már ebből?!

Ilyen utcacafattól se tudjak szabadulni?... Dacosan berzenkedtem, de nyomban jött az irgalmatlan öntudat s hozta elém a többi nőismerőseimet, a mi faubourgbeli fehér szalonjaink fehér, merev bubáit, akikkel találkoztam néha itt-ott, de akiknek soha nem volt semmi mondani-valóm, sőt gyanakodva találgattam, ha köztük voltam, hogy melyiket kell majd egyszer közülök feleségül vennem, melyik lesz majd egy egész életen át a terhemre...

Tánc közben meg kellett fognom a táncosnőm derekát. Ugy fogtam, hogy azonnal ellökhessem magamtól, amint meg akar ölelni. Mikor vége volt a táncnak, megkönnyebbültem, mintha valami fenyegető veszedelemből szabadultam volna.

És a mamák, azok a kapzsi nőtények, milyen ellenszenvesen hizelegtek, hogy a nyakamba varrjanak egy asszonyt!... A merevségemet szertartásos előkelőségnek minősítették, a tartózkodásomat büszkeségnek, a félénkségemet zárkózottságnak. Hát kellek én egy leánynak magamért?... Abszurdum! Ilyen sovány lábszáru, horpadt mellü, sápadt figura... Már akkor inkább őszintén, - ahogy Erik mondja - veszek egy asszonyt, megfizetem s mindaketten tudjuk, hányadán állunk és akkor szabadulok tőle, amikor akarok...

Tehát így teszek! Megkeresem azt a délelőtti leányt és beszélek vele.

Sietve öltöztem s mentem az utcára, abban a szent meggyőződésben, hogy most okvetetlenül rátalálok. Erik ámulva nézte, hogy hova sietek?

Most egyenesen a virágkereskedés elé mentem. Olyan bizonyosra vettem, hogy ott találkozom vele!

Persze híre-hamva se volt ott.

Hát hol találom meg?

Ez lehűtött, elkedvetlenített. Ballagtam a Bois felé, lopva nézegettem az elém kerülő asszonyokat, egyet-egyet követtem egy darabig, elhatározva, hogy: - no, ezt fogom megszólítani... Elém került egy másik, - Istenem, annyi, de annyi van! - s az után indultam, mert sebesebben ment, mert másmilyen színű volt a ruhája... Nem tudtam választani. Husz-harminc lépésnyire úgy találtam, hogy jobb lett volna az iménti és kerestem, hogy az hova lett?...

Igy hurcoltak végig asszonyok a fél városon.

Este lett, jóformán azt se tudtam hol járok, csak vánszorogtam száz, meg száz szoknya után, fáradtan, ellankadva, meg ismét föllobbanó igyekezettel - és folyton több, meg több asszony került elém. Néha megdöbbenve vettem észre, hogy milyen elványolt, vén duenna után nyargalok, - rémülve menekültem tőle az utca tulsó oldalára.

Alig bírtam már a tagjaimat, amikor eszembe jutott Erik!... Hisz mit emészttem én magamat?... Eriknek fogok szólni!... Helyes, Eriknek fogok szólni!!

Ebben a határozatban megnyugodva, kocsi után néztem, hogy haza hajtassak. Akkor vettem észre, milyen késő van, - éjfél elmúlt. Szinte kilenc órája, hogy az utcákon bolyongok. Csakugyan, alig jár ember az utcán...

Kerestem, hogy hol vagyok, de nem tudtam tájékozódni. Elindultam találomra, valahova csak eljutok s utközben talállok kocsit, az majd haza visz.

Nagyon el voltam fáradva, nem szántam volna leülni egy utcasarokra, hogy úgy várjam, míg egy kocsi kerül elém, - de nyugtalanított az, hogy nem tudtam, hol vagyok. Ismeretlen utcák és iszonyuan egyforma házak, valamennyinek az ablaka be volt téve, - mint megannyi börtön. A keservesen pislogó utcalámpák még barátságtalanabbá színezték ezt a rideg környezetet. Egy-egy ember sietett el mellettem s bizalmatlanul került ki. Egyiket megszólítottam, alig akart szóba állani velem.

- Mondja kérem, nem akarna engem haza vezetni?

Azt felelte kurtán, hogy: nem.

- De legalább mondaná meg, hol vagyok? Merre menjek?

Mutatta, hogy ott ni, jobbra le, ott a Bastille-tér, csak menjek egyenesen - és valamit morgott az urakról. Nem értettem: mit beszélt a derék demokrata, pedig szívesen megköszöntem volna neki, hogy utba igazított.

A Bastille-térről már haza találtam.

Emlékszem, oh nagyon jól emlékszem, - még egy asszony megállított az uton és hosszasan elnéztem őt. Hálásan gondolok rá, áldja meg a jó Isten az emlékét.

Ott volt a Bastille környékén, valamelyik sikátorban, melyben akkor töltötték magasabbra a kocsútat. Bukdácsoltam a földhányásokon, az utca két oldalán a házak mintha leguggoltak volna, egy magasságban voltak velem az első emeleti ablakok. Az egyik ablakból sárgászöld világosság szűrődött ki az útra, - egy bánatosan virrasztó kis olajlámpa fénye.

A lámpa egy viaszos-vászonnal leterített asztalon állott és két pohár mellette; az egyikben tej volt vagy valami tejszerű orvosság. A pohárra egy kanál volt téve. Az asztal mellett ült és lehorgasztott fejjel aludt egy asszony, az ölében meg egy pólyás gyerek volt. A gyerek is aludt. Szegény, sovány asszony! A mellén nyitva volt az inge, de milyen fáradt, hervadt mell volt az! Olyan szomorúan lógott a baba fölé, mint egy mindjárt lecsurranó nagy sárgás könnycsepp.

Az asszony el-elbólintott s mintha mindannyiszor össze akart volna roskadni, de mindannyiszor újra, ijedten riadt vissza álmából.

A lámpa mögé egy fakópiros zsebkendő volt feszítve és abban a röttes árnyékban láttam egy sovány ágyat és az ágyban két férfi aludt. Az egyik fekete szakállas volt, a teste nem is volt egészen betakarva. A másiknak csak az ősz fejét láttam.

Istenem, milyen szép, milyen egyszerű, őszinte kép volt ez!... Soha addig ilyet nem láttam.

Miért is nem kopogtattam én meg akkor azt az ablakot és miért nem kértem azt az asszonyt, - engedje meg, hogy megcsókoljam a kezét, hálásan... Talán ő az egyetlen asszony az életemben, akinek az emlékéhez hála fűz, mert mindig eszembe jutott, valahányszor anyám emlékét kerestem az asszonyokban és nem találtam.

És vele együtt jut eszembe mindannyiszor az a másik, az a másik rejtelmes asszony, aki mint egy fekete sóhajlás, úgy suhant el mellettem és én dideregve néztem utána.

Kétszáz lépésnyire lehettem a hotelunktól, a karmeliták kertje alatt. A puszta sötét utcában egy lélek se járt, a papok kertjéből átértek a faágak az utca tulsó felére s még vastagabb sötétséget borítottak fölem; odébb a mi kertünk kökerítése húzódott az utca mentén, de a fölött már látszott a csillagos ég és ott világosabb volt az utca.

Csak az én lépésem kopogása hangzott, - elnéztem a mi magas, csupasz fáinkon keresztül az eget.

Egyszerre csak hallom, hogy fut valaki felém. Odanézek... Honnan került elő?... Az imént még senkit se láttam.

Egy asszony szalad felém... megbotlik a szoknyájában térdre bukik... hallom, hogy sikolt, de azonnal fölugrik és bukácsolva közeledik... Látom, hogy hajadon fővel van, a kalapja a kezében..... Megállok, ő észrevesz és habozik, mintha vissza akarna fordulni... A haja kibontva lóg le a fejéről, azt igazítja... Egy pillanat és kezibe kapja a szoknya elejét és lihegve, lesütött

fejjel rohan el mellettem... Hosszu, fekete haja uszott utána és valami erős, átható tubarózsa-illat csapott az arcomba...

Abban a pillanatban megéreztem, hogy az az asszony valaki nekem, hogy végzetszerűleg köze van hozzám! Nem úgy, mint azoknak, akik után én futottam az nap, nem úgy! Mintha egy rémes, nehéz átok kísértete csapott volna el mellettem, dermedten lapultam a falhoz és már mikor eltűnt, akkor dideregtem... Utána kellene szaladnom, meg kellene fognom... Ki volt?... Nem tudom, sohase tudtam meg, utána kellett volna szaladnom akkor! Talán egy kísértettel kevesebb járt volna föl hozzám a nyugalmaimat gyilkolni.

Hosszasan álltam ott, a falhoz lapulva, féltem mozdulni, féltem hazaérni. Agyon voltam hajszolva minden izem, a porusaim is éreztek. Ezer meg ezer babonás sejtelem zsibongott a lelkemben, egyik se jutott tisztán föl az agyamig, - egy zürzavaros rettegés hangyabolyja mászott szét bennem. Izzott a fejem és nyomban fáztam.

Egy bizonyos: - ez a fekete kísértet a mi házunkból rebkent elém... Ez a mi házunk asszonya... Ez gyötör engem annyi alakban... Ezért irtózom én az asszonyoktól... Bizonyosan, de bizonyosan mi tőlünk röpiült ki az éjszakába...

A falhoz támaszkodva vánszorogtam hazafelé. Egyik kezemmel az államat szoritottam föl, hogy ne halljam a fogaim vacogását, a másikkal a kert falát tapogattam, kapaszkodót keresve.

Csak tőlünk jöhetett...

És egyszerre egy nyilást értem a falban.

Itt van, itt jött ki...

Ez meg se döbbsentett már, hisz bizonyosan tudtam. Éreztem a kezemmel, hogy ott vége a falkerítésnek, - csak nem mertem rögtön odanézni.

Léghezam csapott ki onnan, nyirkos földszag. Lassan fordultam arra, nagyon lassan, abban a bizonyos tudatban, hogy most valami borzasztót fogok látni, de meg kell nézmem, akár ha a saját véres alakomat látom is ott... Igen, az a rémes gondolatom volt, hogy önmagam fogom ott megpillantani, rögtön, rögtön... Csak még egy kicsit ne, csak egy pillanatig irgalom még!... Így álltam, behunyt szemekkel.

Egy végső erőfeszítéssel kinyitottam a szemeimet.

Csakugyan, egy nyilas volt a falban, egy befelé szolgáló ajtó, mely tárva állott és ott bent a mi kertünk, - a csupasz fatörzsek közt feketén, mozdulatlanul feküdt az éjszaka. Nem vettem észre semmi rendkívülit, csak azt, hogy nyitva volt az ajtó, melyről Erik beszélt s melyet soha nyitva nem láttam.

De azért nem mertem volna belépni a kertbe. Ösztönszerűleg behúztam az ajtót. Kilincs nem volt rajta, csak kulcsra járt s ugyszólva magától becsapódott előttem. A léghezam lökhette meg. Nyomtam vissza, de már bezáródott.

Kábultan tántorogtam a nagy kapu elé, a kapus csodálkozva bocsátott be s úgy nézett rám, mintha idegen volnék előtte. Vagy csak én láttam őt olyannak?... Aztán fölvánszorogtam a lépcsőn, folyton azt hittem, hogy itt most valami lesz, valami szokatlan. Minden különös volt, olyan idegen...

Erik is gyanusnak látszott, - ha a hátam mögé került, riadtan fordultam feléje.... A szobám is, a butoraim, az ágyam is olyan, mintha most lennék itt először; vagy voltam már itt, de régen, csak homályosan emlékszem ezekre a tárgyakra...

Összezsugorodtam az ágyban.

Erik kérdezett, nem feleltem neki, kiment. Fáztam, különösen fáztam: úgy éreztem, hogy a föld alatt fekszem, nem tudok mozdulni, nem kapok levegőt, fuladozva szívom, szívom... fönt esik és rám szivárog az essőlé... elevenen temettek el, nem bírok kikelni a földből... Erik!... Erik!!...

- Itt vagyok, kis grófom. Rosszat álmodott?

- Rosszat! Nagyon rosszat!

- Adjak valamit?

- Nem kell semmi, csak maradj itt mellettem. Azt hiszem, lázam van. Félek!

- Ugyan mitől, kis grófom?

- Miért nézel rám olyan furcsán?

- Dehogy nézek.

- Azt hittem...

- Már csak megkérdezem, ne tessék haragudni, hogy hol mulatott a kis grófom az éjszaka? Különben hála Istennek!...

- Hát te azt hiszed, Erik?... Dehogy mulattam, öregem!...

Mosolygó jóakarattal bólintott egyet-kettőt. Mondta, hogy csak forduljak szépen be a fal felé és aludjam jól ki magamat. Engedelmeskedtem neki, mint egy ijedt gyerek, kérve, hogy azért maradjon velem a szobában.

- Jó, jó, itt maradok, ide ülök, elalszom én itt is. A gyertyát is égve hagyom.

Alig hunytam le a szemeimet, előttem volt a nyitott kertajtó. Felültem az ágyban.

- Erik! Kinél van annak a kertajtónak a kulcsa?

Erik már szundikált.

- A kulcs?... Milyen kulcs?...

- A kertajtó kulcsa. Amiről beszéltél néha. Az üvegház melletti ajtó, a kerítésen.

- Hogy jut ez most az eszébe kis grófomnak? A kapusnál is lesz hozzá kulcs, a kertésznek is van, meg...

- Hát még kinek?

Erre felugrott Erik, megdöbbenve nézett rám.

- Hát még kinek? - sürgettem őt még izgatottabban. - Mondd, kinek? Beszélj hát!

- Istenem, hát nem tudom én, mi van azzal a kulccsal! Hát van mindenkinek, a mi urunk is szokta használni, ha itthon van.

- Az apám?

- Igen, ő is, de mikor ő itthon van, nekünk nem szabad arra járni. De milyen piros a kis grófom....

Hanyatt dőltam, mint egy darab fa. Erik hozzám ugrott, homlokomra tette a tenyerét s a halántékaimat dörzsölte. Szólitott, vizet locsolt az arcomra.

- Félek, félek...

- De mitől, az Isten szent szerelmére? Hiszen nincs semmi baj! Mitől félne kis grófom?

- Nem merem megmondani.

- De nekem!

- Attól félek, Erik... Attól, attól, hogy meg fogok bolondulni.

- De már ilyen gondolni is! Ez az áprilisi időjárás teszi. Nekem is oda vannak a karjaim. Valami idő lesz megint! Legjobb ilyenkor a mustár. Tán azt tennék a kis grófom talpára is?... Tudom, az kiszíjja!

- Csak dörzsölj erősen! A fejemet... Tudod, már egészen ott vagyok. Ha tudnád... Ugye itt maradsz te? Ne menj ki, kérlek!... Majd meglátod...

Erik leült az ágyam szélére, szeliden dörzsölte a homlokomat, biztatott, kikelt az ellen a sok átkozott könyv ellen és beszélt, mint rendesen, összevissza - egy darabig hallottam, jól esett, kivált az, hogy a keze rajtam volt és így elaludtam.

X.

Másnap, mikor fölébredtem, egészen jól éreztem magam. Az összehúzott ablak-függöny középső nyílásán beragyogott hozzám a nap s egy keskeny aranyos csíkot vetett a terítőmre. Ágyamból egyenesen a kandallóba láttam, melyben lassu tűz égett, szelid, vörösés fényt hintve a szoba félhomályába. A kandallón álló oszlopos óra békésen ketyegett. A jaspisz oszlopok között mindannyiszor megcsillant ingájának aranyozott holdja, valahányszor felém lengett; az egyenletes, nyugalmas taktust adta abba a kellemes hangulatba, amely körülvelt, ringatott puha bölcsőjében.

De jó így!

Kint süt a nap, világosság van, élet, - hozzám csak annyi jut belőle, amennyi jól esik: egy vidám, biztató sugár az áldott napból és tompa, andalító zsongása a mindenütt ébren levő életnek.

És ismét behunytam a szemeimet, kerestem a tegnapot... Kissé összeborzongtam, de az is jól esett, mintha egy gonosz álom végső buborékjai gyöngyöztek volna föl az éjszakából, szertepattanva a napsugaras ébrenlét tükre.

Zörejt hallottam az ajtó előtt, suttogva beszéltek.

Istenem!... minek háborgatnak most!...

Erik óvatosan nyitotta be az ajtót. Valaki kívül maradt.

- Mi az, Erik? Már föl kell kelni?

- Föl bizony, kis grófom. Jól aludt?... Ugy-e mondtam! Most hamarosan megfürdik és rendben vagyunk. Dél elmúlt.

- Hagy aludjam még, öregem, ha tudnád, milyen jól esik!

- Már most elég volt!

- Csak még egy fél óráig, Erik!

- Jó, jó - biztatott szeliden - már kétszer benéztem ugylis, de nem volt lelkem háborgatni, ugy aludtunk, mint a tej. Hanem itt van értünk Dénes.

Dénes az apám bretonja volt. Egy négyszögletes fejü, hangtalan legény.

- Mit akar?

- Kint van ni! Beeresszem?

Apámtól jött, - jobban magamra huztam a takarót. Talán föl is kelek inkább?!

Sebesen öltöztem.

- Mi kell neki? Nem mondta?

Erik a vállát vonogatta.

- Beszél össze-vissza, nem lehet azokon eligazodni. Majd mindjárt beküldöm.

Odalett a szép reggelem. Gyerekes aggodalom fogott el, - audienciára hivat apám. Megtudta, hogy az éjjel csavarogtam. Kopogtattak az ajtón, én kimentem. Ott volt Dénes és a maitre d'hotel, az abbé éppen akkor érkezett. Mi lelte ezeket?

Dénes beszélt, kurtán mondta:

- A kegyelmes ur nem csöngetett. Tizennégy órája várom.

A maitre d'hotel bókolva jelentette:

- Kegyelmes urunk nem jött le reggelizni.

Az abbé alázatos fontoskodással ujságolta, hogy apám nem vett részt a mai misén.

Hát mit jönnek ezek ezzel hozzám? Mit akarnak tőlem? Miért mondják ezt nekem?...

- Talán elutazott?

Az abbé fölvilágosított, hogy az lehetetlen, arról Dénesnek tudnia kellene.

- A kegyelmes ur - egy parányi meghajlással és rebegve említette atyámat a nyularcu páter mindig - pontosabb az ő szokásaiban, mint az óra és ez a királyok udvariassága is, legyen szabad megjegyezni. (Ekkor nekem bókol.) A kegyelmes ur, miként megdöbbenve értesültem Dénes urtól (és Dénestől se sajnált egy alázatos, rövid fejbólintást) tizennégy óra óta nem vette igénybe az ő... (Itt valami lekötő jelzőt keresett s mi némán vártuk, míg megtalálja. Nem találta, két elismerő kézmozdulattal pótolta)... szolgálatait.

- Vetkezésre se csengetett. Reggel se. A fekete kávéért se.

Atyám egy csésze üres fekete kávéét szokott fölhajtani, amint fölébred s azt Dénes készítette el neki.

Bosszantott ez a szertartásos komédia.

- Hát miért nem megy be? - kérdeztem érdesen Dénestől.

Hogy elhültek mindannyian!... Igaz, én is jobban meggondolhattam volna, mit beszélek. Hisz magam tudtam legjobban, hogy milyen képtelenséget kívánok tőlük: bemenni atyámhoz, engedelem nélkül!... Ez soha elő nem fordult.

- De hát akkor én mit csináljak?

- Én osztom e hü emberek aggodalmait, bár mindig velünk a Mindenható! - mondta keneteljesen a kövér papunk.

Mindhárman engem néztek - ám lássam, mit tudok kitalálni! Erik mögöttem állt a hálósobám ajtajában s azt vettem észre, hogy úgy magában, pompásan mulat a jeleneten. Kacsintott, amikor rátekintettem, hogy - no, ezek ugyan benne vannak a pácban!

- Várjanak az ebéd idejéig. Talán csakugyan nincs itthon. A kapus mit mond?

- A kegyelmes ur ritkán használta a főkaput.

Erre a hideg borzongott végig a gerincemen, a mit az abbé apró szemei valószínűleg azonnal észrevettek. Ő szólt:

- A kegyelmes ur a kerti ajtót használta.

- Kérdezzék hát meg a kertészt.

Ez viszont a maitre d'hotel hatáskörébe tartozott. Mintha egy idevágó törvényszakaszt olvasott volna, jelentve:

- A kertész visszavonul, midőn a család - mély bók! - tagjai a kertet méltóztatnak használni. Midőn pedig a kegyelmes ur itt kegyeskedik időzni, a kerti munkák a délelőtti órákban végeztetnek. Így rendelte ezt, tíz éve mult, a kegyelmes ur, midőn az ő lakosztályából egyenesen a kertbe szolgáló lépcsőt építették.

- Jó, hát várjunk az ebédig.

Erik ajtót nyitott a társaság előtt.

- Ezek ugyan meg vannak akadva, - mondta utánuk, nem minden meglegedés nélkül.

Persze, elrontották az én szépen kezdődő napomat is! Már most mit csináljak?

Erik nem engedte, hogy komolyan vegyem az esetet, elismételte nekem a kenetteljes abbét, a nehézkes Dénest és a szertartásos maitre d'hotelt. Szokatlanul jó kedve volt, annak örült, hogy végre történik valami nálunk!

Arra már késő volt, hogy kilovagoljak, egyébként is hasztalan palástoltam, mégis nyugtalanított valami. Fölmentem a könyvtárba. Erik lemondólag követett.

A könyvtárban, szokásom ellenére, egyenesen az ablakhoz mentem - onnan le lehetett látni atyám ablakaira.

Atyám emeletén, két ablakban, a leeresztett fehér függöny mögött sajátságos fény rezgett.

Ijedten szólítottam Eriket.

Erik is megdöbbsent.

- Abban a szobában égnek a lámpák!

Lesiettünk - és jellemző, hogy még ilyen izgatottan se feledtem el kabátot cserélni, mielőtt átmentem atyám lakosztályába.

Erik értesítette a cselédséget s be akart menni a kertbe, hogy onnan is megnézzék az ablakokat. A kapus azonban, minthogy ez a házirendbe ütközött, határozottan ellene szegült; a maitre d'hotellel a lépcsőn találkoztam, az Erik és a kapus közt fölmerült ügyet jött elém terjeszteni, hogy - tekintve a kivételes helyzetet, méltóztassam őt fölmenteni a felelősség terhe és következményei alól a kegyelmes urral szemben, döntsek, hogy bebocsássa-e a kapus Eriket a kertbe vagy pedig ne bocsássa?

Egy vonás meg nem rándult az ő méltóságos arcán, mialatt ezt hidegen elszavalta nekem a lépcsőházban. Állt előttem, mint a cövek, rám nézett, de én úgy éreztem, hogy nem lát engem, hanem rajtam keresztül néz valamire.

Igy éltünk mi ott!

Erik, az én felelősségemre, bejutott a kertbe, de onnan, alulról nem látszott semmi szokatlan az ablakokban.

A maitre d'hotel tüntetőleg visszavonult saját helyiségeibe.

Atyám előszobájában, - egyedül Erik mert követni, még a kíváncsi abbé is tiszteletteljesen lent maradt az alsó folyosón a kíváncsian csoportosuló cselédséggel, - Dénes meredt elém. Zordon matrózarca nem árult el semmi indulatot. A belső termekbe vezető szárnyajtó elé állt s halkán, mintha nem is abból a marcona alakból jönne ez a lágy hang, - jelentette, hogy a kegyelmes urtól a mai fogadásokra nézve még nem kapott utasításokat!

De ez már mégis kihozott a sodromból. Türelmetlenül támadtam rá, hogy hisz ő zavart ide!... Igen, igen, valószínűleg ő is azt kívánta, hogy ne háramolják reá semmiféle felelősség.

- Vezessen!

Föltárta előttem az ajtószárnyakat s bebocsátott a következő szobába. Egy aránylag üres, feszes empire helyiség volt az. A kerek márványasztalon állott a kávéfőző készülék, a kristálykancsóban víz és egy pohár volt az ezüsttálcan a csésze mellett. És ezeknél egyéb olyan holmi nem volt sehol, mely azt sejtette volna, hogy itt lakik valaki. A székek feszesen állottak, mintha soha senki nem ült volna azokon, - két bronz-veretű, galériás szekrény komoran lapult a falhoz, mintha el lettek volna keseredve, hogy senki se tesz beléjük semmit!

Intettem Dénesnek, hogy - tovább!

Suttogva jelentette, hogy a hívó csengetés nélkül ő nem mehet beljebb. Semmi körülmények között! Magam nyitottam tehát ajtót, - kettős ajtó volt.

A befüggönyözött szobában félhomály, nehéz lámpaszag fogadott s a következő harmadik szobából, a nyitott ajtón át lámpafény szűrődött ki, sárgás-vörösesen, a nappal égő lámpa gyászos derengése, amely sápadtan fuldoklott a mögöttem tárva maradt ajtón át beáradó világosságban.

Bántó csönd volt.

Ösztönszerűleg hátratekintettem: egyedül voltam, Erik se jött be utánam.

Tétovázva álltam meg és akkor, mintha egyszerre körém fagyott volna a csönd. Szólni akartam: - szabad?... Talán szóltam is.

Ismét úgy voltam, mint a mult éjjel, tehetetlenül roskadtam egy hatalmasabb akarat alá s az taszított a harmadik szoba felé, ahol most valami borzasztót fogok látni, de meg kell néznem...

Ott egy halott lesz!

Amint megmozdultam, éreztem, mint riad föl az a jeges csönd, mely a halott köré dermedt és a melyet valósággal láttam is, amint a szoba felé közeledtem. Ott volt az asztal, a zöld selyem székek. A nagy tükör, melyre fakó párákból fátyol verődött, szürkén itta be a lámpafényt.

Az ajtóból láttam a halottat is.

Nem ismertem rá.

Egy párnázott bergére előtt, félig a térdeire rogyva, meredt derékka a székek dülve hevert egy ember. A feje úgy hátra volt szegve, hogy csak az állát láttam.

Fénylő fekete atlasz ruhában volt, a feszes térdnadrág alatt fekete harisnya. Egyik lába egész egyenesen meredt el alatta, mintha most akarna fölállni. Kidüllesztett mellén, a diszes csipke jabot-k között, vérvörös foltot láttam.

Nem tudtam kicsoda. A borzalom ijedt kíváncsiságba olvadt, odasiettem hozzá.

Az apám volt.

Ha rágondolok, ma is eláll az érverésem.

Az apám, abban a képtelen ruhában! A fején rizsporozott Lajos-paróka, az arcán jelentkeztek a hullafoltok, az ajkai köré szennyes hab száradt.

A szemei nyitva voltak. Nem mertem föléje hajolni, azt hittem lát.

Megölte magát?!...

A csipkái között pirosuló folthoz hajoltam, de rémülve láttam, hogy az csak egy vérvörös kis kendő... Még közelebb hajoltam... Hát mi történt? Hol a fegyver... És ekkor örült félelem nyilalt keresztül az agyamon, - az a tubarózsaszag csapott az arcomba, amelyet az éjjel éreztem...

Az asszony!!...

Egyik gondolatom a másikat marcangolta, egy kis öntudat vergődött közöttük, az, hogy - most megőrültem!... Én, megőrültem...

Ez mind káprázat?... Hol vagyok?... Mi van itt?... Az éjjel láttam egy asszonyt, fekete ruhában rohant el mellettem, ilyen szaga volt? Igen, igen, az igaz... de igaz!... Hazajöttem, aludtam, itthon vagyok... Ez az apám, ilyen ruhában, ő... A fehér paróka...

És az arca felé nyúltam, hogy megfogjam a valóságot. Visszalökött az a szag.

Menekülni akartam onnan, - de nem mertem hátat fordítani a halottnak, nem mertem félre-nézni róla, mert akkor azonnal föláll...

Egy lépést hátráltam... Ugy éreztem, hogy húzom őt magammal.

Lassan, iszonyu lassan dőltem hátra, de a lábamat csak a végső pillanatban mozdítottam. Így egy lépéssel ismét távolabb voltam tőle. Nem veszi észre, nem mozdul!...

Ha megmozdulna!...

Néztem mereven, hogy a nézésemet feszítsem ellene... És ekkor rezegni kezdett, mozdult, a csipkék emelkedtek a mellén, lélegzetet vett.

Eszeveszetten szöktem hátra, fejem a falba vágódott, valami a kezembe akadt - éles csöngetyü-hang hasított keresztül a csöndön. Fájdalmat éreztem és megkönnyebbülést, mögöttem Dénes szólt:

- A kegyelmes úr parancsol?

És még egyszer, egészen mellettem:

- A kegyelmes úr csöngetett?

Tehát nem vagyok egyedül!... Itt az ajtó, lépések hallatszanak, mellém jönnek... A halott pedig ott van, de mozdulatlanul... Én dadogva felelek:

- Nem tudom!

Dénes belép, kiált: Ur Isten!.... Odaugrik a halotthoz.

- A kegyelmes ur!

Lehajlik hozzá, bátran hozzányul, - én nem merek mozdulni... Mellém érkezik Erik, ő is odafut, Dénes eléje áll, eltakarja előle apámat, megfogja, dulakodnak, tuszkolja kifelé...

A fejem sajog, oly nagyon megütöttem. Én is mozdultam, Dénes hevesen kiáltozott, az ajtó előtt is beszéltek, az abbé, a cselédek kérdezték: - szabad? Erik többször kiáltotta: - a kegyelmes ur meghalt!

Magamhoz tértem.

Az lepett meg, hogy Dénes milyen indulatosan állja útját az ajtó előtt tolongó cselédségnek.

- Nem szabad senkinek bejönni! - kiáltott rájuk harsányan.

Erik tőlem kérdezte: - Kis grófom, mi történt? De Dénes nem engedett szóhoz jutni, durván támadt ránk:

- A kegyelmes ur így nem fogad! Senkit! Senkit!! Ki kell menni!

Bámulva néztem ezt az érthetetlen jelenetet. Mindenki egyszerre beszélt. Kint suttozták: meghalt! meghalt!...

Erik rám hivatkozott, Dénes ingerülten ismételte:

- Senki, senki!... A szentnek se! Nem bánom akárki, ide be nem jön senki!.. A kegyelmes úr előbb átöltözik.

Az abbé mégis be akart lépni, Dénes mellen fogta: - Nem szabad! A szentnek se!

Ekkor tértem teljesen magamhoz.

- De szerencsétlen, - szoltam Déneshez, - hiszen meghalt. Nem látod?

Ő megdöbbenve fordult atyám felé, - meghalt?!...

És lassan a halott felé indult.

Az abbé tompán, de hangosan szólt hátra: - A Mindenható irgalma velünk. A kegyelmes úr meghalt.

A cselédség bátortalanul, habozva közeledett, engem észre se vettek, mindenki a halott felé ment, lábujjhegyen, alázatosan. Az istállómeister facipőkben, fehér köténnyel ágaskodott a többiek mögött, hogy ő is lásson valamit.

Az abbé orvos után küldött, de nem mozdult a cselédek közül senki, folyton többen és többen jöttek be. A kapus mind kereste a többi háta mögött, hogy honnan láthatna ő is valamit?

Az abbé beszélt csak hangosan: - Ki kell nyitni az ablakot!

Egyik se engedelmeskedett neki. Jött a kertész, halkán kérdezte az egyik lovásztól:

- Meghalt?

Az igent intett neki.

- Ereszsz oda, hogy lássak belőle én is valamit!

A többi suttozásból is tisztán hallottam néhány szót:

- Megütötte a guta.

- Milyen ruhában van?!... Nézd!...

- Eret kell vágni rajta.

- Vághatod már!

- Hogy kiöltözött hozzá!

- Fekete harisnya! Nézd, fekete harisnya van rajta!!

- Fehér paróka!...

A kapus hasztalan furakodott, nem jutott réshez és akkor vigasztalóul a szobában tekintett körül, kíváncsian tapogatta meg a székek selyemüléseit. A mint engem megpillantott, zavartan állott be a többi közé s keresztet vetett, könyökével meglökte a mellette állókat, azok is felém pillantottak és keresztet vetettek.

Valamelyik fölhúzta a függönyt és ablakot nyitott. A nappali világosság és a friss levegő neki bátorította valamennyit, hangosabban beszéltek. A közelemben állók azonban figyelmeztették a többieket reám, mire alázatosan kotródtak előlem és én egyenesen a halottra láttam.

Senki se mert hozzá nyúlni. Ugy feküdt abban az érthetetlen ruhában, mint az imént. Az, amit én démoninak találtam a tartásában, most csaknem imponáló volt; ilyen groteszk ruhában is, halva is méltóságos, hozzáférhetetlen nagy ur volt ő, aki megengedte a halálnak, hogy megfojtsa. Jobb kezét a mellénye nyílásába dugta, a csipkék közé, lássák, hogy nem hadonászott, nem vergődött!

Az én apám!...

Emlékszem, abban a pillanatban átlobogott rajtam legendákban kezdődő fajtám büszke öntudata, az ereimen dagadva vágattak keresztül az ősi vér sűrű hullámai, törhetetlen erély feszítette acélösszá az izmait, úgy éreztem, hogy tudok hatalmasan akarni, tenni, szeretni is... Hogy törpült a lábaim alá az a csöcselék ott és én kiegyenesedtem, nőtem... Istenem!... Ugy éreztem, hogy hadsereget tudnék vezetni, mint keresztes őseim, és nincs olyan asszony, a kivel meg ne bírnék...

A pap térdelt apám mellett, Dénes mereven állott a szék mögött.

- Át kell vinni a herceget a hálószobájába!

A hangom is ércesebb volt. Azok is különösnek találhatták, mindnyájan rám néztek, a pap fölállt. Halkan mondott valamit Dénesnek és a maitre d'hotelnek, mire Dénes sietve átment atyám hálószobájába, a maitre d'hotel pedig hozzám jött s mélyen meghajolva kérdezte:

- Megengedi a kegyelmes ur, hogy elbocsássam a cselédséget?

Az első pillanatban nem tudtam, hogy kihez beszél?... Atyámra pillantottam, azután a papra, Erikre, a cselédekre, - valamennyien mélyen meghajolva hátráltak előttem.

Igen, igen, most már én vagyok a kegyelmes úr!... Az abbé nem feledkezett meg róla!... Ez éppen talált is akkori hangulatomhoz, erősített.

Erik és három ember maradt bent, hogy átvigyék atyámat a hálószobájába. Ott álltak körülötte, egyik se mozdult. Mintha azt várták volna, hogy parancsoljon nekik a kegyelmes ur, engedje meg, hogy hozzányuljanak! Erik hajolt le hozzá s idegenkedve fogta meg a mereven elnyuló lábat. Az abbé intett a többieknek, mire azok is hozzányultak, mozdították, eleinte kegyelettel vagy talán inkább félve, de lassankint belemelegedve, hisz nehéz volt. Integettek egymásnak, hogy ott jobban emeld, följebb fogd... Az egyik leguggolt, a térdeire emelte, úgy nyult alá, - így kinyújtóztatták a karjaikon és lassan fölemelték.

Amint fölemelték, lecsúszott hátrahanyatló fejről a paróka és lilásbarna foltok látszottak a kopasz koponyán. Ismét merőben idegennek találtam ezt az arcot így. A cselédek nem merték a fejét érinteni s az abbé, mielőtt megfogta volna, áhitatosan rám tekintett, hogy - talán én óhajtanám vinni atyám fejét?...

Oh nem! nem!!

Dehogyan nyúltam volna hozzá, irtóztam még a gondolattól is! Én nem tudtam soha, hogy kopasz, mindig sűrű barna haját láttam a fején.

Lassan indultak vele a háttérben lévő ajtó felé. A négy ember meggörnyedt a súlya alatt, hallottam, milyen röviden szedik a lélegzetet; a pap ment leghátul, lábujjhegyen, ájtatosan lehorgasztott fővel, egyik kezével a fejet emelte, a másikban a rizsporozott paróka lógott, fehér foltot dörzsölve a reverendájára.

Ma is látom...

És látom a szennyes sárgán égő lámpákat, látom a tükörfényes parketten eliramló napsugarakat és amint keresztül haladnak vele e sugárkéve alatt, mintha torz vigyorgásra rándulna a hamvas, halott arc - sebesen fordulok el előle a nyitott ablak felé, lélegzetet venni.

XI.

Álltam az ablak előtt. Ott az én tornyom s a bádog keresztben gubbasztanak a varjaim, bölcsen bóbiskolva: - minden mindegy!... A nap süti a hátukat.

Igazán, mintha semmi se történnék a világon! Nyoma sincs oda künt semminek, egy rozsdafolt le nem vált a torony bádog süvegéről, a kocsik közönyösen zörögnek az utcán, a rendes nappali zaj zsongása se nem halkabb, se nem erősebb.

Kerestem az összefüggést a történetek között.

Csak a rikitó részletek tolakodtak egyre-másra, szinte egyszerre, az emlékezetemben és magának a minden alakban megdöbbenő halálnak a souverain voltát is tulbirta az a szüntelen, visszatérő gondolat, hogy ő maga a szüntelen ridegség, akin soha egy gombot begombolatlanul nem láttam, aki zordon szokásaiban matematikai pontossággal ismétlődött, kinek egész egyéniségéből fagyasztó hideg áradt a környezetére, - hogy ő ilyen álarcosbáli, komor parádéba öltözött légyen a halál elé...

Hátratekintettem.

Ebben a szobában?

Olyan lakatlanul rendes, dermedt, üres volt az is, mint az ő valamennyi szobája, amelyben én jártam valaha. Mintha soha senki nem kacagott, senki nem sóhajtott volna ott.

Az íróasztalon, - mintha soha nem írt volna senki azon, - olyan volt a nagy szögletes empire tintatartó, mint egy díszes, üres koporsó. Egyéb nem is volt az íróasztalon. Mögötte a könyves szekrény - zárva, a kulcs is le volt huzva az üvegtáblás ajtóról és zöld selyem függöny takarta el a könyveket. A két sarokban egy-egy bronzsal kirakott kis szekrény állott, azoknak a fiókjain se volt kulcs, valamennyi gondosan be volt zárva, de éreztem, hisz látszott rajtuk, hogy nincs bennük semmi.

Hát hol van az, aki itt lakott?.... Az apám?....

Csupa halott butorok, kimért rendben, még az a karosszék is, melyhez a holttest támaszkodott az imént, közömbösen állott az ő előkelő helyén, egy foszlánya rajta nem akadt a halálban vergődő léleknek.

Hiszem és érzem, hogy a tárgyak is élnek, lelkük és egyéniségük van és meghalnak ők is a gazdájukkal együtt. És újra élnek és újra meghalnak. Nyissunk csak a nagyanyánk szekrényébe, azok közé a hideg, fakó kis csomaghullák közé... Mind, mind meg van az halva; ha hozzányulunk, ha ránézünk, a szagukon érzik, hogy volt bennük élet a gazdájukéból, annak az egyénisége, az izlése, a lelke tapadt rájuk és az halt meg rajtuk. Nyúljunk csak valamihez egy idegen helyen - a tapintás vonzalmat vagy ellenszenvet jelez; nyissunk egy lakásba - a

szagában megkapjuk lakóinak az egyéniségét. Azután másé lesz egy ilyen halott tárgy, ki lassan, újra életet ad belé, egy másmilyen életet, a saját lelkét - és aki azután újra meghal.

Apám nem adott életet a tárgyaiba, beléjük gyilkolta a régi halált.

Valami mégis volt akkor abban a szobában, valami láthatatlan rettenetes, amitől féltem, mert nem mertem mozdulni a nyitott ablak előtt. Valami, amit ha meglátok, hát kivetem magamat előle az ablakon.

A mi örökké mosolygó kis doktorunk érkezett. Apám ki nem állhatta, anyám szerette, az asszonyok egyáltalában rajongtak érte, olyan romantikusan tudta őket gyógyítani. Én is szerettem volna őt szeretni, de valójában soha nem tudtam közel férni hozzá. Addig jutottam, ameddig ő eresztett. Husz év óta mindig egyforma öregnek ismertem és még azután is vagy husz évig ugyanolyan öreg maradt, ugyanabba a jóságos, minden emberi nyomoruságot túlbíró mosolyba enyhült ráncokkal az arcán. Okos, fürge kis szemei átjártak az emberen és csak mosolygott. Ma már mintha érteném őt: - sokat tudott, mindent megbocsátott és így szerette az embereket. Segített, ha csak lehetett, a testükön, de inkább a lelkeket szerette volna meggyógyítani. Eredeti, bölcs ember volt.

Mosolyogva nyújtott kezet és egy darabig nem is bocsátotta el az enyimet. Ismertem már ezt a szokását, tréfás hangon magyarázta volt meg egyszer, hogy így bekapcsolja az ember egymásközt a bizalmi delejességet.

- Tudja, hogy a légnyomás négy nap óta türhetetlen? Fiatal ember nem érzi, ugy-e? Finistèreből egyre-másra érkeznek a jelentések, megbomlott a tenger. Négy napja tart már az asteroid-rajzás.

Csillagászáttal is foglalkozott s néha jövődőt mondott az asszonyoknak - csupa jót olvasott nekik a csillagokból.

Mondottam, a hálószoza felé mutatva, hogy - meghalt az apám!

Bólintott, hogy hisz akkor ugyis ráérünk, - az orvosnak nem sok hasznát veszi a halott ember. Ugye nem?

Elbocsátotta a kezemet és szék után nézett. Leült abba a bergérebe, de amint leült, vizsgálódva tekintett körül: - milyen infámis szag ez?

Én megdöbbsentem, ő azonnal észrevette s belém szúrta kis szürke szemeit.

- Érzi?... Szédítő virágszag...

- Tuba-rózsa?... Hál' Istennek, doktor, csakhogy ön is érzi. Ugy-e az? Tubarózsa? - kérdeztem őt hevesen. - Hál' Istennek!

- De hát mi szükségünk ebben az ügyben ő reá?

- Kire, doktor?

- Az Istenre! Hisz ez a lehető legegyszerűbb, eligazítjuk talán ezt a magunk emberségéből is.

Folyton engem nézett. De nem volt abban az erős nézésben soha semmi tolakodó, feszélyező kíváncsiság, inkább biztatás, hogy: - lássuk, aztán majd segítünk rajta valahogyan.

- Nem akar leülni? Húzzon ide egy széket, mellém, ide - -

Engedelmeskedtem neki, leültem mellé, ő a térdemre tette a kezét:

- Mondtam, hogy az eleven embernek kell az orvos. Hát mi baj?

Tétovázva feleltem neki, ő hagyta, hogy hebegjek s mosolygott és e mosolygás hatása alatt úgy ernyedtek, horpadtak össze az én dagadó aggodalmaim, mint egy kioldott léggömb.

- Azaz, hogy... Nem is tudom tisztán, agyon vagyok izgatva.
- A légnyomás, - biztatott kedvesen, rendithetetlen nyugalommal, négy nap óta türethetetlen.
- Itt találtuk az apám holttestét, a földön...
- És ő hagyta itt ezt az asszonyszédítő illatot?
- Igen, éreztem azonnal, amint föléje hajoltam. Azt hittem, hogy meg vagyok örülve.
- Nem értem!
- Ugy-e, hogy ő ilyen illatszert használjon?

Ekkor komolyabban szólt:

- Nem azt értem. Tudom. - És látva, hogy kérdezni akarom, szárazon, röviden tette hozzá: - Tudom, hogy ő használt ilyen erős illatszereket.
- Igen?! - kiáltottam ismét hevesen.

Gyöngéden megnyomta a térdemet és szeliden terelt vissza oda, ahova jutni akart velem:

- Nyugalom, halljuk csak tovább. Ott hagytuk el, hogy ön föléje hajolt, és mit hitt?... Mennyit össze nem álmodik az ember fiatalkorában!

Ide-oda kapkodva, elbeszéltem neki a történeteket. Ugy mondtam, ahogy a rémes képek és hangulatok zavarosan az emlékezetembe tódultak. Közönkint észrevettem, hogy ezt már mondtam, ugy-e mondtam?... Ő bólintott, hogy az nem tesz semmit, csak mondjam tovább.

- Az éjjel az az asszony, amint elrohant mellettem, mint egy fekete átok -

Tréfás ijedtséggel, mintegy megdöbbenve kapta, föl a fejét.

- Milyen szép hasonlatokat tud!
- De biztosítom, doktor... Innen jött ki tőlünk és ez a borzasztó szag érzett rajta...

Ő ismét nyugodtan bólintgatott.

- Ha a kerti ajtó nyitva volt!

- Biztosítom, doktor, nyitva volt.

- Miután a kapus nem tud róla, hát hol ment volna ki innen másutt, az a... hogy is mondta csak olyan szépen?... az a fekete átok? Ugy-e, így?

- Tehát itt volt?!...

- Itt, itt! Szegény teremtés, ugyancsak meg lehetett rémülve. De erről talán ne szóljunk. Dénesnek is jó lesz megmondani, hogy fogja be a száját. Ő különben eléggé be van gyakorolva a hallgatásra, a szerencsétlen.

Ámulva néztem őt. Mintha izzó parazsakat szedett volna le az agyamról s ott morzsolta szét előttem, a tenyerében. És úgy megkönnyebbültem. Ismét mondtam neki, újra, addig szerettem volna mondani, amíg minden, ami nehéz, ki nem hull teljesen lelkemből, úgy, hogy nyoma sem maradjon bennem a történeteknek. És szerettem volna az ölébe borulni, sírni, hogy az isten áldja meg őt!

- De az a ruha, doktor!

Fölállt.

- Majd beszélünk még erről. Jöjjön, menjünk be a kegyelmes urhoz.

Szapura lépésekkel indult a hálószoza felé.

Az asztal előtt megállt, egy pillanatig elgondolkozott, azután sebesen lecsavarta és kioltotta a még mindig égő lámpákat. Ugyanolyan váratlanul megfogta a kezemet, de nem emelte föl, inkább leszorította s így szólt, közel hajolva a fülemhez:

- Nem idekünt, bennünk, mi bennünk vannak a kísértetek, fiatal barátom.

Nem bocsátott el, úgy vezetett be a halotthoz, erősen szorítva a kezemet.

XII.

- Igen, doktor, tudjuk, de hát azok ellen a kísértetek ellen, amelyek mi bennünk vannak, azok ellen hol a világosság?...

És mentől jobban tudjuk, annál inkább nincs.

XIII.

Életemben először voltam atyám hálószozájában. Belépve, azt hittem, hogy már halotti díszbe vonták a szobát. Csak később eszméltem, hogy hisz ilyen sebesen azt nem tehatték.

Minden fekete volt ott és kábitó, nehéz tubarózsa illattal teli a levegő. A doktor azonnal ablakot nyitattott és ezt olyan türelmetlen hangon rendelte el, hogy az abbé méltatlankodva tekintett föl, - ő ott térdelt az ágy mellett s imádkozott.

Valóságos ravatal volt az az ágy. Fekete atlasz függönyei össze voltak vonva és az egész tömör, fekete alkotmány komoran állott a fekete szoba közepén. Ott, ahol a mennyezet összeért, a dus redők között, izgató ellentétben a szoba lélegzetfojtó feketeségével, egy biborvörös csík izzott, mintha parázsszal lett volna tele az ágy s az piroslott volna ki a kárpitok közül.

A falak is fekete atlaszszal voltak bevonva. Az asztalon ugyanolyan szövetből volt a terítő és egy széles, alacsony kerevetre is ugyanaz a fényes, fekete szövet feszült. Az asztalon egy öblös ezüst tálba tubarózsaák voltak halmozva, de csak maga a virág, szár és zöld levelei nélkül. Kissé meg is rothadtak már, a szomjazó fehér szirmokon rozsdás foltokat mart a virágok halála.

A világosság misztikusan csillogó foltokba verődve rezgett és fuldoklott a síkos fekete szöveteken. Ámulva néztem ismét, hogy hol vagyok?... De ott mosolygott előttem a kis doktor, ő nem volt meglepetve, fürgén ment az ágyhoz, szét akarta húzni a függönyt. Dénes megelőzte s egy ingerült mozdulattal félrevonta a függönyöket.

Mintha kigyúlt volna az egész szoba - az ágy mennyezete és körülötte az összes függönyök biborvörös selyemmel voltak bélelve és biborvörös selyembe voltak húzva a párnák és a takarók is. Az izzó szöveteken feküdt fekete atlasz díszben az apám, a kezei a mellén voltak, esetlenül meredtek egymás közé az ujjai, - az abbé valószínűleg imára akarta volt kulcsolni azokat az engedetlen ujjakat.

Dénes feszesen állott az ágy fejénél és elnézett fölöttünk, ridegen, közönyösen. Az abbé tüntetőleg imádkozott. Hiven emlékszem, olyan hatást gyakorolt reám ez a kép, mint egy mesés, lángoló vérpad és Dénes ott a vérpad mellett az óriás, néma hóhér... A kis doktor megfogta a halott kezét, azután nyomban az arca fölé hajolt, megsimogatta a halott homlokát, bólintott, figyelmesen vizsgálta a száj környékét. Az abbé is fölállt. Áhítatos arccal, de

kíváncsian ügyelte az orvos mozdulatait. A cselédek is közelebb sompolyogtak, ők is lesték a doktort.

- Bontsa ki! - szólt föl Déneshez a doktor, a halott mellén lévő csipkékre mutatva. Dénes nem mozdult. Az abbé készségesen akart segíteni a doktornak és a csipkék felé nyúlt. Erre Dénes, mint egy gazdáját féltő szelindek, fenyegetően mordult a papra, karját pedig védőleg terjesztette atyám melle fölé. Nem szólt, de nem akarta engedni, hogy a gazdáját levetkeztessék.

A doktornak nyilván tetszett ez a jelenet, nem ellenkezett vele, sőt érdeklődve nézte a hű cseléd arcát. A pap viszont sértődve tekintett rám és hívott segítségül Dénes ellen.

- Az orvos úr meg akarja vizsgálni. Dénes, - mondtam neki én, - engedelmeskedjél!

Még erre is habozott és kelletlenül szólt:

- De hisz ugyis meg van halva...

Azután óvatosan oldozta le a csipke-jabot-kat, szétkapcsolta a mellényt és a halott mellén előtűnt a vörös selyeming. Az abbé ajkairól elrebbent egy rövidke: Ah! - amiért Dénes gyilkos tekintettel mérte őt végig. A doktor intett, hogy tovább! tovább!... Le kellett vetni az inget is, amiben Erik akart segítségül lenni, de Dénes úgy megmarkolta a halott felé nyuló Erik kezét, hogy az fölszisszent. Harapni szeretett volna apám zordon bretonja s bár az arcán egyetlen vonás se mozdult, bizonyos, hogy ha ott nem vagyok, megfojtja azt, aki halott gazdájához mer nyulni. Nekem is csak vonakodva engedelmeskedett, ismételt utasításomra morogva felelt vissza:

- Meghalt már... Hagyjanak neki békét...

A doktor nézegette, közben elgondolkozott, lehunyta a szemeit és viszont hosszasan nézte a hullát, mialatt lassan, lassan az ő szokott jószágos mosolyába olvadtak gondolkozásra feszült vonásai. És végre Déneshez fordulva, a halott mezítelen felső testére borítva a vörös selyeminget, mintegy engesztelésképpen mondta neki:

- Meg, barátom, meghalt, az egészen bizonyos.

Sarkon fordult s a kíváncsian eléje álló abbét azzal rázta le, hogy:

- Szélütés.

Az abbé keresztet vetett és a Mindenhatót emlegette. A doktor beleegyezőleg bólintott, mintha azt mondta volna: igen, igen, ő...

Dénes már összehúzta az ágyfüggönyöket és eljünk állva, siket komorsággal nézett a semmi-be.

A doktor karon fogott, kivezetett magával. A pap sompolygott utánunk, de a doktor hozzáfordult az ajtó előtt:

- Imádkozzék szorgalmasan, tisztelendő atyánk! Sok miatyánkot... Azt hiszem, az Ave Máriaák se fognak ártani!

Azután szótlanként sietett velem keresztül a szobákon, atyám előszobájában megállt. Szólni akart. Elbocsátotta a karomat.

- Meghalt! - és ismételte, mintha kérdezősködő gondolataira felelne önmagának: - Meghalt...

Az ablakhoz ment, ott gondolkozott, hátat fordítva nekem. Közben két ujjával egyhangúan kopácsolt az ablaküvegen. Abbahagyta és újra kezdte, lassabb ütemekben. Hirtelen felém fordult:

- Kívánja tudni a részleteket?

Nem feleltem. Különben se hagyott reá időt.

- Tudja mit!?... Hagyjunk békét az egésznek.

- Önök meglehetősen távol éltek egymástól, ugy tudom, azt tanácsolom tehát, ne igen analizálja a történeteket. A dolog eléggé világos - tulságos izgatottság, pillanatnyi vérbőség az agyban, az ember néha csak elszédül ilyenkor, esetleg meghal... Nem gondolja, hogy a páter ott hallgatózik az ajtó előtt?

Mosolyogva, lábujjhegyen ment az ajtóhoz és sebesen benyitotta. Nem volt ott senki.

- Csodálom!...

Beszélt tovább:

- Az persze lehetetlen, hogy fölboncoljuk? A faubourg gyilkost kiáltana. Esetleg pedig tanulságos lehetne!... Nem, nem, ez lehetetlen!... Milyen ügyetlenség! Legalább ez a végső őszinteség kötelessége volna minden embernek hátramaradt felebarátai iránt. Neki már ugyis mindegy! Nem gondolja?... Egyedül a boncasztalon vagyunk teljesen őszinték. Arról se tehetünk!... Különben ki tudja!... Mi? Mit gondol?

Nem gondoltam semmit, nem is igen értettem.

- Hisz nem ügyel rám! Hova gondol?

- Kábult vagyok, doktor. Hihetetlen ez az egész nekem. Láta azt a rettenetes szobát?

- Rettenetes!!... Nincs rettenetes, minden természetes, ezek a jelzők csak a poéták számára valók. Az is természetes, hogy ön szereti őket. Önben művészi érzékenységgé finomodott ki a faj, jó lesz, ha írni próbál vagy valami egyebet. Szokott rajzolni? Látta, ha nem megy ez helyes mederbe, beteggé lehet. Irja le, adja ki, teremtsen, azért élünk. Mindenkinek, aki él, kötelessége az életet tovább adni. A természet nem tűri az abnormitásokat, megöli őket önmaguk által, azaz hogy anyagot cserél, szétoosztja a háztartásában. A kegyelmes úr fölött igen egészséges, kövér, zöld fű sarjadna, ha úgy temetnék el, ahogy illik. Egy másik abnormitás: kriptába teszik majd!... A földben a helyünk... No de ugyis válik belőlünk annak rendje-módja szerint valami hasznavehető dolog, meg előbb-utóbb ránk dül a kripta is. A földet ki nem kerüljük.

Leültem s fejemet a szék támlájára hajtva, hallgattam, mint okoskodik a doktor. Annyira érzékeny voltam, hogy nemcsak hallottam, de éreztem, mint hatol be füleimen a hangja.

- Hasztalan mondom, hogy ne gondolkozzék a történeteken. Lehetetlen. Tudja mit?... Gondolkozzék rajta okosan! Vagy poezis - és akkor írja meg, vagy fösse le, vagy tudomány - és akkor találjon és magyarázzon mindent természetesnek. Ezt az utóbbit kevésbbé ajánlom önnek, tulságosan érdekelve van az esetben és mivel poéta, meg fog rémülni következtetései végeredményeitől.

Itt fölgyeltem.

- Doktor! Magyarázza meg nekem, mit jelent az a szoba? És az a ruha, az a képtelen ruha?!

Atyai hangon, melegen szólt:

- Az olyan természetes, édes barátom, mint egy kis dallos, jókedvű, fárasztó napi munkájáról hazatérő varróleány ablakában a rezedá. Látta, én is versben beszélek. Önnek ez a recept kell. Az ön rideg, zárkózott atyjának már nem volt elég a rezedá, neki tubarózsa kellett és „képtelen” maskarába öltözött hozzá „rettenetes” szobájában. Dénes, akit kutyájává nevelt, eléggé dühös, hogy ezt mások is látják most; szegény, ő azt hiszi, hogy együtt bűnös a gazdájával. Igen, mert az ő primitív, sűrű breton vére is még csak a rezedát tartja természetesnek. De

vegye, hogy hova higult az öné, hét századon keresztül?... Nézze végig a családi krónikákat: csupa korrekt, race-házasság, kékvérű dámák és kékvérű urak közt! Ön menthetetlenül sokat fog ezen töprengeni és ki fogja számítani a végeredményt. Csak egyet! Lássá, az ön poétikus káprázatai már annak a titokban tartott hálósobának a reflexei a második hatványon. Vigyázzon, nagyon ügyeljen, hogy művészi irányban érvényesüljenek, mert a harmadik hatványon - -

- Nos, kérem, mondja! Fejezze be kérem!

- Megbolondul!

Tehát mégis nekem van igazam! - gondoltam és fejemet visszahajtottam a szék támlájára. A doktor folytatta:

- Mindez teória, barátom, többé-kevésbé szellemes kétszer-kettő. Hanem itt az élet, ezer kiszámíthatatlan esélyeivel. Éljen kérem!... Érdemes ám élni, főként érdemes az életet saját magáért kiélni! Mentől gyakrabban öntudatlanul és ezt főként ajánlanám önnek, akinek nincs meg a szigorú öntudathoz a harmónikus széles látköre. Ön az ablakból nézte a világot. Közeli is csálnak az arányok, hát még az üvegen keresztül!... Abszurdumot ajánlok, de hát próbáljuk meg, hátha lehet változtatni rajta és elhagyogathatjuk valamire az ön szervezetehez fölöslegest abból a sok öntudatból! Majd gondolunk ki valamit!... És segít az élet! Ki, ki az életbe!... Nem tudom, hogy jól mondom-e, hisz most szaporodtak csak még meg a titulusi. Nem baj, ha el is mulasztok belőle valamit, de hisz egy *Yves Séverin Jean XXIV. de Kerbastik d'Azincourtnak, Morbihan és Aranda hercegének, Franciaország leendő pairjének, az örökös spanyol grandnak, a marquis de Kleziouxnak* és tudom is én, hogy még ki mindenkinek, csak elég módja akad kivenni az életből a maga részét!... Majd később egy kis köszvényre teszünk szert s akkor ráérünk okoskodni. Azt a köszvényt, azt iparkodjunk méltán kiérdemelni.

- Doktor - szóltam én, meg se mozdítva a fejemet, - ki volt az az asszony?

A kis orvos hallgatott egy pillanatig és utána halkán elnevette magát. Hozzám jött:

- Na, hát ez az!... Helyt vagyunk!... Tudja mit!?... Keresse meg azt az asszonyt!! Bizonyosan csinos volt és itt van Párisban. Meg kell keresni!

Nem feleltem, ő föl s alá járkált a szobában, nem szólt, olyan hosszasan, hogy különösnek találtam és föltekintettem. Egészen komoly volt.

Mikor észrevette, hogy nézem, lassan kiderült az arca. Kezet nyujtott:

- Majd eljövök hamarosan, diskurálunk tovább. Jó? Küldjön utánam, ha valami „rettenetes” jut megint az eszibe.

Elment. Kikísértem s kilépve a nagy, boltozatos lépcsőház mennyezete alá, melynek közepén ott volt mázsás márvány kockába faragva a családi cimerpajzs, a kolosszális vörösmárvány oszlopok között úgy éreztem, hogy azoknak a tengersúlyú köveknek a terhe reám ereszkedik, a cimerpajzs a fejemre, a kupola az én vállaimon és ezt viselnem kell ezután, bár roskadnak alatta a vállaim, lélegzetet se tudok venni, bár agyonnyom...

A doktor a lépcső közepén járt, lassan ment le, néztem utána. Egyet gondolt és visszasietett.

- Még elfeledtem valamit. Tudja mit!... Meg kell nőszülni! Hamar, hamar!... Valami erős, markos fehérsépet keressünk, legjobb volna valahonnan felülről, egy lustavérű normandiai asszony... De ne legyenek ősei!

Olyan szaporán s annyi meggyőződéssel mondta ezt, hogy elmosolyodtam és ráhagytam.

Ő is mosolygott.

XIV.

Még akkor este elkezdtem gondolkozni a doktor szavain és harminc éve ugyanazt csinálom.

Este bejött, mint rendesen, Erik, de mintha kicserélték volna. Kegyelmes úrnak szólított s ezt lépten-nyomon ismételte, mintegy figyelmeztetve, hogy megszűnt közöttünk a régi viszony. Vagy talán azt hitte a szerencsétlen, hogy az tetszik nekem. Biztattam, hogy maradjon csak velem szemben a régi, - nem tudott olyan lenni, mint amilyen volt, sokkal kedvesebb, lekötelezőbb akart lenni s így nem volt természetes. Kellemetlenül hatott reám. Csakhamar kiderült, hogy mi leli őt és akkor megutáltam.

Ez is túlzás volt. Ne keressünk tökéletes embereket, bocsássunk meg néhány gyöngeséget, közelebb jutnak így hozzánk s részünk lesz bennük, mert teremtünk a lelkükön és így annál jobban tudjuk majd őket szeretni. Ez a legistenibb abban a szomorú vallásban, amelylyel a nazarethi Jézus búsította el az emberiséget és a legemberibb, mert ki a tökéletes közöttünk?

Az örökös egyedüllét tanította meg a felebaráti szeretetre. Sorra idegenedtem el az emberektől és amikor teljesen egyedül maradtam, addig elmélkedtem, míg kialakult bennem az az igazság, hogy - szeretnünk kell felebarátainkat.

Ez is elmélet, - jobb lett volna azalatt szeretni valakit.

XV.

Nagy pompával temették az apámat. Előhordták a családi gyászszertartásokhoz való pazar berendezést. Fekete kelmékbe burkolták a házat, az elsőemeleti táncteremben állott a ravatal és három napig ember ember hátán szorongott az udvarban, a nagy lépcsőn. A könyvtárba menekültem s még oda is utánam tolakodott a kíváncsi halottnézők suttagása.

Nem fogadtam senkit. Mit felelhettem volna banális kérdéseikre?...

Az abbé járt be hozzám utasításokért, árulkodott a cselédségre - és láttam, hogy szeretne velem hosszasan beszélni, de mindent ráhagyva, kitértem előle.

A maitre d'hotel kétszer jelentkezett kihallgatásra, - Erik nem palástolta a fölött való megelégedését, hogy nem fogadtam.

Egyedül akartam lenni, teljesen egyedül. Üldögélni a tűz előtt... Ha egy gondolat támadt a fejemben, azt iparkodtam kirázni magamból, de miután ez nem sikerült, hát átengedtem neki magamat, hogy hurcoljon, amerre akar, míg végre azután ugyszólva szétestem a gondolatok felhői közt, gondolkoztam anélkül, hogy annak valami egyéni hatását éreztem volna. A testem aludt, mintha kivált volna belőle a lélek.

A temetés napjától féltem s naphosszat tanakodtam azon, hogy milyen jó volna el nem menni arra a temetésre! Hogy fognak majd nézni!... Milyen hosszú ceremónia lesz!... De hisz talán elég beteg is vagyok arra, hogy lefeküdjem előle?!...

Nyíltan megmondtam ezt a doktornak. Nem egyezett bele. Tiltakozott az ellen, hogy kilopjam magamat az igazi élet alól.

- Tessék csak neki menni azonnal! Ha kellemetlen, annál jobban érzi majd magát utána. Így kell az életben kiérdemelni azt a kis boldogságot, amely lehetséges.

- De hisz én nagyon jól érzem magamat itt a tűz előtt, nem kívánok az élettől egyebet, csak hogy hagyjon nekem békét.

- Hohó!... de nem úgy van ám az! Így nem lehet vele alkudni, azzal birkózni kell és az edz meg bennünket ellene. Az élet ellenség, édes barátom, legalább is folyton fegyverkeznünk kell ellene, hogy a békét fönntartsuk. Előbb-utóbb ugyanis a sarka alá kerülünk. És higgye el nekem, hogy vannak kellemetlen dolgok az életben, amelyeket csak úgy kerülhetünk ki, ha megteesszük.

Tehát résztvettem a temetésen, kikísértem hajadonfővel a koporsót és halálosan el is fáradtam. Szorongatták a kezemet. Számtalanszor hallottam, hogy századok dicső emléke fűződik a névhez, amelyet viselek, hogy őseim tekintete immár bizalommal fordul felém és nagy kötelességek várokoznak reám, egy tiszta lap áll a rendelkezésemre a történelemben és hazám esengve várja, mit fogok én oda írni?... Az érsek is szónokolt, a Mindenhatóval biztatott, aki Erős és Egyetlen, kebelébe fogadja azt, aki hozzá megtér és a hit vigasztaló balzsamát kínálja a kesergők sebeire és szent fia szenvedéseiben légyen enyhületes megnyugvása az én mélyen sújtott fiúi szívemnek...

Egész komolyan beszéltek, sőt a meghatottságtól rezegtek néha a hangok. Egyszer, egyszer körültekintettem, - csakugyan mindenki komoly volt. A ravatal lépcsői alatt sorban álló cselédség közül néhányon könnyeztek is. Észrevettem, hogy Dénes nincs közöttük. Miért kerestem őt?... Ugy hiányzott onnan. Hol lehet?...

Azután, mondom, hajadonfővel kísértem a koporsót a városon végig, a denisi országot kapujáig. Tágas helyet hagytak nekem s én ott mentem a nagy tömegben egyedül. Rösteltem föltekinteni, egy címerpajzsot vivő gyászapródnak a sarkát néztem, előttem ment, olvastam a lépéseit.

A város szélén kocsiba ültünk, az érsek mellém ült, az abbé szembe velem, nem szóltak hozzám, imádkoztak szorgalmasan.

Behunytam a szemeimet, de azt éreztem, hogy az abbé néha rám nézett. Mintha légy szállott volna az arcomra.

XVI.

A gyászszertartást vezető érseknek átnyújtotta az abbénk a családi kriptá arany-kulcsát és az érsek, háromszor keresztet vetve reá, sajátkezüleg nyitotta ki vele a kiváltságolt sirbolt ajtaját.

Ez érdekelt.

Hűvösen csapott ki rám a dohos pinceszag, a szűk rekeszekben sorakozó koporsók végein pókhálófoszlányok libegtek és mintha maga a meghalt idő penészednék századok óta háborítatlan érintetlenségben az érckoporsókra, olyan fakó nyugalom aludt ott.

Már másodszor láttam. Mikor az anyámat temettük s kinyitotta az érsek az ajtót, torkomon akadt a sirás és a mesét kerestem a kriptában.

A papunk mesélt róla:

A szerencsétlen végű, bűnös III. Henrik alapította 1577-ben ezt a sirboltot, hogy ezzel is közelebb férközhessen a Szent-Ligába esküdt őseimhez; orozva megölette azt a Kerbastik d' Azincourt-t, ki midőn a király ravaszul a Szent-Liga fejének vallotta magát Bloisban, vakmerően lépett föl melléje, a trón második lépcsőjére és ott követelte, hogy - esküdjék meg a szavaira!... Nyolc hét múlva halva találták és ezt hirül adva a királynak, ő menten udvari gyászt rendelt és készségesen megengedte és írásban adta, hogy az ő leendő sirjától olyan távolságra temessék és temetkezhessenek családjuk tagjai, amilyen távolságban a királyi tróntól állottak vala életükben.

Családunk erre Bloisban vétetett mértéket. Tizenegy hüvelyknyire állott volt tőle áldozata abban a büszke pillanatban - és pontosan, a leendő királyi sirtól tizenegy hüvelyknyire helyezték el a koporsóját.

Most fásultan kerestem, hogy hol lesz majd az én helyem? Nem izgatott jobban, mint akár ha a bölcsőmet pillantottam volna meg.

Fáradt voltam már, közönyösen néztem, mint emelik be a csillogó koporsót és amikor a helyén volt, úgy találtam, hogy fényes volta bántólag zavarja a szürke harmóniát! De majd békén közéjük fakul...

Az érsek elmondta az utolsó Miatyánk-ot s mi utána. Mindenki hátravonult - engem egyedül hagytak a koporsó előtt - hátha volna még valami végső mondanivalóm?

Soha az életben nem volt semmi mondanivalónk egymásnak - és most se volt. Egy pók futott föl a koporsóra s megállt velem szemben és ő mondta: - ez a mienk!

Azután lassu ceremóniával zárta be a kriptaajtót az érsek.

Egy valószínű: az, hogy ezt az ajtót csak majd az én számomra nyitják ki ismét, s akkor aztán majd végképp a Vatikánban hagyhatják a szentelt kulcsot, mely minden temetés után megtette az utat Rómába. A családi pap vitte mindannyiszor, a család gyászjelentésével a pápához, aki egy mise alatt az oltárra helyezte, megáldotta és úgy került vissza hozzánk a családi kápolnába.

Lassan esni kezdett.

Az abbé most mellém ült a kocsiba s indultunk haza. Esőcseppek verődtek a kocsiblakra, néztem, hogy szaporodnak, eleinte számolgattam őket, míg végre összefutottak. Az abbé már kétszer sóhajtott s én arra kezdtem gondolni, hogy lesz ezután?

Ösztönszerűleg irtóztam minden változástól. Most például legjobb volna örökké így maradni, itt a kocsiban...

- Hihetetlen! - szólott halkán, minden szótagot elválasztva, az abbé.

A kocsi kellemesen ringatott és egyhanguan zörgetett rajta az eső.

- Ő meghalt - szólott újra, hangosabban.

Bárcsak ne szólna már többet! - gondoltam én, mint mikor elszunnyad az ember, de hallja, hogy jön valaki és föl fog ébredni.

- Nem tudom elfelejteni... De a Mindenható irgalmas és megbocsát, még annak is, aki...

Nem fejezte be s én is csak úgy magamban találgattam a mondathoz a végét. Bizonyosan azt akarta mondani, hogy az Isten megbocsát még annak is, aki ellene vétkezik!... Hisz sokszor hallottam én ezt tőle így, gyerekkoromban is, - de hol a bizonyosság rá?... Vétkezhetik-e ellene az, aki Őt el nem ismeri?

És láttam magam előtt apámat, a családi kápolnában, a vasárnap reggeli miséken. Lejött rendesen, mint amilyen pontosan megtett mindent, amit százados családi szokásaink a család fejének kötelességei közé róttak. Lejött és megállt az imádkozó zsámolya előtt összefont karokkal és úgy állt a mise végéig, mozdulatlanul. Urfelmutatás alatt mi meghajolva vertük a mellünket a büneinken könyörülő Isten előtt, - ő azonban egyenesen állt és nézett az oltárra, mintha kihallgatást adott volna az Istennek.

Sokszor ügyeltem őt ilyenkor, ahelyett, hogy imádkoztam volna. És ügyeltem az anyámat is, ki térden állva, alázatosan borult le a csengetyűszóra és olyan törekeny volt, olyan gyöngye, úgy tudott imádkozni, hogy én is buzgón imádkoztam vele, szinte segíteni akartam neki az Istent könyörgésben.

Azután csak az apám maradt előttem. Zordonan közém állt és a vigasztaló Isten közé, - körülötte leboruló cselédjei között szembe nézett az ostyával.

Hideg árnyékában kisorvadt lelkemből a bízó, öntudatlan hit és ő nem ültetett semmit a helyébe, de hit híján fölburjánzott a miszticizmus, alatta megfogantak az emésztő lázképek - és mit ért később a sivár öntudat?!

Dermesztő szellője végig, végig sivitott lelkem avarján, - csak annál jobban rázott a láz. Tudtam, hogy láz, éreztem, hogy most jön, mint ahogy az epileptikus megérzi előre a kinjait, de nincs menekvése előle. Nem használ, de neki jó, ha legalább tud addig imádkozni.

Hányszor kapkodtam életemben egy Isten után!...

Az abbéval apám soha szóba nem állt egy jelenet után, amelynek tanuja voltam. Bizonyosan úgy akarta ő, hogy tanuja legyek.

Anyám halála után bezárták lakosztályát, a kulcsokat bevitték apámhoz. Azon a folyosón volt a kápolna s csak a misék alkalmával fordultunk meg ott. A kápolnába is nyílt egy kis ajtó anyám hálósobájából, azt is bezárták. Gyakran fojtogatott engem a sírás annak a csukott ajtónak a láttára a misék alatt s néha azzal a biztos előérzettel mentem le a misére, hogy ma, az Urfelmutatás alatt, mikor mindenki leborul, az az ajtó lassan ki fog nyílni és ott térdel majd mögöttem az én sápadt édes anyám... Reszketve vártam az Urfölmutatást és mikor térdre parancsolt bennünket a csengetyű, engem mintha görcs húzott volna össze, összezsugorodtam apám háta mögött és lélegzetfojtva néztem az ajtót.. Nem nyílt ki, de bizonyosan ott térdelt mögöttem az édes anyám. Oh, én azt éreztem!...

Egyszer ájultan vittek ki Urfölmutatás után a kápolnából. Az ágyban tértem magamhoz. Erik volt mellettem és az abbé. Kérdezősködtek s én zokogva kértem őket, hogy nyissák ki azt az ajtót, ott van anyám, de nem tud kijönni!

Az abbé mondta, hogy legyek nyugodt, anyám nincs ott, ő bizonyosan az égben van és gondot visel én rám.

- De nem! nem! Menjenek oda, ott van, én bizonyosan tudom!

Az abbé cirógatott s némán nézték egymást Erikkel. Erik mondotta, hogy mégis meg kellene nézni, mi van ott?... Az abbé ígérte, hogy majd elkérik a kulcsokat és megnézik.

Ennek hire ment a hotelben, de én hasztalan könyörögtem, nem merték elkérni apámtól a kulcsokat. Sejtelveim átragadtak a cselédségre is. Voltak, akik zajt hallottak anyám lakosztályából, mintha éjjelenként járkálna ott valaki, sóhajtások rebbentek át az elhagyott folyosón és később már egészen bizonyossá lett, hogy időnkint kopogtatás hallatszik a falon. És végre egy éjjel megjelent a ház fehér asszonya, a kapus felesége látta az udvarról, amint átsuhant az első emeleti folyosón, apám ajtaja előtt, az én szobáim felé tartva, kis idő múlva pedig vissza-lebegett a kápolna felé. Apró csillagok voltak a fátyolán, mint anyám szemfödélén s azok kékesen csillogtak.

Azon éjszakára következő reggel a kápolna oltára előtt lógó mécsesben nem égett az örökláng. Pedig szinte színültig volt olajjal, az abbé maga is jelen volt, midőn előtte való nap megtöltötte a sekrestye szolgálatára rendelt legény.

Ugyanez ismétlődött a következő héten. A fehér asszony átsuhant az első emeleti folyosókon, a kápolnában kialudt reggelre az örök láng. A maitre d'hotel rászánta magát s ebéd előtt jelentést tett róla atyámnak, elmondva az én ájulásom történetét is, amelyről ő soha egy szóval sem emlékezett meg.

Apám lejött az ebédlőbe, asztalhoz ültünk, mint rendesen. A második fogásnál odaszólt Dénesnek:

- Kéretem a tisztelendő urat!

Dénes az abbéval jött vissza, jelentette s az abbé mélyen bókolva állott meg, nem messze az ajtótól. Apám, mintha észre se vette volna őt, rá se nézett, a szokott csöndben ebédeltünk tovább. Pedig az abbéval szemben máskülönben irgalmatlanul udvarias volt. A szolgálattevő cselédség még zajtalanabban végezte a dolgát, én nem mertem fölpillantani a tányéromról. Az ebéd végén apám fölállt, én meghajoltam előtte, ő fogadta és indult kifelé. Mintha csak akkor, utközben vette volna észre a papot, hozzálépett - milyen magas volt a görnyedő pap mellett! - és onnan fölülről parancsolta neki, acélkemény hangon:

- Tisztelendő ur! Itt ne legyenek kísértetek!!

A kapus nyugdíjba ment és vele elhagyta a házat az egyetlen asszony, az ő jámbor felesége, aki minden héten meggyónt az abbénak, nekem pedig, „én szegény édes kis grófnak”, szorgalmasan kezet csókolt, ha csak hozzám férhetett... Jól esett a sopánkodása; sajnáltam, amikor megtudtam, hogy elküldték... Szerettem volna leszökni hozzá, hogy ő mesélje el nekem, mit látott?... Vajjon fogom én is azt látni?... Ha az én ajtóig eljön, akkor be is fog jönni egyszer hozzám!... Vártam éjjelenként, meg se mukkanva, nehogy észrevegyék, hogy nem alszom és az alatt emésztett a láz.

Idővel elfeledtem őt.

Atyám temetéséről jövet, így jutott eszembe az egész történet s vele ő is, de olyan élénken, váratlanul és erőszakosan, mint ahogyan nekem szoktak volt kiválni a multból egyes jelenetek vagy alakok.

Bodros fehér főkötős fejét, mosolygó, erezett kövér arcát ott láttam a kocsi vizes ablakán, benézett ránk s azt mondta nekem: „én szegény édes kis grófom...”

Közelebb huzódtam az abbéhoz, aki halkán, mintha imádkozás közből, így sóhajtott:

- Jaj annak, aki egyedül akar lenni!

Én a saját gondolataimmal voltam elfoglalva, valószínűleg hangosan kérdeztem:

- Ugyan mi lett ebből a szegény asszonyból?

- Melyik asszonyból? - kérdezte a pap.

Ugy tetszett nekem, mintha hangosan beszéltem volna róla eddig is.

- Hát a kapusnéból!

- Sajátságos! A kegyelmes ur is reá gondolt? Hogy jutott most eszibe?

- Anyámra gondoltam.

Élénken felém fordult.

- A kegyelmes asszonyra?... Én is! Én is! Tehát eljött hozzánk!... Megigérte...

- Ki? Mit?

A kocsi már beért velünk Párisba, alkonyodott is. Az abbé nem a kérdésemre felelt, - pedig hogy fölízgatott néhány szavával, - hanem kért, engedjem meg, hogy ő velem maradjon.

- Kötelességet kell teljesítenem, a Mindenhatónak és a saját lelkiismeretemnek tartozom vele. Az én helyem most a kegyelmes ur oldala mellett van. Az Isten szerelmére kérem, ne forduljon el tőlem, én az *Ő* nevében jövök és önnek most szüksége lesz Reá! Jaj annak, aki egyedül akar lenni!

- Igaza van - suttogtam én s még mindig a kapusnéra gondoltam. - Mondja, mi lett abból a szegény asszonyból?

- Meghalt a jó lélek.

- Meghalt!... Ugy-e meghalt, persze... és még közelebb huzódtam a paphoz.

- Mellette voltam, fölvettem az utolsó szentségeket, kibékült az Urral és meghalt, az Ő irgalmasságában bízva, csöndesen, alázatosan, a jók halálával.

Már ekkor a hatalmában voltam, irányíthatta a hangulatomat.

A kocsi megállt velünk az udvaron, a bőrig ázott vadász lebocsátotta a hágcsót, kiszálltunk. Az abbé halkan figyelmeztetett, hogy a kriptakulcsot kell bevinnünk a kápolnába. Gépiesen követtem őt. A homályos folyosón még élénkebbek lettek gyermekkori emlékeim és hangosan beszélni kezdtem anyám ajtaja előtt, kérdeztem az abbét, hogy mikor kell Rómába indulnia?... Csakhogy hangot halljak!

A kápolnába lépve, első pillantásom arra a gót vágású tölgyfaajtóra irányult. Az örök mécsesből piros fény szivárgott le rá és határozottan az az érzésem volt, hogy éppen abban a pillanatban csukódott be az az ajtó, amikor mi a kápolnába léptünk.

Az abbé letérdelt az oltár előtt, rövid imát mondott. De milyen hosszú volt az nekem! Többször belekezdtem a Miatyánkba, de nem jutott eszembe a vége. Folyton aggódva néztem anyám ajtaja felé... Az abbé az oltárra helyezte a kulcsos tokot, térdet hajtott s intett, hogy menjünk!

Nem mertem őt kérni, hogy próbáljuk meg benyitni az ajtót, de ő bizonyosan észrevette rajtam, mert oda tekintett, aztán karon fogott és kivezetett. Átkisért az én folyosómra és engedelmet kért, hogy átöltözhessen.

Még én is kértem őt, hogy jöjjön vissza hozzám mentől hamarébb.

Nem jól éreztem magam egyedül. A cselédeket nem akartam zavarni, összeáztak hazajövet a kocsik ülésein. Erik is bizonyosan lent száradt köztük s rólam teljesen megfélelkeztek.

Az esős alkony barátságtalanul mászott szét a szobában, letakargatta a bútorok körvonalait, - mint rendesen, a kertre nyíló ablak elé álltam. A fekete ágak közé, végtelen, egyforma esőszálakból szóttek le folyton sűrűbb fátyolt a felhők.

...Nem jó volna ilyen időben a föld alá kerülni!... Amint ez a mocskos víz lecsurogna rám!

Eszembe jutott a doktor: „A földben a helyünk!” - és egymásután mindaz, amit ő mondott. Kissé iparkodtam összeszedni magamat. Hisz olyan okos, természetes, amit ő mondott... Aszerint kell gondolkoynom... Hogy nőüljek meg!...

Én és egy asszony!!....

Hiszen minden erőlködésem dacára vissza hurcoltak gondolataim abba a rémes éjszakába, apám hullája elé... Istenem!...

- Irgalmas és mindenható! - szólott halkan, melegen, mintha átölelt volna, mögöttem egy hang.

Az abbé jött be nesztelenül s a hátam mögött állt. Oh be jó, hogy jött! Megragadtam a két kezemmel a kezét, hálásan, túlradó odaadással, hisz olyan kapva kaptam volna én teljes életemben minden parányi kis szereteten és úgy tudtam volna szeretni, úgy szerettem volna, ha egy áldott valaki idejében nekibátorított és megtanított volna rá.

Leültünk egymás mellé, egészen sötét lett, nem láttam az arcát - de a hangja meleg volt, vigasztalt, ígérte, hogy velem marad, nem hagy egyedül.

- Tehetetlenek vagyunk mindnyájan, mert mindnyájunknál erősebb még a halál is. Mi, egyedül, csak odáig érünk. Akármennyire ellássunk azonban idelent, még idelent is van annál tovább. „Egy” nincs sehol, tudásunkban pedig el nem fér a folyton sokszorozódó számok sora. Ott fönt kell keresnünk a végét, olyan magasan, hogy oda minden egyesül, a kezdet és a vég - a végtelenben. Okoskodják akárhogy, keressen neki akárhány nevet, az Egy Isten az! Az egyetlen erő, - mert csak őbelőle rész az is, amit ellene idelent gőgös ember fordít. A halál pillanatában visszaszáll őbelé és hasztalan keresgetjük vissza, ő adja, ő elveszi, osztja és sokszorozza. Boldogok azok, akik azzal az erővel idelent is már őreá találhatnak.

Meggörnyedve hallgattam.

Mintha ismerte volna lelkem minden redőjét, biztos kézzel cirógatta sorra valamennyit és rendezte Isten képe köré.

- Nincs természetfölötti, minden természetes, mert van és Istentől van. Egyesítsük akaratunkat az ő szent akaratában, higyjünk és megtaláljuk az igazságot Ő benne és Ő nála majd. Ami fáj, arra enyhet ad, örömeinkért hála őt illeti, kétségeinkben kézen fog és amit tudnunk nem adatott, az ellen az ő mindentudása a megnyugvás, az ő ereje legyen a mi erőnk.

Itt hangja erős lett, soha se hallottam így beszélni. Szilárd meggyőződése egy mindennek fölött való jó erőben csudálatosan bátorította az én zilált gyöngeségemet.

- Az apám...

- A mi Istenünk a bocsánat Istene, - mondta szeliden. - Imádkozni fogunk érte!

Azután beszélt hosszasan atyámról, aki egyedül akart lenni, elzárkózott ember, Isten elől és ime...

- Az orvos mit mondott? - kérdezte.

Én bizalommal beszéltem el neki az orvos szavait s midőn oda értem, hogy az orvos az életbe küldött ki, - sebesen kézen fogott:

- Nem engedhetem! Óvakodjék az élettől. Önnek a magány kell, de Istennel! Adtak lelkének vigasztalást az orvos szavai?... Adtak, igen, kételyeket. Mit ér a mindig problematikus tudomány hiu okoskodása! Nem, ez ellen küzdeni fogok! Isten adjon hozzá nekem erőt!... A kárhozatot ajánlja, a romlást - az asszonyt!... Nos tehát, ne hallgassunk róla, mondjuk ki, mi vitte a romlásba atyját?... Az asszony! Tudom, nagyon tudom - mormogta keserű szemrehányással hangjában. - Ha kell, a Szent Atyát hívom ellene segítségül. Ez a család az Egyház hatalmas oszlopa volt századok viharjai közepette, ám jöjjön most oltalmára végső romlása ellen az Egyház! És bennem nem csupán a család hű papja beszél (hangja halkán szelidült); a legszentebb asszony végső óhajlásának letéteményese vagyok, akit csak ismernem adatott...

- Az anyám?!

- Igen. Én állottam haldokló ágya mellett és előttem tárta ki szívét életében. Nem, Isten előtt, kinek irgalomra szoruló aláztos szolgálja vagyok. Most eljött cselekvésem ideje!

Fölállt, - és talán, mert megmozdult vagy talán mert a hangjában volt ekkor valami patetikus rezgés, - de kioldozott bennem valamit, mikor azt mondta:

- Szent ígéretet tettem neki, hogy fia oldala mellett maradok és melléje lépek, ha szüksége lesz reám. Ez adott kitartást nekem eddig és ma itt vagyok! Ő látja, eljött hozzánk és velünk van.

Dideregtem.

- Mit kívánt az anyám?

- Hogy ön a hit erős harcosa legyen!... Tudta, hogy én fogom a sirbolt kulcsát a Szent Atyához vinni és megbízott, hogy kérjem a Szent Atya áldását emlékére. Egy nagy alapítványt is akart tenni a Megváltóért katonáskodó Rend magasztos céljaira a pápának küldendő szokásos és hagyományos szent ajándék mellé, de már nem intézkedhetett. „Majd fiam meg fogja tenni emlékemre!” - mondotta utolsó pillanatában.

E percben lépett be Erik két lámpával.

Az abbé elbocsátotta a kezemet s mélyen meghajolva, halkán fejezte be szavait:

- A kegyelmes ur, ugyebár, teljesíteni is fogja?

Akkor láttam, hogy hisz ez ő, egészen ő, a mi alázatos kövér jezsuitánk!... Egy-két zsírfolt is volt a reverendája mellén és úgy csillogott a lámpafény kopasz fején, mintha be lett volna olajozva. És éppen olyan áhitatosan pislogott rám apró szemeivel, éppen olyan alázatosan állott előttem, mint apám előtt az ebédlőben.

- Az ő emlékére!... Tehetek róla jelentést a Szent Atyának?

Erik kíváncsian nézte őt, én szinte resteltem magam.

- Igen!... igen... Majd gondolkozom!

Erik kibocsátotta és bizalmasan kérdezte tőlem:

- Hát ennek meg mi kell?... Hej, befonják ezek a kegyelmes urat, látom én előre! Egy követ fújnak a maitre d'hotellel, az is jeles mákvirág ám...

XVII.

Midőn le akartam feküdni, eszembe jutott, hogy Dénest nem láttam a cselédség közt a temetésen. Kérdeztem Eriket, ő is mondta, hogy nem volt ott s egyáltalában nem mutatkozik, - „mióta az öreg kegyelmes ur úgy járt!”

- A tisztelendőnk eleget járna a nyakára, szeretné meggyóntatni, de becsukódott s nem ereszti be magához.

- Szegény Dénes!... Majd beszélek én vele... Nem törődtem akkor vele tovább. Igaza volt a doktornak, - kifáradtam és mélyen aludtam egész éjjel.

Másnap reggel már szokatlanul élénk volt a ház, jöttek-mentek a folyosón, hallottam, hogy hangosan beszélnek künt és emlékszem, kétszer csengettem Erik után, míg előkerült, kihevülve, mintha birkózott volna. Hevesen beszólt:

- Csináljon rendet a kegyelmes ur, mert ez már mégis sok! Az az ember kutyába vesz itt mindenkit!

- Hát mi baj? Ki?

- Ki más, mint a maitre d'hotel ő méltósága! De megmondtam neki a magamét!... Hát ki parancsol itt?... Várja meg, míg a kegyelmes ur rendelkezik. Nem igaz?... Ma reggel azt vette a fejébe, hogy rendbe kell szedni az öreg ur... Az öreg kegyelmes ur szobáiba akart bemenni, de Dénes nem adta a kulcsokat. Jól tette, nagyon jól tette!... Majd kipukkadt, fenyegetőzött, hogy lakatost hivat, ott lármázott a Dénes ajtaja előtt, de az rá se hederített. Az abbé neki fogta pártját, én Dénes mellé álltam. Hát nem igaz?... Jól tette Dénes, hát nem igaz?... Csak

csináljon már rendet a kegyelmes ur, mert meglássa, a feje tetejére áll ebben a házban minden!

- Majd eligazítom, Erik.

Azután beleegyeztem, hogy átessen a kikerülhetetlen ceremóniákon. A kápolnában mondott csöndes gyászmise után a családi hivatalnokok és jószágigazgatók begyültek a nagy szalonba. Marignac, az öreg kormányzónk beszélt a nevükben, tolmácsolta feneketlen részvétüket a megdöbbentő gyász eset fölött - „miként a fényeskedő nap, amely lehanyatlik az ég boltozatán, ő megtért dicső őseihez, de áldott emlékét ércnél maradandóbb betűkkel vési mélyen gyászoló alattvalói szívébe a hálás emlékezés. Béke lengjen hamvai fölött!”... „És miként bízó hozsannával fordul a sötétségben szorongó emberi szív a keleten hasadó hajnal ragyogása felé, hozsannával üdvözljük a méltó utódot mi is. Eljöttünk, kegyelmes urunk, hogy kifejezzük hódolatunkat, ragaszkodásunkat, bölcs és kegyes rendelkezésére bocsátva szolgáltat-készségünket!”

Szavai meghatották őt, könyezett a jó öreg és köhögött a mondatok közt.

És végül kérdezte, hogy mikorra parancsolom az örökösödési leltár törvényes átszámolását?

- Majd később. Majd értesítem.

Tudakozódott, hogy nem óhajtok-e valamit módosítani az eddigi rendszeren?... Nincsenek reform-terveim a jövőre vonatkozólag?...

- Majd később?... Majd gondolkozom!...

Azon is gondolkoztam, hogy kezet kellene nyújtani az öregnek...

Utána mindenik akart valamit, türelmesen végig hallgattam valamennyit.

Az egyik a normandiai erdőségek irtására szorgalmazott engedélyt, a másik szavába vágott s elodázhatlan gazdasági építkezésekre kapacitált, hogy győződjem meg személyesen, utazzak le és nyilvánítsam legmagasabb óhajtasomat azon esetben, ha az ő tervein változtatni óhajtanék. A harmadik valami malmot emlegetett, a negyedik birtokcserét tanácsolt kényelmesebb kezelhetés érdekében és valamennyi arra kért, hogy hosszasan tárgyalhasson velem valamelyik nap.

Mindent ígértem, mert szerettem volna már szabadulni tőlük. Eleinte feszesen állottak, de lassankint neki bátorodtak, valószínűleg észrevették az én erélytelenségemet s azonnal közelebb léptek hozzám, hangosabban beszéltek, tanácsokat adtak, kettő-három is beszélt egyszerre.

Ugyanilyen fesztelenséget vettem észre a cselédségen. Nem tudnám megmondani, hogy mindjárt eleinte miben nyilvánult az, de éreztem a modorukban. Mintha kiskorú lettem volna közöttük, volt a hangjukban valami tolakodó pártfogás, ami sértett, de nem tudtam föléje kerekedni. A maitre d' hotel külön kihallgatást kért.

- Mit akar? - kérdeztem Eriktől. - Hát nem tudott bejönni a többivel?

Erik gúnyosan mosolygott, de nem felelt.

- Nem tudod, mit akar?

- De igen. Az ezüstnemük miatt nem maradhat.

- Hát hadd jöjjön.

Tényleg ő volt a legkellemetlenebb. Csupa fontoskodás minden szava és soha nem nézett a szemembe. A kezelése alá adott ezüstnemükről akart elszámolni.

- Majd később!

Nem tágitott, ugyszólva figyelmeztetett, hogy kötelességem az, amit ő akar! Az ezüst-nemüekre vésett címerek jelmondatát le kell köszörülni s föl kell vésetni az új déviset, az enyimet. A XVII. században kapta ezt a jogot a családfő s az a derék ember apám halála napján már emiatt kért tőlem kihallgatást.

- Majd eligazítjuk, még nem gondolkoztam rajta.

Intettem neki, hogy elmehet. Rá se hederített. Rendületlen nyugalommal beszélt:

- Méltóztassék parancsokat adni a boldogult kegyelmes ur lakosztályát illetőleg. A családi szokások szerint -

Már ez mégis kihozott a sodromból. Ismét a családi törvényekből készült leckéztetni! Idegesen szóltam rá:

- Csukassa be a szobákat!

Nyugodtan távozott s én szeliden utána szóltam: - csak hagyják most egyelőre becsukva azokat a szobákat.

Azután Erik vett elő. Szidta a maitre d'hotelt, hogy úgy bánik a személyzettel, mintha:

- mind a kutyái volnánk. Folyton szolgáltatja magát és külön is főzet magának. Nem lehet vele kijönni!

- Ugyan Erik, ne untass engem megint ezzel is.

- Majd meglátja a kegyelmes ur! Én nem szólok többet, de ha én a kegyelmes urnak volnék, úgy tennék vele, ahogy szokás. Mikor ilyen változás van, a régiek penzióba mennek Isten hírével. Az annak a rendje!... Ha én rám bízna a kegyelmes ur, tudom, úgy rendet csinálnék köztük...

- Az ő helyét akarod, mi?

Nem is habozott, - azt akarta. Biztatott:

- Én ugyan el nem viszek egy falat kenyeret se! Nincs én nekem senkim, már én ugyanis a család szolgálatában halok meg. Csak azt érhessem meg egyszer, hogy a kegyelmes uram boldog legyen... Mindig mondtam, ha én rám hallgat a kegyelmes ur - -

Észrevette a megütődésemet. Kezdte elülről:

- Megvan mindenem. Isten ellen való véték volna, ha panaszkodnám, csak úgy gondolom, hogy én már jobban ismerem a kegyelmes ur természetét, nem lenne akkor gondja semmire. Aztán ha én meghalok, csak ugyanis mindenemet a családra hagyom...

Igy vesztettem el ezt az egyetlen embert is, akihez ragaszkodtam s akiről azt hittem, hogy csakugyan ragaszkodik hozzám. Az az hát... Mégis ragaszkodott talán ő hozzám s én taszítottam el őt magamtól, mert önzően azt akartam, hogy egészen az enyim legyen és rossz néven vettem tőle, hogy saját magának is akar valamit magából. Mikor meghalt, csakugyan a családra hagyta mindazt, amit megtakarított. Talán lopott is néha.

Neki is azt mondtam, hogy majd beszélünk erről.

- Majd később! Majd gondolkozom.

Nem tudtam neki kereken megtagadni, húztam, halasztottam, meg akartam szökni a kívánsága elől, irtózva attól, hogy beleavatkozzam a házirendbe, de ő naponként ismételte s csak annál jobban elidegenített magától.

XVIII.

Most hát teljesen egyedül maradtam.

Az első hetekben állandóan apám emlékével foglalkoztam. Megszabadultam közvetetten hatása alól és lassankint közeledni mertem hozzá. Apránként leolvadt rólam ő, az ember - és az „apámat” kerestem.

Ez is egészen én vagyok, akkor jutok az apámhoz, mikor már meghalt.

Visszaokoskodtam őt magamnak és ebből is lett egy elmélet.

Szerettem volna legalább halála után kissé megérteni és megismerni őt, szerettem volna módot találni arra, hogy némileg gyászolhassam úgy, mint a fiuk gyászolják az apjukat.

Szerettem volna valami olyanforma bánatot érezni, mint amilyet akkor éreztem, amikor az anyám meghalt. Halványan ugyan, de emlékszem rá, hogy akkor elgondolkoztam: - hol az anyám?... mi az hogy meghalt?... elvitték koporsóban és nem jön többé vissza soha... mi az a soha?... És erre sírtam, sokáig, mindennap, míg aztán lázas víziókban olvadt föl az emléke.

Az apám halála minden okoskodásaim dacára érthetetlen maradt előttem. Az orvos magyarázatai megemésztetlenül nyomták az agyamat. Anyámtól örökölt szentimentális hajlandóságaim lépten-nyomon megejtettek és ma látom: - de jó, hogy nem birta őket belőlem teljesen kisorvasztani az okoskodás! Végre is ezek révén jutottam annyira is, amennyire ma vagyok.

Szerettem volna gyászolni az apámat, öntudatosan, igazán, de ehhez éreznem kellett volna azt, hogy elvesztettem őt, hogy meghalt.

Tudtam, de nem éreztem.

Nem hiányzott az életemből, amelyet bizonyosan, oh bizonyosan tőle kaptam, de amelyben eddig azonkívül, hogy adta, semmivel több része nem is volt közvetlenül.

Közvetve is kevés. Az én ekszisztenciám, nevelésem ugyszólva benne volt a házirendben s egy tétel lehettem a költségvetésben, melyet anyám halála után a jószágkormányzósági irodában rendesen könyveltek és a családi pénztár kellő nyugták és ellennyugták fejében pontosan fizetett. Az ilyen régi családokban már szinte magától megy mindaz, ami a külső élethez tartozik, akár azok a vén családi órák, melyek örökké egyhanguan ketyegnek a kandallón a két karos-gyertyatartó között, pedig soha se látjuk, hogy fölhuzná valaki. Isten tudja, ki huzza fel őket, - talán senki, csak már járnak... Ott a kulcs a tetejükön, néha felhúzzuk magunk is, de nem emlékszünk rá. Ha egyszer megáll, akkor látjuk, hogy vége, elromlott, nem is lehet többé segíteni rajta.

A szokás joggá jegecedik az ilyen régi familiákban, nemzedékről nemzedékre öröklődik, átmegy a cselédek vérébe, a butorokba, egy karosszéket ki nem lehet úgy emelni valamelyik sarokból, hogy az onnan ne hiányozzék és meg ne lássék rajta egy másik sarokban, hogy az nem az ő szokott helye ott.

Azt hiszem, semmi kényelmetlenséget nem okoztam az apámnak és neveltek a szokott módon tovább, amikor anyám meghalt, illő és szokott számu mesterek.

Vajjon tudta apám, hogy mennyit számítottak föl neki a neveltetésem fejében?... Ha ennek nyomára jöhettem volna, már lett volna valamelyes alapom arra, hogy gyászoljam őt.

Tudtam, hogy meghalt, előttem zárta be a kriptá-ajtót az érsek, de, ismétlem, annyira nem éreztem, hogy hovatovább kezdtem benne kételkedni. Hivatalosan át kellett volna vennem a jogait. A jelmondatát: „*Ou le roi, la patrie*” - leköszörülték az ezüstökről s a maitre d’hotel zaklatott az enyimért. Családi hivatalnokaink sorra jelentkeztek. Marignac, az öreg kormány-

zó, naponkint sürgetett, hogy mikorra parancsolom az örökösödési leltár törvényes elszámolását? Folyton halasztottam. Bújtam a részvétlátogatók előtt, az abbé sejtette velem az udvar neheztelését, az orvos fenyegetőzve kergetett élni, - én meg kerestem az apámat...

Legalább is bele kell szoknom előbb abba a gondolatba, hogy meghalt!

Hosszas készülődés után elhatároztam, hogy bejárom a szobáit. Halasztgattam napról-napra s csak üldögéltem a könyvtárban az elhatározásommal. Rám esteledett így és akkor másnapra halasztottam. Ugy éreztem magamat, mint gyerekkoromban, amikor néha bebocsáttatott maga elé az apám, hogy az ujévi üdvözlétemet elmondjam vagy hogy bemutassam neki a dolgozataimat. Olyankor előbb bevezettek az anyámhoz, aki gondosan megnézte, fel vagyok-e rendesen öltöztetve és előbb ő kérdezett ki, hogy hogyan és mit fogok mondani apámnak? Félttem ezektől a látogatásoktól, de még nagyobb hatással volt reám az, hogy előbb anyámhoz vezettek; akármilyen kicsi voltam, jól észrevettem én, hogy ő velem együtt félt ilyenkor. Oktatott, hogy ügyes legyek, egyenesen álljak, a világért hozzá ne nyúljak semmihez!

Nem mondta miért, de én rémülve képzeltem el, hogy valami iszonyú szerencsétlenség lenne abból, ha én megszegném az ő tanácsait és nem állanék egyenesen apám előtt, vagy ha hozzá nyulnék ott valamihez! Igértem, hogy nagyon jó leszek, mire anyám megcsókolt s úgy mentem be szepegve oda, a dolgozó-szobába.

Apám rendesen a szoba közepén állt, összefont karokkal, én meg reszketve dadogtam el neki a mondókámat. Nem mertem ránézni.

- Kérem, nézzen a szemembe, mikor beszél! - mondta egyizben.

Engedelmesen siettem eleget tenni a parancsnak, de a könnyeim megeredtek, végig csurogtak az arcomon és nem mertem letörölni. Ő az abbéra tekintett:

- Tisztelendő úr lesz szíves megmagyarázni a marquisnak, hogy ő senki előtt le nem sütheti a szemeit. Köszönöm! - s intett, hogy távozzunk.

Azután anyám tanított szembe-nézni!

- Bátran kis fiam! - biztatott s az ölébe vett. Átkarolt és szembe néztünk, sokáig. Olyan könnyű volt az ő vele! Mosolyogva biztattak az ő szelid szemei: - így fiam! így!.... és dehogy fordítottam volna el a tekintetemet! Hanem addig nézett, addig, míg végre is az ő szemei borultak könnyekbe; hirtelen elfordult, letett az öléből. Búsan kértem, hogy - még nézzünk!...

- Én rontalak téged, fiacskám! - mondta szomorúan. - De ugye, azért te bátor leszel, a szemébe nézel mindenkinek?! Igérd meg nekem!

- Hisz én szembe nézek mindenkivel - feleltem, - csak ő vele nem tudok. Miért nem tudok ő vele szembe nézni?... De hiszen te se nézel az ő szemébe ebédnél!

Erre anyám nem felelt. Faggatásaimra fátyolozott hangon magyarázta:

- Én asszony vagyok, de te férfi leszel, nagy név örököse.

- Jobb szeretnék akkor nem lenni férfi, inkább olyan szeretnék lenni, mint te!

Azután könyörögtem anyámnak, hogy hagy legyek én is asszony! Azt képzeltem, hogy az valami nagyon kellemes lehet, ha olyan, mint az anyám, és ha nem olyan, hogy szembe kelljen nézni apámmal.

Anyám beleegyezett s azt hiszem, ő is végzetlenül boldog volt, mikor leányosdit játszott velem.

Szöveteket vásárolt s valahányszor egy-egy kis csomaggal érkezett haza, én már tudtam, hogy az mind ahhoz kell, hogy én ne legyek férfi. Nem mondta, hogy erről ne szóljak az abbénak, eltaláltam ösztönszerűleg, - senkinek arról nem beszéltem, amit mi csináltunk egymással.

Anyám öltözőjében boldogan elnéztem, mint készülnek az én kis szoknyáim. Öt éves voltam s anyám gyakran mondta, hogy még csak egy évig leszek egészen az övé, azután komolyan fognak majd nevelni, csupa férfiak. Nem értettem ezt egész tisztán, annyit azonban elég volt tudnom, hogy akkor nem lehetek majd annyit ő vele és úgy képzeltem, hogy annál inkább sietni kell a tervünkkel.

Ő maga varrta a ruháimat, én a lábai előtt ültem, kíváncsian ügyelve minden öltést. Mesélt is a jó tündérről és a kilenc hollóról. Mikor közeledett a lecke-idő, melyet az abbéval kellett töltenem, gondosan elzártuk a varrást.

De nem készült el az a ruha, már elkéztünk vele, - a jó tündér elrepült, s velem csak a kilenc holló maradt.

Ezek az éles ellentétek betegesen éberré izgattak, a naiv gondtalanság híjján bizalmatlan, gyanakodó és félnék lettem már anyám életében. Gyakran ügyeltem őt az ebédlőben és gyermekem szívére megérezte, hogy ő is úgy érzi magát apám társaságában, mint én. Visszagondolva a beszélgetésekre, ma is hallom, mint birkózik a be-beálló kínos csönddel, hogy iparkodik mulattatni, szórakoztatni, legalább csak beszélni hát! Milyen keservesen keresgethette szegény, hogy mit is mondjon neki, mikor vele voltunk? Apám alig szólt, soha se szokta volt indokolni azt, amit tett vagy mondott, sőt mélyen megtisztelt bennünket, ha egyáltalában közölt velünk valamit. Ugy bánt velünk, mint a vendégeivel, - végtelenül udvariasan, de folyton attól tartottunk, hogy már régen időzvéen házában, terhére leszünk. Ha valami nem tetszett neki, azt nekünk kellett kitalálni, ő nem tett semmi megjegyzést, bevonult a szobáiba és napokig nem láttuk.

Nem tudom, mit csinált a szobáiban, egyáltalában nem tudom, hogy mit csinált egész életében.

XIX.

Dénessel akartam beszélni.

Huszonkét évig szolgálta apámat, mindig, mindenütt vele volt, - szerettem volna kivallatni, meg az ő vezetése mellett akartam átnézni apám hagyatékát. Neki tudnia kellett: mi hol van? Egyéb kötelességeim is voltak vele szemben, - nyugdíját természetesen az én beleavatkozásom nélkül is eligazítja a jószághelytartás, de viszont, a családi szokások szerint, ilyen esetekben a komornyik külön elismerő jutalomra is számíthatott, ura ruháit is rendesen ő örökölte. Különben is érdekelt ő engem, kivált most.

Azt már aggódva tapasztaltam, hogy napról-napra jobban bomlik körülöttem a rideg, de nyugalmas házi-rend! A könyvtárba menekültem, - lent meg olvadt a jég apám befagyott környezetéről. Erik hordta hozzám a híreket a cselédség veszekedéseiről. Dénesről újságolta, hogy apám halála óta nem eszik a közös asztalnál, hogy azóta nem borotválkozott, hogy egész nap a szobájában ül, de senkit be nem ereszt magához, hogy csupán este jár ki és csak reggel kerül haza: - sárosan, mintha künt csatangolt volna a szántóföldeken. Tán az esze készül a gazdája után!... Nem is volna csoda!

Rendre kellett volna utasítanom az ilyen megjegyzésekért, de mentől többet nyaggatott a maitre d'hotelségért, annál inkább idegenkedtem ugyan tőle, de csak annál adósabbjának éreztem magamat. Fizetni meg nem tudtam, mert hogyan szabaduljak attól a méltóságos másiktól, aki ellen tulajdonképpen semmi kifogásom nem lehetett?!...

- Mondtam úgy-e? - jött ismét Erik. - Dénes ur már harap! A kertészt szinte megmarta, amikor azt kérdezte tőle ma reggel, hogy „hogymulatt?” Mert ott jár ám ki a gazdája lépcsőjén, a kerti ajtón! Tán már behurcolkodott a szobáiba is!... Meddig nézi ezt még így a kegyelmes ur?

Igérttem, hogy majd beszélek vele... Talán a jószágkormányzó kihelyezhetné őt valamelyik vidéki kastélyba?!...

Az abbé, aki napról-napra halasztotta a római utját és szorgalmasan zaklatott, hogy beszéljünk meg már az alapítványi oklevél szövegét, szintén hozzám appellált Dénes ellen: tiszteletlenséget tanúsít irányában, irányában, aki a vallás enyhítő balzsamával közeledik lelki sebe felé...

- Igen, - szólt közbe gúnyosan Erik, - a pokolba küldte a tisztelendő urat! Kell is annak a balzsamja!

Ezért megint nyomban megneheztelt az abbé, rémülködve nézett engem, hogy én Eriktől eltűrök ilyesmit?!

Ezt a különben eszes jezsuitát is megfulasztotta az apám, nem érvényesülhetett s ugyszólva a cselédség közé süllyedt az ő zsarnoki légkörében. Ott is a jobbik részt választotta ugyan, barátságot kötött a maitre d’hotellel, (amiért Erik gyűlölte), - elhízott, de persze időnkint védte a tekintélyét, önérzeteskedett, szüntelen sérelmei voltak s most persze velem szemben ismét teljesen érvényesülni akart!

Láttam én mindezt és legjobb szerettem volna megszökni közülök. De azt is hogyan?... Egy új környezet új s talán még terhesebb és minden bizonynyal egészen szokatlan viszonyosságai közé?!

Kértem őket, hogy hagyjanak békét Dénesnek, majd beszélek én vele!

Mogorva, szóval ember volt ő mindig, tősgyökeres breton családból szakította ki apám. Az apját, a nagyapját is a tenger nevelte, a hullámokon küzködő halászbárka volt a bölcsője, a csikorgó árboc tövében tanult tán szopni is. Tizennégy éves koráig az Oceánon élt, húzta a súlyos hálót nappal, éjszakánként meg kint aludt a beg-meili határon, az olajos vitorla alá bújva a horgonyozó bárka kötélkuckójában. Tán megtetszett valamiképpen apámnak, maga mellé vette. Más nem bírt volna vele, - lehet ezért tette!

Annak a népnek ott ádáz, öröklött sorsa a tenger, mindmegannyi halálra kész szerelmesei a férfiak és reszkető, lemondó, szüntelen aggodalomban csúfult alázatos vetélytársai az asszonyok.

Először is ezt a szerelmet kellett apámnak kipusztítania a matróz-gyerek szívéből...

Dénes soha nem komázott a cselédséggel; alig volt közöttük, nem tudott a nyelvükön. És azok, bár ki nem állhatták, respektálták. Én valósággal az apám hétköznapi kiadásának tekintettem. Apámnak összes külső szokásai meg voltak a járásában, a mozdulataiban, de sőt abban a fölényes modorban is, amelyet ritka érintkezéseink alkalmával irántam tanúsított. A folytonos együttlét még az arckifejezését is hasonlóná tette atyáméhoz: szigorúan zárt ajkai, szemöldökeinek állása, lassu szemmozdulatainak szakasztott olyanok voltak. Csak mikor imádkozott a vasárnapi miséken, akkor esetlen, breton matróz volt, lihegve fohászkodott, mint a többiek otthon, akik fanatikusan kapaszkodnak az Istenbe, - mert hát mibe kapaszkodnának egyébbe ádáz szeretőjük ölében!

Dacára mindezeknek, a viszony közötté és apám között, - már amennyire én azt észre vehettem, főként az ebédlőben, ahol rendszeren atyám széke mögött állt, - nem az a nyugodt, jóleső, benső viszony volt, amely egy régi hű cseléd és a gazdája között természetesen létesül.

Dénes engedelmességében volt valami az állatszelistító előtt meglapuló fenevadéból. Csak az orrcimpái rezegnek forró lehelletének a gőzében, moccanni nem mer, de a nyugalma iszonyú.

Apám, úgy látszik, nem nélkülözhetette őt. Most már értem, hogy miért. Egyike volt ez is azoknak a pokoli izgalmaknak, amelyeket az én keserves számításom szerint, az ő idegzete megkövetelt: - az állandóan ugrásra lapuló fenevad akaratának folytonos lenyűgözése.

Egy alkalommal Normandiából vártuk haza apámat, az őszi vadászatokról. Megelőzőleg Bretagne-ban, a morbihani kastélyban töltötte a nyár végét. Nem jött, a maitre d'hotel pedig utasítást kapott, hogy január előtt ne is várják. Hallatlan esemény volt az, ha ő valaha rendes szokásaitól egy parányira bár eltért. Kalandos híreket suttogott a cselédség. A tény annyi volt, hogy egy cserkészés alkalmával Dénes súlyosan megsebesült. Apámat kísérte és csak ketten voltak. Apám egyedül tért haza s embereket küldött Dénes után, kik átlőtt vállal, egy erdei árok partján ülve találták. Két kopó vonított mellette, azok hítták nyomra a keresgélő embereket. Dénes rájuk se hederített, faleveleket tömött a sebébe, mely elül-hátul vérzett. Saraglyán vitték haza, másfél hónapig feküdt, de egy szót se tudtak belőle kivenni a történetekre vonatkozólag. Ha kérdezték, behunyta a szemeit és összeszorította a fogait. Apám Londonból hozatott melléje orvost és amíg föl nem gyógyult, ő is ott maradt. De a másfél hónap alatt soha feléje se nézett, soha meg nem kérdezte senkitől: hogy van Dénes? Azalatt egyedül járt cserkészni, kutyákat se vitt magával s vadat soha nem vitt haza. A kerülők akadtak a nyomában lelőtt vadakra, tudták, hogy ő lőtte. Lelőtte s ott hagyta, talán meg se nézte, hogy hova esik le az állat.

Tehát elhatároztam, hogy beszélni fogok vele s átnézem atyám hagyatékát. Azután persze halasztottam napról-napra. Végre Marignac jött hozzám utasításokért, hogy mennyire mehet „a néhai kegyelmes ur emléke iránt tartozó kegyelet megsértése nélkül” a makacs emberrel szemben, ki neki is kereken megtagadta az engedelmességet és többször ismételt felszólításai dacára se jelentkezett a jószágkormányzósági irodában.

Azonnal leküldtem Dénes után, hogy jöjjön fel hozzám a könyvtárba.

Ha végre nagy nehezen és kedvetlenül az elkerülhetetlen cselekvés elé értem, átmenet nélkül, erőszakosan rántott az magához. Mint a hid karfájához támaszkodva habozó öngyilkos, aki hetek óta készül, elmegy a karfáig, már-már visszaalkudta magát az életnek, - és egy váratlan pillanatban a habok közé veti magát.

És rendesen akkor menekültem volna én is fulladozva vissza, amikor már sodort az ár, amelyben úszni nem tudtam.

Szerettem volna Erik után kiáltani, hogy... hogy... ne, mégse ma... majd holnap...

- Az bizony nem jön! - hozta vissza a hírt Erik s úgy mondta, mint valami szemrehányást, amelyre én bőven rászolgáltam: - Így állunk maholnap az egész házzal!... De majd megtáncoltatnám én őket, tudom Istenem!...

Ha némileg boszantott is Dénes tiszteletlen hangja, de inkább lehangolólag hatott rám. Az akaratom ellen szegülő akarat engem, ahelyett hogy kihívott volna, elbúsított, - hiányzott az önbizalom, mert már a cselekvés, a mérkőzés előtt bizonyosra vettem a vereségemet. Minden előttem álló akciót a saját képtelenségem biztos bizonyítékának néztem, legjobban szerettem volna kitérni valamennyi elől és ezen a módon tengettem magamban egy kis lelkiert: kitértem a cselekvés elől, amikor csak lehetett, mert így mégis maradt némi halvány önbizalmam, hogy majd holnap! majd holnap!...

Tapasztalva, hogy mennyire lazul körülöttem a házirend, apróra konstatáltam, hogy ezt meg azt dehogy mernék megtenni, ha én volnék valaki - és bár megvolt bennem a nevemmel járó büszkeség öntudata, maga a cselekvést igénylő büszkeség csak egy-egy rövid pillanatra nyilvánult s hamarosan helyet adott az elbusító önbírálatnak.

Az alig palástolt semmibevevés, amelyet valószínűleg túloztam is: - lázított; emez pedig enervált. Kétszeresen kínlódtam.

- Mit mondott?

- Még kérdi a kegyelmes ur! No, csak az hiányoznék, hogy még üzengessen is!... Be van zárva az ajtaja, nem lehet bemenni hozzá. Pedig itthon van ám!

- No, nem úgy van az, Erik - igazoltam magamat én, - ki tudja, mi baja! Hisz tudod, hogy mindig apámmal volt szegény, képzelj magad most az ő helyébe!

Ő dűnnyögött valamit, jobb, hogy nem hallottam.

- Derék, hű cselédje volt, ha még olyan mogorva is. Egyedül maradt szegény ember, most gyászolja a maga módja szerint. Legyetek méltányosak és hagyjatok békét neki, majd megszeliidül.

- A kegyelmes ur nem ismeri ezeket az embereket, rossz vége lesz itt ennek a gazdálkodásnak. Hogy egyebet ne mondjak, a maitre d'hotelnek már itt az egész pereputtya, a szopós gyerekek is itt tanyáznak! Csak tessék délután kinézni a kertbe, gyönyörködhetnek bennük a kegyelmes ur, mert ott ebédelnek ám, a zöldben. Talán már majd a kegyelmes urat is meghíjják egyszer!

Talán a boszuság ugratott neki, talán Erik előtt resteltem úgy meg magam, - most aztán vitt az ár. Lemegyek Déneshez!

Erik meglegedetten nézte a felhevülésemet.

- Lekísérjem én is a kegyelmes urat?

- Nem! Magam akarok menni.

Dénesnek közvetlenül apám hálója mellett, a folyosó végén volt a szobája. Siettem, szinte futottam. Egy lélekkel se találkoztam a folyosón. Apám folyosójára érve, rekedt viszhangot vertek föl a lépéseim; a vörös, szegélyü fehér futószőnyeg összegöngyölve állott az első ablak mélyedésében és két seprű volt mellé támasztva, a padló márvány-kockáin végig két piros barázda húzódott - a fölszedett vörös szőnyeg vörös csikjainak a nyoma; mintha a temetés óta ember se járt volna a háznak ezen a tájékán, olyan elhagyatott, poros volt; papiros darabok is hevertek itt-ott. A főkapura szolgáló ablakon kitekintve, láttam, hogy az egyik lovász ott ácsorog az utcán, a kapu előtt, csak úgy ingujban, kötényesen s egy fiatal asszonynyal dévajkodik. Akkorát röhögött, hogy fölhallatszott hozzám...

Dühösen nyúltam Dénes ajtaján a kilincshez, - ellentállás nélkül benyithattam.

Ez zavarba hozott. El voltam rá készülve, hogy zörgetnem, erőszakoskodnom kell majd, hisz Erik azt mondta, hogy be van zárva... Hazudott?... Talán itt se volt?... Vagy azóta nyitotta ki Dénes?...

Zavarom fokozódott a szobában.

Mintha egy falusi házba nyitottam volna, az első pillanatban a fehérre meszelt falakat láttam csak, olyan üres helyiség volt az. A benyitott ajtószárnynyal eltakartam magam elől a keskeny vaságyat, - azon feküdt Dénes. Alig ismertem rá. Nem az az ember volt, akinek én ismertem. Hanyatt feküdt, lassan fordította felém a fejét s úgy nézett, mintha sohase látott volna.

Mit mondjak neki?...

- Nos, Dénes, mi az? Beteg vagy?

Erre megmozdult, lassan fölült és fölállt. Ha nekem rohan, hát nem lepett volna így meg. Csontos arcára elszórt, fekete pamacsokban verődött ki a szabadjára eresztett szakáll és a borostás, meredt bajusz; haja megnőtt, összecsapzottan nyúlt le egy tincs a homlokára. Oh, de a szemei!... Mintha rémulten hátrálva húzódtak volna vissza, be, be barlangszerű, sötét üregjeikbe és onnan döfték villogó törjeiket valami pokoli látvány ellen.

Szőrös melléből látszott egy tenyérnyi a kékcsíkos, pamut matrózing kivágása fölött, egy kitérdelt vászonnadrág volt rajta, amelyet a matrózok hordanak nyáron és éppen úgy föl is volt gyűrve az alja, a bokái mezítelenül maradtak. Otromba facipők voltak harisnyátlan lábain.

- Beteg vagy?

Konokul nézett rám, nem felelt.

Alig tudtam kiállni a szemeit, de öntudatosan éreztem, hogy szembe kell néznem vele, hunyorítás nélkül, erősen, erősen, ahogy csak tudok, mert különben a torkomnak ugrik.

- Mi bajod?... Felelj!

Hangom olyan ércessé lett, hogy magam előtt is idegennek tűnt fel.

- Semmi! - felelt ő rekedten s mint a prédájáról elriasztott keselyű, meghunyászkodva bocsátott ki tekintetének karmai közül.

Lesütötte a szemeit.

- Miféle maskarában vagy?

Erre fölmordult, rám tekintett. Csodálatos erőt éreztem magamban és e pillanatok alatt, mintha egy lelkemen átcikázó villám fényképezte volna le, a legkisebb részletekig láttam magam körül mindent.

A mennyezet közepéről egy kétárbócos, teljesen fölszerelt kis goëlette lógott le a szobába, olyan, mint amelyet a tengerparti templomokban lehet látni a fogadalmi ajándékok között, - téli estéken faragják a halászok. Az ablakdeszkán egy szűk nyaku pintes üveg állott, amelybe türelmes áhitattal volt összeróva a kereszt s köréje a megváltás többi jelvénye, a lándzsa hegyéről nem hiányzott az ecetbe s epébe áztatott szivacs se... Erős hagymaszagot is éreztem.

Ő ismét lesütötte előttem a szemeit s tagolatlan fekete hangok bőfögtek föl vonagló, szőrös melléből.

- Mit beszélsz?

- Ez az én ruhám... Már én így... Ez az én ruhám...

És esetlen ujjaival görcsösen gyűrte, morzsolta combjain a vászonnadrágot.

- Itt az én ruhámat viseled. Meg ne lássalak még egyszer így!

- De én... Ez...

- Hallgass! - szóltam neki nyugodtan, hidegen, pedig már szerettem volna valahogyan kiugrani a ketrecből. De hogyan?... Ha hátat fordítok neki, utánam ugrik!... Nem szabad őt elbocsátanom... Mind e töprengéseim öntudatosak voltak, de az bizonyos, hogy amit mondtam és cselekedtem, mindaz öntudatlan volt. Talán az életösztön dolgozott bennem, talán parancsoláshoz szokott fajtám taposott a vakmerő cseléd nyakára...

- Hallom, hogy botrányosan merészeled viselni magad. Vigyázz!! Marignac ur hivatott a nyugdíjad ügyében s te nem engedelmeskedtél?

- Nekem nem kell, én - -

- Egy szót se halljak többet. A tisztelendő úrtól töredezten bocsánatot fogsz kérni még ma, előtttem. Az imént nem eresztetted be Eriket, én küldtem őt, hivattalak.

Szólni akart, nem engedtem.

- Egy óra múlva jelentkezel nálam. Rendben találjalak.

Egyet, egyet rándult a válla, közben hevesebben, mintha ki akart volna törni a melléből valami.

Intettem neki, hogy nyisson ajtót előttem.

Lehorgasztott fővel ment az ajtóhoz, kikerült, úgy oldalt sompolyogva, mintha egy jól ismert korbács suhogója elől húzódnék.

Szilárd lépésekkel haladtam el előtte. Amikor künn voltam a folyosón, behunytam a szememet... Most, most utánam ugrik!... Futni szerettem volna, és erőlködtem, hogy lassan járjak. Lépéseim visszhangja baljóslatúan vergődött az elhagyatott folyosó csöndjében.

Mikor befordultam a folyosó végén, halálos fáradtan támaszkodtam a falhoz, mert elzsibbadtak a térdeim. Szerettem volna lefeküdni a lépcsőre... Valami zajt hallottam, amire eszeveszetten nyargaltam föl a könyvtárba.

XX.

Lihegve érkeztem a második emeletre. De hisz Erik a könyvtárban maradt!...

Nem akartam, hogy ilyen kétségbeesett állapotban lásson, ki akartam térni a kérdezősködései elől is, - szóval resteltem volna így kerülni eléje. Visszafordultam, azzal a szándékkal, hogy addig a dolgozószobában maradok, míg kissé rendbe szedem magam. Hisz úgy reszkettem, mintha a hideg rázott volna.

Tehát ismét lementem az első emeletre, az én folyosómra vezető lépcsőn. Senkivel se találkoztam, cselédnek színét se láttam. Azaz hogy igen! Az én folyosómról is láthattam, hogy az a lovász még mindig ott mulat a kapuban az asszonyával s a kapus is kiállt mellé pipázni. Akár ha kocsma volna ez a hotel...

A szobám ajtaja zárva volt. Természetes, hisz Erik rendesen bezárta, amikor fölmentünk a könyvtárba. Azt tartotta, hogy már ő ezt a saját felelőssége szempontjából is köteles megtenni. Dénes is így tett az apám lakosztályával. Kissé nevetségesnek találtam, de nem törődtem vele. Most bosszantott. Ez is csak azt bizonyítja, hogy teljesen a cselédség kénye-kedvének vagyok kiszolgáltatva, úgy bánnak velem, ahogy akarnak. Apám idejében moccanni se mertek s most ingujjban pipáznak a kapu előtt. Ha szükségem van valakire, letéphetem a csengettyű zsinórt, amíg egy előkerül közölök vagy...

De hisz én bujkálok előlük!

Megint csak fölmentem hát a könyvtárba. Lassan mentem, hogy az alatt lecsillapodjam, nehogy észrevegye Erik az izgatottságomat. Azelőtt nem titkoltam előle semmit, most azonban már benne is ellenséget láttam, ő is a gyöngeségemből akart hasznot húzni. Hisz most is hazudott!... Talán le se ment az imént Déneshez, csak ingerelni akart, a saját érdekében?...

Az én széken ültem, a kandalló előtt. A kandallóban égett a tűz. Nem mintha fáztam volna, hisz nyitva voltak az ablakok, de mégis szerettem legalább is nézni a tüzet.

Nyugodtan kelt föl, bizalmasan kérdezte:

- Hát mit mond az amice? Jól néz ki, ugye?

- Erik! Mondjad kérlek, miért hazudsz te nekem?

Bezzeg nem úgy hangzott már ez, mint az imént. Szinte engesztelő volt a hangom.

- Én!! - fortyant föl méltatlankodva és sokkal hangosabban is, mint én.

- Le se mentél az imént Déneshez.

- Azt mondtad?!... Hogy én nem mentem le?!... Hogy én ne mentem volna le?!... No megállj!

- De hisz nyitva volt az ajtaja, Erik.

- Már illet! Ha nyitva volt, ha nem, az én szemembe merje azt mondani! Itt merje mondani nekem!... Ide hozom, majd meglátjuk, kit mer ő meghazudtolni!

Jaj! Egy újabb skandalum! Megbántam, hogy szóltam róla. Milyen jó itt az én székemben!... Csitítottam Eriket, szinte kértem, hogy ne haragudjék, csak békesség legyen.

- Dénes nem szólt rólad. Nyitva volt az ajtó, te pedig azt mondtad, hogy be van zárva és hogy nem ereszt be senkit.

- Hát tán azóta kinyitotta. Akárhányszor jártak utána, mindig zárva volt az. Tegnap is hasztalan zörgetett nála a Marignac embere. Tessék megkérdezni tőle, nem zörgettem-e egy óráig?

- Jó, jó, elhiszem!

- De már én ezt nem érdemeltem a kegyelmes urtól annyi esztendő után! Nem én!... Hogy a kegyelmes ur vegyen engem ilyen gyanuba? Inkább tessék én velem akármit csinálni, ha illet tetelez föl rólam a kegyelmes ur!.. Öreg kutya, régi cseléd utban van, az rugja, aki éri... Ide jutottam én...

Nem hatott meg, csak feszélyezett, fárasztott, már nem bíztam benne. Lassan kiment, bizonyosan várta, hogy visszahívom.

Oh, de nyomorultnak éreztem magam!

Borzalommal s mégis némi tisztelettel gondoltam Dénesre. Milyen erős!... Milyen széles a melle!... Hogy dagadtak vörös nyakán az erek!... Szegény ember! Hogy sietett, amint maga maradt, vissza, az ő igazi légkörébe... Milyen festői volt abban a matróruhában!...

Elképzeltem, hogy milyen jellemző, festői alak volna egy tengerpartot ábrázoló képen, a partra vont bárka mellett... Csupa egészség...

Itt lassankint szétestek a gondolataim, mint rendesen, amikor egyedül üldögéltem a könyvtárban, - egyszerre százfelé olvadtak szét. Volt köztük önbírálat („gyalázatosan törpe voltam”... „féltem”... „a cseléd”...), magyarázgattam a történeteket („mi baja”?... „miért”?... „mit érezhet”?...), kerestem, mi van a tények mögött („a meghunyászkodása látszólagos erélyem előtt”...) kerestem az összefüggést a multban, tanakodtam, hogy mi lesz ebből, eszembe jutott az orvos, a pap, a cselédség - és mindez összekeveredett, egymásba fonódott, egyik gondolatláncolatlan se voltam képes végig számlálni a szemeket és mondom, lassankint szétestek a gondolataim egy határozatlan hangulatba, amelyben a körvonalakat nem tudtam többé megkülönböztetni. Nem a tényeket láttam már aztán, hanem egy összbenyomásom volt, amelyet festés vagy írás útján művészileg lehetett volna érvényesíteni, - ha ennél több nem kellene a művészi teremtettséghez!

Később, életem mozdulatlan korszakában, teljesen kialakult bennem a teremtető művész lelkiállapotainak első stádiuma, az a művészi delejesség, amely minden lelki szenzációból magához rántja az ecsetnek és tollnak valót, amelynek számára a mindenségben végre csak a „sujet” létezik, amely nagy mértékben egoistává, önzővé, sőt kegyetlenné tesz, mert a nyomorban, a halálos szenvedésekben is csak a „sujet”-t érzi és találja meg első sorban; viszont a

saját gyönyörűségeiből is elvész a „sujet”-n kívül neki a többi, de pótolja a „teremtés.” Én eljutottam a „teremtés”-ig, tehát csak vesztettem ott is. Ezzel is egygyel több képtelenséget konstatáltam magamban.

Most kínlódom, e lapokat írva s beszámolva egy élet nyomorúságairól, azon, hogy megcáfoltam önmagamot. Ha nem sikerül... Ha pedig sikerül és végre teremtek, adok életet valaminek, - eljutok majd a végső csalódáshoz: agyon okoskodtam egy elmúlt életet, melyet nem lehet újra kezdeni.

Adjak tetterőt és életbátorságot annak, aki most kezdi a magáét!

XXI.

Erik duzzogva jelentette, hogy Dénes kéri a parancsaimat!

Már akkorra bőven megbántam, hogy fölrendeltem őt. Mit is akarok vele?... Igen, az apám hagyatékát kell átnéznünk. Nem lehetne talán holnap inkább?...

- Beereszthetem azt az emberevőt? - kérdezte Erik.

Talán inkább Marignachoz küldeném? Az majd eligazítja vele...

- Mit akar vele a kegyelmes ur? - szólt Erik, látva a habozásomat. - Azt mondja, hogy parancsra jött! Elküldjem?

- Nem. Jőjön be.

Dénes belépett. A családi livré volt rajta. Erik vissza akart vonulni. Utána szóltam, hogy igazítsa meg a tüzet, mire visszajött.

Dénes az ajtó mellett maradt s a földre nézett. Az arca le volt borotválva, behorpadt nagy szemüregei emlékeztettek csak arra az iménti arcra, amely úgy megviselt, mintha egész délelőtt zsákot hordtam volna. Most inkább egy sokat, sokat szenvedett ember arcának a benyomását gyakorolta rám. Megsajnáltam. És megvénült e négy hét alatt, határozottan megvénült, úgy össze volt gyűrve a homloka s az orra tövétől le a szájszélekig két mély barázda húzódott, amelyek azelőtt nem voltak ott.

- Nézd csak, Dénes! - szóltam hozzá szeliden, - szeretném átnézni atyám hagyatékát. Te ismerted a szokásait, tudod, hogy mit hol tartott. Könnyebben eligazodom majd a te utmutató-sod mellett. Talán arról is lesz tudomásod, hogy nem voltak-e bizonyos tervei, amelyeket nem vihetett keresztül? Nekünk kötelességünk mindazt teljesíteni, amit ő akart.

Ekkor rám tekintett, de csak kíváncsian. A nézése azonban nyugtalanított most is, nem volt az összhangban azzal a szenvedő arccal. A mozdulatlanul, görnyedten gubbasztó örültek szemeiben láttam én azt a lappangó lázat. Az ember szíve elszorul az arcuk láttára, szeretné vigasztalva megölelni őket, de a nézésük visszariaszt, megdöbbent.

- Kivált az irományai érdekelnek. Te tudod, hol tartotta az iratait, meg fogjuk keresni őket. Talán valami végrendeletet is hagyott? Talán említette előttem?

Erik fölкотorta a tüzet, elég zajosan s most, mint akit mindez a legkevésbé érdekel, indult kifelé... Egyedül hagy Dénessel!... Ijedten szóltam utána:

- Maradj itt!

Mindakettőt meglepte az én ideges felkiáltásom.

- Szükségem lesz te rád is... Izé... Maradj csak... Igen, lejössz majd velem te is és fölhozod... Össze fogjuk szedni atyám iratait...

Fölálltam s hátat fordítottam nekik. Igyekeztem összeszedni magam.

- Mindjárt mehetünk is... Menjetelek csak előre, én is megyek rögtön... Azaz még azt akarom neked mondani, Dénes, igen, meg akarom neked mondani, hogy gondoskodni fogok rólad! Hú cselédje voltál apámnak teljes életében és tudod... Köszönöm. Ezt megköszönöm!... Ha volna valami óhajtásod, én nagyon örülnék, azt mondd meg nekem őszintén. Azt tudod, hogy a teljes fizetésed lesz a nyugdíjad, Marignac ur ezért hivatott. Keresd majd fel őt. Egyébként rendezkedj úgy be, amint akarsz. Itt maradhatsz, vagy inkább mennél vidékre?

Dénes lehorgasztotta a fejét, nem felelt.

- Ha volna kedved Normandiába -

- Nem! - szólt ő sebesen, szavamba vágva, mintha megijedt volna attól, amit mondani akarok.

- Igaz, hisz te Bretagneban vagy otthon. Inkább oda, mi?

Szeliden ingatta a fejét, rám-rám nézett s megint a földre.

- No majd oda hát!... A faludba, jó?... Öreg halász lesz belőled, Dénes!

Hosszasan nézte a lábait s mintha valami nyomta volna őt felülről, úgy összebb roskadt, meghajolt. Szegény ember!... A szívem tolt feléje, éreztem, hogy szenved. Erik is enyhébb arcot vágott.

Most már azt szerettem volna, hogy örvendjen, vigasztalódják meg teljesen.

- Ugye, az lesz a jó?... Eltaláltam, mi? Meg lesz, Dénes! Majd beszélek magam Marignac urral s megmondom neki, hogy így intézkedjék. Családomra mindig számíthatsz, a halász-bárkát majd én szereltetem föl neked s keress egy kedved szerint való házat a parton.

Szinte kétkedőleg tekintett ekkor rám.

- Megérdemled, Dénes! Meg akarom köszönni neked.

Az érzelmeimnek engedelmeskedtem, kezet nyújtottam neki. Ő ellágyulva tétovázott. Erik is meghatottan szólt rá: - no!... no!... Aztán kezembe tette a nagy kezét. Teljesen megtörött.

- Amikor akarod, Dénes! Sok szerencsét és gondolj apámra.

Megrándult tenyeremben a keze, önkénytelenül elbocsátottam.

És mintha magam is éreztem volna, hogy nem szükséges azt mondanom, amit mondok, hogy nem talál ebbe a hangulatba, halkan mondtam:

- Gondolj apámra hálásan...

Szólni akart, kétszer-háromszor neki készült, biztatnom kellett volna, az volt az alkalmas pillanat, melyet meg kellett volna ragadnom! Talán ki is tárta volna előttem a lelkét, ha Erik nincs ott, ha banálisan meg nem töri a csendet, hogy:

- Már most ráadásul még csak azt kérdezze meg tőle a kegyelmes ur, hogy nem zörgettünk-e mi akárhányszor az ajtaján, de bezzeg a szentnek se nyitotta ki! A tisztelendő ur a legjobban megmondhatja. Hát nem igaz, Dénes?

- No csak menjünk! - szóltam én s lementünk. Dénes szomoruan ballagott utánam.

- Nálad vannak a kulcsok? - kérdeztem tőle.

- Igenis, mindjárt elhozom, - és indult az elhagyatott folyosó felé. Különös kedvem támadt, hogy most ismét végig menjek azon a folyosón, hogy megnézzem újra az ő szobáját.

- De hiszen a te szobádból is bemehetünk?

Meghökkent.

- Bocsánatot kérek, de ott... Ott van egy ajtó, de... Mindjárt kihozom a kulcsot.

Azt hittem, hogy tiszteletből szabadkozik s annál inkább meg akartam mutatni neki, hogy teljes jóindulattal vagyok iránta.

- Csak menjünk arra, barátom! - s én indultam előre. Erik figyelmeztetett a folyosón, hogy nézzem csak meg, micsoda rendetlenség van ott!

- Mint egy istálló!... Tessék, itt a seprű, Isten tudja mióta hentereg már ez itt! Ez aztán a rend!
- Lehajolt s fölszedett néhány darab papirost. - Szégyen, gyalázat, hogy milyenek ezek az ablakok!... Nem azért mondom, mert ez soha se volt a Dénes dolga, hanem van erre itt ember elég! De persze, ha a maitre d'hotel ide is ráérne fölsétálni, ha egy kicsit itt is körülnézne... Az volna annak a rendje, de - -

Egyszerű, barátságos szoba volt a Dénes fehérre meszelt szobája. Ha alacsonyabb lett volna és kisebb az ablaka, semmiben se különbözött volna egy jó módu breton halász szobájától. Az ablakdeszkán egy kis kerek tükör volt ahhoz a pintes üveghez támasztva, melybe a Megváltás jelvényeit furfangos türelemmel rakta össze az üveg szűk nyakán keresztül valami falusi ezermester, - a tükör mellett egy nyitott borotva feküdt. A tipikus kenyértartó kalitka is ott lógott az ablak félfán, - valóságos kis sekrestyéje annak a tiszteletnek, amelylyel keservesen keresett kenyerét becsüli meg a breton. A feszületes, quimperi cserép szenteltvíztartó az ágy fölé volt akasztva és szentelt barka volt mögéje tűzve. Az ágyon - csak ez az ágy nem illett a többi bútor közé, vetetlen volt, lehevert, látszott, hogy csak úgy ruhástul hentergett benne valaki, - ott voltak azok a ruhák, amelyeket az imént viselt Dénes és az ágy előtt állottak a facipők.

És ő is úgy viselte magát, mint az öreg halász, akinek tisztesség éri szerény hajlékát, - váratlan vendég térvén be hozzá. Ide-oda rakosgatta azt, ami éppen keze ügyébe került, a tenyerével törülgette a port az asztalról, pedig az nem is volt poros. A facipőket lopva lökte be az ágy alá.

Egészen jól éreztem magam nála, észre se vettem, hogy Erik nem jött be velünk. Az a szoba mintha nem is a mi házunkban lett volna, annyi primitív őszinteség volt benne.

- Hát itt laktál Dénes!?... Huszonkét évig?

- Huszonkét évig! - mondta ő is, az asztalt simogatva és olyan gyöngéden, ahogy én soha őt beszélni nem hallottam.

- Ezek a holmik itt mind hazulról valók, ugye?

- Igenis. Apránként hozogattam el hazulról.

- Nincs is több ilyen fehér szoba a házban, én legalább nem láttam.

- Én meszeltem ki.

- Te magad?!... Apám mit szólt hozzá?

Összerezzen s a hüvelykujja körmével olyan szorgalmasan vakarta az asztalt, mintha valami foltot akart volna eltávolítani onnan.

- Nem volt ő itt sohase.

- Hogyan? Huszonkét év alatt?

- Egyszer se.

- De hisz úgy tudom, hogy ez a szárny is éppen olyan beosztásu, mint a másik - és kerestem az ajtót, amelynek, mint az Erik szobájából hozzám, innen is át kellett vezetnie atyám hálószobájába.

Egy súlyos, magas, breton fehérműs szekrény volt odahúzva, ahol az ajtónak kellett lennie.

- Innen nincs ajtó ő hozzá?

A szekrény felé mentem. Ő komoran, éppen az ellenkező irányba fordítva a fejét, így szólt:

- Ott van.

Megesett a szívem szegény emberen! És ő azt megérezte. Megérzi azt az ember! Az állat még inkább.

- Jó, jó... Hát miért nem szóltál nekem előbb? Ezen már segíthettünk volna, öregem!

Ugy nézett ekkor rám, mintha még mindig kételkednék, hogy csakugyan neki szól az a meleg hang, amelyen én beszélek vele.

- Nem tudtam... Csak odahúztam...

A szekrény fölött észrevettem így közelről az apám hálószobájából szolgáló csengetyűt is, - fehér kendőbe volt csavarva s a csengő kelyhe is fehér rongyokkal volt telítömve. Az első pillantásra alig lehetett észrevenni a meszelt falon.

Ő hallgatott, én se szóltam. És úgy beleéltem magam annak a szerencsétlennek a lelkiállapotaiba, egy sűrített vízióban elvillant előttem egész élete, megéreztem a lelkét, vele vergődtem - és egész bizonyosra vártam, hogy az a csengetyű megrándul és megszólal ebben a csöndben... Milyen tompa hangja lesz!...

Ugyanekkor az az ötletem támadt, hogy én fogom kárpótolni ezt az embert! Hisz ez egy hű, egyenes lélek, nyers, de őszinte... Magam mellé veszem őt!

Ő szólt:

- Majd elhúzó.

- Hagyd el! Talán hát menjünk inkább elül be.

- Nem lehet ott, mert a kulcsok is bent vannak.

- Hol?

- Ott bent. Becsuktam - -

Már akkor neki támaszkodott a szekrénynek s úgy neki feszített háttal akarta odébb lódítani.

- Hogy-hogy?

- Az ajtóban hagytam a kulcsot... Ha ki akar menni, hát menjen.

- Kicsoda?

Nem felelt, egyet tolt a súlyos szekrényen, de nem volt miben megtámassza a lábát, ő is csúszott. Fölpirult, hirtelen megfordult, lehajolt, megfogta a szekrény alját s egy hatalmas mozdulattal kiemelte. Utána nagyot lélezett, fölegyenesedett és mintha kifeszültek volna elzsibbadt izmai, az az erős, apámra emlékeztető alak állott előttem, akinek én ismertem őt. Most a szemei is csillogtak már.

A falba illesztett keskeny ajtó is fehérre volt meszelve.

Dénes sebesen a mellénye alá nyult s onnan húzta elő a kulcsot; a zárba döfte és gyors mozdulattal rántotta föl előttem az ajtót.

A küszöbön álltam.

Dohos, száraz szag dült ki rám a homályba zsibbadt szobából. A leeresztett függönyökön át derengő világosság szürkévé avasodott a lakatlan, elzárt helyiség halott levegőjében. Mintha megfulladtak volna a fekete bútorok, vékony porréteg borított rájuk hamvas szemfödelet.

Halkan előre léptem, a szoba közepén álló ágy felé. Szemeim kezdtek hozzászokni a homályhoz, de a kezeim mintha elmaradtak volna mögöttem, kapaszkodva valamibe - a felső testem előre dült, az örvény fölé hajolva...

Ez a buja kövér ágy is összeaszott, ráncos lett, - a pirosra bélelt kárpitok a mennyezet négy sarkára voltak összehúzva, az aljuk az ágy ölébe volt fölhajtván. Aggódó kíváncsisággal néztem, erősebben néztem... Valami, feketét láttam a fölterített fekete kárpit ráncai közt...

Egy ébenfa-kereszt volt, amelyet ismertem és már láttam valahol.

- Dénes! - szóltam ijedten.

Választ nem kaptam. Hátratekintettem.

Dénes ott állt még mindig az ajtó előtt. Oldalt fordulva állt és meredten kifeszített karral fogta a kilincset, mintha még egyre azt várná, hogy bejőjjön előtte valaki.

- Hát gyere be, Dénes!

Nem mozdult, de az a sajátságos, hogy már most én se mertem mozdulni s csak halkan szólítottam:

- Dénes!...

Dénes azon meredten, ahogy ott állt, egyszerre sarkon fordult és belépett. Megállt az ajtó előtt.

Engem nézett széteső nézéssel. Testem minden részén éreztem a szemeit. Azok nyomtak, lenyomtak az ágyra. Rémulten dőltem hátra, előbb a tenyereim érték az ágyat, azután a karjaimon támaszkodva, térdeim lassan hajlottak be s leroskadtam. Az ágy derekaljának rugói besüppedtek alattam, valami a kezeim alá csúszott és azt megmarkoltam. A kereszt volt. És amint úgy fogtam, folyton Dénest nézve, a tapintásom ismert rá a keresztre, - finom faragásain sokat babráltam gyerekkoromban... Az anyám szobájában... Ott minden fehér volt s ez a fekete kereszt lógott a térdeplő felett. Ujjaim, mint jól ismert utat, követték rajta a sima, faragott, barokk cirádákat - szemeim meg az alatt Dénes mozdulatait kísérték.

A szája nyitva volt, a szemei kidülledtek, széttágultak, a teste egész hosszában kifeszült, melle kidomborodott... Kábultan vártam, hogy most, most reám pattan...

Mintha hátulról tolt volna őt felém valami erő, szinte fölemelkedett a földről s úgy közeledett hozzám. A dermesztő csöndben a saját dadogásomat hallottam.

- Ez a kereszt... ez a kereszt... az anyámé ez a kereszt... Dénes, az a kereszt...

És amint ő közeledett, úgy csúsztam én nesztelenül hátrább az ágyon, egyszer csak az ágy tulsó felén, a földön térdeltem.

Köztünk állott az ágy. Ő ekkor az ágyon maradt keresztre hajlott s én az arcomon éreztem forró leheletét. Tapogatta az ágyat, benyúlt a párnák alá sebesen, mintha ki-kisiklanék ott a kezei közül valami, a mit meg akar fogni, ide-oda kapkodott. Hörgött is valamit, de csak a torkában bukdácsolt a hang s egy-egy megtépett roncsa szabadult ki csupán.

De amint így mozgott, én magamhoz tértem és a gyöngébb szerencsés ösztönével ő hozzám menekültem oltalomért saját maga ellen. Megfogtam a kezét, erősen, ahogy csak tudtam, mindakét kezemmel és könyörögtem neki:

- Dénes! Dénes!... Mit akarsz!... Dénes!!

Megállt, kissé csillapodott is.

- Mi lelt, Dénes? Térj magadhoz!... Az Isten áldjon meg, mi lelt?

Fölugrottam s megkerülve az ágyat, odamentem hozzá, megfogtam karját és gyöngéden húztam: - Gyere, menjünk innen, te beteg vagy!

És ekkor lassan, mintha ő kezdene félni tőlem, hátrált és rekedten mondta:

- Nem vagyok én bolond, azt ne higgyék!

- Nem, Dénes, nem is úgy gondoltam! Lásd, magam is kimerült vagyok, a te idegeidet is megviselték ezek a hetek.

- Mit?!... Az idegeimet?! - fakadt ki durván. - Cifra az nekem!... Megevett engem a fene egészen! Huszonkét éve rág, most itt vagyok, megszökött mégis... Meghalt tisztességesen, megszökött előlem... Nem én tapostam ki a beleit!

Hátráltam az ajtó felé, de most ő ragadta meg a karomat, tolt maga előtt az öltöző-szoba ajtaja felé és szavait veszett nyálként habzó foszlányokban köpködté az arcomba.

- Az orrom elől lopta el a cudar halál. Tátottam a számat, mint egy banya... Százszor megfojtattam volna...

Ismét az ágy elé ért velem s ott elbocsátott. A nyitott ajtóhoz szökött, kihúzta a kulcsot, becsapta az ajtót s bezárta belülről.

Végem van - gondoltam, de már nem reszkettem. Leroskadtam a diványra.

Az ágyat rázta meg, az recsegett, könnyű por szállott föl róla és valami abból a tubarózsaszagból.

- Mikor aludt, százszor, százszor...

És toporzékolt, idegen nyelven káromkodott, valószínűleg az anyanyelvén, azon a torokhangokkal teli bretonon. Darabos kelta szavakat hörgött ki vonagló melléből.

- Ha megtalálhatnám?... Csak még egyszer!... Jó Isten, mennyit könyörögtem neked! Ugy-e kértelek, ugy-e mennyit kértelek... Nem volt annak Istene, az ördöghöz kellett volna imádkoznom!... Itt, lássa, itt miséztetett - és fenyegette az ágyat és beleharapott az ajkába és az állán szívárgott le a vére.

Megragadta a keresztet, mintha valakinek a kezéből kapta volna ki s aztán úgy fogta hátra, mint a halálos csapásra emelt fejszét. Ugy is állt, nekifeszített térddel.

- Hát hol itt az Isten képe?... A kegyelmes asszony beküldte velem ezt, de nem mertem behozni ide soha. Ide hoztam volna?!... Kirugott volna vele együtt! Be akartam dugni az ágya alá, de hisz a vére csordult volna itt ki Krisztus urunknak a fekete mise alatt...

- Látja, én hoztam hozzá neki a papot, én adtam rá a kazulát, ott ni, abban a sarokban tört a nyavalya kínomban, itt meg a ribancai mezítelen hátára tett ostya fölött szolgáltatatta a fordított szent misét...

Egy-egy jeges kéz simította végig a gerincemet. Híven emlékszem a szavaira, de mintha megfagyva helyezkedtek volna azok a memóriámba, akkor csak hallottam őket, - utóbb olvadtak föl.

Dénes beszélt:

- Tudta jól, tudta azt, hogy megfojtom egyszer!.. Kinevetett... Mikor itt maskarákba öltöttem, mikor nem volt nála semmi, mikor meztelen volt, akkor kellett volna kicsavarnom a nyakát... De ha rám nézett, már fulladtam. Még ő fenyegetett, hogy megkorbácsol... Én őriztem a bűneit! Az Isten... Elhozott, tönkretett. Könyörögtem neki, ereszszen... Azt felelte, fölrug... A szeretőmmel rimánkodtunk a kutyának, hát nem elmarta azt is tőlem! Elvette, tönkretette... Nem bírtam tovább, neki mentem, mikor puska volt nála, ott az erdőben...

A diványra hajította, mellém a keresztet és föltépte mellén a livrét egy szakítással. A gombok pattogva hullottak szanaszét és zörögve gurultak szerte a padlón. A livré alatt ott volt a mellén a csíkos matróz-ing, azt is lehasította s az öklével csapkodta a bal vállát:

- Itt van, ide lőtt, itt hordom ma is... A cudar akkor se lőtt agyon, pedig soha nem hibázott ő el semmit! Nem akarta, hogy meggebedjek! Rám se nézett, ott hagyott a kutyáival.

- De az enyim volt!... Csak vártam, vigyáztam én rá jól... Nem szabadult volna a hálóból!... Hány éjszaka készültem be ide hozzá!... Istenem, hányszor imádkoztam, hogy légy velem!... Ide ni, látja, ide tettem este a borotvát.

És mutatta az ágy alatt a helyet, rám-rám nézett, meg megint oda és én ott, ahol semmi se volt, a sáros parketten láttam rezegni az árnyékát annak a borotvának, amelyről beszélt.

- Hat órákor elment, kifentem, behoztam, ide tettem. Tudtam, hazajön éjjélre, egy óráig hentereg majd, akkor elalszik, kettőkor azután bejövök, végzek vele... Megolajoztam az ajtókilincset, a sarkokat, hogy ne csikorogjanak. Minden jó volt. Éjjélkor nem jött, megsúgta annak mindig az ördög, bizonyosan tudta... Alig mertem bejönni a borotváért... Itt volt ni, készen... Most meghalt előlem tisztességesen, elvették tőlem... Mit csináljak?... Csak még egyszer jönne vissza elevenen!... Mit csináljak így vele?!... Hol van? Hol van? Nappal tudnám egyszer megkapni!...

Ezután nem értettem tisztán a szavait, mormogott, mint az olvasót imádkozó asszonyok s közbe-közbe, minden átmenet nélkül, olyan meghatóan nyöszörgött, mintha azt nem is ő, hanem más valaki, egy kimerült beteg cselekedte volna.

Hirtelen megrázkódott és lassan, lábujjhegyen, elnyúló lépésekkel, mint a préda körül ódalgó sakál, megkerülte az ágyat, vállai közé húzta be a nyakát, a fejét szimatolva előre feszítette s csak úgy oldalvást sandított az ágyra. A szemei csaknem megfordultak, alig egy kevés villogott szemszögleteiben a pupilláiból. De ahelyett, hogy közeledett volna az ágyhoz, mind tágabb és tágabb lett a kör, úgy huzódott odébb és odébb, - végre már egészen a fal mellé lapulva sompolygott és mellettem, az öltöző ajtaja előtt, összegubbaszkodva megállt. Odatapadt, a nyaka görcsösen meredt előre, hörögve szedte a lélegzetet néhány pillanatig, kiizzadt a homloka és suttogva mondta:

- Menjünk... menjünk innen...

A hálával feszítette be az öltöző ajtaját, az nagyot reccsent, ő hátrahanyatlott, a két ajtószárny csörömpölve csapódott szét, megrázkódott bele az egész szoba. Fölugrottam.

Ami azután történt, az úgy elsédített, hogy csak egy pokoli pillanatként rémlik előttem ma is.

Az öltözőben a tető, a két ablakkal szemközt és oldalt eső fal a padlótól a mennyezetig óriási tükörlapokkal volt borítva, megannyi szekrény-ajtók voltak azok. A tükörlapok között maradt keskeny csíkok almazöld selyemmel voltak kárpitozva és a függönyök is, a szabad falak, a néhány bútordarab, a fürdőfülkébe szolgáló kis folyosó is azzal a szépen fakult zöld selyemmel volt behúzva, amely azonban valami nyugtalanító, kísértetiesen sápadt reflexet árasztott a tükrökben végtelenül sokszorozódó szobára.

És valamennyi szobában ott láttam számtalanszor Dénest. Ha mozdult, vele mozdult valamennyi, számtalan kar nyúlt ki, egy-egy fonákul szögellő perspektívában eltorzult, megtörött az alakja, kifacsarodott vagy levezett róla a kar, a fej, a láb, vagy külön látszott sok kar, fél fej, mind körülöttem, fölöttem, mindenfelé... És ott voltam mindenütt, számtalanszor magam is. És mellettem az apám öltözőasztala és azon is egy tükör, meg sok-sok különböző tégely és csillogó, köszörült kis kristály-üveg, mint egy színésznő asztalán.

Dénes sebesen nyitogatta ki a szekrényajtókat, úgy ugrott egyiktől a másikhoz, mintha kergetne valakit és ezalatt folyton nyöszörgött. A Miatyánk egy-egy foszlánya érthetően vált ki a vergődő hangok közül. A szekrények ruhákkal voltak tömve. A ruhák közé markolt s az egyik karja még benne volt az egyik szekrényben, azzal ott matatott lázasan, de már azalatt a másikkal rázta a következő szekrény kilincset. Leguggolt, föllállt... „Szenteltessék meg a te neved”... végig kotorta a szekrények alját, ágaskodva fölnyúlt, a meddig csak ért... „Miatyánk, ki vagy”... „ki vagy”... „Miatyánk”... A nyitott szekrényajtók ferdén eső és kereszteződő tükröi még kábítóbban szórták szét meg szét alakjainkat.

Az utolsó szekrényajtót rántotta föl.

Láttam azonnal, hogy női köntösök vannak benne, vastagon omlott is belőle a tubarózsa szag.

- Ezekbe öltöztette azokat a bestiákat! - üvöltött Dénes. - Itt ni!... Én szedtem föl neki... Az utcán, ahol kaptam... Csak fütytyentett, mint a kutyájának - álló!... Hoztam...

Elhallgatott és mozdulatlanra meredt a szekrény előtt. Majd lassan, mintha biztatná magát: - itt kellett volna... mikor kente magát... láttam mindenfelé, ő is látott, honnan...

Lélegzetvesztve néztem.

Lassan, óvatosan benyúlt a szoknyák közé mindakét karjával egyszerre s ami úgy az ölébe került, azt két izmos karja között összeszorította. Hátról nézve, olyan mozdulatok voltak ezek, mintha kifeszített karokkal tapsolna a szekrény mélyében.

Igy tapogatta végig az egész szekrényt. A ruhák suhogtak s olyan volt az, mint valami halk, sebes női susogás.

Az ő mozdulatai is hevesebbek, gyorsabbak lettek, szaporán aggatta le a szoknyákat és maga köré hajigálta a földre. Egymásután hullott egyik a másikra, síkos, csiklandó hangot adva. Némelyik esés közben megtelt levegővel, s dagadva, mint egy formás női test, lágyan szállott le, a tükrökben sok, sok, végtelenül sok női test lágyan szállott le és nesztelenül feküdt a többiek puha párnájára. Vörös és fekete selyemből voltak ezek a köntösök és az a kábító szag áradt belőlük, amelyet olyan rémülve éreztem azelőtt négy héttel, - ekkor pedig, bár élményített, valami csudálatosan izgató, hevítő, kéjt okozó undorral szívtam ismét. Eleinte megrettenve, félve, habozva, csak lassan, de utóbb bátrabban, teli, mélységes mély lélegzettel szívtam, nyeltem és tódult az agyamba a mámor, beléfuladt a helyzet borzalma, bambán bámúlva kísértem Dénes vad mozdulatait, azt érezve, hogy milyen kellemes, édes, meleg volna az, ha oda borúlnék azok közé a selyem-szövetek közé és a síkos, zizegő redők közé rejténém az arcomat...

Zsibbadtan roskadtam le az öltöző-asztal előtt álló székre. Dénes egy-egy féktelen mozdulata meg-megborzongatott, de valójában részeg voltam már ekkor, nem kívántam mozdulni onnan, hosszú, hosszú lélegzettel ittam azt az illatot, pilláim ernyedten lecsukódtak, legörnyedtem s egy újabb lélegzetvétellel ismét mohón nyitottam szemet -: és ez észbontóan kellemes volt...

Egy éles, metsző hang visított, - Dénes két kézzel tépte már a szekrényből a ruhákat és szórt szanaszét. Egy pehelykönnyű, fekete női ing széttárt karokkal hullott reám, az arcomra, védőleg ellene tárt kezeimre és mintha lángok csaptak volna arcomra, kezeimre, a láng-

nyelvek besuhantak a ruhám alá, a karjaimon, a mellemen végig emésztő hőséggel nyaldosták egész testemet... Le kellene tépni, tépni magamról... De nem tudtam megmozdulni, nem is mozdultam.

Dénes toporzékolt, bretonul köpködte a szavakat, taposott a ruhákon...

Szegény, szerencsétlen, erős Dénes!

Úgy félt az apámtól, hogy nem merte megölni és bizony még akkor is félt tőle, amikor már az nagyon jól meghalt...

Kivülről zaj hallatszott, dörömböltek az ajtón. Dénes magához tért, egy pillanatig tétovázva tekintett körül s nyomban a ruhákat kapkodta össze a földről és hányta, gyúrta vissza a szekrénybe.

- Dénes!... Dénes!... - hallatszott kívülről.

Ekkor nekem ugrott, de nem durván, ijedten rángatott.

- Jönnék! jönnék!... Menjünk!... Ide nem szabad bejönni egy léleknek se!

És tuszkolt az ajtó felé. Éppen így viselte magát akkor is, amikor apámat halva találtam és be akart jönni hozzá a cselédség.

Megfogott, fölemelt és kilökött. Neki estem az ágynak, ez magamhoz térített. Hallottam, hogy ő becsapja az öltöző ajtaját... A másik ajtó előtt az Erik hangját hallottam. Oda támolyogtam s egy darabig, a falhoz támaszkodva, ott is maradtam. Néhányszor még kopogott Erik, azután csönd lett. Az öltözőből hallatszott az első nesz, - lépések.

Elöttem, az ajtóban volt a kulcs, rémülten nyitottam ki...

Arra is tisztán emlékszem, hogy kitámolyogva a folyosóra, ott nyitva voltak az összes ablakok, a futószőnyeg is föl volt terítve s az egyik ablakban könyökölt Dénes és fütyörészett. Amint észrevett, így szólt:

- No mit vigyünk föl?... De oda van a kegyelmes ur! Mi az?!...

A karjába kapaszkodtam: - Menjünk innen!

- Ejnye! - szólt ő s megfogott, támogatott. - Tudtam! Nem is csoda abban a levegőben... Hát mit kell fölvenni? Van valami testamentum?

- Menjünk, Erik!

Valahogyan összeszedtem magam. Emlékszem, Erik magyarázta a folyosón végig:

- Nem állhattam még se meg már, egy kis rendet csináltattam itt azalatt... A maitre d'hotelt bezzeg eszi is a méreg, majd szóljon neki a kegyelmes ur aztán, hogy fogja be a száját. Tetszett volna neki ide sétálni...

XXII.

Leborultam az ágyamra, arcomat a letakart párnák közé szorítottam.

Teljesen ki voltam merülve, megszűnt bennem az összes testi s így a számunkra létező lelki életműködés is.

Valószínűleg csak néhány pillanatig tartott, de hisz maga az örökkévalóság is éppen ilyen rövid, vagy éppen ilyen hosszú. Az idő csak a mi szenvedésünk. A boldogság közelebb esik az örökkévalósághoz, mert benne már inkább elvész az idő. Vajjon megszűnik a halálban az

idő?... Azt hiszem, hogy a teremtés, az életetadás pillanatára következő pillanatnyi teljes öntudatlansággal a létezni kívánó létezés hálás a fajtajáról gondoskodó embernek, - részt ad neki jutalmul az örökkévalóságból, beszünteti számára az időt. Ez a boldogság. És ez a halál is. Az élet is azt tudja csak jutalmul adni... De vajjon bizonyos az, hogy megszűnik a halálban az idő?...

Ugy feküdtem.

A hallás, ez a halálban is utolsónak maradó makacs érzék ocsúdott föl bennem elsőnek és hozott vissza az életbe, az öntudatba, a szenvedéseimbe.

Ütemesen ismétlődő, kaparásszerű zajt hallottam az arcomra szoruló párnák közt. Mi lehet?... Lúktető halántékaim mozgatták a szövetet s az surlódott.

Ilyen nyomorúlt apróságot kezdett morzsolni az agyam s amint lassan-lassan mozdultak a megakadt gép kerekai, amint egymásba kaptak, kiőrölték az első gondolatot... Nem, hisz csak sejtelem volt az még, - de már az önző „én”...

Mindenekelőtt saját magam kezdtem létezni saját magam számára.

Éreztem, hogy nem érzek, - mintha az egész testem langyos gőzben feküdt volna, kipárolgott belőle az erő s most föléje rakódott, mozdulni se tudok... Az arcom forró, lélegzetet kellene venni, de nincs levegő, a forró párnába fuladok, mert nem tudok mozdulni, hogy levegőhöz jussak... Nedvességet éreztem az arcomon, - az izzadság verte ki... Erőlködtem, erőlködtem, de csak lelkileg, talán át se jutott az a mozgató idegeimbe, - de a gyomrom émelyegni kezdett, mintha hintázott volna az ágy, szédültem és egy végső erőfeszítéssel fölugrottam.

Fogalmam sincs róla, mennyi ideig tarthatott mindez, talán csak egy villanásnyi ideig, amelyben egyszerre együtt volt valamennyi s én egyszerre együtt éreztem valamennyit, nem az öt durva emberi érzéssel, hanem merőben érzékekké izgatott egész valómmal, amelyeknek apránként kellett letompulni az ötre, hogy a valósághoz mért arányaiban lássam és tudjam újra a dolgokat, hogy a memóriámra szorulva adjak azokról számot magamnak és helyet a megfelelő hatásoknak: - a rémületnek, a botorkáló okoskodásnak és a hiányos cselekvésnek.

Kábultan ültem az ágy szélén, bizonyosan sokáig, - hosszú, mély lélegzeteket szedve. A szaglásom kezdett emlékezni; mindenesetre a ruhámba is belevette magát az a tubarózsa-szag, mert azt éreztem - és ernyedten görbültem össze, hogy még jobban érzem magamon...

Jól esett.

És ettől döbbsentem meg.

A szag egymásután idézte elém a történetek képeit, de azokra nem reagáltam, kimerült idegzetem nem rezdült meg, vagy már hozzászokott ehhez a méreghez. De mikor szétcikázott öntudatomban az, hogy ez a szag jól esik nekem: - ösztönszerűleg menekülni akartam tőle, magamtól.

Talán nem is érzem igazán, csak képzelem!... (Mintha nem mindegy volna az!) A karomra hajoltam, a térdemre és szagoltam, hogy igazán érzik? Szimatoltam a levegőben, visszaszorítottam a lélegzetemet s azután úgy próbáltam, hogy még mindig igazán érzem-e?... Riadtan vetettem le a kabátomat és végig szagoltam, azután sebesen hánytam le egyik ruhadarabot a másik után magamról, - de azért éreztem, folyton éreztem. Már most lázasan kerestem hol van, miben, merre az a szag, hogy szabaduljak tőle! Teljesen mezítelenül maradtam s úgy szagoltam a kezeimet, a karomat - mindig éreztem...

Az én sovány, sárgás, fénytelen, petyhüdt karjaim!... Olyan szelíden simogattam a saját karjaimat, mintha egy teljesen elgyengült, lesoványodott beteget vigasztaltam volna így, akiről szomorú bizonyossággal tudom, hogy nincs már neki mentség, menthetetlenül el fog pusztulni szegény!... De ezt nem szabad észrevennie a mi arcunkon.

Megadással szedtem aztán ismét magamra a ruháimat, konstatálva, hogy hasztalan vergődöm! Hisz ha kívülről jönne az a szag, nem is érezhetném ilyen egyformán, egy bizonyos ponton túl annyira telítené a szaglásomat, hogy már nem érezném.

Azután föl s alá járkálva kerestem a magyarázatot: - először érezve, akkor éjjel, az utcán, elcsapott mellettem ez a szag, a ragály. Tovább: - apám holtteste mellett irtózva találtam újra rá, ő már az áldozata volt. Most: - az irtózat kíváncsisággá, a kíváncsiság megismeréssé, a megismerés borzongató, tehát csak annál csábítóbb kéjjé alakult... A hassis pipázónak első szippantásai voltak ezek ma... Bennem a ragály, az apám fia vagyok, az utolsó tengődő hajtása egy kiszáradt nagy fának és ennek így kell lenni... A kis doktor igazat mondott.

És ezen okoskodások hideg, fásult hangulatán keresztül, másként láttam az atyám zordon alakját is. Szinte sajnáltam, közelebb éreztem magamat hozzá, a mentségeit kerestem. Ő se tehetett másként! Csakhogy ő még erősebb volt, bizonyosan küzdött a ragály ellen s jobban bírta, mint én, - ő benne még volt a fajom erélyéből, amiből nekem már nem jutott. Abból az erélyből, amelynek egy paránya érvényesült ma reggel bennem, Dénessel szemben.

Dénes!...

Az ő emléke kizökkentett teljesen okoskodásaim nyugalomából és fölizgatott. De ez az izgatottság már sokkal durvább, mondhatom megnyugtató volt. Magam előtt láttam az erős embert, amint a súlyos breton szekrényt egy lódítással félre emeli az ajtó előtt és kipirulva, villogó szemekkel egyenesedik föl. Azután a hálósobában, mintha a vesztség törne ki rajta... Borzasztó szavai is eszembe jutnak, melegem lesz, hevülök, de ez más, egészen más, mint ahogy az imént voltam! Most azt érzem, hogy levegőre van szükségem! Ablakot nyitottam s vidám, egészséges nevetés hallatszott föl a napsütötte kertből.

Valami különösen hangzott az, mint egy dal foszlánya, amelyet valahonnan elkapott a szél és mellettünk menekült vele tovább.

Abban a pillanatban észrevettem, hogy szépen kezdenek zöldülni a fáink és derült, kék az ég.

Kitekintettem.

Sebesen huzódtam vissza a különös látvány előtt, amely lent a kertben tárult eléem. Egy egész társaság ült, közvetlenül az ablakom alatt. Fesztelenül beszélgettek. Azt azonnal láttam, hogy Erik is köztük van.

De azért ott maradtam és szerettem volna kinézni, úgy, hogy észre ne vegyenek engem. Óvatosan leeresztettem hát a fehér függönyt s kissé kitolva az alját, az így támadt nyíláson néztem le rájuk. Ma mosolyogva gondolom el, hogy milyen ügyelve, milyen lopva tettem én ezt és hogy alig ama megrázó események és lelkivergődések után mennyire el tudott foglalni ez a csekélység!

A belső cselédség sütkérezett a kertben, két nő is volt közöttük. Ott, a mi hotelünkben!... És a kertben, ahol csak elvétve fordult meg a kertészen kívül valaki!... Az idősebbik asszony a maitre d'hotel mellett ült és Erik is ott ült, a lehető legbékésebben beszélgetett a maitre d'hotellel, meg közbe-közbe az asszonynyal. A maitre d'hotelen sűrű házi kabát volt s egy székre rakta föl a lábait, jöllehet csak négy szék volt összesen. A többiek álltak, a kertész a falhoz támaszkodva pipázott. Valamennyien tiszteletteljesen viselkedtek a kövér, sok leereszkedéssel társalgó maitre d'hotellel szemben. Nem hallottam, mit beszéltek, azt láttam, hogy

Erik egy izben kordialisan megveregette a maitre d'hotel lábszárait, mintha azt mondta volna: - terringettét, ez aztán a legény, fiúk!... Akkor ismét nevetett a fiatalabbik leány, aki hajadon fővel volt és szőke dús haja szikrázott, szinte lángot vetett és nem tudom én miről lehetett szó, de a következő pillanatban, ott, egy helyt, úgy elkezdett forogni, forogni, mint a pergettyű és nevetett, nevetett, csak úgy csengett az ágak közt.

Hát nem tartanak attól, hogy fölhallatszik hozzám és észre veszem őket?....

Dehogy törődtek ők azzal! Nagyon jól érezték magukat, sőt alig pihent meg a keringő leány, menten futásnak eredt s az én lovászsom utána... Már szinte beérte, de a leány egy fa mögé ugrott s hol jobbra, hol balra szökött a legény előtt. Erik kiáltozott nekik:

- Az nem gilt! Holló, az nem gilt! Futni kell!

Egyszer csak kisiklott az üvegház felé a leány, a lovász utána, futottak, futottak, a társaság meg hadonászott, kiáltozott: - na! na!... megvan!... Megvallom, engem is úgy neki buzdított ez a hajsza, hogy szinte együtt futottam a lovászszal s ki-ki nyújtottam én is a kezemet a leány dereka után. Félig föl is huztam a függőnyt. A leány befutott a pálmaházba.

- Megvan! - kiáltotta Erik, de ők azután már nem láthatták őket, ismét nyugodtan beszélgetni kezdtek.

Én láttam őket. A leány megállt rögtön az ajtó mögött, a falhoz dőlt s kezeit a mellére szorította.

Kipirult s még azt is jól kivehettem, hogy ring a pihegő melle, hogy vonakodik és takarja a karjaival az arcát; a lovász meg csak állt előtte, valamire kérte, a leány elfordult, arccal a fal felé s akkor a legény megcsókolta a nyakát, amire a leány visszafutott a kertbe. A lovász gondolkozott egy pillanatig és hirtelen utána eredt. A leány lassította a futását, az beérte és most egymás mellett jöttek, nem siettek. Emezek itt az ablak alatt már nem törődtek velük. Én hátrahúzódtam, nehogy meglássanak, ha véletlenül föltekintenek az ablakomra. Annyit még hallottam, hogy a kertész kicsinylőleg azt kiáltotta nekik:

- No, csak ne tetessétek magatokat, báránykáim...

De hiszen jól volt ez így egészen, bár csak mindig így lett volna!... És én mégis elszomrodtam, mint aki utban van, de nem tehet róla, restelli is miatta magát eléggé, - hanem amint éreztetik vele, hogy semmibe se veszik, hogy nem törődnek vele, az lealázza és lázítja.

Legjobb lesz megszöknöm közülök!... De hova?... No majd gondolkozom.

Bent a szobában ismét egyedül maradtam, de már nem voltak olyan rendezett sorban a gondolataim. Gondoltam Dénesre, nyugtalanított az a szag, föl-fölneszeltem, hogy érzem-e még és vissza-visszatértem arra az imént látott jelenetre, amint a lovász megcsókolta annak a piros arcú leánynak a nyakát... Behunytam a szemeimet, hogy jobban lássam... A leány elfordul, ő hozzá hajlik és megcsókolja...

Ujra odamentem az ablakhoz és lopva kitekintettem. Már senki se volt a kertben, olyan csendes, elhagyatott volt, szinte kevésbé zöld.

Öt óra volt - eszembe jutott, hogy valószínűleg az ebéd miatt oszlott szét a társaság. Igen, mert bármennyire nem szerettem is, pontosan lejártam az ebédlőbe ebédelni, úgy mint apám életében. Ez már házirend volt s a maitre d'hotel megkövetelte, hogy életének e legceremoniózusabb aktusát teljes ornátusban naponkint elvégezhesse. És Erik is a székem mögött feszengett. Ott teljesen ki voltam ugyan nekik szolgáltatva, de ott mégis aránylag legjobban tartotta magát a jég, akárcsak apám is az asztal mellett ült volna. Ezért mehettek be a kertből - és egy óra múlva együtt leszünk az ebédlőben.

Éreztem, hogy ma ez lehetetlen, abszolút nem tudnám, hogy viseljem magamat, - elmegyek!
Ismét szöktem.

Bár csak ne találkoznám senkivel!... Erik majd megkérdi, hogy mi lelt, hova megyek?... A maitre d'hotel majd figyelmeztet a kötelességeimre, - hogy mindjárt ebédünk...

Egyikkel se találkoztam. A kapu nyitva volt s a kapusnak se híre, se hamva. Örültem neki, nagyot sóhajtottam mikor kint voltam az utcán, mintha börtönből szabadultam volna.

Négy hét óta nem mozdultam ki a házból. Bizonytalan lépésekkel indultam a Saint-Sulpice felé; mintha ezalatt a négy hét alatt megfiatalodott volna az egész világ, én pedig teljesen megöregedtem. Az érsekek kútja körül ott voltak a virágárosok sátrai, a sátrak köré cserépbe ültetett virágok voltak rakva, mosolygó, színes szőnyeget borítva a komor templom elé. A kút hatalmas medencéjében is viráglevelek, meg ibolyák uszkáltak a víz színén és szelid ibolya illatot ringatott a langyos levegő. Az egyik sátor alatt földet árult egy asszony, apró halmokban állott körülötte a fekete humus és ő könyökgig vájkált benne. Olyan jóízűen csinálta, olyan puhán csúszott a kövér, párolgó, csaknem olvadó földbe a karja, hogy magam is szerettem volna utánózni őt. Ott feledkeztem előtte. Kérdezte, hogy mit kívánok?... Mentegetőztem, hogy semmit, semmit és zavarodottan kotródtam odább. Furcsán esett, hogy a többi sátrak alól is rám szóltak, hogy mit akarok?... Nem akartam én semmit, csak jól esett volna, ha észrevétlenül ott ácsoroghattam volna közöttük.

Betértem a templom baloldala mellett húzódó sikátorba, de már ott mogorvább volt a hangulat, az ájtatos kirakatok banálisan kínálgatták különféle áru szentjeiket, az egyik nagyobb üzlet kirakata pláne visszataszító volt: egy háncskosárban, amilyenben az osztrigákat szállítják, - tucatszámra hevert a megfeszített Jézus, kereszt nélkül, megannyi kínban torzult, sárgás-fényű kis elefántcsont hulla.

Cél nélkül ténferegtem a szűk utcákban; amelyikben kevesebb embert láttam, abba fordultam be. Némelyikben hűvös volt és ragadós sár, mint a nedves pincékben, pedig száraz idő járt már régen. Hát sebesebben mentem. Másutt gyerekek labdázta és asszonyok ültek a kapuküszöbökön, - ott szerettem volna megállni, de úgy megnéztek, hogy az zavarba hozott, még a gyerekek is abba hagyták a játékot, amikor elhaladtam mellettük. Az akadémia mellett jutottam ki a Szajnához s a parton mentem fölfelé. Még süttött a nap és lassan, szinte észrevétlenül csúszott el sugarai alatt a fényes víz. Sajnáltam a zománcosan ragyogó pazar színeket, ha egy hajó beléjük hasított, de az is szép volt, hogy milyen sűrűn hegedtek össze a hajóhasította hosszú seb fölött a megriadt kis hab-kagylók.

Messze fönt, a gabona- és borrhakodókon túl, sebesen alkonyodni kezdett. Csaknem búcsu nélkül szökött meg a csókolódzó fiatal, tavaszi nap. Néhány pillanatig ezüstösen borzongott a víz, a tulsó part vonalait szürkés párák göngyölték ködbe és szürkés ködpázmák mállottak fakó takaróvá a sápadó, fázó folyón. A környéken fekvő gyárak ormótlan kéményeiből lomhán gyűrűztek lejjebb és lejjebb a fekete füstkígyók, hogy fészket rakjanak az ereszkedő éjszakának.

Mintha egy ismeretlen vidéken át tértem volna vissza, idegennek tetszett ugyanaz az út. Az imént nem láttam a formátlan parti házakat, a matróz kocsmákat, a füstös gyárakat, a sok különféle mocskos szagot se éreztem. De most is nyugodt voltam, kedvtelve gondoltam arra, hogy elutazom, akárhova, de elutazom valahova, itt hagyok mindent, valahol majd egyedül fogok lenni és... No majd csinállok valamit!... De elutazom!...

Gondoltam Dénesre is. Világosan és egyszerűen állott előttem az ő helyzete, mint egy megoldott algebrai képlet. Két hatalmas erő hosszasan egymás ellen feszül: az egyik kisiklik, a másik utána hull.

Szegény Dénes!... Majd csinálunk vele valamit!...

A távolban már látszott a Notre-Dame két csapott tornya s amint úgy hátulról közelebb értem hozzá, lassan-lassan kiváltak az alkony hamvas pelyhei közül a templom hajóját támasztó merész gótbordák is. Olyan hatással volt reám az egész épület, mint egy nagy, gondosan megtámogatott szinpadi kulissza, hátulról nézve. Hatásos szép elejére az Isten vagyon föstve.

Fásult hangulatom egyensúlyát csak a mellettem elhaladó nők zavarták. Ugy éreztem, adósa vagyok mindeniknek - és milyen sok az asszony, több asszony jár az utcán, mint férfi... Vajjon hány ismerte ezek közül az apámat?...

Nem voltam már messzire a mi utcánktól, amikor, szinte derülten, mint aki az utolsó aranyát hajítja a zöld posztóra, - gondoltam a délutáni, üvegházi jelenetre: a leány elfordul, a lovászmeghozóhoz közel hajlik és megcsókolja... Milyen izgatottan néztem!... És ezzel kapcsolatban eszembe jutottak a Dénes szavai: „a szeretőmmel rimámkodtam neki, azt is elvette tőlem!”... Az apám fia vagyok, még ebben is az ő satnya, erőtlen fia. Vágyom utána, de nem merném elvenni.

Konstatáltam, hogy így van s ezzel beértem. Már nyugtalanított, hogy haza érek.

Az utcánk elején csődületet láttam, meg hogy mindenki arra felé siet. Katonák zárták el az utca bejáratát.

- Mi van itt?

- Tűz volt.

- Ugye nálunk? - kérdeztem az egyik katonától olyan élénken, hogy az megütődve mért végig. Inkább óhajtás volt az én kérdésem.

Hallottam, hogy a nevemet emlegetik az emberek, közvetlen mellettem mondta valaki: „Marad azért nekik elég!”

Megneveztem magam az altisztnek, az habozott, nézegetett, de átbocsátott a kordonon. Hanem utánam jött.

- Hát mi az? Tűz volt?

- Igen. De már eloltották.

- Leégett minden?

Az altiszt is gyanakodva vizsgálta az arcomat.

Az utcában nagy sürgés-forgás volt, minden ablakból emberek hajoltak ki, néhányan rám ismertek és suttoztak. Láttam, hogy a mi kapunk előtt fáklyák lobognak s ott nagy tolongás van. Futni kezdtem, az altiszt is követett.

- Hisz nem égett le!... Hát hol a tűz?

A kapu előtt is katonák álltak, de a kapu be volt zárva.

- Nyitassa ki a kaput! - szóltam az altisztnek. - Hát hol a tűz? Mi? Hisz itt nincs semmi tűz! - és magam zörögtem a kapun.

Az altiszt erre talán hitelt adott a szavaimnak és több tisztelettel mondta, hogy méltóztassam lejebb, a kis utca felé kerülni, a kerten át dolgoztak a tűz ellen.

- De hát nyitassa itt ki a kaput, be akarok menni!

- Én, kérem, nem nyithatom ki. Méltóztassék a kert felől bemenni, bizonyosan ott a cselédség, itt bezárták a kaput.

Ő csinált utat a tömegben, átsegített a másik utca kordonján.

Tele volt kocsikkal a kis utca.

Még füstölgött az egész első emeleti ablaksor, feketén tátongtak a kiégett ablakok. A második emeleten, a könyvtár ablakaiban, kormos alakokat láttam, a szivattyuk zakatolásából, a kocsizörgésből, a zavaros lármából kihallatszott az ablakoknak eresztett vastag vizsugarak zuhogása, a kert, az egész lucskos fal vörös fáklyafényben úszott, az ágak közt kóválygott a fáklyafüst és meg-megcsillantak a vizsugarak.

Átvergődtem a kocsik közt, lökdöstek jobbra-balra a serényen dolgozó tűzoltók, a kertfalon széles rést bontottak s ott hajtottak volt be a szivattyus kocsikkal.

A kert is tömve volt emberekkel, a tűzoltók és idegenek közt kormosan forgolódtak a cselédek. Az abbé vett észre s kiáltozni kezdett:

- Itt a kegyelmes ur! Itt a kegyelmes ur!

Akik meghallották, azok hozzám futottak s azok is azt kiabálták: - itt a kegyelmes ur! Körülfogtak, csaknem ölbe vettek, úgy húztak a pálmaház felé. Az abbé előre futott, meg ismét visszajött, a Mindenhatót emlegetve.

A pálmaházban, a sebtiben egymásra hányt bútorok és könyvek közt találtam Eriket, a maitre d'hotelt és Marignacot. Erik a kezemnek esett és csókolta, a maitre d'hotel mosolygott, de ő teljes ornátusban és olyan tiszta volt most is, mintha páholyból nézte volna az egész esetet. Két nő is volt ott, az egyikben fölismertem azt a délután látott leányt, akit a lovász megcsókol, - egész otthonosan érezték magukat s ők is örvendek, hogy előkerültem.

- Milyen szerencsétlenség! - sóhajtozott az abbé.

Hárman-négyen szóltak hozzám egyszerre.

Marignac meghatottan kezdte elbeszélni az esetet, nagy feneket kerítve neki.

- Nyugodtan ültem odahaza, éppen a louvoisi szöllők bérbeadására vonatkozólag akartam egy jelentést...

Erik közbevágott, részint hozzám, részint a többiekhez intézve diadalmas hangú fölkiáltását:

- No, ugy-e mondtam! Mi?! Hisz együtt jöttünk ki a kegyelmes urral, én még mondtam is, hogy milyen sápadt! Hát nem?! Az a vadállat maga maradt bent! - s mutatott be a pálmák közé.

A többiek úgy körülfogtak, olyan kíváncsian néztek, mintha az égből csöppentem volna közéjük.

- Hát hol volt a kis kegyelmes ur? - kérdezte a kertész, bizonyos méltatlankodással.

Nem értettem őket. Egyet értettem, azt, hogy leégett az első emelet. Hál Istennek! Ugy éreztem, mintha az egész mult leégett volna mögöttem s én most szabad vagyok, mehetek teher nélkül, amerre nekem tetszik! Szerettem volna megakadályozni az oltást, csak hagy égjen, égjen, ami még el nem égett.

- Minden elégett? - szoltam a folyton beszélő Marignachoz.

- Már mikor én jöttem, lángban állott az egész első emelet, amit megmentettek, az itt van, amint látni méltóztatik. Magam is részt vettem volna a könyvtár mentésében, de a füst miatt lehetetlenség volt már fölmenni. Mondottam is, hogy a bolthajtás nem fog keresztül égni. Szerény nézetem szerint kár volt a tűzoltóságnak kidobálni e drága szép műveket.

Erik kapott a szavaiba:

- Könyv! könyv!! Azért nem kár, de legalább a salont hozhattuk volna ki. Ne adj Isten! Én az ablak mellett adogattam le, amit lehetett, mégis majd megfulladtam.

- Bár a kápolnáig juthattunk volna el legalább! - mondta az abbé.

- És a ruhák? - kérdeztem én.

- Haj, jaj! - szólt Erik. - Minden, minden! Jutott is az az eszembe! Az maradt, ami most a kegyelmes uron van.

- De nem én... Az apám ruhái?

- Istenem! - biztosított szomoruan az öreg jószágigazgató, - arra még csak gondolni is... Ezek a derék tűzoltók valóságos halálmegvetéssel akartak behatolni a boldogult kegyelmes ur belső szobáiba.

- Nos! Nos!

- Isten kísértés lett volna! - szólt most meg az abbé. - Hisz annak a szerencsétlennek a hullája is félig elégett már, amikor rátal -

- Kicsoda? Ki égett?

- Hát a Dénes! - kiáltott Erik. - Az a gazember, ott ni! - és az öklével fenyegetett a pálmaház sötét hátsórészébe. - Ott kellett volna hagyni, hogy égett volna porrá!

- De mit beszélnek itt? Hát mi történt Dénessel?

Erik karon kapott.

- Jöjjön a kegyelmes ur! Ott van ni! Nézze meg a jó madarat!

Ijedten húzódtam, mintha nem akarnám, hogy Erik oda hurcoljon.

- Hisz azt hittük, hogy a kegyelmes urat is elemésztette, magával együtt.

- Dénes meghalt? - suttogtam én s magam előtt láttam annak a szerencsétlen embernek a dühöngő alakját, de ugyanakkor olyan természetesnek, megnyugtatónak találtam ezt. Hisz ennek így kellett történnie... Persze, az lehetetlenség is volna, hogy ő most úgy jöjjön elé, mint ez a többi ember.

- Önmaga ellen fordult, megölte magát...

- Meg az, de előbb kivilágította nekünk a hotelt!

Eriknek ez a megjegyzése derítőleg hatott a társaságra. A két nő összesűgött.

- Hol az a szerencsétlen?

Utat nyitottak előttem, hogy menjek, nézzem meg. Beljebb mentem. A bútorok közt ráismerem egy-két székre, amelyek az én dolgozó-szobámban állottak volt. Kormos, vizes lepedőkbe batyuzva heverték rakáson a pálmák közt a könyvek és tócsa volt alattuk. Néhány latin kötetet, köztük a Horatius epistoláit, megismertem azonnal, nyitottan, széttaposott lapokkal feküdtek a tócsában. Egy halom foliánsan egy drótozott istálló-lanterná pislogott, egy másik meg beljebb, a kamélia-bokorra volt akasztva. A háttérre szennyes vörösen világítottak be az üvegfalakon át a kertből a fáklyák, a karcsu pálmafatörzsek és a kisebb déli növények széles levelei rezgő árnyakat vetettek.

Egészen hátul, a csirázató asztalok egyikén, láttam kiterítve valami emberalakot.

Megálltam, amikor észrevettem.

- Ne is tessék megnézni, - szólt Marignac halkán.

- Nagyon borzasztó, - mondta borzongva az egyik asszony.

- Tudtam én, hogy ez lesz a vége! - kiabált Erik s egy lanternával eléem lépett, a halott felé emelve azt, hogy jobban lássam.

Azután Marignac kezdte volna ismét elbeszélni a történeteket, de hol az egyik, hol a másik szólt közbe, okoskodva, találgatva a valószínűségeket. Erik is, a kertész is, a kapus is először vette észre a füstöt, de már akkor égett apám egész lakosztálya s csakhamar lángok csaptak ki az ablakokon. Az első ajtót betörték, a tűz levegőt kapott s egy pillanat alatt lángtengerben volt az egész szoba, mire a tűzoltók megérkeztek, már a folyosó is égett. A kert felől akartak behatolni, az ablakokon át. Egy ablak látszott erre még alkalmasnak, az utolsó, a Dénesé. Fölmásztak és ott találták Dénest, átvágott torokkal, az ágyán, mely már égett. Az ágy is, az ő ruhája is merő olaj volt.

- Nyilvánvaló és kétség hozzá nem férhet, amit különben a megejtendő törvényes nyomozás is hivatva lesz kideríteni, hogy tudniillik ez az elméjében megzavarodott ember, mert a házbeliek illetékes szavai után egy pillanatig se lehet abban immár kételkednünk, hogy az ő elméje...

- Bolond volt, annyi egyszer bizonyos! - szólt Erik. - Mondtam én azt elégszer a kegyelmes urnak! Itt a tisztelendő ur, hát ő vele mit csinált a multkor?!

A pap bólintgatott s jelentőségteljesen pillantva reám, így szólt:

- Majd én el fogom mondani a kegyelmes urnak, hogy hányszor és miként utasított vissza engem, ki a Mindenható irgalmával kínáltam őt.

Az abbé kenetteljes mondatát, a maitre d'hotelt kivéve, nem méltányolta eléggé az izgatott társaság.

Marignac folytatta:

- Minden utólag konstatálható valószínűség arra enged következtetni, hogy az illető megháborodott elméjének egy boldogtalan pillanatában tüzet rakott a mi néhai kegyelmes urunk összes szobáiban és azután önélete ellen törve, egy borotvametszéssel öngyilkosságot követett el. A tűzoltók, kik létráikon megközelítették az ablakokat, a vész legsúlyosabb pillanatai alatt azonnal konstatálták volt, hogy valamennyi szobában halomra voltak tolva a bútorok és ezt igazolják ama roncsok is, amelyek a nevezett szobákban az oltás után találatni fognak és immár találatnak. Fiat justitia! - sürgősen intézkedni fogok, hogy a hivatalos nyomozás megindításuk, hogy kiderüljön a tényállás, az igazság.

- Hagyjunk békét az igazságnak. Temettesse el azt a boldogtalant, kedves Marignac ur, mentől előbb!

- De alássan kérem, én...

Kis fehér feje szinte becsuszott a többszörösen nyaka köré csavart foulard kendőbe, zavarban volt, egyik kezéből a másikba vette porcellán gombos pálcáját. Ő végtelenül becsületes, de olyan nagy mondatokban gondolkozó ember volt, aki engedelmes, fegyelmezett hallgatósággal szemben igen jól érvényesül, de vitatkozni képtelen. Alárendeltjeivel szemben makacsul tudta érvényesíteni az ő otthon, nyugalmasan, jó előre megfontolt ideáit; szeliden, de nem tűrte az ellenmondást, azaz jobban mondva meg se hallgatta, de felülről érintve, zavarba jött. Annyi antik feudális hűség volt benne, hogy azt hiszem, mindannyiszor lelkiismeretfurdalásai voltak és a „család” iránt elkövetett hűtlenséggel vádolta magát, valahányszor bármilyen csekélységben kifogásra talált a mi részünkről. Föltétlenül engedelmeskedett és évi jelentéseiben, amelyeket atyám soha át nem nézett, de ő pontosan elhelyezett a levéltárban, jellemzők

voltak a lapszéli jegyzetek: „Kegyelmes urunk (és itt a teljes címek és nevek) magas parancsolatára, intézkedtem pedig, hogy emez intézkedésem így és így... stb.”

Most is azonnal távozni akart, hogy rögtön intézkedjék. Kértem, maradjon velem. Az abbé ajánlkozott, hogy átmegy a karmelitákhoz, azoknál ki lehetne téríttetni Dénest. Azaz nem! Hisz öngyilkos volt!...

Végre megszólalt a maitre d’hotel is, ki minden hivatalos eljárás iránt előszeretettel táplált. A családi szokások nem intézkedtek ugyan ilyen esetekre, de ő azt tanácsolta, hogy tartozó kötelességünk minden egyéb intézkedés előtt a láttelező rendőrség törvényes eljárásának szabad utat engedni és ha én ezennel fölhatalmazom őt, ő tudni fogja ezuttal is a kötelességeit. Erre Erik is azonnal vállalkozott, hogy ő megy és intézkedik. A maitre d’hotel hidegen várta, ügyet se vetve Erikre, hogy ám parancsoljak! Mondtam neki, hogy csak intézkedjék.

Erre, miután már benne volt az ő szokott méltóságos szerepében, hidegen figyelmeztetett:

- A kegyelmes ur nem ebédelt!

Künt még zajongtak a tűzoltók, körülöttem kormosan, lerongyolt livrékben ácsorgott a cselédség, annak a szerencsétlennek a hullája ott feküdt alig tíz lépésnyire tőlünk - és ő figyelmeztetett, hogy még nem ebédeltem.

XXIII.

Kértem Marignacot, hogy az ő vendége lehessen. Megijedt, mentegetőzött.

- Az én szerény lakásom.... A kegyelmes ur...

Kért, hogy legalább bocsássam őt előre, hagy intézkedjék!

Karon fogtam.

- Csak menjünk együtt! Minden jó lesz ott úgy, ahogy van.

Könnyűnek éreztem magam, szerettem volna ugrálni, nevetni. Ő olyan alázatosan gömbölyítette karom alatt a karját, mintha attól tartott volna, hogy rossz néven veszem, ha hozzám talál érn.

- Láss, kedves Marignac, én most az utcára kerülnék, ha ön meg nem könyörül rajtam. Valóságos földönfutóvá lettem, nincs ahova lehajtsam éjszakára a fejemet.

- De hogy mondhat már ilyet a kegyelmes ur!... Én nem is tudom, megengedhetem-e magamnak, hogy elfogadjam ezt a kegyet...

Ugy töprengett a jó öreg, talán a tűztől kevésbé ijedt meg, mint attól, hogy én az ő vendége akarok lenni.

- Majd együtt fogunk ebédelni.

No, erre döbbsent még csak meg!

- Igen, igen! Együtt fogunk ebédelni. Bizonyosan ön se ebédelt még. Azután elbeszélgetünk s majd keresünk nekem éjszakára önnél valamelyik sarokban egy kis helyet.

- De legalább azt engedje meg nekem a kegyelmes ur, hogy a maitre d’hotellel átküldessek...

- Semmit, de semmit! Látni se akarom ezeket az embereket, nem kell innen semmi. Tudja...

És már annyira voltam, hogy el akartam neki mondani, mennyire örvendek a tűznek s milyen kár, hogy még a többi is, hogy minden le nem égett! Az is olyan pillanat volt, amikor nagyon

szerettem volna szeretni valakit, szerettem volna kitárni valaki előtt a lelkemet, éreztem azonban, hogy nem ő az a valaki, aki engem megértene. De ő legalább nem akart tőlem semmit, éppen mint a kis doktor, aki azonban soha közel nem eresztett magához s így én se mertem soha egész lélekkel feléje menekülni.

Marignac valósággal elszomorodott, én biztattam őt az uton, hogy ne tekintsen engem annyira Kerbastik-nak s ha nagyon le akar kötelezni, bánjék most úgy velem, mintha valahonnan egy öccse került volna elé vagy tegyük föl: - hogy van Önnek is egy fia, éppen ilyen koru, mint én s az most hazajött az apjához néhány napra!

- Oh kegyelmes ur!... Ha nekem egy fiam volna!... Vagy egy öcsém!

Ezt már melegebben mondta s úgy éreztem, hogy közelebb szorítja magához a karomat.

- Hát nincs senkije?

- Van, vannak távoli rokonaim, de azok - -

Nem fejezte be a szavait.

- Lássá, én is úgy vagyok, nekem sincs senkim.

- Oh a kegyelmes urnak az egészen más!

Ugy mondta ezt, mintha egy felsőbb lényről lett volna szó, akire rendes emberi mértékek nem is alkalmazhatók.

- Ne higgye. Tudja mit?

- Méltóztassék parancsolni velem.

- Nem, ne így! Nem parancsolok, nem is tudok, nem is szeretek. Hanem ha akar nekem valami nagyon kedveset tenni, bánjék én velem úgy, mintha a fia volnék!

Megállt, ki akarta húzni a karját az enyimből, de nem engedtem.

- Nos?! Nem akar elvállalni?

Bizalmatlanul tekintgetett rám. Talán azt hitte, hogy tréfát űzök vele. És ő engedelmesen, a „család” iránt tartozó hódolattal, bocsátotta magát a szeszélyem rendelkezésére, mondván:

- Igenis... Kegyelmes uram!

Pedig én egész szivemből beszéltem neki és azt hiszem, hogy ő benne is volt sziv elég. Lehet, hogy az én hangom volt örökké fakó az érzelmek kifejezésére, - lehet, hogy ő nem tudott engem, mint embert, különválasztani attól a rá nézve csaknem misztikus fogalomtól, a „család”-tól.

A Saint-Germain de Prets előtt így szóltam hozzá:

- Látja, nekem soha se volt apám!

Nagy ügyetlenség volt ez, megrémítettem vele. Ha azt mondtam volna, hogy én voltam a názáreti Jézus vagy hogy én gyújtottam föl a Hotelt, amazt tréfának, ezt uri szeszélynek tekintette volna, - jogom van mind a kettőhöz. De szavaim összezavarták s tán minden tisztelettel bár, azt hitte, hogy nincs helyt az eszem.

Néhány „igenis” után, a délutáni szerencsétlenséget kezdte emlegetni és alázattal esedezett, hogy ne izgassam magamat a miatt.

- Félreértett, kedves Marignac ur! Nem, a tűz nem volt reám akkora hatással, hogy a miatt most félrebeszélnék, sőt bevallom önnek, hogy... Azaz nem, erről majd beszélgetünk.

- Bocsánatot kérek, kegyelmes ur...

- Értem, értem! Tudja, atyám zárkózott ember volt, nagyon távol éltünk egymástól. Azonban úgy látom - tettem hozzá vidámabban, de ezt már azért, hogy bátorítsam, megnyugtassam, - nem kellek önnek?

Még mindig zavartan, mosolyogni próbált.

- De igenis, kérem... Valóban, néhai kegyelmes urunk zárkózott természetű ur volt.

Az ódon de l'Abbaye utcában lakott, egy horihorgas szűk bérházban, amely mintha ágaskodott volna, mert úgy agyonszorította a két szomszédja.

Arra is gondoltam, hogy talán még se menjek hozzá, terhére leszek és úgy sem értjük egymást... De ha most, a kapu előtt és éppen az iménti jelenet után mást határozok, lelkiismeretfurdalásai lesznek a jó öregnek, azt fogja hinni, hogy megbántott, hogy neheztelek rá... Meg hova is mennék? Vissza a Hotelbe? Az anyám lakosztályába?... Nem!

Zörgetett s amíg kaput nyitottak előttünk, azalatt ismételten bocsánatot kért, hogy nem fogadhat méltóan, bocsánatot azért is, hogy a kapu alatt sötét volt és bocsánatot a lépcsőkön, hogy a negyedik emeletre fáraszt.

Kényelmetlen, meredek falépcsők voltak azok, lépéseink alatt nyikorogva sírták tele a kürtőszerű lépcsőházat, mire valaki ajtót nyitott fönt a magasban s levilágított, kiáltván:

- Na hát! Csakhogy jön már valahára!... Ügyelni kell a lépcsőn!

Az öreg ur fölhasználta ezt az alkalmat, megállt, egy pihentető lélegzetet vett, hangosan magyarázva nekem, hogy:

- Igaza van neki, ügyelni kell a sötétben, itt könnyen megcsúszik az ember!

- Ki az? - kiáltott nyugtalanul, de szelidebben ugyanaz a valaki a magasból.

- No csak gyere, gyere Simon! - válaszolt neki Marignac, - Gyere, világíts lejjebb a kegyelmes urunknak!

De bizony alig említett engem, az oda fönt gyertyástul együtt eltűnt, sötétben hagyva bennünket. Hanem meggondolkozhatott, mert ismét kihozta a gyertyát, sebesen letette a lépcsőre, de ő maga visszament, hallottam, hogy be is zárta maga után az ajtót.

Marignac zsörtölődött:

- Bolond ez a Simon... Most meg itt hagy bennünket! Ki látott ilyen féleszüt...

Végre felcihelődtünk. Az ajtó be volt zárva. Marignac meghúzta a zsinórt, mire mintha két ódon csöngetyű ébredt volna föl, előbb köhögött az egyik s rá még rekedtebben a másik.

- Tessék, kizárja az embert!... Tisztára bolond!... Tisztára!

Belülről zaj hallatszott, mint mikor ide-oda kapkodnak, székeket tolnak odébb, gyorsan rakosgatnak.

- De Simon! Mozogj hát már, az Isten áldjon meg! Meddig várakoztatjuk még a kegyelmes urat?!

- Mindjárt! Mindjárt! - biztatott bennünket az ajtó mögül.

Marignac szemlátomást röstelte az esetet, de nem nagyon türelmetlenkedett s inkább azon iparkodott, hogy engem foglaljon el.

- Régi ház, még a múlt században építették. Akkor szolidul építettek! Látszik is, méltóztassék megtekinteni, - fölvette a gyertyát s kivilágított vele a lépcsőkarfák fölé, - eredetileg két-

emeletes volt, azután húzták rá a másik két emeletet. Már mióta én itt lakom, annak pedig közel negyven éve, bizony maholnap negyven... De mit is beszélek! Most mult éppen negyven éve, ebben az esztendőben!... Hej, ez a Simon!... Méltóztatik látni, egész addig terméskő, szilárd, följobb, a fiatalabb része már téglá -

Simon kinyitotta az ajtót.

Szakasztott olyan ősz ember volt, mint a gazdája, csak kissé feszesebb, keményebb nyaku. Katonásan a szemembe nézett. Fekete redingót volt rajta, végig gombolva a mellén, a nyakán többszörösen körülcsavart fehér foulard kendő volt, - éppen olyan kabát, éppen olyan kendő, mint a gazdáján, csak viseltebb, de gondosan tiszta. Hanem alul, a kabát alatt, csizmába szabott nadrágszáraz látszottak és kényelmes nagy nemez papucsok voltak fehér harisnyás, puffadt lábain.

A gazdáját nem vette számba, az pedig meglegedetten pillantott rá.

- Méltóztassék, kegyelmes uram! Nagyon boldog vagyok, nagyon megtisztelve érzem magam...

Előre mentem. A falakon köröskörül gyalult fenyőfa polcok voltak, teli fascikulusokkal, irat-csomókkal, az egyik sarok el volt függönyözve, s a függöny mögött gyertya égett. Marignac a hátam mögött maradt a gyertyával, láttam az árnyékát, a kinyújtott karját, amint böködve mutatott Simonra.

- Ide megyünk? - kérdeztem, megfordulva az ajtó előtt.

Marignac szemrehányólag gesztikulált a Simon lábai felé. Simon pedig úgy rángatta a vállát, mint aki azt magyarázza: - hát aztán, tehetek is én róla!...

Ugy tettem, mintha nem vettem volna észre semmit. Benyitottam az előttem levő ajtót. Simon is jött s ketten babráltak, egymást akadályozva a boldogulásban, hogy meggyujtsanak egy bádogtalpu olajlámpát.

A kandallóban, hamu alá takarva izzott néhány szem parázs. A tüzhely rostélya mellett egy öblös bádogkancsó párolgott.

- Milyen kellemes, barátságos hely ez! - szoltam én és úgy éreztem.

A kandalló fölött, a szokásos tükör helyén, keskenyen üveg alá ráházva lógott a családi cimerünk s mellette két oldalt egy-egy kis daguerrotyp. A kandalló polcán két sima sárgaréz gyertyatartó állott, köztük ovális kis tálcán a kerek koppanzó; a sarkon, kihúzva a tűz fölé, két tányér melegedett. A szoba közepén lévő asztal egyik felére viaszos vászon volt terítve s azon rendbe rakva az ebédhez az agancs nyelű evőeszközök, egy pohár, egy korsó és egy kis cseréptartóban a só; az asztal másik felén volt a lámpa, hosszukás papiros skatulyában a ruha-kefe és egy sárgult vesszőkosárkában kerek barna cipő.

Az egyik faszék háttal volt állítva a kandallónak és a hátára egy éppen olyan hosszú, de fakultabb kabát volt melegedni kiterítve, mint amilyet a két öreg viselt. A szék előtt még csizma-húzó és egy pár éppen olyan nemez papucs állott: mint amilyenek a Simon lábain voltak.

- Ugy-e, most bajt csinállok?

- Oh dehogy, dehogy - szolt Marignac - csak az ebéd! A kegyelmes ur nem lesz meglegedve! Ha megengedni méltóztatnék, elmenne Simon és a maitre d'hotel átküldené a kegyelmes ur terítékét. Ugy-e, Simon?

Simon azt gondolta, hogy az a legillendőbb, ha ő nagyon egyenesen áll és úgy néz engem, mint a front előtt járó generálist szokás.

- Szó sincs róla, édes Marignac ur! Megosztjuk az ön ebédjét, nekem nagyon kevés kell ám, majd meglátja, hogy meg leszek elégedve az ön konyhájával. Aludni pedig igen jól elalszom én itt ezen a bőr kanapén.

Simon meg se moccant. Marignac is lemondólag hallgatott.

- Haragusznak rám? Elmenjek?... Mi, Simon? Ugye, kapok én is ebédet?

- Lesz jó leves, tormás hús - jelentette bátran Simon. - Tojásételt is csinálhatunk, az hamar megy.

Marignac aggódva várta, hogy mit szólok én ehhez.

- Pompás lesz, csak mondja meg, hogy tálaljanak hamarosan!

- Azaz, hogy... Hát azt gondolod, Simon, hogy lehet?... Igen kérem, mert ő főz ám nekem, a Simon.

- Annál jobb. Majd meglátjuk, mit tud Simon!

A kandallóhoz mentem, a megfakult daguerrotypeket vettem szemügyre, Marignac suttogva mondott valamit Simonnak. - Jó! jó! - felelt az hangosabban, - csak menjenek be.

- Ki ez? - kérdeztem, mert nem lehetett kivenni, hogy kit ábrázol a kép.

- A mi boldogult kegyelmes asszonyunk.

- Az anyám?!...

Marignac oda hozta a lámpát, de úgy se látszott jobban, sőt a csillogó üveglap alatt még inkább összefolyt a megfakult ezüst. Leakasztotta és úgy mutatta.

- Ez leánykorából való, az esküvő után kaptam a kegyelmes asszonytól, amikor tisztelegtünk. Azt a másikat - s mutatta a falon a másikat, - azt én csináltattam, amikor ez már fakulni kezdett, de biz azóta az is úgy elhomályosodott.

És olyan óvatosan fogta, mint a miséző pap a szent ostyát és mikor kivettem a kezéből, azután is úgy tartotta alája a kezét, mintha attól félt volna, hogy én leejtem és összetörik.

Nem láttam én azon a képen senkit, egy-egy beesettebb vagy csillogóbb foltot láttam csak az üveg alatt, a szerint, amint a lámpafény érte.

De ő látta jól az anyám képét rajta.

Három szobája volt s mindaháromban olyan kellemes, egészséges nyersfaszag volt a tiszta levegőben, mint a milyen a falusi asztalos-műhelyekben szokott lenni. A fenyőfabutorok okozhatták, amelyek nem voltak megfőstve, csak az idő meg a hosszú használat fényesítette őket szép, régi elefántcsont-szerű sárgássá. Később, Bretagneban, a Mathurin mester műhelyében mindig eszembe jutottak ezek a szobák, azért is tértem be néha hozzá szívesen, - a szag emlékeztetett s elém idézte ezt az estét.

Sehol semmi fölöslegest nem láttam, minden régi és egyszerű volt. A dolgozó szobájában a birtokok címeres térképei tarkították a falat, egy sarokban okmánytartó bádogszelencék voltak egymásra rakva; egy tömör, pazarul megvasalt láda, egy falhoz pántolt hatalmas vasszekrény, nyitott könyvespolc és két álló íróasztal, nagy könyvekkel - ezek képezték a fal körüli bútort. A vasszekrényen három súlyos lakat komorkodott. Egy sima, hosszú asztal volt az íróasztal, teli okmányasztagokkal, az egyik sarkán egy kicsi kis tisztás maradt csak szabadon az írásra, ott tátongott a rengeteg kalamáris, mintegy fekete kut, körülsáncolva vedlett pennákkal. E tisztás elé volt húzva a gömbölyű, bőrrel bevont karosszék, amely szinte melegnek látszott. Olyan csillogóra volt koptatva, a támláján és az ülésén meg enyhe mélyedések és

domborodások kínálkoztak kényelmes pihenőül. Minden széknek egyénisége van, vannak henyélő, parázna, kacér székek, - vannak csélcsepok, léhák, mondainek, amelyeken csak néhány percig ül egy-egy fecsegő vendég, - vannak ridegek, közönyösek, pedig puhák és szélesek, - vannak szerények, alázatosak, csak háromlábúak, szalmából fonottak, senki se hinné róluk, hogy igénytelen külsejük alatt mennyi fáradságenyhító készség vagy. Ugy tapasztaltam, hogy a jó emberek székei a legőszintébbek, legodaadóbbak.

Beleültem a Marignac székébe. Kemény volt és mégis kényelmes, jól esett benne ülni, pihent az ember, a nélkül, hogy az alvásra gondolt volna. Sőt úgy, hogy még inkább kedve jött csinálni valamit, írni vagy olvasni.

Kért, hogy tekintsem meg a harmadik szobát is, a hálóját:

Gyékénynyel volt behúza a padló, szarvasbőrrel az egyszerű, vetett ág.

- Vajjon megelepszik ennyivel a kegyelmes ur?

Azt akarta, hogy én ott aludjak s ő megy az egyetlen diványra, az ebédlőbe. Ezen vitatkoztunk, amikor Simon jött, (csizmát húzott a papucsok helyett) jelentve, hogy a leves az asztalon van.

- Simon, képzeld, nem akar itt aludni!

Simon nem szólt.

- Nem bizony! Szó sincs róla, kint fogok aludni a diványon.

- De hát hogyan!... Az nem lehet, ugy-e Simon?

Simon valószínűleg abban a meggyőződésben volt, hogy úgy tanusíthat irányomban legillőbb tiszteletet s úgy becsül meg engem a legjobban, ha nagyon feszesen viseli magát és egy kukkot se szól. A hátam mögött integetett a gazdájának titokban, vagy ha félre tekintettem, olyankor mutogatta jelekkel, hogy így vagy úgy...

Az ebédlőben az asztal közepére volt húza a viaszos vászon terítő s így nem jutott belőle egyikünk tányérja alá se. Az agancsos evőeszközöket nekem tette, a gazdájának pedig egyszerűebbeket adott, alighanem a saját kését, villáját és egy csontkanalat. A sőt is én élém tette. Ebbe se akartam beleegyezni.

Marignac már-már engedett, de Simon egy tiltakozó pillantása tudtára adta, hogy nem illik nekem engedni át a csontkanalat.

Marignac egyenesen ült, állig begombolkozva s aggódva várta, hogy mi fog itt történni?... Látva, hogy Simon egészen nyugodt, sőt némi önbizalommal tekint az asztalon párolgó leveses tálra, ő is engedett valamit abból a kétségbeeső tiszteletteljes készségből, amelyet irányomban eddig tanusított.

Lassan haladtunk az ebéddel, mert Simon meglepetéseket is készített a számunkra és az lassan ment, Marignac intett neki, Simon visszaintett, hogy maradjon békében, - nem lehet azt fölfújni! A leves után kenyeret pirított a velős csont mellé, ott az ebédlőben, a kandalló parazsa fölött. Mire a kenyérszeletké megpirultak, kihült a velős csont, akkor kivitte azt meglegeíteni, de azalatt persze a pirított kenyér hült ki.

Marignac azalatt kért tőlem bocsánatot ezért, mig Simon nem volt a szobában.

És a tányérokka is zavar volt. Eleinte nem tudtam, hogy mit integet a gazdájának Simon, utóbb észrevettem, hogy Marignac sietve iparkodik enni s az ő tányérját hamarabb elviszi Simon, mint az enyimet. Kivitte, megmosta, hogy mihelyt én végeztem, azonnal adhasson élém tiszta tányért. De persze addig én se kaptam a következő ételből, mig viszont az én

tányéromat el nem mosta és be nem hozta a gazdája elé. Ezzel azonban kevésbé sietett. Bor is volt, Simon tüntetőleg tette az asztalra. Marignac ekkor elszólta magát. Meglepetését nem tudta palástolni:

- Milyen bor, Simon?

- Jó bor! - válaszolt lakonikusan és önérzetesen Simon.

Töltöttem Marignacnak is, mire úgy tett, mintha innék, de nem ivott, csak az ajkához emelte a poharat.

Végtelenül jól esett nekem ez az egyszerű ebéd. A különös két öreg szórakoztatott, a békés környezet, az alacsony szoba, a csönd elringatott, az a fárasztó, viharos nap visszafolyt a múltba s mintha régen, évekig történt volna mindaz, ami történt, szinte fiatalon gondoltam arra, ami ezután lesz majd s ami valahogyan úgy lesz majd, ahogyan itt van...

Almát is adott az asztalra Simon.

Hogy ilyen szerencsésen megesett az ebéd, Marignac meglegedetten dörzsölte a kezeit, egymásután kigombolt három gombot a kabátján és közvetlenebbül, szabadabban beszélt. Dicsérte Simont:

- Megöregedett mellettem, de ha jól meggondolom, soha se volt ellene komolyabb okom panaszra. Nem is álmodta, hogy ilyen kitüntetés ér ma bennünket, mert hisz ha elkészülhetünk volna hozzá, tudom, másként -

Simon bejött s Marignac nem fejezte be a mondatot. A tűzről kezdett beszélni.

- Intézkedni fogok, hogy a kegyelmes ur lakosztályát mentől előbb helyrehozzuk. Talán berendeztessem az egész első emeletet úgy, hogy néhai kegyelmes urunk lakosztályát is hozzácsatoljuk?

- Oh nem!!!.. Különben se sürgős, tegyen ahogyan akar. Én szeretnék valahova vidékre menni. Mit gondol, hol lenne nekem a legjobb?

Csöngettek. Simon ajtót nyitott, hallottam Erik hangját, utánam kérdezősködött. Én valósággal megijedtem, hogy jaj! - most vissza kell mennem a hotelbe!

Simon nem egyenesen nekem, hanem a gazdáján keresztül jelentette, hogy - a kegyelmes ur embere azt akarja tudni, hogy mit akar a kegyelmes ur?

Marignac, mintha nem hallottam volna Simon szavait, hűségesen elismételte, hogy a komornyikom tudakozódik, mit parancsolok?

- Semmit! Semmit! Mondja neki, hogy nincs szükségem rá!

Marignac Simonhoz fordult:

- A kegyelmes urnak nincs szüksége semmire!

Simon már indult, Marignac utána szólt: - De talán mégis megmondhatnád... Hisz tudod, Simon, min alszik majd a kegyelmes ur? Van nekünk olyan ágynemünk?

Simon intett, hogy csak hagyjon annak békét már, az az ő gondja!

Behallatszott, amint kurtán közölte Erikkel: - A kegyelmes urnak nem kell semmi itt minálunk, magára sincs szüksége!

- De hol alszik? - kérdezte Erik.

- Itt alszik minálunk.

- De holnap reggel? - nyűgösködött Erik s én nyugtalanul hallgattam.

Simon egy pillanatig habozhatott, azután határozottan így szólt:

- Azt nem mondták. Jöjjön el holnap reggel. Akkor majd megkérdem.

Erik még beszélni akart:

- Itt ebédelt?... Hát itt alszik?...

Simon nem felelt neki. Elment.

A kávé, egy csészében s egy talpatlan pohárban, a dolgozószobába vitte Simon és a tintatartó előtti tisztásra tette.

- Kedves direktorom! - szoltam Marignachoz, aki amikor fölkelünk az asztaltól, ismét gondosan begombolta kabátján a három gombot, - akar nekem még egy szivességet tenni? Látja, akkor teljesen jól érezném magam! Ugy-e igen?... Látja, én tudom, hogy az a kabát és az a papucs, amely itt a kandalló előtt melegedett, amikor megérkeztünk, az önt várta. Ugy-e igen? Nos hát tegye meg a kedvemért s vegye föl őket most, aztán majd beszélgetünk.

- Az nem lehet, kegyelmes uram, hogy én...

- Dehogynem! Majd Simon szépen előadja őket, addig én megnézem odabent a térképeket s választok valami nekem való helyet. Egyáltalában tegyen úgy, mint rendesen, máskülönben búsulni fogok. Hisz azért jöttem én ide, hogy otthon legyek, nem pedig hogy önt is elkergetsem hazulról.

Simon előadta az eldugott kabátot s mialatt öltöztette öreg gazdáját, suttogva beszélgettek. Engem dicsértek.

- No ugy-e, mit szólna hozzá? - kérdezte tőle Marignac.

- Hát igen... De hisz meg is lehetett elégedve. A bort a Pont-Neuf mellől hoztam, hat frankért.

- Hat frankért?!... Finom bor lehet. Majd tedd el, ami maradt.

- Ne féljen, nem iszom meg.

- Pszt!...

Azután a tűzről kérdezősködött Simon. Marignac elmondta neki, hogy mi égett le és hogy Dénes, az apám inasa gyújtotta föl a házat.

- No ennek a szeméből se sok jót nézek ám ki, aki most itt járt, - mondá Simon.

Marignacot rávettem, hogy ő üljön a karosszékre. Arra is kérnem kellett, hogy üljön kényelmesen, hogy támaszkodjék hátra. Simon odacsempészte melléje az asztalra a burnót-szelencéjét, de ahhoz se nyult addig, míg határozottan nem követeltem tőle. Tehát szippantott egyet és visszatette, egészen az asztal sarkára a meggyfahéjból készült burnótszelencét; kedves volt az, hogy hogyan csente azt el onnan később Simon. Kivitte és mikor bejött a kávésedényekért, megint behozta, letette az asztal sarkára s a könyökével meglökte a gazdáját, figyelmeztette, hogy ott van ni, odatette vissza...

Beszélgettünk.

Kértem, adjon tanácsot, hogy hova menjek?

Elősorolta azokat a családi kastélyokat, melyeket néhány nap alatt rendbe lehet hozni a számomra s melyekben méltóan fogadhatnak. A „de Rais-Kerhouët” és a „de Pen-Hoat” egészen rendben vannak Bretagneban, a bourbonnaisebeli „Brélini” kastélyban is csak szellőztetni kell; a „de Haut-Val” és a „des Monouettes” kastélyok azonban még nincsenek teljesen restaurálva.

Meglepett, hogy miért szól a két utóbbi kastélyról halkabban és ismét olyan bocsánatkérőleg.

Most már egészen jól érezhette magát kopott házi kabátjában, az ő szokott székében a dolgozó asztala előtt. Mutatta az örökösödési leltár okmányait, sőt szelíden makacskodott, hogy ideje volna már beleegyezni a hivatalos átszámolásba.

- Maholnap én is indulok, kegyelmes uram, szeretném jó rendben hagyni a kegyelmes urat. Baj lehet ám belőle, ha ennyire nem törődik vele!

- Ugyan mi baj? Szegény ember lesz belőlem? Hisz az sokkal nyugalmasabb, mint az én helyzetem.

- Önnek nem szabad szegénynek lennie! - szólt hevesen s olyan erélyesen Marignac, hogy maga is megdöbbszent utána. - Bocsánatot kérek, kegyelmes uram, ha elragad a hév, de gondolatnak is rémitő, amit most mondani méltóztatott. Hogy az ön hatalmas családja, történelmünk egyik legfényesebb neve elkallódjék az új idők szennyes zsidvásárján, mint annyi elkallódott hazánk nagy vesztese?! Nem! Arra gondolni is Istenkisértés!... Hova jutunk, ha a cselédek kezdenek ismét parancsolni?... Ha uralkodni az akar, aki csak a bottól való félelmében engedelmeskedett? Ha mindenki ur akar lenni, ki fog szolgálni? Bölcsen megmondotta volt azt Menenius Agrippa, amit elfelejtett ez a mai nemzedék s ime hova jutottunk?... Én tanuja voltam a híres Szabadság-Egyenlőség-Testvériség tivornyáinak, láttam, hogy tépte a gyomrot a kéz, a láb, a fog, kétségbeesetten gondoltam a jövőre, azt hittem, örökre oda a francia dicsőség, oda a nemzet, oda a haza. A pincék undok férgei vakmerően másztak a mi szépséges, büszke liliomunkra és amikor végre a sárba tapostak mindent, amikor fulladásig teleítették magukat vérrel, amikor egy istenadta ur helyett millió piszkos cseléd parancsolgatott, akkor egymásnak mentek és egymást mészárolták, mert megint csak egy akart úr lenni. Nem is lehet az másként... Hát aztán mi lett belőle?!... A sok mezítlásos közül a legravaszabb igába fogta a többit és végigszántotta Európát, vért vetett, vért aratott, a sárba tiprott biborpalástot megáztatta benne, magára vette és csinált magából császárt. Míg telt a mészárszék jó francia, addig úszott a vértengeren a kalózdereglye, de amikor elapadt alóla, ott láttuk roncsokban a hazát, a fejetlen hullákat. Három nemzedéket nyomorított meg, a hasznavehetetlen hitványokat hagyta itthon és a bénák, a sánták vánszorogtak haza a külföldi csatáerekről apáknak... Ma az irgalmas Isten kegyelméből tengődik Franciaország, ha még szét nem szedtek bennünket, azt csak annak köszönhetjük, hogy velünk együtt gyöngült meg egész Európa, amint hogy velünk erősödik, ha erősek mi vagyunk. Talán mi is talpra állunk, mire ők összeszedik magukat.

Simon, az ajtófélfához támaszkodva, áhitattal hallgatta gazdáját, akit erős, öreg meggyőződés hevített. Ezért irigyeltem is.

- Kegyelmes uramat várják az idők! Én nem érem már meg, de kérem, gondoljon majd akkor kegyesen öreg szolgájára. Bár volna egy fiam, akire nyugodt lélekkel rábízhatnám az én szolgálatomat... Az ön vagyona erő és egyszersmind a haza ereje, azt elpocsékolni hazaárulás volna, kivált most, amikor jó francia kezekben akkora hatalom a vagyon.

Ilyen volt az öreg Marignac, egy tiszteletreméltó anahronizmus, akihez ezután még kevésbé mertem őszinte lenni, mert hisz kétségbeesett volna, ha elmondom neki, hogy csalódik bennem és csalódik saját magában; hogy mi vagyunk a kiszolgált mult és a soron levő igazság a mezítlásosoké, mert azoké a jövőre, azoké az életerős tett. Majd belőlük is kifinomodik a pusztulásra az életteretlen teoriák arisztokráciája egy újabb századsor végén és a „Szabadság stb.” is belekerül abba a lomtárba, ahol a feudalizmus sincs egyedül.

Nem feleltem, ő is elhallgatott.

Ha jól emlékszem, valami olyasmit mondtam neki utóbb, hogy: majd meglátjuk, majd eligazítjuk...

- Higyje el, engem feszélyez, nekem terhemre van a vagyon. Szeretnék észrevétlenül élni, elbújni valahová, egy ilyen csöndes, egyszerű helyre, mint az ön lakása itt.

- Nem értem a kegyelmes urat.

- Nem? Látja... Azaz hát mondja, édes Marignac, ön miért él így? Ugyebár megengedi, hogy ezt kérdezzem?

- Oh én... Az egészen más.

- Hisz úgy tudom, hogy önnek, mint jószágkormányzónak, egy kényelmes nagy Hotel áll Párisban a rendelkezésére? Hol is van csak?

- A rue Madameban, - válaszolt ő halkán.

- Nos tehát?... Ugy tudom, hogy önnek egész személyzet áll a rendelkezésére, fogatokat tarthat.

- Igen, de... Simon elég nekem.

- No lám! Miért ne hasonlíthatnék önhöz? Az este mondta, hogy nincs senkije, egyedül áll, mint én, hát csak nem akarja velem elhitetni, hogy magáért a takarékoságért takarékoskodik és élire rakja a tallért?

- Nem, azt nem teszem, de azért...

- Én azt hiszem, hogy az ön évi jövedelme, - ne vegye kérem rossz néven, hogy nem tudom mennyi, - mondom, én azt hiszem, hogy az ön egyhavi életmódja sincs arányban vagyoni helyzetével, ha úgy bírálom, ahogy ön bírál engem. De hát ön miért él úgy? Vegyük, hogy én is csupán azért szeretnék úgy élni, mert úgy jobban esnék.

Rövid habozás után így felelt:

- Én kötelességet teljesítek, kegyelmes uram!

Szeliden mondta ezt, hallom ma is. Egész ember volt ő, tömör, egy darabból való és tudta mit akar és egyenesen arra felé ment, egész életében.

Lehorgasztotta a fejét s mintha engesztelni akarna, úgy beszélt el, hogy őt a család neveltette, atyja s nagyapja is a bourbonnaisheli birtokokon szolgáltak, őszülei a Kerbastikok jobbágjai voltak jogszerint, de a család szolgálatában teljes szabadságot élveztek. Ő a békés, hű Bretagne-ban volt fiatal tisztartó, mikor Haut-Valt s az összes bourbonnaisheli birtokokat földulták - a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség nevében, kegyelmes uram!... Hat évig úgyszólván csak a hű bretonjaink tartották a családot. Ugy vélekedtem kérem szépen, hogy amit mi vétettünk, azt mi nekünk kell helyrehozni. Az én véreim törtek a család ellen, tehát nekem is kötelességem jóvátenni, amit osztályunk hibázott. Annál inkább módomban került reá, mert a család nem vonta meg tőlem magas jóindulatát és még néhai kegyelmes urunk kiskorúsága idején, a családi tanács reám ruházta a nemes uradalmak igazgatóságát. Negyvenhárom éve lesz a nyáron... Bizony, negyvenhárom... És negyvenhárom esztendő se volt elég rá, hogy mindazt fölépíttessen, amit három hét alatt leromboltak az elbolondított, nekivadított emberek. A „des Monouettes” és a szép „Haut-Val” kastélyokat soha se látogatta néhai kegyelmes urunk, úgy tehát azt iparkodtam inkább restauráltatni, ami sürgősebb volt. Isten tudja, befejezhetem-e még életem eme földadatát... Hatvankilenc éves vagyok, bár volna valakim, akinek átadhatnám valaha szolgálatom folytatását. Már most talán sietni is inkább lehetne! Ha a kegyelmes ur beleegyezni méltóztatnék, hogy a nevezett két kastély fekvőségeinek jövedelméből negyvenötven százalék az illető műveletek javára fordíttassék majd, úgy öt-hat év alatt teljesen rendbe hozattathatnának még azon esetben is, ha engem idejekorán elszólítana munkám mellől a Mindenható.

Meghatottan kértem őt, hogy: - hogyne! Csak rendelkezék, amint jónak látja, fordítsa az egész jövedelmet arra a célra!

- Oh nem! Amíg élek, ezeket a terheket én viselem. Szerencsétlen volnék, ha a kegyelmes ur ezt kifogásolná.

Nem értettem. Zavartan, röstelkedve világosított föl, hogy negyvenhárom év óta csak annyit fordít kormányzói 30,000 frank évi járandóságából a saját szükségleteire, amennyi egyszerű életmódjához szükséges, a megmaradt összegből a restaurálási költségeket fődözi. A jószág-kormányzói Hotelt bérbe adta s azt az összeget is e célra fordítja. Azt hitte, tudom, hisz negyvenhárom év óta vezeti ezen összegeket atyámhoz benyújtott évi számadásaiban az illető kiadási rovatokba.

Bizonyosan atyám se tudta. Vagy talán nem törődött vele?...

Nem tudtam, mit mondjak erre. Mély tisztelettel néztem őt s ő olyan egyszerű, igénytelen maradt, mintha az volna a legtermészetesebb, hogy úgy cselekedett. Sőt észrevettem, hogy álmos, pillái le-lecsukódtak s küzködött, hogy ébren maradjon. Mit is mondhattam volna neki én?... Hisz ő egy eszméért élt és küzdött, a királyság híve volt, nem a királyé.

Lehet, hogy hamisan okoskodom, de be kell vallanom azt is, hogy ő csakugy feszélyezett akkor, midőn úgy egész klasszikus nagyságában domborodott ki a jelleme elem, mint ahogy feszélyezett a másik végletben a papunk. Erik vagy a maitre d'hotel, hogy Dénes nyers, megdöbbenő, erős egyéniségéről ne is szóljak.

Én melegedni akartam nála és ő agyontisztelt.

Kértem, hogy tegyen úgy, amint jónak látja, én csak hálás leszek.

Simon ekkor beszólt az ajtóból:

- Nem volna jó tán már lefeküdni?

- De Simon!! - szólt rá Marignac.

- Igaza van, menjünk aludni.

- Bocsásson meg, kegyelmes urunk, az igaz, hogy rendes körülmények közt tíz órákor szoktam lefeküdni.

Azután azért kellett kötekednem, hogy én fekhessem a diványra. Legalább a párnáját fogadjam el! - kért Marignac.

- Már én azt ugyis eligazítottam - mondta neki Simon s csakugyan, az én ágyamon volt Marignac szarvasbőr párnája. Ugy hozta ki a hálósobából Simon, hogy mi észre se vettük, pedig csak mellettünk jöhetett ki az ebédlőbe vele.

Nem voltam álmos. Ők már régen aludtak, az egyiknek az előszobából, a másiknak a harmadik hálóból behallatszott hozzám a szabályos lélegzése, én még nem aludtam. A csönd, a sötétség még inkább ébresztett s hánykolódva gondoltam el, hogy maradoznak le mellőlem az emberek egymásután, megismerek egyet s nyomban rá mintha egy mélységbe hullana előlem, ahova szédülve nézek le utána... Örökké egyedül vagyok s nem tudom odaadni magamat senkinek. Alig hogy jól éreztem magam itt, már menekülni vágyom...

Gondoltam a kis doktorra is. Ő ismer jól, segíteni is akar rajtam, de miért nem ereszt hát közel magához, mint Marignac eresztett?...

Később a magányban, azt hiszem, erre is megtaláltam a helyes magyarázatot. Az ő bámulatos sikere betegjeivel szemben főként abban a fanatikus bizalomban rejlett, amelylyel azok viseltettek iránta. Ő tisztában lehetett a szuggeszció, a hipnózis csodás hatásaival, mielőtt

arról még a mai mértékben szó lett volna. Bizonyos nimbust vont maga köré s azon belül nem eresztett senkit, nem akart hétköznapivá válni, azoknak az érdekében s azok előtt, akiken segíteni akart. Számtalanszor eszembe jutottak atyám halála után mondott szavai és ösztönszerűleg engedelmeskedtem neki.

Nem tudtam elaludni.

Gyötrő gondolataim során megjelent Dénes rettentő alakja, újra meg újra átéltem az atyám szobáiban történeteket... Igazán meghalt Dénes!?!... És az apám!?!...

Azután anyám csöndes, bánatos alakját láttam, lesütött szemekkel, úgy ahogy az ebédlőben ült, amikor apám is ott volt. Hát ezért nem tudott ő se a szemébe nézni!

Borzalommal iparkodtam szabadulni ezektől a gondolatoktól, menekültem minden elképzelhető résen, az egyszeregyet kezdtem recitálni, a „Miatyánk” betűit számláltam végig, de nem tudtam elaludni.

Hátha megnősülnék?

No csak ez hiányzott még, hogy ezt a viperafészket bolygassam meg!... Az „asszony” gondolatára izzani kezdett alattam az ágy.

Eszembe jutottak azok a pillanatok, amikor néha olyan váratlanul, mint a kőszéntárnákban lappangó szörnyeteg, a bányalég, - lobbort vetett bennem az „asszony” gondolatára valami emésztő vágy, amikor egyszerre kívántam és irtóztam tőle... És most is, azok után, amiket Dénestől hallottam, elképzeltem apám titkos kéjlegéseit, olyan rémülve, de olyan élénken és olyan mohón, hogy a párna csücskével tömtem be a számat, nehogy Marignac fölébredjen a lihegésemmre.

Nem, nekem óvakodnom kell az „asszony”-tól!

Hova menjek?...

Azok a kastélyok, amelyeket Marignac ajánlott, túlságosan nagyszabásuak voltak, én pedig egyedül óhajtottam volna lenni és olyan helyen, ahova apám lehetőleg nem járt.

Igy határoztam magam Bretagnera.

Tudtam, hogy családunk angol ága, a Parkerek révén, van ott Fouesnant környékén, a tengerparti bozótok közt egy ócska kastélyunk, amelyet apám tudtommal soha se használt, mióta én élek. A XVII. század elején maradt ránk s meglehetősen kényes híre volt a familiában. Ha valamelyik Kerbastik bolondot csinált, az oda bűjt vagy oda kergette őt a családi tanács. Az volt a familia Caledoniája egész a múlt század végéig, amikor mentől kevésbé mosakodtak volt derék polgártársaink, annál több önérzettel vallották magukat testvéreinknek. A nagy demokratikus csókolódzás elől oda menekült a család néhány esztendőre és rehabilitálták az elátkozott kastélyt. Utóbb alig állott néhány évig üresen, utolsó nagybátyám, apám egyetlen öccse, Melchior, ismét kompromittálta: - egy asszonyt szöktetett oda.

Erik szerint apám ment utánuk, eligazítani a dolgot s csakhamar híre jött, hogy Melchior föbe lőtte magát ott a kastélyban.

Ki volt az az asszony?... Ma se tudom még bizonyosan. Erik regényes meséi szerint egy magas állásu egyéniség felesége volt, XVIII. Lajos udvarából, mástól pedig nem merem kérdezősködni. Országos skandalum volt az, de hamar letárgyalták, mert hisz abban a thermidor borzalmi után önfeledten tobzódó, az első császárság alatt szabadjára vetkőzött korszakban éppen nem voltunk híjával a világraszóló skandalumoknak.

Anyám Fouesnantba utazott apám után s onnan Angliába mentek, ahol két évet töltöttek. Én is Angliában születtem.

Azután Clémence nénénk, anyám nagynénje, lakott a kastélyban, haláláig.

Szegény néni...

Ő nagyon regényes lehetett. Nem érintkezett a világgal, leveleket nem fogadott el, sajátkezűleg írta a fölbontatlanul visszaküldött borítékokra:

„A grófnő meghalt 1819. október 7-én délután 3 órakor. Imádkozzatok érte.”

Ez az évszám, nap és óra éppen az én születésem dátuma. Kérdeztem az abbét, hogy nem tudja: mit jelent? Nem tudta, sőt még ő vallatott engem, hogy gyermekkoromban nem hallottam-e anyámtól erre vonatkozólag valamit?

Clémence nénit a halászok temették el 1825-ben s a fouesnanti plébános 1827-ben értesítette csak a családot, írván, hogy a két év előtt elhunyt öreg grófnő temetési költségeit méltóztassunk kiegyenliteni, meg hogy a boldogult grófnő öreg komornája, Delabière asszony is meghalt most, azt is eltemette a mi Urunk Isten nevében a parókhia, de az csak huszonhárom frank; továbbá, hogy jól bezárta az ablakokat és ajtókat sajátkezűleg a plébános és a kulcsokat magához vette.

Már erre világosan emlékszem.

Apám röviden közölte anyámmal az ebédlőben a hírt s úgy találta, hogy a kulcsok nagyon jó helyen vannak a plébánosnál. „Ott megtalálja, akinek szüksége lesz rá!” - mondta.

Különösen érdekelték azok a kulcsok. Kértem is anyámat, hogy vigyen el engem oda és kérjük el a kulcsokat a plébánostól. Ez olyan mesésnek tetszett nekem, elképzeltem a kastélyt, amelynek nagy rozsdás kulcsait a plébános őrzi s „ott megtalálja, akinek szüksége lesz rá!...” Anyám biztatott, hogy „majd, majd, ha nagy leszel, elmegyünk együtt!...” Sokszor elmesélte, hogy hogyan, merre megyünk majd.

Igy virradt rám.

Még csak derengett, Simon egy lámpával jött be s lábujjhegyen ment át a szobán. Ugy tettem, mintha aludnék. Marignac fölkel, suttogtak, hallottam, hogy Marignac asztalhoz ül a dolgozó szobában és írni kezd. Sercegett, sercegett szorgalmasan a pennája és akkor elaludtam.

Másnap megkértem őt, hogy csináljon majd rendet a cselédség közt, de ne közölje senkivel a címemet, csomagoltassa be a családi krónikákat s küldje utánam Fouesnantba, - oda megyek és további értesítésig ott is akarok maradni.

Valósággal szöktem, ők engedelmesen segédkeztek. Marignac búsult, hogy hozzám nem méltó állapotban kapom majd a kastélyt, aggódott, hogy ott nincs egy lélek se a szolgálatomra, de megnyugtattam, hogy éppen azt akarom s majd gondoskodik rólam a plébános. Fehérneműt, ruhát, még utazóládát is ujat vásároltattam. A ládát Simon rendelte, az ő izlése szerint, Marignac ijedelmére - egy tágas utazó-ládát, amely alaposan meg volt vasalva és sárga fejű szegekkel cifrára kiverve.

Nagyon jó volt az.

- Néhai kegyelmes urunk is egy kicsit furcsa természetű ur volt, az Isten nyugtassa őt! - mondta Marignac, - mikor nem engedtem, hogy kicseréltesse.

Az indulás előtt jutott eszembe s kértem őt, hogy az abbénak is adasson a nevemben az alapítványra pénzt és csinálják meg az alapító oklevelet, ahogy éppen akarják.

VÉGE AZ ELSŐ KÖTETNEK.

MÁSODIK KÖTET.

I.

Leültem egy szögletülésbe, az ablak mellé s mentől jobban rázott a kocsi, annál jobban éreztem magam. Éreztem, hogy vissz... Csak minél messzebb!...

Egy-egy negyedóra elszunnyadtam, de azonnal fülébredtem, amint valamelyik állomáson megállottunk és türelmetlenül vártam, hogy - induljunk már! Azt szerettem volna, hogy sok éjszakán és sok napon át, folyton úgy zakatoljanak és guruljanak alattam a kerekek.

Egy izben megálltunk s mikor indult a vonat, nekem úgy tetszett, hogy nem előre, hanem ellenkező irányba, visszafelé megyünk. Sebesen ablakot nyitottam, kinéztem: - metsző szél kapott a hajamba és szemeimbe csapta a mozdony füstjét, a rohanó vonat ablakaiból kivetődő világosság fénysarlói repültek az utmenti pázsitos mezők fölött velünk, át-átszelve egy-egy fatörzset vagy árva magyalbokrot... Fogalmam se volt róla, hogy hol járunk, de mentünk, mintha a fekete távolban földre boruló, csillagokkal hintett éjszakába robogtunk volna...

Az volt a gyönyörűség, hogy nekem moccannom se kellett és mégis mentünk, messze el onnan, ahol mindaz volt, amitől menni vágytam.

Ha az ember saját magát is elhagyhatná! Én azt hittem, hogy ezt cselekszem.

Toursban, másnap dél felé, négy óráig kellett várnom, míg a külön fogatot összeállították a számomra. Ezalatt átöltöztem, hogy még az a ruha se legyen többé rajtam, amelyet eddig vagy valaha hordtam.

A levetett ruhát betettem az utazó-ládába s indultam a városba, hogy kalapot is másikat vegyek. Az uton jutott eszembe, hogy jaj!.. a levetett ruháimat miért tettem a ládába a többi közé?!.. Visszasiettem a fogadóba, a láda már föl volt csatolva a kocsira, levettem s úgy szedtem ki belőle, ott a fogadó udvarán, a nyitott kocsiszinben azokat a ruhákat, mintha pestissel lettek volna telítve.

- Hát ezekkel mi lesz? - kérdezte a kocsis, midőn becsuktam a ládát s mondtam, hogy visszacsatolhatják a kocsira.

Haboztam, mit is csináljak azokkal a ruhákkal, hogy feltűnést ne keltsek? Gondoltam, neki adom... Vagy inkább becsomagoltassam, elvigyem és elhagyjam valamerre a városon kívül?.. Mit fog gondolni, hogy ilyen sürgősen szedtettem le a ládámat s minden evidens ok nélkül neki adok belőle egy rend ruhát? Vagy itt hagyjam a fogadónál és visszaküldessem Marignacnak?... Hát az mit szól majd hozzá?!.. Vagy...

Igy görgött valami haszontalanság néha óriási lavinává meddő okoskodásaim lejtőjén. Mondtam, hogy csomagoltassa be addig, míg visszajövök.

Egy nagykarimás puha kalapot vásároltam s örvendtem, hogy azon ürügy alatt, hogy majd utána küldök, a kalaposnál hagyhattam a régi kalapomat.

A kocsiba tekintve, ugyancsak megkönnyebbülve láttam, hogy nincs ott semmiféle csomag. Hátha itt feledhetjük!... Mialatt a lovakat szerszámolták a rúd mellé, folyton attól féltem, hogy valakinek eszébe jut s ide adja. Beültem, a fogadós köszöntött, a kocsi megindult... Hátha utánunk szaladnak vele?... Miért nem hajt sebesebben!... Akárha eltalálta volna az óhaj-tásomat, a kocsis ostort bontott, lovai közé csördített és hála Istennek, mentünk hát megint.

A városkapu elmaradt mögöttünk, de alig értünk ki az országotra, jó borizü hangon beszólt hozzám a kocsis:

- Azokat a gúnyákat meg odaraktam ügyesen az ülés alá, ni! Ott nem gyűrődik!

Már most mit tegyek?... Nőtt, nőtt, egyre nőtt a nyugtalanságom, hogy hozom a ragályt magammal. Kidobjam?... Nem mertem, attól féltem, hogy észreveszi a kocsis vagy majd keresni fogja a következő állomáson, megkérdi hol van s én elárulom magam... Elképzeltem, hogy az első kocsis átadja majd a csomagot a másodiknak, a második a harmadiknak és így tovább, egész Fouesnantig... Nincs mód rá, hogy megszabaduljak tőle... És ha behajítanám is az országutmenti bokrok közé, valaki megtalálná, rám akadnának vele... A fehérneműkben benne vannak a betüim... És mit gondolnának, hogy mi történt velem?!... Talán inkább egy folyamba dobnám, lesz az uton esetleg rá alkalom, majd leszálok azon ürügy alatt, hogy sétálni kívánok s a kocsist előre bocsátom... De mikor leszálok, észreveszi, hogy a csomagot is magamhoz vettem és azt mivel indokolom?...

És mialatt ezen kínlódtam, megszólalt bennem az az irgalmatlanul öntudatos másik ember is, mondván: hozzuk bizony, hozzuk magunkat egészen. Világosan láttam, hogy vergődöm mélyebbre és mélyebbre ugyanabba a hinárba, melyből menekülni vágytam.

Öt napig tartott az ut, jóformán semmit se láttam a vidékekből, amelyeken átvittek a kocsik, folyton az estéket vártam. Éjszakára ugyanis, a postakocsi-állomásokon, fűtött szobát kértem. Különösnek találták a kívánságomat, de miután megfizettem, hát tüzet raktak az én szobámban éjszakára. A ládámat, meg azt a csomagot is beadták hozzám s én éjjel, amikor már valószínűleg aludt az állomáson mindenki, lopva elégettem először a nadrágot, a második éjjel a kabátot és így a többi. Reggelre naponkint kisebb lett a csomag, amelyet levitt a kocsis és én aggódva ügyletem, hogy nem ütődik-e meg ezen?...

Az ötödik reggel, - másfél napnyi ut volt már csak előttem, - izgatottan vártam, hogy bejőjjenek a ládám után. Azon éjszaka ki se bontottam, elégettem az egész maradék csomagot.

Mit szól majd a kocsis, ha nem találja?... Mit mondok neki?!...

Ugy gondoltam, hogy kimegyek, nem várom be a szobában, míg a ládám után jönnek. Még korán volt, a lovakat itatták az udvaron, a fogadósné a konyhaajtóban állva szórta a magot egy szakajtóból a majorságnak.

- Adjon Isten jó reggelt! - kiáltott rám barátságosan, amint meglátott. - Szép napunk lesz ma megint. Ma, tudom Isten, nem fázik majd az ur!

Mondtam neki, hogy éppen mert ilyen szép a reggel, korán keltem s gyalogosan előre megyek, a kocsi majd utolér az országuton.

- De hisz még nem is reggelizett! Előbb tán enne valamit! - biztatott a kövér asszony jóindulattal, sőt szánakozólag, ahogy az egészséges, erős ember szokott szólni a satnyához.

Egy nagy csésze friss tejet ittam meg, hogy csak szabaduljak mentől előbb, azután fizettem. A kocsis mutatta, hogy merre menjek az országuton.

De jó volt ugy egyedül, a harmatos, fehér országuton!... Éreztem, hogy egy-egy madár röptére vagy bokor rezzenésre mint borzong össze a szűz reggeli csönd és ébred ölelő karjai közül a fiatal nap.

Eleinte azt hittem, hogy elgyalogolok én ugy délig is, olyan jól esett a mozgás. Körülbelül egy órányi utat tehettem, midőn egy kis major mellett letérő mezei ösvényhez értem. Ott dombos volt a vidék, az ösvény a szőlőtőkékkel beültetett dombok közé kanyarodott. Hátha arra mennék s megszökném a postakocsi elől?!... Nem ismernek, nem tudják ki vagyok s majd eljutok valahogyan Fouesnantba! És ha soha oda nem jutok, ugy is nagyon jó lesz!...

A gondolataim le is tértek a mezei ösvényre s vittek be a dombok közé, de magam azalatt fáradtan ültem le az utszéli sánc partjára. Egy órai gyaloglás kimerített. A majorból egy kutya jött ki, észrevett, de nem ugatott, farkcsóválva sompolygott felém és én féltem tőle, - a gyön-

gébb alázatosságával iparkodtam barátságot kötni vele: a helyett, hogy erélyes önvédelemre gondoltam volna, hizelegve hívtam őt magamhoz. Bizalmatlanul közeledett és szemközt velem, a sánc tulsó partján leült. Ha mozdultam, azonnal fölállt és szimatolt. Azt hittem, hogy most, no most nekem ugrik...

Egyszer csak kocsidübörgés hallatszott s még én örvendtem, hogy jön a postakocsi. A kutya hirtelen elvakkantotta magát és beiramodott a major udvarára. A kapuból ugatott, mialatt beszálltam a kocsiba, de úgy találtam, hogy tulajdonképpen szelid, ártatlan kis kuvasz ő, sokkal szelidebb, mint amilyennek én véltem az imént és határozottan kisebb, mint amilyennek az imént látszott.

A kocsis nem szólt, pedig vele is barátságot akartam kötni, - féltem tőle. Kérdeztem, szokott-e pipázni?... Hogy gyujtsa rá, ha akar!...

Egy kukkot se szólt a csomagról. Az első éjszaka tűzre rakhattam volna, törődtek is azok a kocsisok az én csomagommal!

II.

A Toursban adott utiterv szerint még éjfél előtt Concarneauba kellett volna érkeznünk. Ugy terveztem, hogy nem kerülöm meg kocsin a Concarneau mellett behajló tengeröblöt, hanem csak Concarneauig megyek kocsin s onnan majd vitorlás bárkán vitetem át magam Fouesnantba. Anyám is így mesélte volt és én gyermekkoromban nagyon örvendtem annak, hogy majd vitorlás halászbárkán is megyünk.

Szinte nyári hőség volt egész nap, a lovak eltikkadtak, a kocsisom már délben megmondta, hogy valószínűleg nem jutok el Concarneauig.

Nekem biz az teljesen mindegy volt, most már sok érdeklődéssel néztem a vidéket, a komor kis breton helységeket, amelyeken áthaladtunk. Egyik-egyik olyan elhagyatott volt, mintha száz esztendő előtt temették volna belőle az utolsó embert.

Az alacsony, ósdi, barna kőházak szakasztott egyformák voltak faluról-falura, egyik se újabb, mint a másik, valamennyi régi, nagyon régi, egyszerű és erős. A tornyok is mind régiek és egymáshoz hasonlóak. Emlékszem, hogy átmentünk egy helységen, ahol a torony épülőfélben volt, de a köréje emelt fenyőárbocok és meszes állványgerendák között olyan barna, régi volt az a féligrakott torony, mintha legalább is már a középkorban szökött volna meg a pallérja. Egy lélek se dolgozott rajta.

A széles utak is ilyen antik melankóliával süppedtek kétoldalt magasra hányt sáncaik közé. A kocsimagasságnyi töltés oldalát sűrű, zöldelő indákkal át- meg átfont tövises bozót szőtte be és a sáncok tetején, csaknem egymásba növe, ágaikkal ölelkező bogos fűzfák huzódtak végig. Mintha egy napsütötte mély árokban jártunk volna.

Mélységes csönd volt az egész vidéken s olyan méltóságos közöny minden fűszálon, minden falevélen, amilyenre csak a mérhetetlenül legnagyobb egoista - a természet képes. Sajnáltam, hogy a kocsink zörgése háborgatja és visszhangot kér tőle... Mert mindent ad pazarul, hisz ugyanis minden az övé marad - még egy szál ibolyát se vihetünk el magunknak egy más csillagra.

Más kocsi ritkán került elénk. Ha egy-egy nehézkesen ballagó bretont utolértünk, az hozzányult a kalapjához, megbillentette, de ránk se pillantott vagy eltűnt inkább előlünk, mielőtt utolértük volna. Hirtelen betért valahol a sáncon keresztül a szántóföldekre, - nyoma se látszott az egyforma, eleven zöld falon, hogy hol juthatott keresztül.

A kocsisom, aki anjoui legény volt, dévajkodva csapkodta meg ott az ostorával a bozotos sáncoldalt, ahol eltűnt előlünk a breton.

- A görény! - kiáltott kacagva, - hogy meglapul az ember elől!... Ha a szemeit csapnám ki, akkor se mukkanna!...

- Mind ilyenek! - magyarázta, hátra fordulva hozzám. - Szent, hogy ott lapít az ágak alatt! Nem lehet beléjük kötni, elbújnak az ember elől.

- Hát miért akarnál te beléjük kötni?

- Hogy miért?... Hát csak! - felelt hetykén a legény s méltatlankodva tette hozzá: - A fenébe! Hisz még franciául se tudnak tisztességesen!...

Nem volt igaza az anjoui legénynek. Nem gyáva a breton, de százados küzdelme a tengerrel megtanította őt arra, hogy ösztönszerűleg kitérjen, ahol lehet és erejét kimélje. Szeret egyedül lenni.

Délután új fogatot kaptam, egy szőrös, breton kocsis, kinek a mozdulatai, de sőt lehorgasztott fejének lassu, megadó bólintgatásai is bámulatos harmóniában voltak két hosszuszőrű, lomhán előre eseegető lovának a mozdulataival.

Felelt, ha kérdeztem, de magától nem szólt, rám se nézett, közönyös maradt, nem törődött velem. Ennek a vidéknek a valódi gyermeke volt ő.

Alkonyat felé fölfrissült a levegő s már éreztem a tenger üde, pezsdítő leheletét. Kíváncsian kerestem, vártam, hogy mikor tűnik elő a láthatáron? Egy-egy szabadabb kilátást nyújtó tisztás horizontján úgy gömbölyödött le a kékből fakuló égbolt, hogy azt hittem, ott az már a tenger.

Kérdeztem a kocsis, aki a tenger említésére azonnal több érdeklődést tanúsított.

- Az nem a tenger, uram, a tenger csak Rospordentől három órányira kezdődik, hál' Istennek!... Meglesz éjfél, amire Rospordenbe érünk.

- Nem szereted a tengert?

- Hogy szeretem-e? - kérdezte s nagy szemeket meresztett rám. Nyilván nem értette, mit akarok, hogy szeretetet emlegetek.

- Azt kérde, miért mondod azt: „hál' Istennek, még messze van a tenger”?

- Hát iszen ha közelebb volna, uram, ennyi termésünk se volna. Így is annak a kódusai vagyunk.

- De hisz a tenger eltart benneteket, ingyen adja a halat.

- Ingyen?!...

Többet ennél nem is szólt.

Egy sziklás, páfrányokkal benőtt területen vitt keresztül az országutunk később, a lovak patái úgy csattogtak, mintha acélhidon ügettek volna. Kocsisom a páfrányligetek felé bökött az ostornyéllel s a fogai közül szűrte a szót:

- Ezt bezzeg nem kell vetni!

És többször ismételte, valahányszor nagyobbat döccent a kocsi - Átkozott egy ország!... Istentelen föld ez!...

Ahogy sötétedett, ő is beszédesebb lett. Elmondta, hogy három hónapja alig esett az „ország”-ban, tavaly is emésztő szárazság ette meg a termést, pedig ott az a rengeteg víz:

- Az szíjja el a mi essönket is.

Azután mintegy saját magát vigasztalta: - Azt hiszi az ur, hogy halásznak könnyebb?... Ingyen csak a halált adják. Meg nem is lehet mindenki halász, a buza nem terem a bárka fenekén, hálóval se lehet fogni, már pedig kenyér a halásznak is kell. Hát a bárka, meg a tömérdek kötél, hányak telik, hogy a maga kódusa lehessen?

Szép csillagos éjszaka volt. A csillagok olyan tisztán és áthatóan ragyogtak, hogy szinte lejjebb ereszkedtek. Az éjszaka megoldotta az én szótlán babonás bretonom nyelvét, beszélt, hogy ne legyen egyedül.

Elmondta, hogy ő fuvarozásból él, szózott halat hoz Concarneauból, de nincs most annak se ára, takarmány meg alig volt a télen a lovaknak; a sardiniahuzás három év óta úgy neki-szaporodott, hogy kétségbe vannak esve a halászok, drágább a só, mint a hal.

- Maradna nekik az izlandi gadóc, azt fizetik, de csak a jó Isten a megmondhatója, mi jut abból a halásznak!... Az „armateur” fölszereli az utra a halászbárkát, az igaz, ki is egyezik felibe a halászokkal, de csak ő gazdagszik, a halászon nincs látszatja annak. A halász véres verejtékkal dolgozik, hány nem kerül vissza soha Izlandból, bezzeg azalatt az armateur itthon melegsik, békességben árulja a sót, nyúzza azokat, akik az öbölben huzzák a zsákhálót.

- Van ott Concarneauban két normandiai, a Robert Cauchois meg a Michel Hern, öt goëlettet küldenek minden esztendőben gadóc után. Hát persze, nekik könnyű! Azalatt itthon ülnek a boltban, minden itthon maradt garast hozzájuk hordanak az asszonyok, mert még a tút is ők árulják. Őszkor azután a hazahozott gadócot ők viszik kiárulni Nantesba, meg a saint-nazairei vásárra. Oda bezzeg ők maguk mennek! Eligazítják ők azt. Ami a számadás után a halásznak jut, abból éppen hogy kifutja az adósságra. Isten őrizzen bennünket, de csak a' mondó vagyok, hogy ezt a két jószágot, - és szeliden meghuzta a gyeplőt, - nem adom én egy bárkáért. Isten segítségével majd csak kihuzunk megint egy telet. Ezzel legalább tudom, hol járok! A föld el nem nyel bennünket...

Igy panaszkodott egész Rospordenig a tenger ellen, a zsarnok, a kegyetlen, a hatalmas breton végzet ellen, bár egyetlen egyszer ki nem ejtette a *tenger* nevet.

És a hangjában is volt valami megalázkodó rekedtség, amely színét vette szavainak, pedig ő mértföldekre lakott a parttól, ahol a tenger harsogása még alázatosabb suttogásra szoktatja a bretont.

Ez, ez lesz a nekem való ország!

Majd iparkodni fogok és megosztom ezekkel az emberekkel az ő apró, egészséges kis gond-jaikat... Hátha a tenger erősebb lesz, mint az én végzetem!...

Rosporden előtt azt kérdezte, meddig maradok Concarneauban? Ne várjon meg a kocsival?

Mondtam neki, hogy nem lesz szükségem rá.

- No pedig félannyiért visszahoznám az urat. Inkább várnék is, hogy ne gyűjjek üresen.

III.

Az éjszakát Rospordenben töltöttem.

Egyetlen hosszú utcából áll az egész kis helység, szakasztott olyan, mint a többi. A közepe felé térré szélesedik és ott a templom, az is egészen olyan, mint a többi. A templomot a cinterem veszi körül. Két-három ablakban világosság látszott.

Mindazok a kis breton falvak, melyeken nappal mentem keresztül, kiholtaknak látszottak, itt pedig éreztem azonnal az álmot, éreztem, hogy pihennek, jóízűen alusznak a házakban.

Amint a templom mellett elhaladtunk, a kocsisom megemelte a kalapját, - én is önkénytelenül megemeltem a magamét.

Kissé odébb, egy alacsony, emeletes ház előtt megálltunk. A földszinten csak egy ablaka volt, az emeleten kettő. Az én bretonom egy darabig cihelődött, majd lassan leszállt a bakról. Először is gondosan nyélre csavarta az ostorát, az ülésről levette a pokrócokat és a lovakra terítette. A saját köpönyegjét is levetette és ráterítette az egyik lóra. Azután, mintha otthon volna, benyitott a kis kapun, amely nem volt bezárva s belülről kireteszelte és kitárta a nagykaput, bevezette a kocsit az udvarra.

Egy lélek se jött elé megkérdezni, hogy mit akarunk?...

Le akartam én is szállni, azonban egy fehér bundáskutyát pillantottam meg, a kerekék körül szaglászott, de nem ugatott. Nem igen láttam a sötétben, de nem is volt annak a helynek semmi vendégfogadó formája. A kocsis a kapuhoz ment és betette, azután a lovakat kezdte kifogni, velem egyáltalában nem törődött.

- Itt hálunk? - kérdeztem.

- Itt, - mondta ő olyan közönyösen és kurtán, mint ahogy a délután felelt, ha kérdeztem. A lovait biztatta egy-két breton szóval, majd levette a bak mellé dugott bádog-fáklyát s indult a lovakkal a rúd mellől.

- Hé, atyafi! - kiáltottam utána, - hát én velem mi lesz?

- Első az állat, - válaszolt, felém se tekintve és még morgott; - tán csak nem hagyhatom itt őket ilyen izzadva...

Az udvar aljában keresztbe állt egy nádsüveges, istállóforma épület, abba vezette be a lovakat. Utóbb egy nyaláb szénát is vitt be a szín alól az istállóba.

Jó negyed óráig egyedül voltam a sötét udvaron a kocsiban, hallottam, hogy csutakolja a lovait és türelmesen vártam, mi lesz?... Szívesen ott töltöttem volna az egész éjszakát a kocsiban, elnézve a csillagos eget, amelyet még soha olyan közel nem éreztem magamhoz, mint ott, akkor éjjel. Kellemes szénaszag suhant át az üde éjjeli levegőn s mintha még mindig rázna a kocsi, úgy bizseregtek a tagjaim. Az istállóból ki-kihangzott a lovak dobogása s rá a kocsisom torokhangja: - hóó!... nye!...

A házban senki se moccant.

És különös, mentől tovább voltam egyedül, annál inkább úgy tetszett, hogy én jártam már itt valaha.

Soha életemben nem voltam itt és még se most vagyok itt először!... Sötét volt, a körvonalait is alig tudtam kivenni a háznak, mégis az az érzésem volt, hogy nem idegen helyen vagyok. Ugy tudtam, hogy mi van ott a sötétben és csakugyan, ott van egy ajtó... azután ablakok... az emeleten egy folyosó egész odáig, ahol a ház L alakban fordul az udvarra... a szögletben néhány világosabb folt látszik, ott kifeszített kötélre aggatott fehér ruhák száradnak... Mindez ismerős, régen... Nem az imént, a füstösen pislogó gyér kocsifáklya világosságá mellett láttam én ezt az udvart először, hanem sütött rá a nap, igen... Egy szederfa alatt volt csak árnyék...

E pillanatban átvillant a lelkemen egy kép - ez az udvar és egy terebélyes szederfa... Sebesen hátrafordultam, merően belenéztem a sötétségbe, ekkor lépett ki a fáklyával az istállóból a kocsis s amint közeledett, láttam, hogy csakugyan, éppen abban az irányban, amelyben kerestem, egy szederfa áll, de kisebb, nem terebélyes, egészen fiatal fa...

Leszálltam a kocsiról.

A kutya a kerék mellett feküdt, nem féltem tőle, mondom, úgy éreztem, hogy ismerős helyen járok. És a kutya csakugyan meg se mozdult.

- Megint nem lesz esső! - szólt mogorván a kocsisom, fölnézett a csillagok közé s magasra tartotta a fáklyát, mintha úgy inkább fölfedezhetne valamerre egy kis biztató felhőt az égen.

Azután nekem világított, de én biztos irányban mentem az ajtó felé. Az se volt becsukva. Egy tágas konyhába léptünk, melyben keresztül-kasul szintén kötelek voltak huzva s a köteleken fehérenmü száradt, a mosott vászon szagával töltve meg a konyhát. Az első pillanatban nem is láttam egyebet.

Ő kiáltott be:

- Hé! Kis anyó!... Périne!... Mi?!

- No! no! - felelt a konyha mélyéből egy rekedt hang, mire a kocsisom bretonul válaszolt, de halkabban s beljebb ment.

Én is követtem, csak meggörnyedve mehettünk. Ugy kellett átbujkálni a kötelek alatt. A vizes ruha lesodorta fejemről a kalapomat.

A tűzhely előtt facipőkbe botlottam s a csapott lármára, megint megszólalt az iménti hang, boszusabban: - no! no!!...

A tágas breton tűzhely fölött ott lógott füstösen, feketén a leveses vaskondár, alatta a hamuban néhány szem parázs is piroslott.

A tűzhely tulsó felén egy ágy állott, vagyis inkább egy hatalmas diófa láda, díszesen faragott födele lábtól melléje, a falhoz volt támasztva. A ládában, piros csíkos párnák közt, ketten voltak. Az egyik valaki a fal felé fordulva feküdt, meg se mozdult amikor oda értünk, a pamut hálósipka le volt huzva a füleire, le a nyakáig, - a másik, egy fehér főkötős, aszott képű öreg asszony, ülve fogadott bennünket. Kis, szürke szemei fürkészőleg kutattak végig engem, mialatt apró kérdéseket intézett bretonul a kocsisomhoz; ébren lehetett már előbb is, mert kötés volt a kezében s a hosszú tűkön egy fél harisnyaszár. A pamutgombolyag a dunyha alól adta föl ölébe a kék fonalat. Mialatt beszélt és engem vizsgált, száraz kezei azalatt is szorgalmasan szedték a tűkre a szemeket. Az alvásnak nyoma se látszott az arcán. Öreg néni, nem igen alszik ő már, hát fölül és kötöget az emberének a sötétben, hogy azalatt se vesszen kárba az idő. Sok harisnya vásik a facipőkben.

Az öreg asszony most letette a kötést, a melléte fekvő embernek óvatosan, egészen a fejére huzta a dagadó dunyhát s hívólag kiáltott a konyha teteje felé:

- Mathurine!... Hé! Mathurine!!

Majd tölcseért formálva két tenyeréből, még hangosabban:

- Mathurine!

Nem mozdult, nem felelt senki. Egy darabig csöndesen vártunk, azután megint hívta Mathurinet, a kocsisom is teli torokkal segített neki:

- Mathurine!!...

Hányszor szerettem volna megfősteni ezt a képet: - kötésével a kis szürke vénasszonyt az ágyban, amint óvatosan nyomja a csíkos dunyhát a párja fejére, nehogy fölébredjen, - a homályba ásitó tűzhelyet, - mogorva kocsisomat, kezében a füstölögve égő bádog-fáklyával, melynek sárga-vörös lángja elnyúló árnyakkal népesíti be a száradó fehérenmüvel beaggatott, sötétségbe vesző konyhát... De mindig, akár ecset, akár toll volt a kezemben, többet éreztem,

mint amennyit ki tudtam fejezni, - elvesztem a részletekben. Végig tudom-e majd mondani a saját életem történetét?!...

- Isten az atyánk, - szólt hozzám keservesen nyögve, az öreg asszony, - süket az én lányom, földsüket, más nem is lehet, tessék elhinni, urfi!

Azután a kocsisomnak panaszkodott.

Az ágygyal szemben egy barnára vénült falépcső szolgált a konyhából az emeletre, szép csavaros oszlopok tartották faragott karfáját. Kocsisom indult a lépcső felé, midőn fölülről is zaj hallatszott s fönt, a lépcsőn megjelent egy női alak, mécsessel a kezében.

Rá se hederítve az öregasszony szapora pörölésére, leszólt:

- Egy, kettő! Hát gyűjjenek!

Az öregasszony is mondta, hogy menjek hát, ha aludni akarok.

Fölmentem.

Mathurine mezítláb, borzasan, úgy várt ott, ahogy sebesen kiugrott az ágyból, csak egy szál perkálszoknyát kapott magára. Rám se nézett, jóformán aludt még, elkényszeredve pislogott, szemeit nyilván bántotta a mécses világossága s oldalt tartotta azt el magától. Duzzadó, kerek mellein megfeszült a korcba szedett nyersvászon ing, durva ráncokat vetve középen és széles, domboru csípői fölött.

És ebből a hatalmas, egészségtől izzó női testből szinte sugárzott a meleg, izzadó, piros arcáról, vállig mezítelen, kicsattanó teli karjairól párologott az álom.

Két egymásba nyíló szoba volt ott az emeleten.

Ő ment előttem, bevezetett a másodikba, a mécsest letette a szoba közepén álló asztalra s kiment. Valamit mondott, de nem értettem.

Körültekintve a kis fehér szobában, azonnal láttam, hogy ő itt aludt. A tetőig érő breton ágy ajtaja félre volt tolva, szoknyái az ágy rácsai közé voltak aggatva, a recés, keményített fehér ingváll és a főkötő az asztalon feküdt. Az ágy fölhajtott dunyháján és gyűrődésein látszott, hogy onnan kelt ki.

Egyszerre melegem lett, de az jól esett, mintha langyos fürdőbe ereszkedtem volna. A meleg föltódult a fejembe, amikor hallottam, hogy jön ismét vissza.

Lepedőt s párnahajat hozott. Kiszedte az ágyból a párnákat és tisztába huzta. Lassan, álmosan vesződött a párnakötő galandokkal, egy-egy csomóra huzódott s bogozta, bogozta, a fogaival is segített.

Minden mozdulatát figyelemmel kísértem, elnéztem, hogy Istenem, milyen, de milyen erős!... Engem akár félkézzel fölkaphatna a levegőbe s kirázhatná belőlem a lelket!... És ez a gondolat ismétlődött, kísértett, kívánsággá melegegett, vágytam rá, hogy azokkal a tömzsi ujjakkal, amelyek olyan esetlenül babrálták a fehér galandokat, azokkal a vörös, erős kezekkel vállon ragadjon és fölemeljen és megrázzon irgalmatlanul... Ugy éreztem, hogy akkor az én testemből örökre kihullana minden zsibbadtság.

Szólni akartam hozzá.

- Téged Mathurinenek hívnak?

- Annak, - felelt s rám nézett, hogy mit akarok hát vele?

Már most mit mondjak neki?...

Ekkor alulról, egész tisztán hallatszott az öreg asszony nyugós hangja:

- Mathurine!... Meddig szuszogsz még ott?!

Felrázta a párnákat, lepedőt váltott az ágyon, de a dunyhát nem huzta tisztába, csak kisimította s úgy tette vissza, ahogy azelőtt volt. Összeszedte a ruháit és menni akart. Kértem, hogy még mosdóvizet adna be. Láttam, hogy nem nagyon szívesen teszi, de hozott egy gömbölyű, mély cseréptálban vizet, letette a székre s egy tiszta törülköző kendőt is tett ki a szék hátára a sifonból. Mikor a sifont kinyitotta, erős birsalma illattal telt meg a szoba.

Azután kiment. Mintha kevéssé mosolygott volna is, amikor nyugodalmas éjszakát kívánt.

Megmosdottam, a durva törülköző kendő valósággal megkefélt az arcomat s a mellemet. Nem voltam álmos, ablakot nyitottam és nem is levegőt, hanem egy új életet szívott akkor minden pórusom. Szerettem volna beléugrani abba a puha éjszakai csöndbe.

Az én életem története igazán csak hangulatokból áll tulajdonképpen. Ezt az éjszakámat talán zenében lehetne némileg híven kifejezni: egymásba kapó, meg-megszakadó, cikázó, viharos akkordoknak kellene abban a zenében lassan-lassan, még egy disszonáns rezgés után, lágyan elhalni, azután egy teljes pauza, mintha vége volna...

A pauza: - ez az éjszaka.

Lefeküdtem.

Bizalommal szálltam a magas ágyba, bújtam a langyos dunyha alá és mintha a nagy Mathurine-nek a kövér álma dajkált volna egészséges karokkal, ringó keblén édesen elaludtam.

IV.

Reggel énekszóra ébredtem. Mathurine dúdolgatott a másik szobában valami egyhangu breton nótát, megismertem a hangját. Elpirultam. Nem is mozdultam addig, amíg el nem hallgatott s le nem ment a konyhába. Feszélyezett az a gondolat, hogy találkozni fogok vele és mégis szerettem volna őt látni. Rengő, gömbölyű idomai élénken előtttem voltak, de az arcára egyáltalában nem emlékeztem.

Sebesen felöltöztem.

Öltözés közben gondoltam arra is, hogy milyen furcsa jelenet volt az itt az éjjel, és hogy én minden idegenkedés nélkül feküdtem itt egy női ágyba!... Milyen jól aludtam!... Hol is vagyok tulajdonképpen?... Hogy kerültem ide?...

És ismét úgy éreztem, hogy nem először vagyok e helyen, régi ismerőseim ezek az egyszerű paraszt bútorok, a falon lógó szent képek, a szekrényre rakott csészék és poharak, - a konyhából hallatszott Périne anyó hangja s bár nem értettem, mit beszél, úgy tetszett, hogy már sokszor, sokszor hallottam én ezt az áhitatos, zsörtölődő hangot s közbe a kocsisom recsegő beszédjét.

Készen voltam, a kalap is a fejemen, de nem mentem le. Leültem az asztal mellé.

Périne anyó totyogott föl. A kék harisnyaszáron kötegetett most is.

- Szép jó reggelt, fiatal ur! A jó Isten segítse! Hát nem volt hiba, jól aludt mi nálunk? Főlnéztem korán reggel, hogy megvan-e minden, ami kell, mert annak az én Mathurinemnek is százfelé jár ám az esze, hogy az Isten akárhova tegye szegény asszonyt. Ugy aludt az urfi, mint a tej, hál Istennek!... De már majd indulnak is, de ugye előbb enne tán valamit? Jó friss tojást főznénk? Még meleg, magam hoztam be az ólból hajnalban. Nem tud már aludni az

ilyen öreg asszony, szép urficskám, itt szaggat reggel felé (s mutatta a derekát) végig, egész a térgyemig, dehogy hágy aludni... Valami idő lesz megint, egy kis essőt adhatna is már a jó Isten. Arra felé is ilyen nagy a szárazság, ahonnan jönni tetszik?

- Bizony nem esett régen, - feleltem neki s ő bólintgatott, hogy ugy-e! ugy-e!...

- Így vagyunk már, mióta ezt a tavaszt ránk hozta a jó Isten. A tisztelendő urunk négyszer vezetett szent processziót a tengerpartra. Doussal abbé.. Tán tetszik ismerni?.. A mi falunkból való, Jehan Doussalnak, a temetőpásztornak a fia, aki hatvankét esztendeig volt a templom mellett. Én még ismertem az apját is szegényt, édesanyámnak is ő ásta meg a gödröt, az Isten nyugtassa mindakettőt a haló porában... Ez az egy fia volt szegénynek, tán tetszik is ismerni?

- Nem biz én, nem ismerem.

- No, mert áldott szép szavu ember ő ma is, csak már hát egy kis essőt tudna kicsinálni! A mult szombatn voltunk negyedszer Concarneauban, a tengerparton imádkoztunk, a lányom is a processzióval jött vissza, azóta van itt. Biz annak már innen-onnan két hete... Szegény asszony, neki is elég ám a maga baja, (nagyot sóhajtott az öreg), mindnyájunkét kiszabta a jó Isten!

- Hát asszony Mathurine?

- Asszony bizony, szegény! Hiszen bár csak leány volna! - és többször sóhajtott Périne anyó. - Négy esztendő előtt ment a beg-meili vigyázóhoz, a sánta Grégoirehoz, pedig váltig mondtam én, hogy nehéz ember az a Grégoire, nem jó hálótárs az!

Körültekintett fürgén az öreg asszony s nehogy valaki meghallja, halkan mondta:

- Iszik! Hü!... hogy iszik!!

Aztán megadással csörgette tovább a kötőűit.

- Az apja erősködött benne, hiába mondtam neki, hogy adjuk inkább Firmienhez, a donaruenezi kovácshoz, de az nem akarta elvállalni a kicsit is vele.... A Mathurinenek volt egy kis fia, azt nem akarta vele a Firmien. Hát iszen el lehetett volna szegényke itt mivelünk is, ha már a Firmien azon akadékoskodott, de az én emberem megkötötte magát, hogy a gyerek is a leánynyal jár, addig-addig, urfi, hogy azután így jártunk velük ni!... Iszen nem mondom, mindnyájunknak van egy kis hibája, meg is volnának ők békeességben máskülönben együtt, csak hát mégis nagyon hitvány szegény Grégoire a Mathurine mellé, bezzeg máig is maguk volnának ott a beg-meili vigyázó-toronyban, ha az a kicsinye nem lett volna a leánynak. Tudom én, mit tesz az!... Huszonegy esztendeig éltünk együtt az emberemmel, mire a Mathurine meglett, hál Istennek!... De tán cihelődne is már az urfi, mer aztán meleg lesz. Igaz bizony, majd el-felejttem!!... Ugy-e Concarneuba tetszik iparkodni?

- Oda megyek.

- Mondta Jehan-Vincent is. Derék, becsületes ember, mindig ide áll be hozzánk, ha Rospordenben éri az éjszaka. Azért gondoltam, hogy tán elvinné az urfi a Mathurinet is Concarneauig ezzel az alkalmatossággal, haza készül már szegény.

- Mathurinet, a kocsin? - kérdeztem és furcsán kérdezhettem, mert az öreg asszony azt hitte, hogy nem akarok beleegyezni. Biztatott:

- Hagy menne szegény Isten hírével megint vissza az urához! Ha az ur elvinné Concarneauig, a négy órai dagálylyal fölvennék a halászok, éjfélre éppen otthon lehetne. Jehan-Vincent mondta, hogy ő neki nincs beleszólása, mert az ur fizeti az egész kocsit.

Várta, mit felelek? Lent a konyhában Mathurine harsányan kacagott.

- Milyen jó kedve van!... Én bizony aszondanám, hogy ne menjen még, ha a kicsi úgy magára nem volna ott Beg-Meilben!... Gyalog is elmehetne ugyan, mint máskor, meghálna Concarneau-ban, de ha már itt az alkalom...

Várta, nem kínálom-e már! Mathurine egyre kacagott s én elképzeltem, hogy rezeg most a formás válla és villognak a fogai, mint az este, amikor a galandot marcangolta itt a mécs mellett.

- Hát iszen mi azt se bánnánk ám, ha úgy akarná az urfi, hogy beletudjuk a reggelit érte. Hagy üljön a Mathurine a kocsis mellé Concarneauig, a reggelit meg az abrakot beletudjuk, aztán majd csak a hálást számítsuk az urfinak a rovására.

Elkacagtam magam én is, és nevettem, olyan jóízűen, hogy a könnyeim is kicsurrantak, és Mathurine is nevetett lent a konyhában és a nap süttött be az ablakon, sugarai vidáman csillogtak az aranyos szélű csészéken és Périne anyó kötőtűin.

Az öreg asszonyt meglepte az első pillanatban az én kitörő vidámságom, de az ő józan, praktikus, breton női esze nyomban fölhasználta a kínálkozó helyzetet s legelőször is visszaalkudta a följánlott utiköltséget.

Nevetésre fogta ő is a dolgot:

- Csak tréfáltam, szép urfi, zokon ne tessék azért venni! Tudjuk mink azt, hogy nem kell az ilyen uraknak mi tőlünk semmi azért a kis utért. Ugy elül a Mathurine a bakon, hogy észre se lehet venni. Megyek is, megmondom neki, hogy szedje össze magát.

Mosolyogva ment ki, hítt engem is, hogy a konyhában reggelizzek.

Vele mentem le.

Mathurine a kocsisommal dévajkodott, ki meg se mozdult mikor meglátott, ő azonban bátran a szemem közé nézett s jó reggelt kívánt. Apró gombos fekete mellényke volt rajta, a fehér ingváll még szélesebbé rajzolta a vállait, - a breton szokás ellenére, haja nem volt teljesen a visszatűzdelt szalagu fehér főkötő alá rejtve, a főkötő is kisebb, kacérabb szabású volt, mint azok a puritán, apácászerű, keményített sisakok, amelyeket a breton nők hordanak. Szinte fellökte a főkötőt és a homloka fölött, a halántékai körül, a nyakszirtjén erőszakosan tódult ki fonatba feszített s feje köré koszoruba tűzött vörös, tömött haja.

Nem volt szép, ma se emlékszem az arcára. Gömbölyű, szabályos arc, amelyet azonnal elefejt az ember, mihelyt félre tekint róla, de amelyet kellemes nézni, amíg fiatal és amikor mosolyog. Mihelyt megöregszik, fölismerhetetlenül összefonnyad, mint a szénába kaszált mezei virág.

Az apja, szögletes képű vén breton, csepüt gerebenezett az udvaron, a konyhaajtó előtt, - sovány volt, mint egy gereben-szeg s folyton köhécselt.

- Hát te, ember, - támadt rá vércsehangon Périne anyó, - elment a jó eszed!!... Viszed onnan azt a csepüt a szín alá! Azért mostunk, hogy most itt verjed a port a drága szép fehérenemű alá!

Az ember menten hurcolkodott a munkájával odébb. A tornác végére akart letelepedni.

- Tán sajnálod azt a három lépést? Mi?... A szín alá eredj vele, azt mondtam!!

Hát engedelmesen kihurcolkodott a szín alá s ott kattogtak gerebenjének lassu csapásai, mialatt mi reggeliztünk. Ez volna az az ember, aki úgy a sarkára állt, amikor Périne anyó Firmienhez, a douarnenezi kovácshoz akarta adni a leányát?!

A nagy konyhaasztal mellé ültünk, őt nem hívták be. Mathurine indítványozta, hogy vinne tán ki valamit az apjának, de Périne anyó ájtatosan mondta:

- Ne bánts, leányom, majd eszik szegény ember aztán komótosan, előbb hagy végezze azt a kis csepűt.

Jól esett, hogy Mathurine is gyöngéden gondolt rá, mert bennem valami rokonszenv támadt az iránt az alázatos, szótlanul engedelmeskedő öreg ember iránt, akit egy nála sokkal kisebb öreg asszony így regulázott. Sajnáltam, pedig talán nem volt igazam, hisz az éjjel hogy őrizte az álmát, milyen gyöngéden betakarta őt maga mellett az öreg asszony!

Mindegy, mégis ellenszenvesnek találtam Périne anyót, aki pedig nagyon kedves akart lenni hozzám. Kíváncsian tudakolta, miben járok, honnan jövök, merre megyek? Mathurine nem igen törődött velem s ez lehangolólag hatott reám. Szerettem volna, hogy inkább ő kérdezősködjék. Amint evett, azonnal fölkel az asztaltól s egy kézi, vesszőkosárba rakosgatott tojást, vaját, üvegeket, ami mind az asztal végére volt kikészítve. A kocsis is fölkel s indul, hogy befogjon. Périne anyó kötött s közben bretonul mondott egyet-mást a lányának, az néha vállat vont rá, majd meg hevesen magyarázott valamit, mire elhallgattak mindketten.

A nyitott konyhaajtón át egyenesen oda láttam, ahol az a szederfa volt. Sovány ágai élesen rajzolódtak ki a napfényben. Eszembe jutott az éjszakai hangulatom.

- Hány esztendő az a kis fa? - kérdeztem az öregtől, aki kapott a szón.

- Az a szép kis szederfa?... Hagy lám csak, hány is?... Nem jól emlékszik már az ilyen öreg asszony, édes uram, de biz az megvan már husz is. De nem... több husznál, csak egy kicsit elmaradt szegényke. Te már megvoltál akkor, Mathurine, amikor az emberem ültette? Hát persze meg, Mathurine, mi?

- Tudom is én! - felelt az roskedvűen.

- Persze meg! Meg te is hordtál apádnak tövist, amikor bekerítetttem vele, hogy a kutya ki ne kaparja, mert mind rájárt. Tudom is, milyen sírást csaptál, mert a lábada ment a túske. Szaladtál, azután ott estél el ni, az ól előtt, a vályuba csaptad a fejedet, úgy szaladtam oda a nagy rívásodra, még vérzett is... Hogy te elmentél Grégoirehoz, annak négy éve lesz Anna napja után eső vasárnap - és letette az ölébe a kötést, úgy számította az ujjain - akkor a te kicsinyed háromesztendő volt éppen, az pedig még nem született meg, amikor apád kivágta mellőle a másikat -

- A másikat?! - szóltam én hevesen - volt ott egy másik is?

- Hogy volt-e?... Volt bizony, édes kis uracskám!

- Ugye egy nagy, terebélyes fa volt?...

És láttam, egész tisztán láttam a nagy, terebélyes szederfát... Süti a nap az egész udvart, a gádor alá huzott kötélen ruhák száradnak, a fehér kutya mozdulatlanul fekszik a konyhaajtó előtt és a szederfa alatt van csak árnyék, amelybe aranyos tallérokat hint a lombokon keresztül a nap... Így látom, így láttam az éjjel is.

- De nagy ám! Az volt csak a szép nagy szederfa! Karácsonyig tüzeltünk belőle itt a konyhában! Máig is sajnálom, de hát mit csináljon az ember, a fa is megöregszik velünk együtt, megmondta azt a tisztelendő ur. Ezt is abból neveltük, éppen abban az esztendőben vett róla először bujtást az emberem, mikor itt járt a kerbastiki uraság felesége.

- Az anyám? - kérdeztem megdöbbenve.

Périne anyó ámulva nézett rám, Mathurine is.

- Hogy már mint az urfi...

- Igen, igen! Az én anyám lehetett csak. Hova ment? Mit csinált itt?... Az Isten áldja meg, beszéljen hát!... Mikor volt itt az anyám?

Az öreg asszony, ahelyett hogy nekem felelt volna, Mathurinenek szólt:

- Eredj, hídd be az apádat!

Mathurine is kíváncsi volt, nem ment, csak az ajtóból kiáltott ki az udvarra:

- Apám, gyűjjön hamar, itt a kerbastiki uraság!

Périne anyó apránként hitte csak el, hogy én volnék az, akinek mondom magam s inkább ő kérdezősködött, ahelyett hogy nekem felelt volna. Bejött az embere is, mutatott neki, hogy én vagyok a kerbastiki uraság, - annak a nagy dámának a fia, aki itt hált...

- Annak, - mondta az ember engedelmesen s csak úgy oldalt pislogott rám, mintha attól félt volna, hogy no ebből is mindjárt baj lesz.

- Hát nem emlékszel te, ember!? Az Isten áldjon meg téged!

- De igen! - bizonykodott az s menten huzódott is az utból.

- Dehogyan emlékszik, kérem alássan, pedig az is éppen így volt, este gyűttek meg, szállás köllött nekik is. Én akkor választottam el a Mathurinet, nagy fölfordulásban voltunk éppen... De Istenem, milyen áldott egy lélek volt, elvette tőlem a gyereket, mindjárt kérdezte, hogy mennyi idős szegényke, én meg mondtam az emberemnek, hogy szaladjon át a tisztelendő urért, mert tudtam én azt mindjárt, hogy nagy dáma, hogy mekkora tisztesség az nekünk!... De úgy meg volt elégedve ő is, ott hált, ahol az - - Már nem is tudom, hogy tituláljam az uraságot?... Ott bizony, ott hált abban a szobában, az egyik kisasszonynak a földre csináltunk ágyat, a másik meg az első szobában hált. Mert két kisasszony volt vele, azok is nagyon finomak voltak, pedig az egyik nem is tudott franciául, a másik sugta meg nekem, hogy az mégis azért az angol társalkodó kisasszony. De jó dolguk is lehetett amellet a gyémántos jó asszony mellett!... Annak a társalkodó kisasszonynak más semmi dolga nem volt, csak mindig beszélgetni kellett neki, azért olyan módja volt mégis, mint egy hercegkisasszonynak. Ő is abba a kocsiba ült, amikor elmentek. Mert két kocsival voltak. Milyen két kocs!... Ugye te ember!...

De az ember már nem volt akkor a konyhában, valami biztos helyre menekült, hasztalan kiáltoztak utána, nem jött elő, nem is láttam őt többé.

Périne anyó megmutatta a bibliát, amelyet akkor kapott anyámtól emlékebe. Gondosan kendőbe volt csavargatva, áhitattal nyultam hozzá. Kis, angol kötésű könyv volt, ezüst csattján a címerünk.

- Minden husvétkor elviszem én ezt az istentiszteletre, - mondta Périne anyó, - a Mathurine tud is belőle olvasni, de az én emberem csak a nagy betűket tudta olvasni.

Az első lapra, vastag fakó betűkkel ez volt írva:

„L. J. Chr.!

Lecturi Salutem in Domino!

-

In a. D. 1819. május 11.

Rosporden.

-

In a. D. 1818. június 23.

nata est et bapt. in N. D.

Mathurine Kaerkedec.

Rosporden.”

- Ez mit jelent? Ki írta ezt?

- Az az írás ott? Majd Mathurine elolvassa. Olvasd el, Mathurine! - és tolta felém a leányát, aki huzódózott s mondta neki, hogy én is el tudom azt olvasni. De azért közelebb jött hozzám és mosolygott, amikor ránéztem.

- No, mert sokszor mutattam én azt neked, ugy-e?... Ugy volt az, kérem szépen, hogy a tisztelendő urunk, a Doussal abbé ur írta azt oda, hogy emléke legyen annak a napnak, amikor a kegyelmes asszonyunk minékünk adta. Itt minálunk nem volt penna, hát mindjárt délután megkértem a tisztelendő urat, írja bele azt a napot és meg azt is, hogy mikor keresztelte meg a Mathurinet... Ugyis az övé lesz az a drága imádságos könyv, meg már csak megmondom, arra is gondoltam biz én, hogyha egyszer az Ur-Isten úgy rendelné, még szerencsét is hozhat az a drága kedves ajándék a Mathurinenek. Ha, Isten ments, valami nagy csapás érne bennünket, hát majd mutassa meg ezt annak a gyémántos jó asszonynak, az tudom, nem hagyja el!... Ugy-e, igazam volt nekem, alássan kérem?

- Igaza volt, igaza!

- No lássátok! - szólt diadalmasan Mathurinehez. - Mindig is vártam, hogy mikor is hozza egyszer az Ur Isten megint a fouesnanti kastélyba, csak még egyszer láthattam volna a halálos órám előtt! - Elérzékenyedett s úgy beszélt tovább. - De egyszer a fouesnanti bucsun mondta a fouesnanti tisztelendő ur, Conan abbé ur, hogy már ne is várjuk, mert magához szőlította a mi Urunk... Isten nyugtassa békében. Olyan fiatalon?!... Minden bucsun imádkoztam érte. Te is imádkoztál, Mathurine, mindig! - és törülgette a szemeit, hol a tenyerével, hol meg a harisnya-szárral, melyen lassankint ismét kötögetni kezdett.

- De hát mégis megértem, mielőtt sírba tesznek, hogy legalább a kedves fiát tisztelhetem... Lásd, Mathurine, váltig mondtam én nektek, hogy szerencsét hoz nekünk ez a drága imádságos könyv. Már most nyugodtan halok meg!... Ugy vigyázzatok rá, mint a szemetek világára! A kegyelmes urfi, tudom Isten, nem feledkezik meg rólatok!!

És Périne anyó bőségesen elmondta mindazt, amit akkor tapasztalt és én elhallgattam volna őt egész nap, behunyt szemekkel, hogy annál jobban lássam ezt a helyet, ahol egy éjszakát s egy fél napot töltött anyám, születésem előtt öt hónappal.

Beszélte, - hogy anyám is Fouesnantba utazott, éppen mint én most, - hogy szép volt, olyan szép volt, mint Szent-Anna, akinek hét arany csillag van a feje körül, a bucsujáró fouesnanti selyem zászlón, - hogy szomorú volt és csak akkor mosolygott, mikor a kis Mathurinet az ölébe vette...

Hogy talpig gyászruhában volt és a két kisasszonyon, meg még a kocsisokon is csupa-csupa fekete ruha volt.

- Nyilván azért, mert akkoriban emésztette el magát egyik uraság, a kisebbik, a fouesnanti kastélyban. Miért, miért se?... Nem tudhatjuk mi azt, bocsánatot kérek a szavaimért. Megháborodott szegény, aszondták, meg azt is beszéltek, hogy nem volt szándékában, hanem hogy csak véletlenül sült el a fegyver a kezében és avval járt olyan szerencsétlenül. Bajos eligazodni a nagy urak dolgán, kérem. Mér is emésztene hát az el magát, akinek mindene úgy megvan!

Jehan-Vincent, a kocsis, egykedvűen várta, hogy mikor indulunk már?

- Éppen ilyen tájban volt, ott a szederfa alatt reggelizett a lelkem. Ki hitte volna!?... Csak egy szilvécske tejet ivott meg. De mit is beszélek, dehogy itta, dehogy itta! Csak alig hogy belekóstolt. Nyilván már akkor is betegeskedett szegényke!... Szent Isten, te Mathurine, hol is

volt eddig a szemem?! Hogy ezt én eddig nem láttam!... Szakasztott olyan volt a nézése, mint a fiatal uré!... Te ember!... Hol az az ember már, hogy mondja meg ő is!

Igen, itt járt az anyám, 1819. május 11-ikén, a biblia tanusa szerint - akkor utazott apám után Fouesnantba s én öt hónappal azután, 1819. október 7-ikén születtem.

Milyen boldoggá tett az a tudat, hogy én ezt megéreztem, hogy ugyyszólva anyám lelke fogad új életem küszöbén.

Hát persze később ennek a hangulatnak is leanalizáltam a himporát, - hogy talán mikor be-mentünk akkor éjjel a Kaerkebec-udvarra, a kocsi-fáklya meglobbanó fénye mellett láttam egy pillanatra a kis szederfát, de néha oly gyorsan, észrevétlenül helyezkedik el bennünk egy kép, mialatt öntudatunk mással foglalkozik, hogy nincs lelkimódunk időbe és térbe mérni, a következő pillanat már a messze múltba látszik visszajárni utána s alig éri be.

Igy...

A hasadó hajnal bájos színeiben megkerestem a színeket teremtő rezgés sivar elméletét.

A kocsis sürgette, hogy induljunk már.

Még egyszer fölmentem az emeletre, hogy megnézzem a szobát, amelyben anyám töltött egy éjszakát, ezelőtt huszonhárom évvel.

Périne anyó Mathurinet küldte utánam a bibliával, hogy tegye vissza a szekrénybe.

Mathurine mosolyogva lépett be, jól esett, hogy érdeklődve nézett s kérdezte - jól aludtam az éjjel itt?

Sőt erre a kérdésre elpirultam. Tisztán emlékszem, hogy szerettem volna adni neki valamit, valami ajándékot, hálásan azért, hogy most barátságosabb hozzám.

Ő a bibliát csavargatta még egy kendőbe.

Bátran mondtam neki, hogy mi szinte egy esztendőben születünk, de magáztam s nem tegeztem, mint eddig.

- Magának van felesége? - kérdezte.

- Nincs.

- Pedig az urak, azt mondják, hamarabb megházasodnak, mint a mi embereink.

A bibliát betette a szekrénybe.

- Milyen jó birsalmaszag jön ki abból a szekrényből?

- Szereti a birsalmát? - szólt, felém fordítva fejét. És kivett a fehérnemű közül két kis birsalmát s mosolyogva nyújtotta nekem az egyiket. - Kell?... Jó ám!

Elfogadtam. A másikat bedugta a mellénye nyílásán a keblébe.

- Ezt meg én viszem haza, jó lesz Yvonne-nak. Hát magának vannak gyerekei?

- Nekem? - feleltem zavartan. - Nincsen... De... de magának van, ugy-e? Fiu vagy leány!

- Csak egy! - mondta s vérpiros ajkait fitymálólag biggyesztette. - Az is leány, az Yvonne.

Aztán indultunk.

Périne anyó rám bízta, hogy fizessek a szállásért meg a reggeliért annyit, amennyit akarok, - mert hát nem vendégfogadó ugyan az ő kis házuk, de úgy él a szegény ember, ahogy lehet! Ugyis a jó Isten tudja, mi lesz ebből az esztendőből, ha így tart a szárazság!

Bucsuzóul megigérte, hogy szorgalmasan imádkozni fog értem.

Mathurine a bakon ült, kosarát az öliben tartotta és egészen az ülés szélire szoritotta ki a kocsist, aki görnyedten huzódott meg azon a kis helyen, ami neki jutott s föl nem tekintett volna a lovai füleiről. Az asszony háromszor akkorának látszott mint ő, időnkint hátrafordult s velem beszélgetett. Ilyenkor a nap az arcába sütött, vörös haja csaknem lángolt, de ő nem is hunyorított. Csodálkozott, hogy még soha erre nem jártam, pedig az enyim a fouesnanti kastély. Hogy lehet az?

- Minek az a nagy ház maguknak, ha soha senki se lakik benne?

- De most majd ott fogok lakni.

- Egyedül?

- Egyedül.

- Van ott ötven szoba is, mit csinál azokban egyedül?

- Majd kiválasztok magamnak két-három szobát.

- És a többivel mit csinál?

- Semmit. Nincs szükségem a többire.

- Hát akkor minek az?... Én bizony nem laknék ott egyedül, - tette hozzá halkabban és elkomolyodva.

- Miért?

- Hát, csak! - és előre fordult.

- De mondja, miért?

Ismét felém fordult:

- Hát csak!... Maga nem fél?

Hogy ezt ő kérdezi tőlem!

- Mitől? Olyan rossz híre van annak a kastélynak?

- Nem annak, hanem hát nem tudja, hogy éppen ott vannak a fővénypadok a kastély alatt a parton?

- Nem, miért?

- No, oda ne menjen! - szólt azon a babonás, fátyolozott hangon, amelyre a tengerparti éjszakák tanítják a breton asszonyokat, amely benne van halk, alázatos dalaikban s amely annyira meglepett e hatalmas asszony szájából, hogy egyszerre közelebb éreztem őt magamhoz, mint a gyerek a melléje guggoló nagy embert.

- Mikor holdvilág van, ott sulykolnak a fehér mosónék. Majd meghallja, ha ott lakik! A halottas ingeket mossák. Énekelnek is, és a sirályok fölébrednek és oda szállnak le melléjük a sziklákra és azoknak a vijjogása egész mihozzánk elhallatszik.

- Hej, ha arra téved egy-egy szerencsétlen asszony, mind könnyörögnek, rimánkodnak neki, hogy jöjjön, segítsen nekik, mert nem tudják elvégezni a dolgukat máskülönben hajnalra!... Bizony, a szegény vízbefulladtak ingeit mossák. Az Isten őrizzen meg tőlük minden breton lelket!... Ugye? - s oldalba lökte könyökével a kocsist, ki lassan bólintott néhányat, hogy - bizony! bizony!!

- Pedig ő nem is lakik a parton, de azért ő is jól tudja ám!... Ugy járta meg szegény Anne Penhoet is, a benodeti takács felesége, pedig aszongyák, hogy tudta, mit tesz az, mikor úgy rimánkodnak a fehér mosónék, mert még ő is emlegette. Concarneauban volt a hetivásáron az ura helyett, de csak a hat órai dagálylyal mehetett át Beg-Meilbe. Nagyon iparkodott haza, mert beteg volt az embere, vagy az egyik kicsinye volt beteg, nem tudom, de elég az hozzá, hogy neki indult az éjszakának szegény, vesztire. A fővénypadoknál, ott, éppen a fousnanti kastély alatt kapták meg a halászok, kifacsart karokkal, megnémulva. Csak sikítani tudott, csupa seb volt mind a két térd, a köntöse csupa lucok, csupa rongy. Nem tudtak lelket verni bele, pedig mindent megpróbáltak, tizenkétszer megkerülték vele a templomot. Conan tisztelendő mise után kihozta hozzá külön a Szentséget, de nem használt az se!... Elfogták a mosónék, velük kellett neki énekelni pihenés nélkül és velük kellett neki csavarni a mosott ruhát egész hajnalig.

Ez volt az első legenda, melyet hallottam azok közül, amelyek azon a szép szomorú tengerparton teremnek a halálról. Mathurine olyan mélységes, naiv meggyőződéssel beszélt el, hogy az első pillanatban nem is vettem észre benne a tenger komor poézisét, hanem hittem, csaknem úgy, ahogy ő hitte és jól esett, hogy süt a nap, hogy nincs éjszaka.

Ekkor értünk ki a tengerpartra.

Lágyan, szélesen söpörtek föl a csillogó fehér fővénybe a halványzöld parti hullámok s halk morajjal, enyhén omlottak vissza az Óceánba. A dalolva bölcsőt ringató dajka mozdulataiban nincs több gyöngédség.

És odébb, kúnt, ahol mind sötétebb és sötétebb kékbe simul s a végtelenbe öleli le magához az ég azurját - mennyi messze nyugalom és határtalan béke...

Milyen szép! Milyen jó! Milyen hatalmas!

Még lelkem előtt volt a másik kép is, amit Mathurine mutatott és az is szép lett és magam elé képzeltem az ezüstös éjszakát, a fővénypadokon sulykoló fehér mosónékat, a habcsapkodta sziklákon vijjogó sirályokat. Hisz ez is szép!...

Igen, majd én is fogom ezt látni! Holdvilágos éjszakákon meglessem a mesét a tengerparton.

Ekkor támadt először az az ideám, hogy írni fogok. Festeni is fogok! Ki fogok járni a halászokkal a tengerre! Iparkodni fogok, hogy csupa boldog emberek legyenek körülöttem! És... Mathurine széles vállait, erős csípőit is gyönyörűséggel néztem! Mindent birtam és akartam volna, egyszerre, mámoros tüdővel, ott, az először látott, napfényben nyújtózkodó, mérhetetlen erejű tenger partján. Egy dióhéj is bátran neki eredhetett volna.

Vidáman beszélgettem Mathurineel Concarneauig. Kérdeztem tőle, hogy milyen az az én elátkozott kastélyom?

- Mindig, mindig be vannak csukva az ablaktáblái, - mondta ő.

- No, majd most ki lesznek nyitva. Ugy tudom, hogy nagy kert is van mellette.

- Van bizony. Oda sokszor szerettem volna bemenni.

- No, majd ezután bejöhetsz. Mindenki bejöhetsz, aki csak akar.

- A kertben van egy kis tó is, a torony alatt. Mi van abban a toronyban?

- Nem tudom.

- De a tóban nincs víz; csak békanyál.

- Majd eresztetünk bele vizet.

- Sok munka lesz azzal! - szólalt meg ekkor, az uton először, a kocsisom.

- Majd lesz ember hozzá Fouesnantban.

Mathurine a fejét csóválta: - Ha csak a télen nem! Most az emberek nem hagyják a hálót, mind künt vannak a tengeren.

- Azért mondom! - szólott ismét Jehan-Vincent. - Ha kell az Urnak, hát magam is elmennék ezzel a két lóval kubikolni a kastélyba.

Talán már sokat is ígertem? Ha azonnal ilyesmikbe fogok, oda lesz a nyugalmam!

Mentegetőztem, hogy igen, igen, majd meglátjuk, majd eligazítjuk ezt... Előbb látnom kell, mi van ott Fouesnantban... És hirtelen arra gondoltam, majd adok Jehan-Vincentnek néhány aranyat s ezzel kárpótolva lesz, meg lerázom őt magamról. Hisz nem akarok én most kastélyt rendeztetni, hanem kint akarok élni az emberek közt!

Szaporán kérdezősködtem Mathurinetól a beg-meili és fouesnanti viszonyokról, hogy elüssem az iménti témát.

- Hát a vigyázótorony messze van a kastélytól?

- Oh mi egészen kint vagyunk a part csücskén, mindjárt látszik is már a torony. Majd megmutatom. Nincs nagyon messze, gyalog megvan vagy öt-hat hálózásnyira.

- Mennyi az?

- Három óra, ha jól megy az ember.

Dél lehetett, a nap éppen fölöttünk járt, de nem volt meleg, a tenger üde, sós leheletével volt teli a levegő. A partmenti páfránybozótok közt kúszó klematit fehérvirágos indái rezegni látszottak s künt a tengeren is rezgett egy-két fehér vitorla, kisebb-kisebb lett vagy nőtt a szerint, amint távozott vagy közeledett a végtelenbe csillogó vízmezőkön, anélkül, hogy mozdulni látszott volna.

Az út tamarisok közé kanyarodott be.

Mathurine ott kenyeret és sajtot vett elő a kosarából, megkinált engem is belőle s a kocsisnak is adott. Mindketten keresztet vetettek, mielőtt enni kezdtek. Jehan-Vincent levette s a Mathurine ölébe tette a kalapját, amíg evett.

A lovak lépésben cammogtak velünk ezalatt.

Nagyon jól esett az a néhány falat sajt s a barna kenyér, de megszomjaztam utána. Mathurine egy palack almabort vett elő a kosárból. A dugó olyan mélyen be volt szorítva a palackba, hogy nem tudta jól megfogni az ujjával, - nem is vesződött hát vele sokáig, hanem a fogai közé kapta a dugót s úgy rántotta ki.

Először ő huzott egy kortyot s módosan körültörülve a palack száját a tenyerével, átadta nekem, hogy - igyak hát!

Kissé bajos volt inni a szűknyaku üvegből, de jól esett az is.

Azután a kocsihoz került a palack. Megállította a lovakat, Mathurine felé intett a palackkal s úgy ivott, jóízűen kortyogtatva.

V.

Ma három hónapja, hogy élettörténetem megírásához kezdtem.

Eredetileg csak az volt a szándékom, hogy lehetőleg hiven elmondjam egy agyonokoskodott, meddő élet történetét s ime, attól félek, úgy járok ezzel is, mint az étellel, - sokkal inkább stilizálom, semhogy közvetetten lehetnék, sokkal többet okoskodom, semhogy haladhatnék.

Eleinte könnyen ment, de néhány nap óta fáradtnak, kimerültnek érzem magam, sőt mi több, olyan soknak, olyan nehéznek látszik az, amit még meg kell írnom, hogy naponkint félve, mind kevesebb és kevesebb önbizalommal ülök a papiros mellé. Kétségeim vannak. Természetesen, - mert hisz átolvasva az eddig írottakat, szinte megdöbbenve vettem észre, hogy az én vérszegény fantáziám, bár keserves erőlködések árán, végre érvényesülni akar: csaknem teremtek!

Ha ez sikerülne!... Tán kétszeresen kárpótolva lennék. Érdeemes átszenvedni s akár még egyszer átszenvedném az életet egy kis igazán művészi eredményért.

Gyakran visszatérek egy-egy már megírt fejezethez s mindig van hozzáadni vagy törölni valóm. Talán soha el se készülök vele, mint képével az az öreg másoló asszony a Louvreban, ki Murillót másolja, a holdsarlón álló csudás Madonnát és a mesés cherubin sereget a Szűzet égbeölelő felhők közt.

Gyakran elnézem őt. Három év előtt már ott találtam s azóta folyton dolgozik. Nem tudom, mit végez naponta. Három év előtt is készen volt már egészen a másolatával és azóta minden nap dolgozik rajta, nem tudja elszánni rá magát, hogy elkészült. Azt hiszem, ott vénült meg az előtt az egyetlen vászon előtt, amelyről soha se tudta elhinni, hogy már készen van. Ha lett volna valakije, aki jön és elveszi tőle és megmondja neki, hogy - jó, szép, csinálj most már másikat és főként csinálj magad, ne másolj, hanem terems! - szóval, ha lett volna valakije, aki megérti s önbizalomhoz segíti, talán ma művésznő volna s őt másolnák... Csak egyedül van az öreg és ijedt nagy szemekkel döbben meg mindenkitől, aki megáll mellette: - Jaj Istenem, mit szól hozzá?!...

A század elejéről való a köntöse, az ujjametszett cérna-kezyüi, a stikkelt szatyor az oldalán, amelyben mindannyiszor rendet csinál, valahányszor előkeresi a zsebkendőjét. Először kivesszi a gyöngyházaz messzelátót, azután a kulcsait, a horgolt erszényt, tűt és cérnát, kést, egy üvegecskét, az okulárja tokját, ollót - és legalul van, szépen összehajtogatva, a zsebkendője. Azután visszarakja mindezt, ugyanilyen sorrendben.

Szeretnék megismerkedni vele s akkor megkérném, hogy tegye ezután legfelülre a zsebkendőt, mert így bajos mindannyiszor mindent kipakolni. De úgy fél az emberektől!... Hátha megvenném tőle azt a képet s akkor másíkba kezdene!... Tudna másikat csinálni?!... Olyan öreg már.

Mintha a saját életem szimbólumát látnám.

Rendezgetem én is másolás közben, multam tarisznyájában a sok ócska apróságot, rakosgatom ki és be, keresem a kendőt, hogy megtöröljem vele hol a homlokomat, hol a szememet.

VI.

Itt a föld két óriási karral nyult be az Oceánba, egy hatalmas öblöt ölelve ki belőle magának.

Tulsó, északi karján, a könyök belső hajtásában fekszik, fák közé bújva, Fouesnant, a csukló sziklái közt a kis Beg-Meil s az egyik ujjá végén a Mathurineék vigyázó-tornya.

- Ott a mi tornyunk, mutatta Mathurine, az a kis fehér!

Olyan volt, mint egy messze kis vitorla a vizen, amelyet inkább sejteni lehet, semmint látni.

A bal karján, egészen a tenyerén, alattunk volt Concarneau.

Mintha egy rengeteg hálóban előbb jól összevissza rázva, kiborítottak volna az öböl felé lejtő partra néhány száz apró fehér házat s azok szétgurultak: egyik-másik fönnakadt egy-egy szikla mögött vagy fenyő tövében, tiz-tizenöt oldalt gurult jobbra-balra a tengerbe nyuló ujjakon s a meredek partszakadékok peremein emelt ős-dolmenek állították meg őket, hogy úgy ne járjanak, mint az a csomó, amelyik egészen belegurult az Oceánba és minden dagály följár sáncai közé sötétzöld hullámaival és köréje hordja a kikötőbe a halászbárkákat.

Igy még egy kisebb, erődített szigetváros is van Concarneau ölében; azon a két ponton, ahol a legközelebb esnek egymáshoz, hatalmas sziklahíd köti össze őket.

Hat óráig bent a tenger a városban s azalatt a kis sziget bástyáit mossák a hullámok.

Az nap mindenből a szebbik rész jutott nekem. Éppen kezdődött a dagály, midőn beértünk a piacra. A tenger alig előttünk érkezett a városba. A barna bástyafalak alatt ringottak a fekete halászbárkák, a száradni árbocaikra aggatott hálókat, mint megannyi könnyű tündérvitorlát, lengette a dagálylyal járó szél. A bárkákon részint az esti huzásra készülődtek a halászok, részint a reggeli fogást szállították partra. Apró csónakok cirkáltak a bárkák között s a móló alatt, övig vízben állva, adogatták kézzel kézzel a szardiniás kosarakat tagbaszakadt halászegények.

A parton ültek az asszonyok s páfránynyal bélelt kis vesszővályukba rakták az ezüstös apró halakat vagy hordókba sózták, sebesen vagdalva le előbb a halak fejét. Vidáman trécseltek, egy-egy öreg halász egykedvűen üldögélt a kőparton, rágt a kurtaszáru pipáját s köpködött hegyeseket a tengerbe, mások meg az asszonyok háta mögött, a parti kocsmák elé huzott asztalok mellett iszogattak, keményen neki könyökölve. Egy-egy ház előtt csoportokba gyűlve kötöttek a leányok, kíváncsian bámulták meg a kocsinkat s nagyot nevettek utánunk; két maszatos, szőke gyerek sikoltozva futott a lovak mellett.

Egy kocsmá előtt megállottunk. Azonnal körülvettek bennünket. Mathurine könnyedén ugrott le a bakról s menten élénk diskurzusba eredt a halászokkal. Ismert ő ott mindenkit.

Nem örvendtem, hogy már megérkeztünk, úgy éreztem, hogy most vége van valaminek, valamit elvesztettem?... Talán vissza se jó! Nem törődik ő velem!

- No, hát, itt vagyunk! - szólt Jehan-Vincent s emlegette, hogy mielőtt bárkára szállnék, volna idő egy kis áldomásra. Biztattam, hogy csak igyék, amennyit akar.

Örömmel vettem észre, hogy Mathurine kosara ott van a bakon, tehát még vissza kell jönnie.

A kocsmáros asszony, - mert asszonynak való mesterség ez ott, - szives volt addig, mig azt hitte, hogy ott maradok és tán szoba is kell. Mondta, hogy az idegenek ő hozzá szállnak s hívott, nézzem meg a szállóban a képet, melyeket azok a festők csináltak neki emlékébe, akik nála laktak.

- Tudom, az ur se megy el anélkül.

Nem néztem meg a képeit, nem akartam elmozdulni a kocsi mellől, nehogy Mathurine elvigye azalatt a kosarát.

- Nem vagyok festő, - mondtam a kövér kocsmárosnénak.

- Pedig azt hittem. Ilyentájt szoktak jönni a festők. Tán tetszik is majd ismerni közülök néhányat. Meddig tetszik itt maradni? Talán valami üzleti ügyben?

Megmondtam neki, hogy megyek azonnal tovább s mintha megbántottam volna ezzel, már akkor semmibe se vett, rám se hallgatott, mikor azt kérdeztem tőle, hogy hol kaphatnék egy bárkát, amely átvigyen Fouesnantba? Ez boszantott s izgatottan szóltam rá:

- Tudja-e, kivel van dolga?

Vállat vont, ott hagyott s bretonul mondott valamit, amire egy-két halász röhögött, én meg elpirultam.

De jött Mathurine és vele egy rengeteg breton, akinek a dereka meggörnyedt vállainak súlya alatt s térden alul lógtak hatalmas öklei. Olajos-vászon zubbony volt rajta, mezítelen lábain abroncsozott facipők.

- Ehol ni, Le-Mouël mester! - s elém tolta őt Mathurine.

Le-Mouël mester némi vesződés után lehántotta fejéről a fakult berret-t s úgy állt meg előttem, amire a kocsmárosné és az ajtóban ácsorgó népség is érdeklődve fordult felém. Nehezen mozdul meg a tengerész fején a sipka.

- Adjon Isten! - szólt tiszteletteljesen és bronzszínű homlokát simította végig néhányszor, hogy teljesen megadja a módját.

Mathurine beszélt helyette.

- Gondoltam, hogy a kis apó éppen jó lesz, ő átvisz bennünket Fouesnantba.

- Át én! - helyeselte Le-Mouël.

Engem az érdekelt legkivált, hogy Mathurine is velem marad.

- A halászok ma alsó széllel mennek a huzásra, nem kerülhetnek át Beg-Meilnek, de az úrnak ugyanis kell bárka, hát gondoltam, hogy Le-Mouël mester legjobb lesz az úrnak, meg ő engem is átvisz jó szívvél.

- Át, át! - mondta az ember, azzal a helyeslő bólingatással, amelylyel a breton szokta kísérni a helyette beszélő asszony bátor szavait.

- Én majd Fouesnantból legyalogolok hozzánk. A postával is a Saint-Gildas szokott járni Fouesnantba.

- Jó bárka! - szíveskedett a kocsmárosné is, - a Saint-Gildasnak nincs párja!

- No már abban nem lesz hiba, - szólt csendes önérzettel Le-Mouël.

- Szent Annát is a Saint-Gildas viszi a bucsura - szólt egy másik asszony a körénk gyülekezők közül.

- Én is vele voltam gyertyaszentelőn, - dicsérte egy harmadik.

- Meg se lódul vitorlaforduláskor! - biztatott egy negyedik és a többi asszonyok is, mindnyájan vetélkedve iparkodtak valami jót mondani a Le-Mouël mester bárkájáról, amit ő olyan elégedetten hallgatott, mint mikor az öreg kocsisnak a lovát dicsérik.

Mathurine volt a legnagyobb az asszonyok között.

A kocsmárosné említette, hogy tavaly egy angol festő járt a tengerre Le-Mouël mesterrel, az két aranyat fizetett egy napra.

- Ugy-e, mi? - biztatta a tengerészt. - Hát most hogy lesznek a fizetséggel? - fordult hozzám. - Azt kell venni, hogy külön út, szél ellen, ha azalatt a huzásra menne a többiekkel.

Mathurine kicsinylőleg támadt a kocsmárosnéra:

- Mit akar az angoljával?! Ez - s rám mutatott a hüvelykujjával - a kerbastiki uraság!... Az anyja is minálunk hált egyszer!

Az asszonyok susogni kezdtek, tisztelettel nyitottak utat előttem. Lementünk a híd alá s ott a parton végig, a Saint-Gildashoz. A halászbárkák ekkor indultak egymásután, hosszú rajban a concarneaui öbölből, karéjban kerülve a legszélső sziklák közt egyedül álló szemafor alatt a nyílt tengerre. Jehan-Vincent lehozta a ládám egy matrózzal, mikor kifizettem, még egyszer ajánlkozott, hogy eljönne kubikolni a kastélyba, csak üzenjek neki, azután kezet nyújtott s én szívesen tettem kérges nagy tenyerébe a magamét. A kocsmárosné maga jött le a bárkához két párnával, hogy jó puhán üljek, a többi asszonyok is odacsődültek a partra s a gyerekek a szoknyák közé bujva pislogtak rám.

Mathurine segített be a bárkába. Megfogta a kezemet s meg se rezzent a karja, amint reá támaszkodva beugrottam a kötélpadra. Le-Mouël mester és négy legénye a vitorlákat igazította szél alá s az öblös bárka lágyan csúszott ki a parti sziklák közül.

A szél a vitorlák közé feküdt s mintha nem is mi mentünk volna, a part suhant előlem távolabb, távolabb, a város mögötti dombok, az elszórt házak, az apró öblök szikláinak kemény rajza harmonikusan simult egy egyszerre áttekinthető kép kereteinek a távlatába s amint beljebb és beljebb jutottunk a tengeren, annál hangulatosabban, lágyakban, szabadabban olvadtak egymásba a színek. A messze dombok fölé verődő lilás ködpázmákból csodálatos puhán fejlődött le a bárka alatt ringó zöldes hullámokig egy színakkord, amelyre lazurt az alkonyra hajló felhőtlen ég hintett.

Le-Mouël mester, zsebredugott kezekkel, a középső árbochoz támaszkodva nézett ki a vízre, két matróz hasrafeküdt egymás mellé a bárka orrán, egy a hátsó vitorla kötelei mellett ügyelte a bárka szárnyai közé fogott szelet, egy meg a kormány rudján könyökölt.

Mathurine, mellettem guggolva, a kosarában rendezgetett. Egyszer-egyszer kikelt a concarneaui boltos ellen, hogy milyen méregdrága, a cernát is arasszal mérné már!

Le-Mouël mester komolyan rá-rábólintott, hogy - bizony, azok értik a csíziót!... A lábuknál fogva kéne őket felhuzni! - s intett a fejével, hogy oda ni!... Az árbóc hegyére.

Azután hallgatott mindenki, a bárka oldalt hajolva feküdt neki az utnak s a vitorlakötelek nyögtek egyet-egyet.

A bárka szélére támaszkodva, kihajoltam s néztem oda le, abba a másik, rejtelmes világba. A fenékig leláttam egy-egy sekélyebb helyt. Különös alaku növényekből, terebélyes bokrokból egész erdő volt alattunk, a tengerfenék süketnéma erdői, hosszú, kékes-zöld indák libegtek, elnyúltak, kecsesen egymásba fonódtak, időnkint csillogó sardinia-raj cikázott el közöttük... Azt hittem, hogy csak utánuk kell nyúlnom s elértem őket... Egy rózsafehér medusa sülyedt s emelkedett, míg végre elmaradt előlem... Helyenkint sárgás-fehér fővénytisztásokat értünk, kagylók heverték ott békés nyugalomban... Mind vártam, hogy mikor pillantok meg valami különöset... például egy embert!... Igen, ha egy olyan sötétzöld bokor alatt egy ember feküdnék!?...

Vagy egy asszony!...

Sapho, a szerelmes asszony!...

Talán ő is így fekszik egy tenger-erdőben, egy bokor alatt.

Milyen szép képet lehetne erről festeni!

Vagy ha Mathurine feküdnék ott!...

Formás idomaira simulna az ázott ruha, vörös haja szétterülve lebegne feje körül, belepné az arcát, a mellét, az indák köré fonódnék, apró, gyöngyházás kagylók telepednének a vállaira s én ugy ereszkedném le az ölébe, mint az a medusa...

Ekkor a bárka lassan hajlott a tulsó oldalára, de alig hogy fölegyenesedtem, ismét visszadőlt és azután megint a tulsó oldalára és ismét vissza, de annyira, hogy majd elestem. Megkapaszkodtam a bárka szélébe, ijedten néztem, hogy mi történik?

Semmi.

Le-Mouël mester szétvetett lábszárakkal feszítette hátát a középső árbocnak s nézett ki a vízre, a két matróz nyugodtan hasalt a bárka orrán, egy a fenéken ült állig huzott térdekkkel, a negyedik a kormány rudja mellett szundikált.

Én szédültem... Valami baj lesz... Szólnom kellene talán! Ugy éreztem, hogy azonnal elájulok.

- Hogy elsápadt! - szólított meg Mathurine s fölállt, mellém jött. A bárka, mint a hinta ingott föl és le, minden ingására hideg borzongott keresztül rajtam. - Beteg?

Mosolyogni próbáltam, ő is mosolygott.

Le-Mouël mester felém fordította a fejét:

- Aha!... Csak nem kell erőlködni, majd elmulik!

- Egy kicsit szédülök, - mondtam röstelve, hogy ilyen könnyen bánik el velem a tenger.

A matrózok felém se tekintettek. Le-Mouël mester mégis kérdezett még annyit, hogy - nem akarnék tán egy falat bagót? Az biztosan jót tenne!

Ki is markolt a zubbonya alól egy kis tekercset, harapott belőle, kínálta, de intettem neki, hogy köszönöm, nem kell semmi, - akkor hát ő maga kapta be, biztosítva engem, hogy pedig az jót tesz mindenkinek. Azután nem törődött velem.

- Nem szabad rágondolni, az a legjobb, - mondta Mathurine. - Ez csak először van így. Én is így voltam, mikor először voltam tengeren. Meg most olyan a tenger, mint a tej.

- Nincs is bajom, nincs is semmi bajom! - és iparkodtam összeszedni magamat, attól tartva, hogy ő nagyon törekenynek ne találjon. - Kicsit szédülök s ugy szorul a torkom.

Le akartam ülni, de alig tettem egy lépést, újra ingott a bárka s elestem volna, ha Mathurine jószágosan derékon nem ölel, biztatva:

- No csak! No! - és szép szeliden leültetett a bárka fenekén egy kötélcsomóra. Ő is mellém ült.

Éreztem, hogy verejték gyöngyözik a homlokomra, levettem a kalapomat. Mathurine fölkel, megmártott egy kendőt s azzal hűsítette a homlokomat. Hálásan néztem a szemeibe, ő is gyöngéden nézett engem. Jól esett, csak az nyugtalanított, hogy most bizonyosan sajnál.

- Köszönöm, köszönöm... Már egészen jól vagyok... Ugy ég a torkom!

- Enni kellene valamit, az a legjobb. Akar egy falat sajtot?

- Köszönöm, nem szeretem most.

- Egy kis almabort?

- Nem kérek, köszönöm.

- Ah! - szólt Mathurine s kigombolta mellén a ruhát, benyult a keblébe. - Ez jó lesz, persze jó! - s kivette a birsalmát, amelyet még otthon tett oda és amelynek a párját nekem adta volt. - Ez nagyon jó lesz!

- Jó, igen, köszönöm...

Megtörülgette a tenyerében s mintha a gyermekének kínálta volna, előbb ő harapott belőle biztatásul egy kicsit, úgy adta nekem.

Hisz nálam volt a másik a zsebemben, de nem szóltam róla, - én is haraptam belőle, azután őt kínáltam meg belőle.

- Most mi marad Yvonne-nak?

Vállat vont.

- Hát majd hozzon neki egyszer egy másikat.

Megigértem, hogy viszek.

A bárka most lassabb, szélesebb ütemekben hintázott, de nem egyik oldaláról a másikra, hanem hosszában. Az a vége, amelyben mi ültünk, - Mathurine egészen közel hozzám, - néha oly magasra emelkedett, hogy lecsúszva a hullámdombról, szemközt úgy látszott a tenger, mintha most egyenesen a habok közé rohannánk.

Szenvedtem, de minden áron palástoltam.

- Nem szabad a vízbe nézni sokáig a bárkáról. Az rossz! - tanított Mathurine. - Most éppen a fele uton vagyunk. Amint közelebb leszünk a tulsó parthoz, mindjárt könnyebb lesz. Itt, az öböl közepén, egészen úgy mozog a víz, mint odakint, kint a nyílt tengeren. Itt nagyon veszedelemes ám viharkor.

- De hisz nem mély, az imént leláttam a fenéig.

- Le ám, de nem itt! Nem jó volna itt lelátni. Ugye kis apó, mi!?

Le-Mouël mester nem hallotta a hozzá intézett kérdést, mert itt már hangosan lélegzett a partról olyan szendergőnek látszott tenger s a nyílt Óceánról áradó szél repítette az ellene feszülő vitorlákat. A három legény és a gazda maga is a nyikorgó kötelek közé nyult, hogy fordítsanak, ha kell.

Mathurine nekem mesélte hát el, hogy itt, ahol most ilyen mély és erős a tenger, egész el, odáig messze, ahol olyan szép sötétkék színű és összeölelkezik az éjszakára bámuló éggel, - egy nagy, nagy város volt valaha.

Bizony!...

Egyszer, lebocsátott horgonynyal, erre felé halásztak a douarnenezi halászok.

Éjfélután bevonták a hálót s a vasmacskát is föl akarták huzni. Megakadhatott valamiben, mert dacára hogy valamennyien belekapaszkodtak, még se mentek semmire vele, nem mozgott. Egyikük vakmerően leereszkedett hát a lánc mentén a vízbe.

Hogy visszakerült a bárkára, azt kérdezte a többiektől:

- Mit gondoltok, mibe akadt meg?

- Ugyan mibe! Hát valami sziklába.

- Nem biz a!... Egy ablak rostélyába.

A halászok tisztára azt hitték, hogy megbolondult szegény. De az csak váltig erősítette az igazat.

- Igen bizony, egy ablak rostélyába, még pedig az egy templomnak az ablaka volt. A templomban világosság volt és az a világosság messzire fénylett a tenger fenekén. Láttam jól!... A templom telis-teli volt emberekkel, meg asszonyokkal, csupa drága szép ruhákba volt öltöz-

ködvé mindenki. Az oltáron égtek a gyertyák és a pap éppen a miséhez készülődött. Még azt is hallottam, hogy megszólított egy gyereket. Azt mondta: „Édes fiam, te fogsz máma ministrálni!”

- Nem igaz ez! Nem lehet! - mondták neki a halászok.

De bizony az megesküdt a lelke üdvösségére, úgy esküdt, hogy igaz az, amit ő mond! Nem tudtak eligazodni benne maguktól, elmesélték hát a tisztelendő urnak mindjárt másnap, aki igazságot tett köztük és azt mondta a halásznak, aki leszállott a tengeralatti városba:

- Te az Is-i templomot láttad, édes fiam és ha a gyerek helyett te vállalkoztál volna a minisztérióra, Is városa kiemelkedett volna ismét a tengerből és Franciaország fővárosává lett volna!

- A douarnenezi tisztelendő ur is mondta! - szólt Mathurine suttogva s én az ő vállához támaszkodva, soha, soha édesebb mesét nem hallottam.

A bárka ismét enyhébben ringott, de én nem mozdultam, ő se mozdult.

Az egyik matróz visszaült a hátsó vitorla mellé a fenékre és állát a térdeire támasztotta, - kettő hasra feküdt egymás mellé a bárka orrán, - Le-Mouël mester, zsebredugott kezekkel, a középső árbochoz támaszkodva nézett ki a vízre.

Mathurine félhangon mesélt.

Holdvilágos éjszakákon egy habléány énekelget ezen a tájon, Ahés, a Gralou király tündérszép leánya...

Bizony!

Néha megkondulnak a harangok is a mélységben, nincs is annál dallamosabb harangszó a világon!... Az isi harangok azok. Mert száz templom volt Is városában és mindenik templomban egy-egy püspök mondta a szent misét. Mióta a várost elnyelték a hullámok, minden, minden úgy maradt, ahogyan akkor volt és azóta mindenki azt csinálja, amit akkor csinált. A rokka mellett ülő asszonyok azóta folyton pörgetik az orsót, a posztókereskedők azóta folyton ugyanazt a posztót mérik, ugyanazoknak a vevőknek. És ez így lesz, így, míg csak meg nem váltja őket a jó szerencse, amikor a város újra előttük majd a habok alul.

Öreg halász-asszonyok látják néha Is városát a megnyíló tengerben. Csupa-csupa kastély, meg torony, meg ezer meg ezer nyitott ablak!... A háztetők úgy ragyognak, mint a harmat a fehér gyertyánfa levelein. Tisztán hallatszik a harangszó is, az is hallatszik, hogy úgy zsi bonganak az utcákon, mint mikor vásár van Quimperben... Akár az oltár előtt is esküt tesznek róla!

A bárka simán csuszott velünk, mintha ezüstös olajat öntött volna alá az öböl fölé emelkedő hold.

- Egyszer volt egy asszony és hinárért ment le a tengerpartra. Amint a sziklák közt szedegette a hinárt, megcsuszott és mikor fölkel, egy rengeteg kaput látott, maga előtt és az a rengeteg kapu szépen föltárult és ő bement rajta és egy pompás városba érkezett.

A nagy utcákban gyönyörűséges boltablakok voltak és az ablakokban is, meg a boltajtók előtt is halommal hevert a sok drága köntösre való selyem, meg bársony. Csak úgy kápráztak a szemei és a szája is tátva maradt ennyi drágaság láttára. A boltosok a boltajtókban álltak és mindnyájan nagyon szépen kérték:

„Vegyen tőlünk valamit, jó asszony! Vegyen valamit, az isten is megáldja!”

Csak úgy zúgott a feje és azt se tudta, hogy mit feleljen már nekik.

Végre bevallotta az egyik boltosnak:

„Már hogy vennék én maguktól, jó emberek valamit, mikor olyan szegény asszony vagyok és nincs én nekem egy árva garas se a zsebemben!”

„Biz az nagy szerencsétlenség!” - felelt neki szomorúan a boltos. - „Bárcsak egy garas árát tudna venni mi tőlünk, megváltana vele mindnyájunkat!”

Alig mondta ki ezeket a szavakat, a város eltűnt és az asszony megint ott találta magát a parton, de menten elszédült. Ugy vitte őt haza két vámszedő, akik éppen azon a tájon járták az őrséget. Két hétre rá meghalt, de azóta minden asszony egy kis rézpénzt varr a mellényibe, hogy legyen egy garasa, ha kell.

- Látja, nekem is van, itt ni!

Közelebb hajolt hozzám Mathurine, mutatva mellén a gombjai közé varrt pénzdarabot, hogy tapintsam csak meg.

- Érzi?

- Igen...

- Már hogy érezné? Iszen oda se nyult!

- De igen... igen...

És tétovázva nyujtottam két ujjamat a mutatott hely felé. Ő keményen megfogta a kezemet s maga nyomta oda. Le-Mouël mester ekkor kiáltott az embereire, hogy eresszék le a középső vitorlát, - én elkaptam a kezemet s távolabb huzódtam az asszonytól.

- Ott a kastély!

Mintha az is a meséből való lett volna, a sáncokként huzódó fővénypadok mögött, a fekete partisziklák fölött látszott a kastély. Egy részét megvilágította a hold.

Lassan került be a bárka a fővénypadok közé, az árbócok hosszú árnyakat vetettek. Két matróz kiugrott s övig gázolt az olvadt, ezüstként csillogó vízben, úgy igazgatták csáklyákkal a bárkát, alig-alig kiáltva egy-egy rövid szót, ami messzire elhangzott és szinte látszott, hogy száll a tenger fölött, míg bele nem hullott egy erősebb dagálycsapás harsogásába.

VII.

Két szikla közt egy természetes kis kikötőbe kerültünk. A szikla oldalába kényelmes lépcsők voltak vágva s a lépcsők alatt nagy vaskarikák lógtak.

- No itt se járt breton mostanában! - szólt Le-Mouël.

- Hogy-hogy?

- Hát mert ez éppen a kastély kikötője. Mi arra lejebb szoktunk partra vergődni.

- Miért, ha itt könnyebb?

- Hát hogyan jöhetnénk mi ide? Ez az uraság útja!

- Ezután jőjenek csak erre.

- Nem lehet az!

- Miért?

- Hát mert ez mindig az uraságok útja volt.

- De én megengedem.

- Meg?! - s mintha kételkedett volna, hogy jussom volna megengedni valamit, ami se neki, se az apjának, se a nagyapjának nem volt megengedve és soha eszibe se jutott egyiknek se, hogy meg legyen engedve. Ez a kastélyhoz tartozik, a kastély az uraságé, az uraság pedig az uraság!... Később megértettem őket. Ez az a föld, ahol ma is érintetlenül állanak még a dolmenek, - ahol egy-egy sok száz évesnek látszó kőkapu elé kerülve, meglepetve látjuk a reá vésett évszámból, hogy tavaly építették, - ahol az uraság uraság, mert uraság, a paraszt pedig paraszt, mert paraszt és mindnyájunknak ura a Tenger, aki ellen talán néha még az Isten se elég erős.

- Hát iszen megmondhatom nekik! - szólt Le-Mouël mester, a lépcsőre tolva ki a bárka deszkahidját.

VIII.

Mathurine vezetett el a paphoz.

Le-Mouël mester a bárkában maradt a matrózokkal; éjszakára sátrat vernek a nagy vitorlából s a keresztrudakból a bárka egyik orrában és nagyon jól lehet ottan aludni, egymásmellett, összebujva. A kisebb hátsó vitorla a közös takaró.

Mi még ki se jutottunk a sziklák fölött vezető lépcsős uton a kastély alá, a Saint-Gildason már lobogott a bogrács alá gyújtott tűz.

Megálltam és néztem. Mathurine kérdezte, - mit nézek?

Olyan festői volt az! Lent a szikla medencében horgonyozó bárka, a meredek gránitfalakra piritó láng, a tűz köré telepedő emberek, - és fönt, a parton, a nagy, sötétségbe vesző kastély, az ő ürességre csukott ablakaival.

- Jobb volna odalent, a bárkán, - mondtam Mathurinenek.

- Miért?

- Nézze, milyen szép!

- Micsoda?... Jobb lesz, ha sietünk. Tán már le is feküdt Conan tisztelendő ur, meg nekem is iparkodnom kell ám, hogy éjfélre haza érjek. Holnap péntek!

Ő ment elül, én utána. Beszélt fesztelenül.

Mikor kiértünk a kastély alá, mutatta a tornyot, amelyet már a kocsin is emlegetett. Nem tudtam, mit mondjak neki?... Mióta ketten voltunk, nem éreztem magam olyan jól vele, mint az uton.

A park alatt, a faluba vezető mély uton is ő ment előre és hogy közelebb érjük, a töltésen át bekerült velem a parcellázott legelőkre, hol az ösvény breton szokás szerint, derékig érő korlátokkal vagy bokros sáncokkal volt elzárva helyenkint.

Az elsőnél kérdeztem: - Hogy jutunk itt keresztül? Nem lehet kinyitni?

- Ki lehet, de mi nem szoktuk, meg le is van láncolva.

A rácsozott korlátkapu alsó keresztrudján van egy kis fölhangó. Mutatta, hogy arra kell föllépni, - így ni! Azután ide adta a kosarát, hogy fogjam és ahogy a lóra szokás ülni, keresztül mászott a kerítésen. Szoknyája, amikor átlépett, fölcsúszott a combjáig és izmosan gömbölyödő lábszára, kövér térde egy pillanatig mezítelenül maradt a holdfényen.

Riadtan pillantottam félre.

Ő biztatott a tulsó oldalról, hogy: - no, jöjjön már!

Segített is, szinte az öliben emelt át.

- Messzi van még?

- Nem, mindjárt ott leszünk. Álmos?

- Nem, hanem egy kicsit fáradt vagyok.

Tényleg, úgy bizsergett a testem, mintha még mindig a bárka ringott volna alattam.

Ismét egy korlátkaput értünk. Ott már előre félre fordítottam a fejemet, fogva a kosarat, mi-alatt ő átmászott.

- Miért zárják így el az ösvényt? - kérdeztem, hogy végre már én is szóljak hát valamit.

- Hát, hogy az állatok ne csavarogjanak össze-vissza.

Egy helyt megbotlottam s mintha hurokba került volna a lábam. Ott hosszú halász-hálók voltak kitergetve a fűre száradni. Mathurine lehajolt, óvatosan bontotta le a lábamról; reszkettem, valahányszor a bokámhoz ért a kezeivel. Figyelmeztetett, hogy ügyeljek, rá ne lépjek többé, mert elszakítom a szegény emberek hálóját s az nagy kár!

- Inkább jöjjön mellettem, én jobban látok a sötétben, mint maga.

Melléje mentem és úgy szerettem volna, ha lett volna még velünk valaki, akárki, egy harmadik.

Megkönnyebbülve pillantottam meg az első fouesnanti házat.

- Ott lakik az asztalos, - mondta Mathurine.

Azután látszott a második, a harmadik, egy-két ablakban világosság volt. Mathurine annyira sietett, hogy én lihegve mentem mellette. Most már kedvem lett volna beszélgetni is.

- Nem fél így egyedül menni haza?

- Nem megyek a parton.

Hátha én elkísérném őt a vigyázó toronyig? - gondoltam, de nem mondtam.

- Ott a tisztelendő ur háza. Még ébren van.

Mathurine kezet nyújtott, megköszönte az alkalmatosságot, azután letért a beg-meili ország-utra. Sebesen ment.

Mikor elment, akkor szerettem volna utána szaladni és megkérni őt, hogy hagy maradjak én is vele, menjünk együtt tovább, fogja a kezemet és menjünk, menjünk egymás mellett az enyhe májusvégi éjszakába.

IX.

A pappal furcsán jártam. Nem igen hitte, hogy az ilyen késő este gyalogosan, egyedül beállító ember legyen az az uraság, akiért ő minden vasárnap külön fohászkodik a misében:

A kutyaugatásra a gazdasszonya kiáltott ki az udvarra, hogy - ki az? Ki kódorog ott?

- Én, - feleltem, - szólítsa a kutyát.

- Ki az? - hangzott a konyhából is.

- Valami idegen ember, - felelt be az asszony s hitta a kutyát.

Conan tisztelendő a konyhában ült, a nagy asztal mellett, komótosan kigombolt reverendában és lencsét szemezett. Egy macska a tágas tűzhely padkáján aludt, egy másik meg az ő ölében gubbasztott. A halom lencse mellett egy gyéren világító mécses pislogott.

- Nos, jó ember, mi ujság? - kérdezte, letéve a macskát az öléből.

Jóestét kívántam.

A macska fölugrott az asztalra és ott nyújtózkodott, sarlóvá görbitve a hátát. Az abbé rákiáltott:

- Sicc! - s elhuzta a mécses, nehogy feldöntse a macska.

Az asszony elém került, gyanusan méregetett végig s ő is kergette a macskát, aki a tisztelendő úr rémületére a lencsében kezdett kotorászni.

- Összekeveri az ügyetlen, aztán újra szemezhetjük! Mész onnan!... Adta haszontalanja!... Hát mi jóban járunk, atyafi?

Mondtam neki, hogy ki vagyok.

Fölállt s úgy nézett, mintha rosszul hallotta volna. Az asszony meglepetésében olyan erősen megfogta a macskát, hogy az nagyot nyikkant, hirtelen leugrott az asztalról s köpködve menekült a másik mellé.

Még egyszer ismételtam, hogy Kerbastik vagyok s elmondtam, hogy bárkán jöttem Concar-neauból, a bárka lent van a kastély alatt.

Conan abbé még mindig nem tudta magát elhatározni, hogy mit higgyen? A gazdasszonyához fordult, akár csak a halászok, hogy hát most süssön ki az asszony valamit!... Az nem is sokáig habozott, vallatni kezdett:

- Hát a cselédek hol vannak? - kérdezte bizonyos önelégült hangon, hogy erre feleljek hát, ha tudok s ha én vagyok a kerbastiki uraság, amit könnyű csak úgy mondani!

Conan tisztelendő is kíváncsian várta, mit felelek a fogas kérdésre?

Én pedig egész naivul bizonyitgattam, hogy igazat mondok, sorra feleltem az asszonynak, aki mind bátrabban examinált.

- Nincsenek velem cselédek, csak magam jöttem.

Aha! - intett az asszony a papnak, - mindjárt kisül a dolog.

- Hát a kufferek hol vannak?

- Lent van a bárkában.

- Miféle bárkában?

- A Saint Gildason, a Le-Mouël bárkáján.

A Le-Mouël mester tekintélye itt is hatott, mert amint őt említettem, összenéztek, hogy tán mégis lehet valami igaz a dologban!...

- De hisz a kegyelmes úr meghalt, - szólt az abbé.

- Igen, az atyám meghalt, - válaszoltam s ugyanakkor konstatáltam magamban, hogy milyen régen nem gondoltam én erre. - Önt bizonyosan értesítette erről a jószágkormányzáság. Marignac úr irt, ugyebár?

- Igenis, mondta a tisztelendő, akit bizonyosan az hatott meg, hogy ilyen nevezetes dolgokat ilyen jól tudok. - Gyászmisét tartottam, amint értesültem a kegyelmes urunk haláláról, a Mindenható nyugtassa... Bocsánatot kérek...

- Tisztelendő urnál vannak a kastély kulcsai?

- Tizenhét év óta! - felelt a pap s már most nagyon aggódva tekintgetett a gazdasszonyára, hogy most lesz csak baj! Most mit csináljunk?!...

De az asszony nem adta ilyen könnyen, ő még mindig gyanakodott, kérdezte, hogy hol van hát Le-Mouël mester?

- A bárkában maradt.

- Hm... A bárkában?!...

Conan abbé intett neki, hogy hallgasson.

- Jó! jó! - dörmögött az s a vállát vonogatta, hogy iszen neki ugyanis mindegy, de majd meglátja a tisztelendő ur!...

Kiment, magunkra hagyott bennünket, valószínűleg leküldött a bárkához, megtudni, mi igaz a dologból, de még azután is nagyon szemmel tartott. Azt hiszem, soha, de soha el nem hitte, hogy én vagyok az igazi uraság, örökké gyanus maradtam előtte s évek múlva is várta, mikor derül ki, hogy mégis csak neki van igaza! Ahányszor a papnál jártam, ő mindig sandán nézett s ha elmentem a ház előtt, óvatosan utánam tekintett és ma, visszagondolva Conan abbé későbbi tartózkodó magaviseletére, azt hiszem, hogy dacára mindennek, titokban utóbb maga a pap is osztotta gazdasszonya gyanuját.

Conan abbé typusa volt a breton papnak - a vezérürü a nyájban, melyet csak a nyakába akasztott kolomp révén lehet megkülönböztetni a többiektől. Ő rajta reverenda volt. Hónapokig nem tudtam volna megkülönböztetni az arcát a többi borotvált breton arctól, amint hogy sokáig nem tudtam megkülönböztetni egymástól a halászokat, csak egy typust láttam s külsőségek után igazodtam el köztük.

Bevezetett az utca felől eső szobájába, amelyen látszott, hogy ő is, mint a többi falusiak, inkább a konyhában szeret tartózkodni. A szoba a legmódosabb halász házában is csak parádé. Nála néhány könyv is volt a szekrény tetején, egy hatalmas ecetesüveghez támasztva. Az ablak melletti asztalon volt a tintatartó s a plébánia hivatalos könyvei, az ágy végében két teli zsák állott, az egyik ki volt oldozva és úgy láttam, hogy kukorica van benne. Az ablakdeszkán feküdt a breviárium.

Azonnal számon akarta adni, hogy mit adott az ő őrizetére a kastélyban Marignac ur.

- Hát volt itt Marignac ur?

- Hogyne lett volna. Kétszer is volt itt. Együtt vettük föl a lakást. Itt van - és kivette a szekrényből a papirosokat - minden föl van írva. Tessék átnézni, minden megvan úgy, ahogy nekem átadta Marignac ur.

Persze én azt hittem, hogy ez a romantikus kastély kikerülte a Marignac figyelmét s úgy lesz, ahogy gyerekkoromban hallottam: „a papnál megtalálja a kastély kulcsait az, akinek szüksége lesz rá!...” Ime, alig érkeztem, leltárral fogad a pap! Mondtam neki, hogy nincs szükségem arra, tudom ugyanis, hogy rendben van minden.

- Már arról felelek. Minden esztendőben kétszer szellőztettünk s magam is ott voltam végig. Nem lesz semmi hiba.

Nehezen barátkoztunk össze, mindegyre elfogyott a mondani valónk eleinte. Végre ő is rátalált a panaszkodni való szárazságra, meg hogy milyen rossz híreket hoztak a chasseurök az izlandi halászokról.

- Kik?

- A chasseurök. Azok, tetszik tudni, sőt visznek a halászok után és átveszik a bárkákról az első fogást. Most azt beszélnek, akkora köd van, hogy a kormányos nem lát az árbocig. Isten őrizze szegényeket!... Aztán meg hogy egyik panne-ról a másikra vándorolnak, tiz-tizenkét nyelvet alig vág naponta egy halász, a meg két sousjával számítva, mire megy?... Persze nem mindig mondanak ám ők igazat, ráfogják, hogy így meg úgy, csak hogy annál jobban föl-verhessék az armateurök a hazahozott gadóc árát. Vigasztalom én is itt, amennyire tudom, az asszonyokat, szegényeket.

Én nem szóltam, szerettem volna egyedül maradni, de ő meg úgy viselte magát, mintha azt várta volna, hogy mikor indulok már. Egy darabig az izlandi halászok keserves sorsáról beszélt, azután újra a szárazságról s mikor én a kastélyra fordítottam a szót, ő a templom állapotát hozta elő, mert mindig is abban reménykedett az eklézsia, hogy eljön a kegyelmes ur és akkor szépen helyrehozatja a templomot... De most már Isten tudja mi lesz, ha csak én meg nem segítem...

Megigértem neki, hogy minden meglesz, csak adjon szállást az éjszakára.

- Itt?

- Igen. Vagy terhére vagyok?

- Oh nem. Isten ments! - szólt fesztelenebbül, olyan közvetlenül, ahogy eddig nem beszélt. - Inkább azt hittem, hogy a kastélyba kell elkisérnem a kegyelmes urat.

- Hisz az be van csukva?

- Éppen azért, kérem szépen, ugyebár késő is lett volna ma már?...

Beszólitotta a gazdasszonyát, Mariannet. Mondta neki, hogy itt fogok aludni és hogy kijavítatom a templomot. Valószínűleg ez az utóbbi hír indította arra a bizalmatlan asszonyt, hogy megkérdezze a gazdájától, nem akarok-e, már tudniillik én, enni valamit? Két tojást főzött s a konyhában terített hozzá.

Egy félkaru, álmos ember ült a konyhában, a mosogató padon, mikor kimentem s két asszony állt a konyhaajtóban.

- Hát neked mi kell, fiam? - kérdezte tőle Conan abbé.

- A Marianne asszony mondta, hogy gyűjjek, - felelt az és engem nézett. Azonnal kitaláltam, hogy Marianne asszony hitta elé őket, nagyobb biztonság okáért.

A tisztelendő haza küldte őt s a két asszony is elődalgott.

- A harangozó, derék, becsületes ember volna, - beszélte az abbé, - csak az árbockötél alá szorult a karja egy vihar alkalmával és így járt vele szegény ember. A quimperi kirurgus vágta le neki, mert már könyökig fekete volt.

Mialatt én ettem és Marianne ágyazott, ő kérdezősködött, hogy merre jöttem s hogyan? Volt-e eső arra felé? Meg hogy találtam el ide ő hozzá egyedül, így éjszaka?

Erre a kérdésre nem feleltem. Nem akartam Mathurinet említeni neki. Hirtelen azt kérdeztem: - Egyáltalában senki se lakik a kastélyban?

- A kertész ott lakik a kerti házban, de a kastélyban ki laknék?

Mariannet sürgette, hogy mi lesz az ágygyal, de az ráförmedt, hogy nem lehet azt felfűjni!... Majd meglesz!...

Almabort is adott a tojáshoz Marianne, Conan tisztelendő biztatott, hogy igyak belőle s ugyanakkor magának is hozott poharat.

Mikor a pohár után benyult egy fali szekrénybe, rászólt a szobából az asszony:

- Mit keres a tisztelendő ur?

- Én, Marianne?... Én csak egy kis poharat.

- Minek?

- Csak ide hozom.

- Tettem én oda poharat.

- Igen, igen, tettél, itt van...

Töltött nekem, de magának nem. Én töltöttem neki s a nagy, erős ember, akin nyoma se látszott a hatvan esztendőnek, szinte gyerekes aggodalommal, lopva, sebesen nyelte le a pohár almbort és azután messzire eltolta magától a széles asztalon a poharat.

Közel járt már az idő éjféhez, mikor lefeküdtünk. Hideg volt az ágy, barátságtalan a szoba. Talán a tenger zúgása is hozzájárult, hogy nem tudtam elaludni. Arra gondoltam: - vajjon haza ért már Mathurine?...

De jó lett volna vele menni!

Visszagondoltam az együtt tett utra, milyen kellemes volt az! Majd gyakran meglátogatom őt s megírom a meséket, amelyeket ő mesél nekem. Elhatároztam, hogy holnap délután elmegyek hozzá a vigyázótoronyba és mindennap elmegyek hozzá. A mozgás is nagyon jót fog tenni nekem. De hisz délelőtt is elmehetek!... A kastély nem érdekel, addig kiszellőztetnek két-három szobát, míg odajárok. Eligazítják azt nélkülem is!...

Az arcára nem emlékeztem, de ezzel nem is igen vesződtem. Vágytam mellette lenni s így, egyedül, távol tőle, azt éreztem, hogy jó volna, ha mindig vele lehetnék!

Igen, holnap reggel azonnal lemegyek hozzá Beg-Meilbe. Bárcsak már reggel volna!...

Félálomban, eszembe jutott a birsalma.

Felültem az ágyban s hallgatóztam. Az apály békés csobbanásai hallatszottak be a partról, egyenletes ütemekben. Azután óvatosan leszálltam, mintha lopni indulnék a holdvilágos szobában, előkerestem a ruháim közül a kabátomat, ügyelve, nehogy zajt üssek, - és a kabátzsebből magamhoz vettem az almát.

A párnám alá tettem.

X.

Másnap reggel korán fölébredtem. Az első gondolatom Mathurine volt és az, hogy ma el fogok menni hozzá!...

Igen, ma el fogok menni hozzá!

Csak nem keltem föl azonnal, - hisz ráérek s a hosszú ut után különben is szükségem van rá, hogy jól kipihenjem magam. Délig amugy is eligazíthatom az abbéval a szükségesekeket s délután lesétálok Mathurinehez. Így nem is lesz annyira feltűnő, mintha azonnal szaladnék hozzá. Neki majd azt fogom mondani, hogy arra felé sétáltam és hát... No majd mondok valamit! Vajjon, szívesen fogad?

Tudja Isten, de ez a Mathurine, akihez én így biztatva önmagamot, készülődtem a meleg, reggeli ágyban, valahogyan nem az a Mathurine volt már, akihez az este úgy vágytam: - az, a mesemondó Mathurine volt; ez pedig az az erős, nagy asszony, akinek a vállait látva az első

este Rospordenben, nem tudtam mit mondani és akinek a mezitelen térdét megpillantva tegnap, ismét elakadt a szavam.

Halkan kopogtattak az ajtón. Elámultam, a családi livrét látva a belépő emberen.

- Hát maga kicsoda?

- Én kérem a rais-kerhouëti kastélyból vagyok szolgálatra rendelve a kegyelmes ur mellé, de csak ma reggelre tudtunk megérkezni.

Átnyújtotta Marignac levelét, akire határozottan haragudtam. Hogy mer a dolgaimba avatkozni! Itt is kínozzanak a cselédek?

A jó öreg nem tudta volna elviselni nyugodt lélekkel, hogy egy Kerbastik komornyik meg vadász nélkül létezhessek valahol s lóhalálban menesztett gyorspostát Rais-Kerhouëtbe, Fouesnantba rendelve át a cselédséget. Azok kocsin kerültek meg az öblöt s így egy éjszakával utánam érkeztek csak meg.

Vissza akartam kergetni őket, de elolvasva Marignac levelét, ezt a szertartásos felségfolyamodást, a sok kacskaringós mondat alól kitűnt, hogy neki volt igaza.

„Kegyelmességed magas engedelmet kérve, legyen nekem szabad hódolattal felsorolnom az én alázas indokaimat, amelyek utólagos és esedezett jóváhagyásuk reményében arra birtanak, hogy a rais-kerhouëti cselédség közül hat egyént, nevezetesen és imitt következő sor szerint:

1. egy vadászt		
2. egy ajtónállót		mint belső alkalmazottakat,

továbbá:

3. egy szakácsot		
4. egy mindenest		
5. egy kocsiszt		mint külső alkalmazottakat,
6. egy lovászt		

összesen és számszerint hat egyént, Kegyelmességed, méltó fogadására, a szükséges felszerelésekkel és fogatokkal egyetemben Fouesnantba küldöttem, ismervé a nevezett kastély elszigetelt helyzetét, ismervé ama viszonyokat, amelyek stb. stb.”

Biz én arra nem gondoltam, hogy enni is kell majd a fouesnanti kastélyban s végre is a pap asztalához nem ülhetek mindennap. Cseléd is kell, ha csak magam nem akarok főzni magamnak. Az igaz, hogy fogadhattam volna cselédséget a falubeliek közül...

De ha már itt vannak, hát maradjanak, legalább annál kevesebb gondom lesz, ha ezzel se kell vesződnöm. Majd úgy bánok velük, hogy ne legyenek terhemre.

- Hogy hínak téged?

- Dénes vagyok, kérem, Dagorne Dénes...

Mintha vipera csípett volna meg. Fölmelyedtem.

- Én mindig Dagornenak foglak híni. Érted?

Magamban pedig elhatároztam, hogy amint lehet, szabadulok ettől az embertől.

A konyhában egész gyülekezet várt rám.

Conan abbé biztosított, hogy reggeli miséjében áhítatosan megemlékezett volna rólam és az Isten áldását kérte volna az érkezésemre, de ma péntek van s majd inkább vasárnap cselekszi hát ezt.

Mariannera lényegesen engesztelő benyomást gyakorolt a cselédség megérkezése, szemlátomást imponáltak neki a livrék. Szeliden tudakolta, hogy mit álmodtam az éjjel? Mert az rendesen beteljesedik, amit ott álmodunk, ahol először alszunk.

Le-Mouël mester is ott volt.

Tulajdonképpen ő szólított meg először; maga a pap is, némi tisztelettel, őt bocsátotta előtérbe. Megkérdezte, hogy aludtam?... Azután mondta, hogy ő csak azért jött, hogy ő csak el akarta hozni a kendőt...

- Miféle kendőt?

- Hát ezt ni! - és kivette a zubbonya alól a sárga pettyes kendőt, amelylyel Mathurine borogatta volt a homlokomat a bárkán.

Azonnal ráismertem és zavartan mondtam:

- Az... az a Mathurineé...

- Az övé?! Nem tudtam. No majd oda kell adni neki s letette az asztalra.

- Melyik Mathurineé? - kérdezte, kezébe véve a kendőt, Marianne.

- A Mathurineé... Hát melyiké, a sánta Grégoire asszonyáé.

- Hát az hogy kerül ide?

- Hogy? Hiszen éppen együtt gyöttünk Concarneauból.

- Együtt? - csodálkozott az asszony. - Hát már megint haza került?

Én attól féltem, most kiderül, hogy Mathurine kísért el ide az éjjel, amit én nem vallottam be.

Bárcsak elő ne hozta volna Le-Mouël mester a Mathurine nevét. Már most talán jobb lesz, ha ma le se megyek Beg-Meilbe...

Sürgettem, hogy induljunk a kastélyba, de Le-Mouël még akart velem valamit, hanem ő nehezen boldogult a szóval s csak úgy csipetenként sütötte ki, hogy van ám bárka is a kastélyhoz, mindig is volt, mikor az uraság itt volt, az igaz, hogy innen-onnan huszonhárom esztendeje, hogy vizen nem volt, de hát hogyan is lett volna, ember is kell ahhoz, aki bánni tudjon vele, hát ő nem akarja magát dicsérni, de azt gondolná, hogy talán, ha én is úgy gondolnám, hát ő itt volna éppen...

A pap segített rajta s elmondta, hogy van a kastélynak egy goëletteje, amelyet hagyományos szokás szerint mindig tengerre bocsátanak s fölszerelve horgonyozik a kastély kikötőjében, míg itt tartózkodik az uraság. Le-Mouël mester talán a goëletteje ajánlkozik.

Bólintott, hogy igen, éppen azt akarta mondani, csak még azt is, hogy patkányoknak való már az a goëlette, úgy szét megy az a vizen, mint a vaj a serpenyőben; hanem éppen azért mondja, hogy a Saint-Gildas, az aztán bárka, ha bárka kell! Mi?!... Hát itt a Saint-Gildas, meg az ő négy embere, gondolkozzam meg, aztán ő beállana hozzám mindenestül, akár azt a mundért is fölveszi, amiben az uraság emberei járnak, lesz olyan a kastélyban, mindig is volt, csak meg kell keresni.

Jó, jó... Megfogadtam hát őt bárkástul, mindenestül a kastély szolgálatába, csakhogy szabaduljak tőle. Végre is, néha majd kijárok vele a tengerre!

És így voltam a többiekkel is. Le-Mouël mester után a kertész nyaggatott segítségért, mert maga nem tudja úgy rendbehozni a kertet, ahogy annak rendben kell lennie, mikor itt az uraság, meg mindig is volt négy-öt asszony a kerti munkára. Beleegyeztem. Hisz hagy legyen keresetük ezeknek a szomorú, szegény halászövegyeknek. Azután jött az asztalos, mert bizonyosan

akad sok reparálni való a kastélyban, csak bízzam azt ő rá, - a kovács, a kőmives, a lakatos is akart belőlem, - az asszonyok egymást ajánlották mosónénak, a majorság mellé, a konyhába és így tovább.

Hisz ha ez így megy, itt is csak úgy lesz, mint ahogy otthon volt!... Egészen úgy bizony és soha se úgy, ahogyan én akartam. Még ki se mozdultam a pap házából, már úgy elosztzkodtak rajtam, hogy magamnak alig maradt belőlem valami. Azzal biztattam magam, hogy végre is, ha már mindezt rám rója a kastély, majd úgy bánok velük, ahogy kell, megőrzöm a szabadságomat, ők meg hagy boldoguljanak körülöttem szegények! A legvégső esetben pedig... a legvégső esetben megyek innen egyebüvé és Marignacnak se mondom meg, hogy hova.

Meghagytam Dagornenak, hogy igazítsa el ő az emberekkel a dolgot s aztán... Aztán jelentse Marignacnak az egészset.

- Bocsánatot kérek, kegyelmes ur, de én nem tudok irni.

- Hát a másik?

Egyik se tudott irni a rais-kerhouëtiek közül s tudja Isten, ez némileg tetszett nekem. Így történt, hogy Conan abbé lett a kastély ügyeinek a gondviselője, ő vezette a számadásokat, ő levelezett Marignacnal, Marignac viszont hozzám küldte a jelentéseit, én pedig eltettem azokat egy szekrénybe, amíg majd elolvasom egyszer - s mikor az a szekrény tele lett, fölküldtem az egész csomót a könyvtárba, mert később Fouesnantba hozattam át a párisi könyvtárt.

Conan abbé mindenekelőtt a templomot mutatta meg, hogy magam lássam, mi ott a tenni való. Mondtam neki, hogy csak igazittasson el mindent, amit jónak lát.

- Oh kegyelmes urunk, csak még abba egyeznék bele, hogy két szép ablakot kaphatnánk Quimperből.

- Hát persze! Meg kell rendelni.

- A sekrestyénk is szegény ám! A vasárnapi casulát kellett befogni hétköznapra is. Megmutatom, ha -

- Jó, jó! Értsen meg, tisztelendő ur! Igazítsa mindezt a legjobb belátása szerint. Vegyen föl egy bizonyos összeget minden évben erre a célra s forduljon Marignac urhoz a nevemben.

- Ha szabad volna az összeget...

- Én nem tudom, mit gondol, mennyi kell?

- Régente, mikor még a kastély nem volt ilyen elhagyatott és le-lejött valaki, megesett, hogy ezer francot is kapott az eklézsia. Megmutathatom...

Mondtam neki, hogy adasson minden esztendőben annyit ezután s a szükséges javításokat számítsa föl külön Marignacnak.

Azt hiszem, nem tudta hirtelenében, örvendjen-e vagy kételkedjék a szavaimban, úgy nézte a körülöttünk állókat, mintha tanukat keresne arra, amit mondtam. Azután nagyon beszédes lett. Az egyetlen utcából álló falun áthaladva, alig találkoztunk férfival, asszonyok, meg gyerekek kerültek elénk, a gyerekeket korholta, hogy köszönjenek nekem, a fehér főkötős asszonyoknak meg odakiáltotta:

- Uj templomotok lesz Anna napjára!

Nem vettem észre, hogy azok különösképpen örvendtek volna az ujságnak, de némelyik maga szólította meg a papot és siránkozó hangon kérdezgette őt, amire ő kenetteljesen felelt. Nem értettem még akkor, bretonul beszéltek, de mintha már maga az a nyelv is az izlandi halászhalközvegyeinek a sóhajtaiból termelt volna, könnyen kitalálhattam, mit akarnak a paptól.

A tengerparton szegényesebb gunyhók állottak s két durván faragott, magas kőkereszt között hajlott be a fouesnanti öböl. Négy-öt ütött-kopott bárka leszerelve, árván ringott az öbölben s odébb néhány öreg halász piszmogott a sziklák közé pányvázott csónakokon. Az egész part olyan elhagyatott volt, olyan kihalt, hogy elszorult a szívem s hasztalan kerestem a napsütötte tengeren a tegnapi hangulatomat.

Az egyik gunyhó előtt egy asszony ült a fehér homokban, régi kötélrészleteket tépett az ölébe. Fekete, bő köpönyeg volt rajta s a kámsza is a fejére volt huzva. Piszkos gyerekek vájkáltak a homokban mellette, elfutottak, mikor minket észrevettek. Az asszony föltekintett, közönyösen, nem is köszönt.

Conan abbé szóba állt vele, kérdezgette, de az csak folyton nemet intett és nem felelt egy szóval se. A gyászköpönyeg volt az rajta, az uráért viselte, ki január végén Concarneauban indult át a csendes tengeren harmadmagával, hogy elszerződjék egy halászbárkára részesnek. Föl is csaptak mind a hárman és siettek vissza a jó hírrel, de valami erősebb szél kerekedett, az ár levitte őket. Látták is a csónakot a beg-meili vigyázóból, - azóta oda vannak. Márciusban kosarat eresztettek utánuk, de a kosarat is kivitték a hullámok a nyílt tengerre.

Az abbé beszélte el a kérdezősködéseimre, hogy mi az a kosár.

Ezek a fehér főkötős fouesnanti asszonyok ijedten riadnak föl éjszakánként a parti halászgunyhókban minden zajra, mert ha a halászt szerencsétlenség éri künt a tengeren, sívítva repülnek gunyhójához a sirályok és megzörgetik szárnyaikkal az ablakot. Arra ébred föl az asszony.

Már aztán az olyan gunyhó hasztalan várja vissza a gazdáját. Az asszonyok kétségbeesetten futkosnak a part mentén, zokogva rimánkodnak a tengernek, hogy adja vissza, amit elvett. Nem adja, nem!

Hát megkeresik.

Kosárkát fonnak tengeri fűből, a kosarat is hínárral bélelik meg, a hínár közé egy facipőt tesznek, a facipőbe korpát s a korpába egy szentelt gyertyát állítanak. A gyertyát meggyújtják és vasárnap, a mise után, vízre bocsátják a kosarat. Mert a szentelt gyertya odaring, ahol a holttest fekszik...

- Majd valamelyik vasárnap megint megpróbáljuk a kosárral! - mondta neki az abbé. - Jó az Isten, Gaid!

Bambán tekintett föl az asszony a papra és se kérdeve, se állítva, halkan, hosszan elnyújtva mondta rá:

- Jó....

Ekkor vettem észre először egész tisztán egy újabb komplikációt a hangulatom alakulásában: - bármennyire meghatott ennek a szegény asszonynak csaknem állati szomorúsága és bár megesett a szívem rajta, az első gondolatom még se az volt, hogy enyhítsek a keserűségén. Bizonyos kíváncsisággal néztem őt s míg Conan abbé beszélt vele, úgy ügyeltem a magatartását, mint a festő a modelljét és mialatt a vízre bocsátott kosárról beszélt utóbb az abbé, én a szép legendát éreztem ki a szavai mögül, látva egyszersmind a hullámokon ringó kosárban az égő gyertyát, a nappali világosságban vergődő sárga lángot, a kék tengert, a fehér partot s a parton reszkető asszonyok festői mozdulatait, de főként a színeket...

És ahelyett, hogy teljesen átengedtem volna magamat ennek a művészi teremtmény megelőző hangulatnak, botorul eléje vágtam az önkritikával s mintegy igazolni akartam magam a lelkiismeretem előtt, mohón kérve a papot, hogy gondoskodjunk arról az asszonyról.

- Hallod, Gaid, a kegyelmes ur pártfogásába vesz. Lásd, mégis megsegít ő, az Isten. Vasárnap, mise után eredj föl a kegyelmes urhoz a kastélyba.

Tiltakozni akartam, hogy ne hozzám, ne jöjjön hozzám, inkább csak ő igazítsa el vele.

- Hát mozdulj! Meg se köszönöd?

Beszélhetett annak! Az urát nem adja már vissza az Isten se, koldulni meg majd ugysis elmegy, ha odáig jut.

- Ne bánts, tisztelendő ur! - s hívtam a papot, hogy hagyjuk el. - Biztosítom, hogy nekem imponál az ő mélységes közönye. Egyet érez s azt egészen, más nem létezik a számára. Szegény asszony!

- Hát iszen elég a baja szegénynek, annyi bizonyos, de ha csak maga volna!... A másik kettőnek is itt az özvegye, azok is gyászolnak eleget, de azért eljárnak a misére, nem adnak olyan rossz példát mint ez. Mit csinálnánk, ha minden asszony, akinek nem kerül vissza a nyárra az ura Izlandból, így elmaradna a templomból?! Hova jutnánk így?

XI.

A fouesnanti kastély eredetileg csak egy hatalmas, örök időkre rakott donjon lehetett, amilyeneket abban az éppen ilyen formátlan, de tömör s csaknem hozzáférhetetlen X. században építettek. Talán kalózfészek volt s erre vall a sziklák közé rejtett kis kikötő, vagy talán éppen a kalózok ellen védte az öböl jobb partját.

A donjonba, mint valami kerékagyba, küllőkként kiszögellő négy keskeny, lándzsás földelő épületet ékeltek később s a XVI. században a küllők végeit összefogták egy félkaréjba huzott épülettel - a tulajdonképpeni kastélylyal. Most úgy fekszik az alapja, mint egy nyitott legyező, amelynek a forgója, a donjon, a parkban van a kis tó mellett, de kilátszik a tengerpartra is, - a legyező karimája pedig, a kastély tengerre szolgáló homlokzata félkörben kerül be a fák között a parkba.

Sokkal nagyobb épületet találtam, mint a mekkorát reméltem és óhajtottam. A küllők közé három V alaku udvar esik, földszintjeit a cselédlakások foglalják el, a négy emelet pedig ugyyszólva megannyi folyosó a donjon és a kastély között, valamennyiből nyílik egy-egy ajtó a tágas torony címertermébe, - ahonnan egy csigalépcső vezet le a parkba s föl a második emeleten át a nyitott tető kerek erkélyére. Az erkélyről szép kilátás nyílik a fák fölött a falura, az öbölre, sőt tiszta időben át lehet látni a concarneaui semaphorig.

Nagyjában bejártuk Conan abbéval az egész épületet, ő a cselédekkel küldte előre, hogy nyissák ki az ablakokat. Az összes szobákban gondosan rendbe volt rakva minden, a butorokon, sőt a képeken is vászonterítők voltak. Az abbé mondta, hogy azokat egytől-egyig Clémence néném varrta Delabiére asszonynyal.

Először ejtette ki ezt a két nevet, amely engem annyira érdekelt, hogy szinte féltem többet kérdezni. Az este ő nem akart a kastélyról beszélni, most meg én engedtem volna el szívesen. Pedig hát nem láttam én akkor ott semmi különöset, kissé lakatlanok, ridegek voltak a szobák, erős kánforszag érzett valamennyiben, mert a gondos Marignac azt kivált a lelkére kötötte Conan abbénak meg a gazdasszonyának, Mariannenak, hogy „azokban a szobákban, ahol függönyök és töltött bútorok találtnak, a kánfor ne kiméltessék.”

Kérdeztem, hogy hol lakott az anyám?

Nem tudta megmondani.

- Alig érkezett, már mindjárt ment is tovább. Eleget sajnáltuk mink, de hát nem csuda, hogy is lett volna kedve itt maradni akkor! A kegyelmes ur - -

Sebesen mentem át egy másik szobába. Nem akartam, hogy az apámat említse. De ő jött utánam s beszélt:

- Nyilván a temetésre sietett, de már akkor régen eltemettük, mert úgy kívánta a kegyelmes ur, hogy - -

Izgatottan szóltam közbe, hogy félbeszakítsam:

- Mondja tisztelendő ur... mondja kérem..

- Tessék?

Hirtelenében nem tudtam egyebet kérdezni:

- Clémence néném hol lakott?

- No már azt aztán tudom. Mindig magam hoztam föl a postát, bár tudtam előre, hogy azon mód vihetem is majd vissza. Csak éppen ráírta, amit szokott.

És olyan sajnálkozva tette utána:

- Hiszen tetszik tudni....

Néném az első és a második udvar közé eső küllőnek az emeletét lakta. Három keskeny, szűk szobában szorongott a komornájával. Ugy találtam, hogy az egész kastélyban mégis ez a legbarátságosabb három szoba, ott nem volt a bútorokra ragasztva a leltári cédula, érzett, hogy ott állandóan lakott, otthon volt valaki s azok az apró tárgyak, amelyek ott maradtak utána, még az övéi. Az egyik ablak elé huzott asztalkán voltak a varróeszközök, egy kosárban himző selymek, szalagok, a karszék mögött álló paraventre volt akasztva a selyemtársoly s a tarsolyból kiállott a lorgnette gyöngyháznyele; egy üvegszekrényben kecses porcellánfigurák és kristálydobozok voltak szép rendesen elrakva; a falafeszített bársonyon apró miniatűrök lógtak gömbölyű aranyos keretekben, aranyos kapcsokra aggatva, magasra fésült, hajporozott dámák képei; kicsi, himzett szőnyegek és csipketakarók voltak a székek hátaira s az asztalokra terítve.

Az ebédlőben sok egyforma kis porcelláncsésze volt az ablak elé rakva, egy hosszú zsámolyra.

A pap elnevette magát.

- Itt ebédelték a cicák. A hány kis fehér macskát keríthettünk, azt valamennyit ide hoztuk. A grófné megvette jó pénzen, ráadásul még vissza is adta, ha megnőttek. Sok bajunk volt velük, mert ha még úgy zsákban vitték is el, azért mind visszaszökdöstek azok ide. Persze, itt jobb kosztjuk volt.

Bosszantott a pap durva hangja. Benyitottam a hálósobába. Fehér függönyök közt állott a szűk ágy, akkorka volt csak, mint egy apáca-oltár. Nem is engedtem ablakot nyitni, ne restelje magát, hogy úgy rávilágítanak...

- Arra is kimehetünk tán, - szólt Conan abbé, egy ajtó felé mutatva, amely elé az imazsámoly volt huzva. De nem akartam, hogy mindnyájan betóduljanak utánunk néném hálósobájába. Kérdeztem, mi van ott?

- Ott is szobák vannak. Van itt kérem annyi, hogy bizvást elférne benne az egész falu.

Én a donjont választottam ki magamnak. Ugy találtam, hogy az lesz a legalkalmasabb egy olyan embernek, aki lehetőleg egyedül kíván lenni ebben a nagy házban, - ha lezárom a címerterembe szolgáló négy ajtót, egy egész nagy különálló gömbölyű ház marad nekem. Arra nem gondoltam eleinte, mennyit fognak nyugtalanítani majd az elzárt, lakatlan szobák és hányszor bejárom én még azokat, hogy minden tárgyhoz hozzányuljak, minden székre leüljek!

Itt a toronyban, két emeleten hat szoba van.

A földszintet egész terjedelmében egy tágas, kerek helyiség foglalja el. A nyomott, bőven keresztvasalt bolthajtások egy rengeteg oszloptuskóba csillagzanak össze a helyiség közepén; valaha a kalózok rakodóhelye vagy az őrség közös tanyája lehetett itt, erre vall a roppant tűzhely, amelyből kandalló épült utóbb, akkora, hogy ökröt lehetne sütni benne, erre vallanak a falba vájt hálófülkék, ahol most páncélok s fegyvertrofeák díszelnek. Ide nyílnak a vak-pincék csapóajtói, a kastélyküllők földszintjei s innen kanyarodik az emeletekre a csigalépcső. Persze összevissza építették a századok folyamán az őstornyot s bent csak a földszint őrizte meg úgy-ahogy eredeti jellegét. Bizonyos, hogy eredetileg nem ez a mai, a kastély felé eső falba rakott szűk csigalépcső szolgált az emeletekre, hanem a fal körül kereken csavarodott föl a lépcsőtlen kapaszkodó.

Az első emeleten van két egymásba nyíló kisebb szoba és a címerterem. Az egyiket ebédlőnek rendeztettem be, a másikat Dagornenak testáltam. Nem akartam, hogy folyton mellettem zörögjön, mint Erik. A második emeleti három szoba közül a két szűkebb lesz a háló, meg az öltöző, a harmadik a dolgozószobám. Valamelyik hosszabb időre iderekedt ősöm azt a mulatságot eszelte volt ki magának, hogy ebben a szobában kiverette a födelet és csillagvizsgálóműhelyt rendezett be, amelyet azon érintetlen állapotában találtam itt. Ezért is tetszett nekem a torony. Ez lesz az én dolgozószobám! Itt fogok majd írni!. A felső világítás, ha a kupola reteszablakaiba üveget vágatok s néhány függőnnyel kellőképpen mérsékelem, akár festésre is alkalmas lesz, itt majd fősthetek is!...

Nem engedtem, hogy megbolygassák a helyiség romantikusan tudományos berendezését. Néhány szőnyeget, széket s egy nagy asztalt hozattam még át és ma, ugyanabban a szobában írom e sorokat. Harminc éve s mintha tegnap érkeztem volna!... Ma is csak a holnaphoz készülök. Örökké készülődtem, lázasan vártam, hogy majd holnap!... És minden úgy van itt, mint akkor. Az öles falba mélyesztett, régi könyves fülkében ott vannak az ódon foliánsok, talán csak két ember lapozta őket, mióta ide kerültek: - az az ősöm, aki a csillagjóslást akarta megtanulni belőlük, hogy a jövődöt lássa, vigasztalóul a tegnapért, - meg én, aki a multat nézem, nem lévén mit keressek a jövődöben.

Itt vannak a csillagmérő eszközök, a családi krónikák, a könyveim, a festőállvány, a festékes asztal s rajta a kibontatlan tubusok, szűz ecsetek és teli pasteldobozok, - az ásványgyűjteménynek készített rekeszes szekrény, - a botanikus prés, meg a nagy szék, amelyben harminc évig üldögéltem s azon gondolkoztam: mit csináljak, hogy csinálhassak valamit?...

XII.

Egyik sajátságos jellemvonása volt az én lelkiállapotaimnak az, hogy folyton vártam valamit. Ez még ma is megvan bennem. Várok valamit, de nem tudnám megmondani, hogy mit. Néha elmegyek hazulról s utközben úgy érzem, hogy mikor haza érek, otthon lesz valami. Vagy itthon vagyok és ugyanaz az érzés kerget, hogy menjek már, mert odakünt, utközben vár reám valami.

Ma már tudom, hogy a tehetetlenség káprázatai ezek, de azért megyek utánuk, sőt csalom magam, nem indulok azonnal és lassabban térek haza.

A bizonyos csalódás pedig inkább lehangol, helyett, hogy megnyugtatra. Akkor például féltem attól, amit Conan abbétól fogok megtudni.

Ketten jártuk be a parkot.

Elhanyagolt, csaknem vad erdő volt az. Az utak fölismerhetetlenné gyepesedtek, a fák közt sűrű bokrok sarjadtak, a kis tó partját, melyet a régi sáncárkokból tágítottak a torony köré, nád és sás nötte be, a fenéken meg vastagon összeállva poshadt a libazöld békanyál. A zörgésünk elől menekülő békák riadtan ugráltak beléje.

A fenyőfák közt egy szalmával fődött, stilizált kis parasztház állott. Az ajtaja kirothadt s kidült a küszöb elé. Bementem. Fecskefészkek voltak a tetőgerendák közt, a földön rozsdás kerti eszközök henteregtek. Conan abbé csóválta a fejét, lehajolt és fölemelt egy ásót:

- Tessék! Tiszta jó!

A sarokba állította és egymásután szedte föl s rakta a sarokba a többi is, gereblyéket, kapákat, zsörtölődve:

- Halálos vétek ezért a sok drága jó szerszámért, hogy így eszi meg itt őket a rozsdá, de a szegény grófnének az volt ám a bogara, hogy nem szabad itt semmihez hozzányulni! Nem is görbítettek itt meg egy faágat se azóta.

- Hogy hogy? Hisz volt kertész! Meg azok az asszonyok, akik a kerti munkára ajánlkoztak ma?

- Hisz éppen az volt a baj, kérem, hogy addig szépen keresett itt a falu, mert ez a munka soha se ment robotszámba a régi világban se, hát nagyon jól fogott a népeknek. De a grófné azt szerette, hogy minden nőjjön békében, ahogy neki jól esik. Inkább kiadta a napszámot ingyen. Aztán pedig, mikor ő meghalt, Delabiére asszony azt állította, hogy a grófné azt hagyta, hogy a kerthez nem szabad nyulni, míg az uraság nem jön. Mondtam én Marignac urnak, mikor itt járt, ő is belenyugodott.

No most megkérdezek mindent!... Előbb-utóbb ugyanis meg kell tudnom. Legalább túlesem rajta!

- Kérem, tisztelendő ur, beszéljen el nekem leplezetlenül mindent, amit elbeszélhet.

- Mit, kérem alássan?

- Clémence néném sokat szenvedett, ugyebár?

- A grófné?... Nem tudom, kérem... Nem hinném, nagyon jól volt ő itten Delabiére asszonynyal.

- De hát miért élt olyan elzárkózottan?

- Nem élt ő kérem elzárkózottan, minden vasárnap eljött a misére, délután meg én voltam itt vele, mert szerette tudni, hogy mi történik a faluban.

- De hát azok a levelek, tisztelendő ur, melyeket azzal a kijelentéssel küldött vissza, hogy ő meghalt?

Conan abbé bólintott néhányszor, de nem felelt.

- Tisztelendő ur bizonyosan tudja, mert ugye-e vallásos volt szegény Clémence néni?

- Már az megvolt benne kérem. Minden két héten meggyónt és megáldozott. Külön ostya-pénze volt tőle a templomnak.

Biztattam az abbét, hogy beszéljen, tartózkodás nélkül, nagyon lekötelezne, ha mindazt elmondaná, amit a nénémről tud. Nem kívánom, hogy a gyónás titkaiból áruljon el valamit, de mondjon el nekem annyit, amennyit elmondhat.

- Istenem, hiszen bátran elmondhatnám én még a gyónását is, olyan ártatlan volt ő, mint a galamb. Mit is hibázhatott volna egy olyan öreg dáma, akinek mindene, amit szeme-szája megkívánt, úgy megvolt itt, mint ő neki.

Nem voltam vele tisztában, hogy őszintén beszél-e vagy csak ki akar térni előlem? Pedig őszintén beszélt és végre megmondta a saját véleményét is.

- Csupa jószág volt ő, kérem, szerette a békességet, csak hát... már kimondom ugy, ahogy van, ne tessék rossz néven venni, de hát nem volt ő egészen otthon. Nyilván bolond volt egy kicsit a grófné, de csak úgy szélmentin, ahogy itt mi nálunk szokták mondani. Delabiére asszony is, - és mutatta a homlokán, hogy Delabiére asszony is olyan volt, mint az urnője, az se volt egészen otthon. - Azért nagyon jól összefértek, annyi bizonyos, nyugodjék mind a kettő!... Én azt hiszem kérem, hogy az a szerencsétlenség zavarhatta úgy meg a grófnőt.

- Melchior öngyilkossága...

- Isten ments! - szólt megdöbbenve. - Dehogyan is öngyilkosság!... Hiszen én temettem el. A kegyelmes ur hogy mondhat ilyet?... Már hogy lett volna az öngyilkosság?!...

Gyanakodva vizsgálta az arcomat, én mentegetőztem, hogy az még a születésem előtt történt s nem sokat tudok róla.

Ő ezt különösnek találhatta, de megnyugodott abban, hogy a nagy urak körében sok minden másként van, - hanem azért az öngyilkosokat ő nem temethetné még se el! Többször mondta, hogy ugyan miért is fordulna maga ellen az, aki olyan módon van?!...

- Clémence néném itt volt akkor?

- Hát persze. Ezt se tudja a kegyelmes ur?! A szerencsétlenség elé érkezett szegény éppen. Szinte két esztendeig színét se láttuk aztán, csak Delabiére asszonynyal üzengetett ki a kastélyból, úgy gyászolt.

- Nem értem!...

- Mit, kérem? Mit nem tetszik érteni? Elmondom én ugy, ahogy volt.

Lassu léptekkel indultunk vissza a kastélyba s ő ezalatt egyszerűen, a legtermészetesebb hangon, mintha csak az akkori sóvágy aratásról beszélt volna, amit hála Istennek, már ugy is kihevertünk valahogyan, belekezdett annak az előttem olyan misztikus esetnek körülményes elbeszélésébe. Látszott rajta, hogy szívesen teszi, sőt szereti, hogy azt éppen ő mondhatja el nekem.

- Lágy telünk volt, nagyon jól emlékszem, mert már január közepén készülődtek a halászaink, mikor olyan váratlanul megérkezett a fiatal gróf ur azzal a dámával. Mind azt hittük, hogy a felesége, mert szép volt, kérem, annyi már bizonyos. Ha akkor látta volna a kegyelmes ur! Nem tudom, milyen lehet most, mert már megöregedhetett ő is. Ugye bizony?

- Én nem ismertem.

- Nem?... Vajjon mi lett belőle?... Azt mondják, férjhez ment azért Angolországban egy előkelő urhoz megint. Nem tetszik tudni?

Intettem, hogy nem tudom.

Itt egy keveset moralizált Conan tisztelendő, hogy ahova a sátán nem mehet, oda rendesen asszonyt küld maga helyett. Elég baj van e miatt a szegény emberek közt is! Kivált a begmeilei leányok nem férnek a bőrükben, azok híresek arról, hogy mindig harangozás előtt lesz meg a gyerek. De hát mit csináljon velük az ember... Ő egy időben eleget fenyegette őket, hogy nem esketi a templomban az olyan párt, aki gyerekkel jön az esküvőre, azt érte vele, hogy nem mérték megkereszteltetni a gyerekeket, abban a hiszemben, hogy így nem tudódik ki a hiba.

- Baj, baj! De hát asszony nélkül mire menne a világ, ugye kérem? - mondta tréfásan és jóízűen mosolygott. - Valljuk meg magunk közt, hogy mégis csak szükség van rájuk. Mi nálunk itt az a legnagyobb baj kérem, hogy kevés az ember s könnyen koldussá marad utána az asszony. Van ugye, hogy hat-hét bárka közül öt se kerül vissza, az özvegy meg nem igen tud ám a gyerekekkel még egyszer férjhez menni. Nem is szokás, mert azt tartja a tengerész, hogy a hű asszony haláláig várjon elmaradt urára. Az olyat, aki nem maga temette szentelt földbe az urát, nem is böcsüli, nem is meri feleségül venni senki, mert hátha egyszer visszakerül az első embere! Megesett az már. Mondják különben, hogy mindig olyan hideg is az ilyen özvegy asszony ágyában az urának a helye, mintha vizes volna. De hogy a szavamat ne felejtsem, mondom, mindjárt az esztendő elején jöttek meg és egy jó darabig szépen együtt is éltek itt. Senki se mondta volna, hogy nem férj meg feleség. Tán máig sem tudnók róluk, hogy nem azok voltak, ha Marianne asszony rá nem jön. Mert ő tudta meg. Ejnye, kitől is?...

Megállt s úgy gondolkozott. Együttal a homlokáról is letörülte az izzadtságot.

- Nem bizony, nem emlékszem, de majd megkérdezhetjük tőle. Elég az hozzá, hogy ő mondta nekem először, még nem is akartam mindjárt elhinni neki, bár váltig erősítette, hogy sejtette ő azt mindjárt. „Ugyan miből?” - kérdeztem tőle. „Hát miből, abból, hogy úgy összebujtak, mert nem turbékol úgy a férj a feleségével, ha gróf is.” Iszen győzi kérem a szót Marianne asszony, annyi bizonyos. Abban is igaza volt neki, hogy legalább vasárnaponként eljöhettek volna a templomba, mert azt a népert is meg kellett volna tenni, ha már idejöttek. Menten híre megy az ilyennek s én mit feleljek, ha azt találja vetni a hívek közül valamelyik, akit hibáztatok, a szememre, hogy hát a kastélybelieknek mért nem szólok!... Sokszor nehéz helyzetben van a lelkipásztor, kérem itt, ahol nem annyira fölvilágosodott a nép.

Conan abbé most hirtelen elhallgatott s megállt. Intett, hogy hall valamit, ügyljünk csak!...

Jól hallotta, ekkor kondult meg a faluban a déli harangszó.

Leemelte tehát a kalapját és keresztet vetve, összekulcsolt kezekkel, alázatosan lehajtott fővel imádkozni kezdett. Csak az ajkai mozogtak. A nap erősen sütött reá és fénylett rajta a viseltes fekete reverenda. Olyan csönd volt, mintha e pillanatban az egész környéken minden élő lélek így imádkoznék... Mathurine is... Én is önkénytelenül meghajoltam. A harangszó egyre azt mondogatta: „dél-van-dél-van-dél...” és úgy képzeltem, hogy sárga színe van ennek a harangszónak... Igen, mintha egy sárga lepke raj libegne be fölöttünk bágyadtan a faágak közé...

Az abbé aztán keresztet vetett, tenyerével körülsimította a kalapja belső karimáját s úgy tette a fejére, egyet sóhajtván.

- No, mindjárt ebédelünk! - mondotta halkan. És videran utána: - Siessünk is, kegyelmes uram, mert elhül a leves!

Aznap én is nála ebédeltem, mert a kastélybeli konyhát előbb rendbe kellett hozni.

Sebesebben mentünk.

- Milyen meleg van! Mi lesz még a nyáron!

- Azután mi történt, tisztelendő ur?

- Hol is hagytam el?... Igen, ott, hogy kitudódott, miszerint nem felesége a fiatal grófnak, csak úgy vannak együtt, mulatni jöttek. Azt azonban ma se tudnám megmondani, hogy mi fajta volt. Marignac urtól kérdeztem, mikor először itt járt.

- Mit mondott?

- Ugy vettem észre, kérem, hogy nem igen szerette, hogy előhoztam. Azt mondta, ő se tud többet, mint én. Hát nem is kérdeztem aztán többet. Fiatalság, bolondság, ne tessék tőlem

rossz néven venni. Tudom én azt!... Iszen csak ha ennyivel ment az Ur Isten elé Melchior gróf, az megbocsátott neki, mert hiszen megbűnhődött ő azzal, hogy olyan szép fiatalon vált meg az élettől.

- Ön azt tartja, tisztelendő ur, hogy büntetés a halál?

- A jó Isten kezében vagyunk mindnyájan, kegyelmes uram, de azért szép az élet mégis, akárhogyan vesszük...

Ugyanazon az ösvényen tértünk be a falu felé, melyen az éjszaka jártam Mathurineel. Gondosan kikerültem a száradni teregetett hálókat. Conan abbé egyik-másikról meg is mondta, hogy kié, azonközben folytatta Melchior bátyám történetét.

- Már nagyon is benne voltak, annyi bizonyos, de aztán egyszerre elkövetkezett a penitencia. Egy hétfői nap megérkezett a mi kegyelmes urunk.

- Az apám?

- Igen. Nyilván azért, hogy szétzavarja őket. Tudtuk mindjárt, hogy no, most valami lesz, mert se aznap, se kedden, se szerdán az uraságok nem mozdultak ki a kastélyból. Az én Marianneom majd kirepedt a kíváncsiságtól, hogy mi lehet velük? Ilyen az asszony, kérem!... Nem hagyott békét, hogy menjek már a kastélyba! Voltam is, de a kegyelmes ur el lehetett foglalva, leüzent, hogy majd hivat, ha ráér. Szigorú ember volt ő, tudom jól. Aztán csütörtökön reggel érkezett Clémence grófnő Delabière asszonynyal és aznap délben elutazott az a... tetszik engem érteni?... Biz el, mintha itt se lett volna. Egyes egymaga ült a kocsiban. Nyilván haza expedáltak. Bevallom, magam is megkönnyebbültem, mert kérem, mégis csak veszedelmes az nagyon, ha éppen fölülről adják a rossz példát. Nincs igazam?...

Conan abbé kissé bajosan jutott keresztül a korláton, hát megpihent s úgy mondta:

- De aztán itt volt a bűnhődés előttünk. Isten őrizzen mindnyájunkat, de bocsánatot kérek, mintha csak ujjal akarta volna megmutatni a Mindenható a népnek, hogy ne paráználkodjatok, mert lám, a hatalmas uraknak is csak az a tizparancsolat, ami nektek. Tessék elhinni, kérem!... Megvallom, még azon is gondolkodtam utóbb, hogy ne vegyem-e bele egyik prédikációmba, de gondoltam, hogy mivel éppen a parókia kegyurának a családjában esett meg, hát nem-e találják zokon venni, ha megtudják?!... Én csak a népet akartam tanítani vele, mert ahány, az mind annyi felé beszélt róla akkor. Hogy az a dáma elment, az uraságok együtt maradtak a kastélyban. Engem pénteken délben hivatott a kegyelmes urunk. Nyájas volt hozzám, de röviden beszélt. Kérdezte, mi kell a plébániának? Nem mertem neki előhozni a dolgot, ő se említette. Mondta, hogy néhány napig itt marad, parti szalonkákra fognak vadászni. Szombaton reggel kimentek együtt a sziklák közé, délben láttam is mikor visszajöttek. Vasárnap a kegyelmes ur előbb misén volt, aztán ment vadászni, de a fiatal gróf nem jött misére, ő korán reggel elment, vesztire. Bizonyosan megcsuszott a puskával a síkos parti sziklák közt, a puskájára eshetett, mert éppen alatta volt, a puska elsült és itt ment be a töltés éppen a szemé alatt ni... Még az a szerencse, hogy a dagály előtt rátalált a kegyelmes ur, mert különben bevitte volna a tenger és el se temethettük volna.

Mentől tovább mondta, annál egyszerűbbnek találtam így az esetet s annál kevésbé érdekelt a történet, inkább a pap okoskodásaira ügyeltem. Hisz végre is, én nem ismertem Melchiort szegényt, annyit tudtam róla, hogy létezett és meghalt, mint száz meg száz ősöm, akik közül nem egy végezte be az életet még groteszkebb módon. Ő ide szöktetett egy asszonyt, skandalum lett belőle, de... apám, mint szenior lejött utánuk, hogy véget vessen a skandalumnak. Képzelem, hogy megrémültek tőle! Melchior, mint afféle makacs Kerbastik-faj - ezért szívesen irigylem! - valószínűleg, nem akart engedni, de jött szegény Clémence néni, aztán persze,

menni kellett a Melchior asszonyának. De hogy egyedül eresztette el?... Alighanem apám kényszerítette rá. Értett ő ehhez!

Conan abbé véletlen szerencsétlenségnek, meg aproposra érkező bűnhődésnek nevezte a halálát, így mondták neki, én eddig azt hallottam, hogy öngyilkosság volt s ezt valószínűbbnek is tartottam. De hisz mindegy!

- Csak legalább még annyi időt engedett volna neki a jó Isten, hogy fölvehette volna az utolsó szentségeket! Nagy megnyugvás az a halálban! - mondta az abbé.

Marianne asszony a kapu előtt leste, jövünk-e már? Integgett, hogy iparkodjunk és messziről kiáltotta:

- Az Isten áldja meg a tisztelendő urat, hol marad már ennyi tenger ideig?! Mind oda az ebéd!... Én nem bánom!

XIII.

Körülbelül két hónapig áltatott a tenger s az új környezet, bár az első benyomások lendülete azonnal, amint letelepedve a donjonban, a saját iniciatívámra maradtam, kezdett elmélkedésekben pihenni el. Már az első nap eresztgettem és szőni kezdtem a vén torony falai közé azt a hálót, melybe aztán napról-napra jobban begubóztam magamat.

Azon ürügy alatt, hogy előbb kipihenem az ut fáradalmait s megvárom, míg minden rendbe jön körülöttem, egy széket huztam az ablakfülkébe és az első délutánt ott töltöttem, nézve a tengert s a kastély fedeléről kinyuló sárkány-csurgót, mely éppen az én ablakomra ásitott.

Innen az ablakból véve, milyen hangulatos pasztelt lehetne ebből csinálni!... Meg kellene rajzolni az ablakfülkét az előtérben s a tengerből annyit, amennyi idelátszik. A világítás a háttérből kékeslilán esnék be a vastag falak között... Még az a sárkányfej is jól venné ki magát... Igen, ezt majd megpróbálom! Az esti apály hangulatát kell kifejezni!...

De nincsenek hozzávaló eszközeim! - gondoltam s elhatároztam, hogy írni fogok Marignacnak, küldjön néhány doboz pasztelt. Egyszersmind festékeket is hozatok majd, mert azt is megkísértem majd. Pompásan érvényesülhet a vásznon ugyanaz a hangulat, amit ugyanakkor papiroson kísértek majd meg visszaadni.

Naponkint hat órát foglalkozhatnék szellemileg!... Összegyűjtöm a breton legendákat. Ez azért is jó lesz, mert így megismerkedem a néppel is, érintkezni fogok velük s ez újabb anyagot szolgáltat majd az írásra.

Bizonyosan lesznek itt tengerész-dalok is. Az este hallottam, hogy az északi széllel erre kanyarodó concarneaui bárka-rajon énekeltek a halászok. Szomorú, egyhangú dalok lehetnek, olyan a taktus bennük, mint az apálycsobbanás. Kilenc ütem, a negyedik és a kilencedik erősebb.

Számítottam. A kilencedik után hármas szünet... Megint számítottam.

Eszembe jutott, hogy az egyik szobában egy hegedűt láttam. Fölálltam, hogy megnézzem, milyen állapotban van? De ki kellett volna nyittatni a csukott szobákat s azt se tudtam bizonyosan, hogy melyikben van. Visszaültem és azon tanakodtam, hogy miért nem helyeztek nagyobb súlyt a neveltetésemben a zenére!? Teljesen elhanyagolták ezt. Anyám bizonyosan nem engedte volna. Hisz tény, hogy élvezni tudnám a zenét, csak a zenei hallásomat kellett volna gondosabban művelni.

Ez visszavitt a múltba, kerestem a nevelésemben elkövetett hibákat, apró részleteken pizmogtam, eszembe jutottak a kis orvos tanácsai, Marignac, a cselédek és az apám is, meg Dénes is, - de mintha az a tenger lett volna akkor közöttünk, olyan biztonságban éreztem magamat, mert már most minden másként lesz! Holnap kezdem az új életet!!

Rendszeresen kell hozzákezdenem!

Mindenekelőtt testileg is meg kell erősödnöm. Ezt is rendszeresen fogom keresztülvinni. Korán kelek, megfürdöm a tengerben, utána sétálok, esetleg lovagolok vagy kimegyek a tengerre. Talán lehetne halászni is?... Vagy a parkban is dolgozhatnám?... Ha valami rossz idő beszorít a házba, azért csak olyan korán fölkelek. Mondjuk hétkor, vagy inkább hatkor... De kezdjük egyelőre csak hétkor, később majd félhétkor, lassankint jobb lesz hozzászokni, mint egyszerre... Tehát ha valami rossz idő beszorít a szobába, itt fogok testgyakorlatokat csinálni. Azaz hogy miért?... Rossz időben is kimehetünk a szabadba, az is erősíteni fog. Egyáltalában akármilyen idő legyen, a napi sétámat megteszem. Hát ha vadászni próbálnék!... Ellenszenves multság, de megkísérthetjük. Majd meglátom!

És akkor este, amikor még egy szíves éjszaka választott el attól a megkezdendő új élettől, olyan megnyugtatóan erősek voltak az én elhatározásaim.

Egyedül Mathurine nyugtalanított. Gyanusan ismétелgettem, hogy holnap, igen, holnap őt is meglátogatom. Hisz az írás miatt is kell...

Lefekvés előtt papirost kerestem. Elhatároztam, hogy ezután naplót vezetek s úgy fogom ellenőrizni önmagamat. Nem találtam arra való papirost. No, majd legközelebb magam megyek át Concarneuba a Saint-Gildason és bevásárlók mindent, ami az íráshoz szükséges! De addig is mire irjam például a mai napot?...

A könyves fiúkében, egy ódon csillagászati naptárra akadtam, abban a hónapok között üres pergament lapok voltak hagyva a horoszkopiai jegyzeteknek. A zodaikus oroszán jegye alatt kezdtem s nagyon meg voltam elégedve magammal, írni kezdvén az első napot.

XIV.

Május 22. Szombat.

Korán ébredtem. Dagorne utasításom szerint hétkor bejött. Nem szeretem ezt az embert, nem tudom megszokni. Erős, mint egy bika s úgy szuszog, mikor lélegzetet vesz. A gondolatnak nyoma sincs a szemeiben, csak bámul, mintha örökké torkig volna lakva. Akármit szóljak hozzá, vigyorogva felel. Talán el is hozhatnám Eriket?...

Le-Mouël kérdezte, megyünk-e ma valamerre? De ma inkább lovagláshoz lett volna kedvem, azonban nincs hozzávaló ruhám. Hozatni kell. Majd írok Marignacnak.

A szobáimat rendeztem. Valamennyi ablakból gyönyörű a kilátás. Szeretem a mély ablakfülkéket. Egy-egy kis szoba valamennyi. A tengerre látok az íróasztalom mellől s órákig követhetek egy-egy kis bárkát a láthatáron. A másik ablak a parkra nyílik. Nem nyitom ki, míg a kis tavat ki nem takarítják; egészségtelen. Már ma megkezdték a park rendezését. Szegény Clémence néni!... Vele ugyan röviden leszámolt Conan abbé! Ki tudja, milyen mély seb vérzett az ő lelkén... Vagy talán mégis a papnak van igaza!? Majd egyszer átnézem Clémence néni szobáit. Még valami szép, gyöngéd regényre találok anyagot. Egy vén leány fehér álmái... Öregszik, öregszik, megöregszik egészen, de lelkében azon fiatalon, üdén élnek tizenhatéves korának az emlékei és légmentesen elzárkózik a világtól, hogy a külső események ne zavarják őt önámításában... Vagy vegyük, hogy... Szóval ebből lehetne valamit csinálni. Esetleg komplikálhatnám Melchior öngyilkosságával. Kész regény.

Ebéd után itt volt a pap. Szimplex ember. Az az érdekes benne, ami papsága dacára megmaradt a breton halászból. Ha ketten vagyunk, beszédesebb, mint amikor a gazdasszonya is ott van. Nem fogom őt nagyon magamhoz szoktatni. A holnapi mise miatt jött s megszakította hangulatomat, pedig mikor érkezett, kedvem lett volna elmondani neki, hogy mit lehetne csinálni Clémence tante dolgából. Nem értett volna meg. Azt akarta tudni, hogy hány órákor legyenek a vasárnapi misék?... Nincs kedvem, de ha kell!... Lehetetlenné tenném a helyzetemet. A misén ott lesz az egész falu. Nem mertem kérdezni tőle, hogy Mathurine be szokott-e jönni a vasárnapi misére? Bizonyosan be.

Azt hiszem, valami ilyenféle asszonyra gondolt a kis doktor, mikor azt ajánlotta, hogy nősüljek meg. Különös, engem inkább a lelke érdekel. Vajjon milyen ember a férje?

Május 23. Vasárnap.

Valami sajátságos izgatottságot érzek így itt egyedül. Szeretnék lefeküdni. Azt hiszem, Dagorne is bent csavarog a faluban, mint a többi. Kellemetlen nap volt ez a mai. A templomban láttam Mathurinet, de nem igen mertem ránézni, mert leste az egész falu, hogy mit csinálok. Conan abbé is csak engem nézett, mikor kifordult a „Dominus vobiscum”-okra. Nem tudtam: boszankodjam-e vagy nevessek - a prédikáció is rólam szólt s megimádkoztatta értem az egész asszonykereget.

Tényleg alig volt a templomban tizenöt férfi, csupa asszony.

Mathurinet nem szólíthattam meg. Mit gondoltak volna a többiek?

Bevallom, rosszul esett, hogy Mathurine semmi érdeklődést nem tanúsított irántam. Ő mennyivel könnyebben módját ejthette volna, hogy megszólítson. Talán nem törődik velem?... Dagorne beszélt vele. Talán már régebben ismeri.

Tulajdonképpen mit akarok?... Nem tudok eligazodni magamon. Vágyom utána s még se merek közelíteni hozzá. Ma, amint megpillantottam, arcomba futott a vér. Azt hiszem, ámitom magamat s nem a meséi csábitanak. Így, a többi asszony között, láttam, hogy csak olyan ő, mint a többi. Annál jobb.

Ebéd után az erkélyen ültem. Holnap megyek a tengerre. Még ma meg akartam mondani Le-Mouëlnak, hogy legyen készen reggel; lementem, de a vén kertészen kívül senkit se találtam. A kertész mondta, hogy Le-Mouël Concarneuba ment délután. Boszankodtam. Hátha ma akartam volna kimenni a tengerre? A kertész mondta, hogy ma „vasárnap” van.

Május 24. Hétfő.

Marignac elküldte a családi krónikákat. Teljesen megfeledkeztem róla, hogy ezt magam kértem. Balsejtelmek fogtak el, mikor berakattam őket a szobámba. Micsoda nyűg ez a díszes mult! Jobb lett volna, ha ezek is bent égtek volna a hotelben.

Dagorne ma elaludta a reggelt. Én mentem ki utána. Akkor öltözött. Éppen olyan matróz-inget visel, mint Dénes és olyan szőrös melle van. Kellemetlenül hatott rám. Minek is küldte őt ide Marignac?!

Fürödni akartam ma reggel, de ez annyira felizgatott, hogy elhagytam. Talán várhatnék is júniusig?

Le-Mouël ma is alkalmatlankodott. Nincs kedvem, azt hiszem, nem bírom a tengert, azonnal émelygek, amint hullámosabb. Ma különben a krónikák is elfoglaltak. De mégis, hozzá kell szoknom a tengerhez! Majd eleinte csak a part mentén kísértem meg.

Szeretném tudni, mi az oka annak, hogy ezt a Le-Mouëlt annyira respektálja boldog, boldogtalan? Dagorne valóságos áhitattal hordja nekem az üzeneteit. Ma azt kérdezte, hogy mi lesz a livrékkel? Ha tudná, mennyire megutáltam otthon a cselédek egyenruháit! Még majd második maitre d'hotellé nővi ki magát ez a Le-Mouël.

A pappal sétáltam estefelé. Szép, holdvilágos idő van. Kértem, hogy gondoskodják hát a bárka személyzetének az egyenruhájáról. Egy concarneaui szabó megcsinálhatja. Az majd készíthet nekem is lovagló ruhát. Azt hiszem, hogy ezzel is csak ámitom magamat. Hisz nem okvetetlenül szükséges az a lovagló ruha. Holnap kilovagolok. Föl fogom venni a lovász lovagló kamásnijait.

Elfeledtem megkérdezni Conan abbétól, hogy miben áll hát ennek a Le-Mouëlnak az érdeme.

Egy érdekes dolog:

Lementünk az abbéval a parton egész a harmadik keresztig. Szeretem a goëmon szagát s úgy estefelé kivált erősen érzik. Egyik halászgunyhó előtt asszonyok tanakodtak s a holdat ügyelte a legvénebb, aki a küszöbön ült.

- No, megvan? - kérdezte tőle az abbé.

- Még nincs, de Isten segedelmével már nagyon készülődik.

Kérdeztem, mi az? Hát egy kis halászt vártak, talán már eddig meg is született. Azt tartják, hogy boldog lesz az, aki derült, holdvilágos éjszaka születik meg s az asszonyok azért imádkoztak. Ha abban a pillanatban, mikor a kis ember megérkezik, felhők szorítják körül a holdat, mintha fojtogatnák, vagy ha abban a pillanatban úgy elborítják a felhők, mintha hullámok közé merülne, - akkor, hej, szomorú sors vár szegénykére, bizonyára vízbe vész...

Nem lesz baj. Magam is ügyeltem az eget. Nyoma sincs felhőnek. Le kellene küldenem Dagornet, kérdezze meg, hogy megszületett-e már? De tudja Isten, nem szeretek kérni semmit ettől az embertől.

Május 25. Kedd.

Délelőtt lovagoltam, jól esett. Lent jártam, szinte a Mathurineék vigyázó tornyáig, de velem volt a lovász, hát nem mentem le egészen odáig. Holnap ismét kilovagolok, de egyedül. Majd azt mondom Mathurinének, hogy a kis lányát jöttem megnézni. Vinni is kellene annak a gyerekeknek valamit!...

Különben mit tulajdonítok én ekkora fontosságot ennek a dolognak?... Mit gondolkozom azon, hogy mit mondjak neki?... Nevetséges vagyok. Arra felé lovagolok, leszálok s bemegegyek hozzájuk, hogy adjanak egy pohár vizet... Azaz hogy ez is minek? Hisz mit igazolom én magamat? Hisz nem csak ő vele állok szóba, el fogok én járni nem egy halászgunyhóba. Mert csakugyan segíteni kell ezen a szegény népen. Minden szépsége dacára, végtelenül szomorú vidék ez: egy hosszú, keskeny földszalag, behajítva az Atlanti Óceán hullámai közé; sziklás partjairól napról-napra beljebb rágja le a földet a tenger s meghordja sebeit szikrázó, hófehér fővénnyel. Páfránynál meg vadszedernél egyéb alig terem Fouesnanton tul. Persze, ezen a talajon ezrivel teremhet a mese a halálról. Elnéztem ma s egészen lehangolt.

Tíz emberrel nem találkoztam az uton s azok is, mintha csak úgy a bokrok közt, meg a sziklák mögött bujkáltak volna valaki elől, ijedten köszöntöttek.

Május 26. Szerda.

Le-Mouël ugylátszik föltette, hogy elszekiroz innen. Dagorne ma ismét azzal költött, hogy megyünk-e a tengerre?

Bizonyosan beteg lettem volna belé, olyan nyugtalan volt ma a tenger. Egész nap ködös, felhős volt az idő, rosszul is aludtam, mintha ezren sirtak volna a tengerparton, úgy csapkodták a fűvénypadokat a hullámok. Eszembe jutott Mathurine meséje a mosónőkről, de bevallom, olyan ragadós a babona, nem mertem fölkelni, hogy kinézzek az ablakon. Hosszan elnyúló vonítást is hallottam közbe-közbe.

Reggel csábitott az új látvány s a parton sétáltam, és már annyira voltam, hogy szinte leértem Beg-Meilbe. Le is mentem volna, ha a pappal nem találkozom. Vidám volt, örvendezve kiáltotta elém, hogy esni fog.

Különös véletlen. Éppen a vigyázó toronyból jött. Azért ment, hogy megtudja, mi hír az időről?... Nem történt-e valami szerencsétlenség az éjjel? De ugylátszik, bevonultak idejében az összes concarneaui halászbárkák, tőlünk pedig csak három dolgozik az öbölben, azok itthon vannak.

Jó alkalom lett volna Mathurinere terelnem a szót, ő kezdte, hogy milyen részeges ember a sánta Grégoire, - de én elég ügyetlenül az éjszakai viharra fordítottam a beszédet. Kérdeztem, hogy mi volt az a vonítás, hallotta?

Azt mondta, hogy hallotta. Azt tartják, hogy az E-man-Jannin-ann-ôd o ionnal. (Jannin-ann-ôd, aki ordít.)

Ismét egy legenda:

Akiket soha se ad vissza a tenger, hogy szentelt földbe temessék, azok örökké itt bolyonganak a parton. Viharos éjszakákon kiülnek a sziklák közé és versenyt sírnak a viharral. Hajnalig hallani keserves jajgatásukat. Így kiáltanak:

- Jou!... Joun!...

Épp ahogy a szél sivít.

Jannin-ann-ôd nem tartozik a gonosz természetű kísértetek közé, de azért nem szabad gúnyt űzni a világért se rettenetes siránkozásából. Jaj annak, aki elég vakmerő volna ezt megkísérteni! Aki egyszer felel neki, ahhoz rögtön félannyira jut, a második feleletre még közelebb szabadul, a harmadikra pedig már torkon ragadja és viszi magával a víz alá.

Kérdeztem az abbét, hogy mit gondol, nem lehetne ez ellen tenni valamit?

- Mi ellen?

- Hogy felvilágosodottabb legyen ez a nép. Hisz csupa babona minden gondolata.

Nem felelt egyenesen a kérdésemre, ötölt-hatolt, hogy hisz igaz, sok itt a babona, de hát... hát nem lehet egész bizonyosan tudni, mi igaz abból, amit hisznek, mi nem. Meg hogy talán nem is volna jó annyira fölvilágosítani őket.

- Miért?

- Sokkal istenfélőbbek így! - felelt az abbé olyan egyszerűen és nyíltan, hogy bizonyosan nem tudta, milyen súlyos dolgot mondott.

Elgondolkoztam, hogy nem ugyan az ő szempontjából, de vajjon üdvöset cselekednék-e az, aki ezek ellen a legendák ellen dolgoznék itt?... Nem boldogulna, mert hát mindenekelőtt a tengert kellene kiszáritania. A tenger szomorú poézise ez, az árboc kötelei közé sírja a szél s a hullámok hordják a partra a mesét és lépten-nyomon látják ők itt a halált.

És tényleg, hiszem magam is, hogy ott kint, ahol az ég lekönyököl a tengerre, ott egy város volt valaha. Miért ne?... Hisz itt, ahol századok óta áll ez a torony, itt is bizonyosan olyan sima tenger lesz egyszer. Lent a parti sziklák között vékonyan visít a szél, a hold misztikus barázdákat szánt a didergő vizen s az örök hullámok dühösen csapkodják, pihenés nélkül eszik a partot.

Lefekszem mindjárt, olyan jól esik majd összekuporodva megbujni a meleg paplan alatt.

Holnap, ha nem esik, lemegyek Mathurinehez. Majd megkérem, hogy meséljen.

Ötödik napja, hogy itt vagyok s tulajdonképpen még semmit se csináltam. Ma délután már mintha unatkoztam volna s azon kaptam magam, hogy vágyom vissza a kandalló elé, a könyvtárszobába, az én régi karszékembe. Azt a széket el is fogom hozatni. Vajjon nem égett el?... De nem, nem fogom elhozatni, nem azért jöttem ide.

Május 27. Csütörtök.

Azt hiszem, legjobb lesz mégis ezt a Le-Mouëlt elbocsátanom valahogyan. Nem tehetek róla, de már szinte szököm előle. Ma reggel az első gondolatom az volt, hogy: no most, mindjárt hozzák a Le-Mouël üzenetét, megyünk-e ma a tengerre? Korábban fölkeltem s Mathurinehez indultam. Megint Conan abbéba botlottam, mintha csak engem lesett volna, hogy panaszkodjék, mert nem esik. Aztán számolni akart. Valóban azt se tudom, mit beszélt, annyira boszankodtam.

Kérdeztem tőle Le-Mouëlt?

Furcsa! Ő is sok tisztelettel mondta, hogy nagy becsülete van Le-Mouëlnek, de azonkívül, hogy ő hordta eddig a postát és hogy Anna napján az ő bárkáján hozzák a bucsura a fehér ruhás lányok a concarneui zászlót, egyéb okát nem tudta adni a Le-Mouël tekintélyének. De az még különösebb, hogy dacára ennek, magam is kezdem Le-Mouëlt valami különösebb egyéniségnek tartani s nem merem Conan abbénak említeni, hogy bocsássa őt el a szolgálatból.

Nincs, határozottan nincs kedvem tengeri kiránduláshoz. Talán később, ha kissé összeszedem magam.

Ma itthon nézegettem a krónikákat. Csak azt akartam megtudni, nincs-e valahol említés téve erről a kastélyról.

Dagorne kezd bizalmaskodni, ez is terhemre volt, de igazán olyan ostoba, hogy az viszont megnyugtat.

Egész nap szomorú, felhős idő volt. Fáztam.

Május 28. Péntek.

Itt a péntek, nagy nap. Még kihaltabb volt ma a vidék. Le-Mouël ma nem izent semmit. Jellemző, hogy most meg én kérdeztem Dagornétól: - Láttad Le-Mouëlt? Azt felelte, hogy nem, de ma úgy se lehetne semerre se menni, mert péntek van.

Mennyire fogékony vagyok! Ezek az ostobaságok úgy hatnak rám, hogy az megdöbbenő. Nem rögtön az jutott eszembe, hogy mégis jobb lett volna Concarneau-ban hálni meg s csak szombat-jönni át ide! Éppen ma egy hete érkeztem, pénteken.

És ma banálisan óvakodom, nehogy valami új dologba kezdjek.

Délután, a parkban járkálva, elgondolkoztam azon, hogy mennyivel egyszerűbb és boldogabb akár azoknak az asszonyoknak az élete is, akik ott reggeltől estig izzadnak! Elfáradnak, nem képzelődnek. Jól esik nekik az a falat kenyér, amiért megdolgoznak és tudnak élvezettel pihenni. Ez ugyan elég lapos idea.

Eddig irtam a naplót.

A pergament alsó fele itt teli van írva számsorokkal. Csupa „4”-esekből álló sorok, egy nagy „4” az első s abból olvad le sok kisebb, a legutolsó egészen parányi. Emlékszem, hogy át-olvasva az írottakat, végtelen keserűség fogott el s ezeket a számokat gépiesen rajzolgattam akkor este egymásután, ott zsibbadva sokáig az asztal mellett.

Hát így ámitom magamat?...

Le-Mouël, meg megint Le-Mouël és ismét csak ő! És Dagorne, és a pap, és Mathurine... Esténként mentetem az elmúlt napot és biztatom a következőt... Hisz ime, egyenesen megyek vissza oda, ahonnan menekültem s hogy annál evidensebb legyen, még le is írom a naponként tett apró utat...

Hirtelen letettem a tollat s most azonnal, de azonnal kell valamit csinálnom!

Ha most mehetnék a tengerre!!

Nem lehet, hanem Dagornenak most megmondom, hogy holnap megyünk, okvetetlenül, szóljon reggel korán Le-Mouëlnek! Ez így jó lesz!

Erélyesen megráztam a csengetyűt!

Dagorne nem jött.

Csengettem kétszer, háromszor, - nem jött.

Hát ez mi?... Csengetek neki és nem jön!?...

Izgatottan nyitottam át a másik szobába, a harmadikba, azután kikiáltottam a lépcsőházba.

A lépcsőházból élesen rikített vissza a saját hangom s nekem úgy tetszett, mintha az Erik nevét kiáltottam volna.

- Dagorne! Dagorne!! - kiáltottam akkor még izgatottabban.

Nem válaszolt s nem jött senki.

Disznóság!... Hátha most valami bajom történt volna!... Itt vagyok egyedül, senki se törődik velem!... A gazemberek!

Lerohantam az első emeletre.

A kürtöszerű lépcsőház úgy visszhangzott, mintha tizen szaladtunk volna le. Az első emeleten, a címerteremben egy olaj-lámpa égett. Megzörgettem Dagorne ajtaját és ismét kiáltottam, de itt már nem hangzott olyan erősen. Mintha beitták volna a falak a hangot, mintha sebesen beosont volna innen a zárt ajtók küszöbjei alatt, a kulcslyukakon át a kastélyba, oda azokba a sok szobákba, ahol most sötét van és nincs egy lélek se...

Nincs egy lélek se! - ismételttem magamban és hevesen zörgettem, hogy mentől nagyobb zajt csináljak.

Igy vertem az öklömmel Dagorne ajtaját, de mind gyöngébben s lassankint végre teljesen abbahagytam a zörgetést.

Nincs itt az a haszontalan... Hát ilyen népséggel vagyok én körülvéve... Vegyük, hogy valami bajom történt volna, hát mit csinálnék?... Azaz hogy mi bajom történhetnék?... Nevetséges! Hisz nincs itt senki, nincs...

Szép nyugodtan visszamegyek s lefekszem, holnap majd számolok vele.

Igy okoskodva indultam a lépcső felé. Lassan mentem, pedig futni szerettem volna. De ugyan minek futnék?!...

És így lassan, ahelyett, hogy fölmentem volna a hálósobámba, lementem a földszintre. Ott is égett egy lámpa, a parkra szolgáló ajtó be volt téve.

Vajjon legalább bezárta-e, ha már itthagytam ilyen egyedül? - gondoltam és nagyon féltem, hogy be lesz zárva az az ajtó.

Nyitva volt.

A beomlott tárnából szabaduló bányásznak eshetik úgy az első lélegzet, mint esett nekem, mikor kiléptem a tenger ringatta enyhe éjszakába. Fölnéztem a toronyra, láttam a második emeleti ablakban a lámpafényt, leültem s néztem. Ugy elképzeltem, hogy ott vagyok és ott ülök, egyedül, az asztal mellett.

Valami neszt hallottam a fák között, mintha járnának ott... Csakugyan, beszélnek is, - és éppen erre jönnek. Bizonyosan Dagorne lesz és valamelyik cseléd.

Fölállottam s óvatosan, hogy lépéseimmel zajt ne üsse, egy fatörzs mellé huzódtam.

De hát minek bujok én el?... Hiszen össze kellene inkább szidnom!

Azért csak ott maradtam, annál is inkább, mert amint kiértek a tó mellett a tisztásra, fölismertem Dagornet, de valami asszonygyal volt. Ki lehet?!... A kastélyban nincs asszony, csak a kertész vén felesége, ez pedig magas, szinte akkora, mint Dagorne... Sebesen mentek a kastély sarkáig, ott megálltak, hosszasan bucsuztak. Láttam, hogy fogják egymás kezét s lassan lóbálják mialatt beszélgetnek.

Dagorne egyszer csak vállon kapta és brutálisan a karjai közé ölelte az asszonyt.

Én reszkettem s mintha könnyek tolultak volna a szemeimbe, rezegni kezdett előttem a két ölelkező alak és úgy, de úgy dobogott a szívem, hogy attól féltem, odahallatszik.

Azután az asszony elment, Dagorne pedig a tóparton jött vissza. Halkan füttyörészett. Amint az én ablakom irányába ért, abbahagyta a füttyülést, tőlem mintegy tíz lépésnyire megállt és fölnézett a toronyra.

Most elő kellene lépnem! Mit mondjak neki, hol voltam?

Megvártam, míg elhaladt előttem, bement s csak akkor léptem elő a fa mögül, mikor azt hallottam, hogy be akarja zárni a toronyajtót. Oda siettem és zörgettem.

- Ni, a kegyelmes ur!

- Hát te hol voltál? - kérdeztem tőle, de nem néztem rá, hanem egyenesen a lépcső felé tartottam.

Ő egészen nyugodt volt s vigyorogva mondta:

- Én, kérem?

- Te! te!

- Én csak itt voltam kérem, itt kint... Nem tudtam kérem, hogy a kegyelmes ur is -
Nem akartam hallgatni.

- Reggel korán monddad Le-Mouëlnak, hogy tartsa készen a goëlettet.

Azután feljöttem s elgondolkoztam azon, hogy vajjon utálat az, amit én ez iránt az ember iránt érzek?... Mert csak nem irigylem?

XV.

Dacára, hogy borus idő volt és hamuszínű a tenger, másnap mégis átmentem a Saint-Gildason Concarneauban.

Sok vesződséggel csáklázták ki a homokpadok közül a bárkát, ingott erősen s folyton vártam, hogy Le-Mouël így szóljon hozzám: „Ma nagyon nyugtalan a tenger, baj lesz, ne hagynók máskorra ezt a kirándulást?”

Azt fogom neki felelni, hogy nem, nem hagyjuk máskorra, csak előre!

Biz ő nem szólt s alig indultunk, én már szédülni kezdtem, de annyira erős volt annak a megnyugtató tudatnak a jó hatása, hogy végre tehát itt vagyok, ha szenvedek is, - hogy szinte magam szerettem volna szaporítani a szenvedéseimet eleinte, később pedig az öböl közepe felé, olyan csendes volt a tenger, mintha nem is élt volna.

- Hát ez hogy lehet? - kérdeztem a kapitányt. - A parton hullámos, itt meg milyen csendes!

Bólintott, hogy bizony ez már így van, ilyen a tenger.

- Talán az apály kezdődik most és azért?

- Az is lehet.

- Vagy a szél fordult?

- A szél? - és nemet intett. Mutatott a vitorlákra, hogy nem, a szél csak úgy nyugotról jön most is, - de azért vigyázni kell!

Végig ő maradt a kormányrud mellett. Az egész uton csak annyit kérdezett, hogy mennyi ideig maradok Concarneauban? Mondtam neki, hogy legföljebb egy órát.

A concarneaui part közelében ismét hánykolódni kezdett a bárkánk s én émelyegtem, Le-Mouël mellé ültem, ő rám se tekintett. Bajosan vergődtünk partra. A bárkát nem is lehetett annyira kihuzni, hogy szárazra szállhattam volna. Le-Mouël vett az ölébe. Olyan könnyen emelt, csak a balkarján s úgy vitt ki a partra és ott adott egy jó tanácsot - menjek be a kocsmába és igyak egy pohár rumot.

- Csak jól meg kell ám borsolni!

Lehangoló, bús napja volt Concarneunak. Mintha nem is az a város volna ez, amelyben én egy hét előtt jártam.

Akkor dagály volt, sütött a nap, - most meg apály van, a sziget bástyái és a parti házak között üresen tátong a tenger iszapos ágya, egy-egy bent maradt, megrongált vén bárka, oldaltdőlve, mintha zátonyon heverne, szomorúan szárítja roncsolt bordáit, a mélyedések tócsáiban rekedt

apró halak riadtan uszkálnak, néhány szerencsétlenebb ott fulladt a szikkadó iszapban, otromba tengeri pókok, ódalogva másznak a partokról behajigált szemét, szardinafejek és halhullák között a tenger felé.

És mintha magam se az volnék, aki egy hét előtt itt járt!

Undorító halszag volt az utcákban. Nemcsak a sáncárkokban, de beljebb a házak között is, mindenfelé hentergett egy-egy szardinafej a földön, a gyerekek azzal játszottak a porban, egymást hajigálták vele. Véletlenül ráléptem egyre, mintha a szememre léptem volna. És az emberek is piszkosak voltak, az a néhány, akivel találkoztam, mind úgy támolgott, mintha részeg lett volna. Egyiktől megkérdeztem, hol árulnak papirost? Mutatta, magyarázta az utat, de csak úgy dült belőle a szesz maró-savanyu szaga, és az asszonyok főköetője is piszkos volt, a vállgallérjuk gyűrött, facipőik kopogása lomha, nehézkes, utálatos, utálatos!

Az armatórnél árultak papirost. Ott a kátrány meg a viaszos vászon szaga dominált.

Maga az armatór, Robert Cauchois nyájaskodott velem. Papiros kell?! No, nincs olyan papiros egész Finisterben, mint amelyet ő ad most nekem! Párisban se kapnék különbet! Ő maga viszi le a Saint-Gildasra. Ne vigyen valami egyebet is? Minden van ő nála és boldog volna, ha nekem adhatná az egész boltját!

Kapzsi, aprószemű normandiai volt. Mikor kijöttem tőle, szerettem volna azonnal ruhát cserélni, vagy megmosdani, vagy nem tudom én mit... Dehogyan tudnék írni arra a papirosra! Majd megirom Marignacnak, hogy küldjön a festékekkel papirost is.

Azonban dacára annak, hogy mindent, de mindent ellenszenvesnek találtam, egy cseppet se siettem vissza a Saint-Gildasra. Bódorogtam előre, hátra, emlékszem, hosszasan elnéztem a szigeten a bástyalépcsőkről, hogy exerciroztatják az őrseget, azután hátat fordítva a tengernek, fölmentem a városhatárba és egy krumpliföld mellett ácsorogva, találgattam, hány bokor van egy sorban? Onnan visszajöttem a kikötő felé és ott fogott el Le-Mouël, hogy menjünk már, mert alsó széllel kell ugyanis kerülnünk, kétszer annyi ideig tart majd az ut.

Hát menjünk!

Aznap még jóformán nem is ettem a reggeli teámon kívül semmit. Eszembe se jutott. Concarneauban különben egy falatot se tudtam volna lenyelni. Amint elindultunk, azonnal szédülni kezdtem, de azt kittem, most is úgy lesz, mint jövet, majd beljebb érve, simán megy a bárka. Hasztalan vártam erre. Mentől távolabb maradt a concarneui part, annál nyugtalanabbul ringott a tenger.

- Nem lesz baj? - kérdeztem Le-Mouëlt.

- Azt soha se lehet tudni - felelt ő nyugodtan.

Dél mult csak, de mintha alkonyodott volna, olyan ködpázmák libegtek a tengeren. Egy negyed órai út után már egyik partot se láttuk és teljesen oda voltam. Időnkint görcsösen szorultak össze a beleim. Túrtem, túrtem túrtem, de aztán nem birtam tovább.

- Nagyon rosszul vagyok! - vallottam be szégyenkezve Le-Mouëlnak.

Bólintott, mintha azt mondta volna: - látom.

- Mit csináljak?

- Meg kell szokni.

Oh milyen nyomorultnak éreztem magam! Leültem a bárka fenekére és behunytam a szememet, hogy ne lássam a hajóslegényeket. Bántott, hogy csak egyedül szenvedek. De behunyt szemmel még jobban émelyegtem. Kínjaim közé lassankint valami alattomos gyűlölet vegyült: milyen barmok!...

Ha szóltak egymáshoz, bizonyosra vettem, hogy engem gúnyolnak. Nem szántam volna kést vágni az egyikbe, aki folyton úgy nézett rám, mint a legelészés közben elbámuló ökör. Végre nyöszörögve kértem Le-Mouëlt, hogy forduljunk vissza.

Ő intett a kormánypadról, nyilván nem hallotta, hogy mit beszélek.

- Csak vigyázni kell! - kiáltott le harsányan.

Föltápaszkodtam, oda vánszorogtam hozzá.

- Forduljunk vissza, már nem bírom tovább!

Hümmögött.

- Az Isten áldja meg, forduljunk vissza!

- Iszen akkor jobb lesz inkább itt kiszállni.

- Hol?

Ködön s vízen kívül egyebet nem láttam ott, ahová ő bökött a hüvelykujjával. Odaszólt az embereinek és azok szaporán vitorlát fordítottak. Nem bántam én akárhol, csak kiszállhassak a bárkából, vagy inkább sülyedjünk el, de ne kinlódjak tovább!

Elnyultam a fenéken s a meddő émelygés heves csuklásba csapott át; az egyik matróz valami puhát tett a fejem alá. Ugy éreztem, hogy most magasra, magasra rohan a bárka s ezalatt forró verejték gyöngyözött a homlokomról, égett a gyomrom, mintha parázs izzott volna benne és rémülve vártam, hogy most, most zuhanunk le a magasból... Éreztem is, hogy hullunk szédületes sebesen, éreztem, hogy sívít el füleim mellett a levegő, dideregtem és vártam, mint mállik majd szét a lecsapódó bárka.

A beg-meili semafor alatt kötött ki Le-Mouël.

Az alsó széllel le kellett jönnie egész az öböl bejáratáig és amugy is körülbelül a vigyázó toronynyal egy vonalon fordult volna, hogy így, féloldalt fogva a vitorlák közé az ellenkező irányu szelet, fölkerülhessen Fouesnantba.

Igy jutottam én el Mathurinehez.

XVI.

A vigyázó, a sánta Grégoire integetett a sziklák közül.

- Hm! Hát az meg mit hadonászik ott - dörmögött Le-Mouël - nekem akarja magyarázni az utat!?

Engem ismét az öliben vitt ki a bárkából Le-Mouël, térdig gázolva a vízben. Amint letett a parton, azonnal megszűntek a görcseim. Kissé ugyan még azután is szédültem s mintha ingott volna alattam a talaj, olyan bizonytalanul tettem egy-két lépést.

Grégoire sopánkodott mellettem. Egyre mondogatta: ejnye! ejnye! - és készségesen veregette le rólam a bárka fenekén ruhámra szedett port.

Hát ez a hülye Falstaff a Mathurine férje? - gondoltam és nagyon feszélyezett a szolgálat-készsége.

Le-Mouël a bárkával ment le Fouesnantba.

Meghagytam neki, hogy azonnal, amint a kastélyba érkezik, küldje utánam Dagornet a kocsival. A sánta vigyázó fülelte, hogy mit mondok s menten utánam, fontoskodva ismételte el neki a szavaimat: - Dagorne azonnal jöjjön le az uraság után a kocsival!

- Hallottam - mordult rá Le-Mouël.

Ugy vettem észre, hogy ő nem igen állhatta ezt a szolgálatkész, vörösképi, kövér embert.

Grégoire segített föl a meredek parton.

Ott tépi a földet legirgalmatlanabban a tenger. Magas, egészen függélyes szakadékok mutatják, hogy meddig járt egy-egy nagyobb vihar alkalmával. Apránként barlangokat váj a rendes dagály a föld oldalába s azok vagy maguktól beomlanak idővel, vagy egy-egy nagyobb vihar végzi el rajtuk sebesen a hátralevő munkát. A parttól négy-öt háló-huzásnyira is akadni még erősebb apály idején néhány olyan hullámok közül kiálló sziklacsúcsra, mely körül föld lehetett valaha, de lerágta a tenger s most sirályok szállnak oda pihenni. Ezek a sziklák voltak a néhai föld bordái. Ezeket is eszi már az Oceán, lassan, egyiket a másik után s egyszer majd hasztalan keresik szokott pihenő helyüket a sirályok.

Igy hal meg itt a föld, másutt meg ezalatt születik helyette másik, apró csigáiból teremti az Oceán. Milyen derűs lehet annak az új földnek a poézise, ha ezé a haldokló öregé ilyen szomorú!

Mathurine ujjatlan ingvállban, a szabadon álló ház előtt mosott egy nagy teknő mellett.

- Ni, a kegyelmes ur! - kiáltott rám vidáman, de nem hagyta abba a munkáját azonnal. Előbb kicsavarta s kirázta a kezében levő ruhát és csak aztán vett jobban szemügyre.

- Jó Isten, de oda van! Milyen sápadt.

Én nem néztem a szemibe. Valami nagyon rosszul esett azonnal, amint megpillantottam, valószínűleg az, hogy az ő lábain is olyan esetlen, otromba facipők voltak, mint a con carneui asszonyokéin, hogy piszkos volt a köténye, loncsos a köntöse és a felső karjába törülgette az orrát, mikor élém állott és a kezeiről csurgott a szappanyos lé.

Nem emlékszem, mit hebeghettem neki. Szerettem volna azonnal elmenni onnan. Ő kínált, hogy igyam egy kis almabort.

- Mondtam neki mindjárt - s intett, hogy annak ni, annak a Grégoirenak ott! - hogy alkalmasint az uraság lesz. De mire ez lebicegett, tudom bezzeg már itt voltak régen!... Eredj hát hamar, csak nem ácsorog itt a kegyelmes ur a te kedvedért. Hozz egy széket is, szaporán!

Grégoire bement a házba.

- Honnan tudta, hogy én jövök? - kérdeztem, mikor így ketten maradtunk, hogy szóljak én is hát valamit.

- Hát megismertem mindjárt a Saint-Gildast.

- Megismerte?...

- Fölvitte az Isten a dolgát, mióta urasági bárka lett belőle! Eztán már csak ünnepnap látjuk az öbölben. Némelyik embernek de könnyű!

Egyet sóhajtott és megint a teknő mellé állt, mosni kezdett.

Nem tudtam, mit szóljak. Különben is össze voltam törve és ez a helyzet annyira lehangolt, hogy a sírás fojtogatott belé.

Az a sivár, koldus vidék, ott a semafor környékén!

Se kerítés, se sövény az alacsony ház körül, a jelző torony, az ő ormótlan keresztpóznáival, mintha a határtalan szürke temetőnek, az ólomszínű éggel összeérő Oceánnak a nagy fejfája volna... Lent a fehér fővénybarázdákban néhány tő kékes-zöld bogáncs bujik meg, - a tenger felé eső oldalukon fehérre meszelt dolmenek közt magyalbokrok tengődnek s följebb, a falu felé, egy-két törpe tölgy és vörösfenyő búsan várja, hogy mikor mossza ki alóluk a földet a tenger. Csak a kakukfüves, jó sós legelőre telnék hát legalább három faluból egy nyáj!... A Mathurineék kutyája behuzott farokkal, egyedül kódorgott a mezőn.

A ház körül ócska konyhaedények henteregtek a fővényben s néhány csirke kapargatott.

Talán ha süttött volna a nap s kék lett volna a tenger, egészen másmilyen lett volna az a vidék is, Mathurine is, meg ez a mi találkozásunk, meg az én sorsom is!

Grégoire széket hozott ki, leültem.

- Na most eredj és hozzál almabort - szólt, hozzá Mathurine. - De itt maradjon az egyik lábad!

- Honnan hozzak? - kérdezte titkolódzva az ember.

- Honnan?... Hát honnan szoktál hozni? Még ezt is kérdezed?... Ezt is én mondjam meg, te!...

És mind rám nézett Mathurine, hogy látom, hallom én ezt az élehetlenséget? Grégoire vakargatta a fületövét s ő is én rám pislogott, hogy itt tegyek hát igazságot!

- Mégis itt vagy?

- Iszen megyek már! - mentegetőzött Grégoire és indult Beg-Meil felé, a mezőn keresztül. A kutya odafutott hozzá s ketten mentek.

- Most csak győzzük visszavárni! A reggel is, hogy egy falatka szappany után küldtem, azt hittem, hogy már elveszett. Mire jó az ilyen ember?!

Hát ez az én mesemondó Mathurineem?...

Szótlanul üldögéltem és hallgattam, hogy panaszkodik az urára. Időnkint abbahagyta s olyankor nagyon gondolkoztam, hogy mit szóljak?

Kérdeztem, hol a leánya?

Körülnézett, hogy nincs-e ott valahol a környéken? Nem volt ott.

- Nem tudom. Tán lent van a parton. Bizton ott lesz. Ott, ott, hisz most jut eszembe, magam mondtam neki, hogy menjen le szemeskedni. Ilyenkor szedegetjük a tüzelőt.

- Hogy-hogy? - kérdeztem, örvendve, hogy végre nem Grégoireról beszél.

- Hát amit a tenger ilyenkor partra hord; azt összeszedgetjük, szépen megszárad és azzal tüzelünk. Néha ád az Isten jócskán! Volt úgy, hogy egy nagy idő után összeszedtük az egész télire valót, annyi deszkát meg forgácsot találtunk, de az idén nem igen akadt még egy-két nedves dongán kívül egyéb... Mit tetszik mondani?

- Nem, nem szóltam.

- Azt gondoltam.

Hallgattunk megint, mind a ketten. Lent harsogva csapkodta a sziklákat a tenger.

Ő a mosott gúnyát rakta egy kosárba s a vizet eresztette ki a teknőből, én meg arra gondoltam, hogy milyen furcsa is az az Isten, az idén nem sülyesztett még el elég hajót s most ezeknek nincs tüzelő fájuk!...

- Hol az Isten csudájába maradhat ennyi ideig? - szólt s arrafelé nézett, a merre Grégoire elment a kutyával. Most már a fák se látszottak, olyan köd ereszkedett a mezőre. Én is néztem, hogy nem jön-e a kocsim?

- Azóta már - -

Hirtelen szavába vágtam, nehogy ismét Grégoireba kössön:

- Mondja, Mathurine - -

- Tessék?

- Csak azt akartam kérdezi... Ugy-e, sok mindenfélét szokott itt partra hordani a tenger?

- Hát akad, akad néha gazdátlan holmi, mindennek hasznát veszi az ember. Azért mégis nagyon vigyázni kell ám velük? Ott van a vén Yves Flemm, hogy megjárta! Nem mondta a tiszteendő?

- Nem. Mi történt vele?

- Haj, jaj!... Ide való ember ni, beg-meili ő is, csak már megvénült, hanem azért ki szokott járni a partra, ha olyan idő van. Hátha akad egy-két jó tuskó! Hogy az a nehéz idő volt szerdán éjjel, már hajnal előtt kijött Flemm apó a hálóval, hogy majd előgyeleg a parton, amig virrad, aztán kiveti a hálót. Egyszer csak belé botlott ám valamibe. Nagyot kongott és elgurult. Utána szaladt, hogy mi lehet, de az csak gurult a lejtős parton. Addig szaladt, míg beérte. Fölveszi és Uram Isten, akkor látja a mécses mellett, hogy egy halott fej van a kezibe. Ugy eldobta, hogy no!... Az kellett még, egyéb se... Abban a minutumban dühöset bődült a tenger és ezer meg ezer kar nyult ki a hullámok közül és mind belekapaszkodtak a hálójába. Persze, mindjárt tudta, hogy kár volt úgy bánni azzal a fejjel! Nem jó dolog az, kérem, ha valami vízbe vesztett akad ügye az embernek! Ha véletlenül a tengerbe hajította volna, az ő bőre is biztos utána vesztett volna, az a sok kar mind azért kapkodott utána. Menten neki eredt és megkereste. Nagy szerencsére, a fej megakadt egy szikla tövében, hát rátalált és szépen vissza is vitte oda, ahol belébotlott, hogy ott találja majd a dagály, aki érte jön. Csak ennek köszönheti Flemm apó, hogy éppen hazakerült, az már szent!

Mialatt ezt mesélte Mathurine, olyan volt a hangja, mint a bárkán. Sajnáltam, hogy nem hosszabb a Flemm apó históriája.

Azután a ruhát teregette az eresz alá s a tornácra.

- Tessék, most esik majd, mikor szárítani kell! Mióta lessük hiába, de bezzeg most esik!

Tényleg finoman szitálni kezdett az eső. Hívott, hogy menjek be a gunyhóba, mert megázom.

- Már tán ugyis jön a kocsi!

- Hát ugy siet a kegyelmes ur?

- Nem, hanem... Egy kicsit fázom is, meg...

- Éppen azért jó lesz a konyhában.

Bementem. A konyhában olyan sötét volt már, mintha alkonyodott volna. Mathurine kötényt váltott, a tüzet szította, száradt hinárt gyújtott s mikor a láng föllobbant és ő mosolyogva biztatott, hogy mindjárt meleg lesz, - csakugyan melegem lett.

- Jöjjön közelebb a tűzhöz a kegyelmes ur, ha fázik! Tán csak nem fél tőlem?

- Dehogy...

Melléje álltam és félszegen dörzsöltem a kezeimet.

- Még mindig fázik?
- Nem fázom, hanem...
- Hagy lássam, hideg a keze?

Megfogta a kezemet. Ebben a pillanatban úgy elkezdtek vacogni a fogaim és úgy reszkettem, hogy Mathurine megijedt, átkarolt s én, mint egy gyermek, erőtlenül borultam a keblére.

Nem kiáltozott segítség után. Oh, azok a halász-asszonyok pazarul megszokják a bajt, halkan hívják melléje az Istent s mindenek előtt maguk igyekeznek segíteni magukon. Ott az asszonyé az iniciativa, a tengeren fáradt férfi oldala mellett - s a szerelem is egyszerű, mint egy kéz-szorítás.

- Uram Isten! - mondta halkan és leült velem a tűzhely küszöbre. - Mi baja?

A karjai közt tartott, dörzsölte a halántékomat, majd a fülembe lehelt, amire borzongni kezdtem, de nem mozdultam.

- Elszédültem.
- Semmi baj! Hozzak egy kis ecetet?
- Nem, köszönöm, már elmúlt.
- No!... Bizton üres a gyomra. Tán enne valamit?
- Nem, csak hagy maradjak így egy kicsit!

Az arcom fölé hajolt, szembe néztünk.

- Mathurine!
- Tessék?...

Nem szóltam többet. Néhány pillanatig ő se mozdult, nézett a szemeimbe. Isten tudja, hogy történt, de mikor föl akart kelni mellőlem, átkaroltam a derekát és kértem susogva, hogy maradjon.

- Olyan jó így, Mathurine!

Elmosolyodott.

- Hát így?!... Pedig hogy megijesztett!

Nem kelt föl, szorosabban simult hozzám, forró volt a válla és erőteljesen dobogott a szive, az arcomon éreztem, hogy rezgeti a keblét. Suttogva beszéltem s ő is úgy felelt.

- Mondjon valamit, Mathurine!
- Mit mondjak?
- Olyat, mint a bárkán, mikor jöttünk, együtt.
- Mit mondtam a bárkán?...
- Nem emlékszik?

Ingatta a fejét, hogy - nem!

A homlokomat simogatta, nyugodtan, lassan, mintha csak ezt az önfeledt, édes pillanatot iparkodott volna szétdörzsölni.

- Milyen sima a bőre - szólt és folyton mosolygott.

Behunytam a szemeimet, oh de már vége volt...

A tűz halkan zizegett mellettünk, künn csöndesen esett az eső. Most már ezt is hallottam.

Magamat csaltam, mondván:

- Jó volna mindig így maradni!

- Hát iszen eljöhet máskor is.

Valaki járt künt a ház előtt. Milyen jó, hogy jön valaki!... Fölkaptam a melléről a fejemet.

- Ki az?

- Az Yvonne jött meg.

Még egyszer magához szorított, megölelt erősen, bátran, azután fölállt, de mindezzel nem sietett.

A kis leány a tornácon volt már.

- Jól megtörüld a sabodat! - kiáltott rá Mathurine. - Ott a goëmon előtted, nyisd ki a szemed!

Csinos, szösze gyerek volt. Megütődve nézett engem a küszöbről s én resteltem magam előtte, a tüzet kezdtem kotorni.

- Nem tudsz köszönni?

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - engedelmeskedett, csaknem énekké nyújtva a szavakat.

- No, hát van valami? - examinálta az anyja. - Nincs ugye-e? Mit hoztál, mi van a kötényedben?

Szép, színes kagylókkal szedte teli a köténykékét.

- Ezér ugyan bőrig ázhattál! - szidta őt Mathurine, de azalatt a tűz mellé állította és másik reklit is adott rá.

A kis leány ijedt pillantásaiban volt valami bizalmatlanság is. Kértem, mutassa meg nekem a csigáit.

- Eredj hát, mutasd meg szépen! - biztatta az anyja.

Somfordálva közeledett hozzám. Megcirógattam az arcát s azon gondolkoztam, hogy mit adjak neki?

Kerestem a zsebeimben, nincs-e nálam valami, amit neki ajándékozhatnék.

- Milyen csinos gyerek!

Láttam, jól esik Mathurinenek, hogy a gyereket dicsérem, bár azt felelte:

- Csak leány! Mit ér vele szegény?!... Hej, ha egy fiam volna! Nem adnám a kastélyért!

És olyan áthatóan nézett a gyermek feje fölött a szemeimbe, mint az imént, mikor a karjaiban tartott.

Én zavartan kezdtem babrálni az Yvonne csigái közt.

Aztán egy bödön vaját tett az asztalra és egy kerek, nagy kenyeret hozott elő. Mielőtt megszelte volna, keresztet húzott rá a késsel. A duccát Yvonnenak adta, nekem vágta a következő szeletet s a késhegyre szúrva, megpirította.

Mialatt pirította, kissé oldalt hajtotta a fejét, merően nézett a parázsba s így mondta:

- Csak a jó Isten egy fiút adna!... Mindenkinek van... Asszondják, hogy hét esztendeig tart ez annál, akit így megpróbál a jó Isten. Hát éppen most telik le a hét esztendő. Yvonne a búcsura lesz hét.

Vajat kent a pirított kenyérre, meg is szóta s úgy kínált vele. Megettem, de nem esett jól. A kis Yvonne, mintha csak érezte volna, hogy utban van, a konyha leghomályosabb sarkába huzódott s ott majszolta a kenyerét.

Mathurine kérdezte, hogy mikor jövök hát el megint?

- Majd eljövök...

- De mikor?

Mosolygott s úgy csillogtak a szemei, a fogai, az egész arca.

- Igazán eljövök... De...

- Mit, de?

- Hát ő!

- Ki?

Resteltem kimondani a Grégoire nevét, csak intettem a falu felé.

- Az?!... - szólt ő s egyet rándított a vállán. Olyan durva mozdulat volt ez és annyira megriasztott, hogy Yvonnét kerestem, - hol van? - Már most attól féltem, hogy ki talál menni s ketten maradunk Mathurineel.

Súgni akart valamit, de e pillanatban kutyaugatás hallatszott.

- Na, éppen jön! - szólt és kiment a ház elé.

Nem Grégoire érkezett, hanem a kocsim. Megkönnyebbülve vettem lélegzetet.

És mégis, ami ezután történt, az egyike életem legkegyetlenebb emlékeinek.

A kocsi a bokrok miatt a torony felé került. Mathurine a teknőt huzta félre az utból. Én a konyhából láttam a jelenetet s jól hallottam minden szót.

Dagorne a kocsis mellett ült s mielőtt a kocsi megállt volna, leugrott a bakról, habozás nélkül derékon kapta Mathurinet és éppen úgy, mint multkor éjjel a parkban azt az asszonyt, akivel együtt láttam - megcsókolta.

Elállt a lélegzetem.

Mathurine arcul legyintette ugyan érte, de nem vettem észre, hogy valami nagyon megharagudott volna.

Dagorne röhögve mondta neki:

- Nagyba dicsekszik az urad, asszondja, hogy a gazdám - -

- Hát aztán! Nem fogod be a szádat! - s úgy fenyegette Mathurine, mintha a szájára akarna ütni.

Dagorne a vállai közé huzta a fejét, összecücsöcsöritette az ajkait s kérdőleg mutatott a ház felé.

Mathurine integetett neki, hogy: igen! igen!

Ennyi volt az egész.

Fejembe tódult a vér. Hisz ez az asszony az inasom szeretője!... Hisz ez az az asszony, akivel együtt láttam a mult éjjel a parkban...

Reszkettem, mintha a hideg rázott volna. Mi volt ez? A féltékenység?... A hiuság?... Az irigység?... Nem ismerem ezeket az érzéseket egész természetes mivoltukban, de azt hiszem, ezeknek a keveréke lehetett az. Vagy csupán irigység?... A fogatlan ember irigysége az iránt, aki ép fogakkal, jóízűen eszik előtte...

Mathurine bejött.

- No, itt a kocsi! Hát aztán mikor jön megint erre mi felénk a kegyelmes ur?

Ha megmondanám neki, hogy láttam az iménti jelenetet és láttam őt Dagorneal a parkban is...

De vajjon ő volt?

Rászólt a leányára, aki bizony az urasági kocsi kedvéért se mozdult a helyéről a maga jószántából.

- Eredj, nézd meg, jön-e már az az ember? - és mikor Yvonne kiment, sebesen mondta: - Elmék én a kastélyba, csak üzenjen értem... Jó lesz, mi?

Ugy állt előttem ez az erős, duzzadó mellű, gyönyörű nőtény, úgy kínálta magát, hogy talán az ő természetes vakmerősége hatott reám olyan bátorítólag s megkérdeztem:

- Honnan ismeri Dagornet?

Meglepte a kérdésem.

- Én?... Hát honnan ismerném? Innen ismerem.

- Mióta?

- Mióta? Hát amióta ide került... Mióta?

- Mathurine...

- Tessék!

- Maga volt nála a múlt héten?

- Mikor?! Én?

- Egyik éjjel.

- Én?!... Azt mondta, hogy... Itt fusson ki mind a két szemem! Hogy én nála éjszakáztam!

Ki akart menni, megfogtam a kezét, könyörögtem neki:

- Nem, Mathurine, ne szóljon, ne szóljon! Csak én gondoltam! Egy asszonynyal láttam, azt gondoltam, hogy maga volt.

- No, már én istenbizony nem voltam. Akkor csak nem kezdenék most ki a kegyelmes urral is. Nyugodtan, őszintén nézett a szemeim közé.

XVII.

A kocsiban okoskodtam a történetek fölött.

Igazat mondott Mathurine?

Valószínűleg.

Mit érek vele?

Hisz soha meg nem ért ő engem!

Sőt félek tőle. Milyen brutális volt!... Hogy tönkretette egy mozdulatával a hangulatomat! Vajjon miért engedte magát úgy át nekem? Persze, az uraság szeretője akar lenni!

Ekkor, hol hevéülve, hol meg fázva, tanakodtam azon, hogy mit kell tennem?... Talán legjobb volna elutazni innen!... De hát ismét megfutok?

Mehetek én akárhova, viszem a sorsomat magammal!

Legjobb, ha megadom magam.

De mit csinálok most majd Mathurineel?

Ime, az első asszony, akit a sors elém taszít, hozza magával azt, amit el akartam veszteni, az apám emlékét. Ha ő vele történik az, ami velem az imént, ha ő azt vette volna észre, hogy Dagorne a Mathurine szeretője, hát törődött volna vele!... Dehogyan törődött volna!

És milyen megdöbbenően hasonlít ez az eset az övéhez!

Ha esetleg Mathurine csakugyan a Dagorne szeretője volna s Dagorne úgy támadna rám érte, mint Dénes támadt volt apámra... Ő vállon lőtte...

Dagorne ott ült a bakon. Széles hátát láttam. Ime, az én Dénesem!...

Szabadulni kellene tőle!

Akár most beszélhetnék Conan abbéhoz, hogy írjon egy másikért Marignacnak. Mit mondok Conan abbénak, hogy miért... Nem tetszik s annyi. Tulajdonképpen miért nem írok magam Marignacnak?...

XVIII.

Hat napja, nem boldogulok. Nem tudok írni.

Azt kellene elbeszélnem, hogy konstatáltam magamban sorra egyik tehetetlenséget a másik után, vagyis jobban mondva, hogy okoskodtam magamat tehetetlenné, mielőtt tettem volna.

Nem merem részletezni, félek a visszahatásától, mely máris nyilvánul.

Tapasztalom írásközben, hogy habozok, se megelőzőleg, se pedig utólag nem bízva annak a korrektségében, amit írok, - hogy akadok meg az elkezdett mondat közepén, a már leírt iménti mondathoz térve vissza s töprengve, esetleg két, egymáshoz közel eső „volt” miatt, ahelyett, hogy befejezném a megkezdett új mondatot.

Egy új lapot kezdve, az első törlés elkedvetlenít, izgatottan nyulok új és új papiros után.

Néha annyira érzek, hogy nem találok kellő szavakat a kifejezésére. Hideg, üres valamennyi, amelyet én találok.

Néha olyan tisztán látom magam előtt a helyzetet, az embereket s olyan egyszerű az, amit le kellene írnom, hogy banálisnak tartom.

Ha végignézek egy teleírt lapot s analizálom rajta a törléseket, javításokat, megkapom rajta az én egész életem pszikológiáját.

Nyilvánvaló: - most, hogy így követem s ugyszólva újra átélem önmagam, ez annyira enervál, hogy szinte másodszor okosodom belé magamat a tehetetlenségbe.

XIX.

Berendeztem az íróasztalomat. Előkészítettem a tollakat, jobbkézt állítottam a tintatartót, az órát baloldalra és fölszeleteltem a Concarneauban vásárolt papirost. Ez is jó lesz addig, míg Marignac mást küld helyébe.

A nagy csomó tiszta papirost élvezettel helyeztem az asztal sarkára.

Mit irjak?...

Hátha lemásolnám a naplóm?...

A tiszta papiros elcsábított s vesztetre, elővettem a kalendáriumot. A „4”-es sorokra nyitottam. Nem, ezt nem fogom lemásolni! Hisz azért hagytam abba, hogy cselekedjem!...

De éppen azon a lapon vannak a következő sorok: „Délután, a parkban járkálva, elgondolkoztam azon, hogy mennyivel egyszerűbb és boldogabb akár azoknak az asszonyoknak az élete is, akik ott reggeltől estig izzadnak! Elfáradnak, nem tépelődnek, jól esik nekik az a falat kenyér, amiért megdolgoznak és tudnak élvezettel pihenni.”

Idegesen utána csaptam volt: „Ez ugyan elég lapos idea.”

Hátha mégse!?... Nézzük csak!...

Az ember olyan könnyen és szívesen megbocsát a saját ideáinak.

Kezdem azon tanakodni, hogy mit is lehetne hát csinálni ebből?

Alkonyat felé kiültem vele a torony erkélyére s elnéztem, hogy viszi ki a csöndes esti szél az öbölből a concarneui halászbárkákat. Hosszu rajban kerültek föl s az innenső parton sorakoztak éjszakára, hogy a hajnali dagálylyal azonnal indulhassanak ki a nyílt Oceánra. Mikor valamennyi horgonyt eresztett és lebocsátották a vitorlákat, sátort huzva vele a bárka hátsó része fölé, akkor olyan volt az, mint egy vizen ringó fekete falu. Egyik-másik bárkán tüzet raktak, körülülték s énekeltek.

Mert éjszaka járnak a vízbefultak édes víz után, halkán eveznek el a bárkafalu mellett s egy fekete asszony jár előttük. Susognak, susognak, de titokteljes mondanivalóikból csak egyetlen egy szót ért meg halandó ember: - igen!... igen!...

Az Ur Isten szeressen minket!

Gonosz éjféleken görcsösen kapaszkodik föl egy-egy kéz a bárka szélébe és huzza le a habok közé. Mind megannyi erős férfikéz, mert az asszonyok nem nyulnak föl a bárkához, de a hajuk ott uszik a vízszínen s belégabajodnak az evezők, ha menekülni akar a bárka.

A jó Isten segítsen minket.

Bánatos zsolozsmák ezek a breton dalok, csupa alázatos könyörgés, hogy az Ur Isten jó szívvvel oltalmazza a tengeren éjszakázó halászt.

Ebből a hangulatból kellene keretet formálnom az ideám köré. Mit is akarok?!... Igen, - boldogok azok, akik elfáradnak.

XX.

Talán valami szindarab-félét irhatnék belőle!

De nem olyan sablonos holmit, mint szokás... Valamit, ami csupa poézis legyen!...

És ahelyett, hogy magával a megírandó darabbal foglalkoztam volna, azon ábrándoztam, miként lehetne egy darabot úgy beállítani és úgy előadni, hogy abban ne találkozzék az ember illúziót sértő, hangulatzavaró durvaságokkal.

A nap süttött be hozzám és a falon, amint véletlenül fölemeltem a kezemet, mintha egy hattyu árnyéka suhant volna végig.

Ez adta az ötletet, hogy milyen szép lenne egy olyan színielőadás, amelyben a szereplőknek csak így a vetített árnyékai jelennének meg s valami halk zene kísérné a szöveget.

Milyen poétikus összhangot lehetne így teremteni!

A hangulatot csaknem lehelletszerűleg közölhetné az ember!

A tónusokat színekben lehetne vetíteni az árnyképek mögé.

Például: egy tavaszi mese szereplői halvány-lila alapon jelennének meg, sárgás-fehér köntösben, olyan halvány-lila alapon, mint amilyenbe a messzi láthatár körvonalai mosódnak szét kora tavaszkor. A mese folyamán ez a gyöngéd lilaszín puhán olvadna át a nyári, melegen rezgő, majd forró vörösbe, amelyből már szikrázó fehéren válnának ki a szereplők alakjai.

És ezeket az átmeneteket ki kellene fejezni a mese cselekvényében is, a szöveg stílusában is, aminthogy harmonikusan érvényre kellene ezeknek jutni a kísérő zene színeiben és ütemeiben.

Persze, valami olyan tárgy kellene, hogy szabadon járassak a mese és a valóság szivárványhídján.

Például itt van a tengeren ringó bárkafalu és a legendák éjféli bárkái...

Ez elég hangulatos, de a színek nem érvényesíthetők, ez mind csak komor, fekete mese, a fekete éjszakában.

Esetleg majd megkíséríthetem ezt is egyszer: ezüsthintő holdfényt, sárgáspirosan lobogó bárkalángot adva a képre. Mesét majd Is városában keresek hozzá.

Még mindig nem irtam egy betűt se.

XXI.

Maradjunk itt, ahol vagyok, ebben a toronyban.

Alatta a sziklák és előtte a tenger.

A tengeren alkonyat felé, - mikor tündéri szín-apotheozisban bucsuzik a nap - jönnek haza a bárkák, a bárkákon a halászok.

A parton a falu, a faluból jönnek az asszonyok, a gyerekek s az öregek.

Itt a torony alatt találkoznak.

De mi legyen itt a toronyban?...

Ez elég hangulatos lenne bevezetésnek! A két csoport itt találkoznék a torony alatt s úgy tömegesen lehetne őket szerepeltetni. Az egyik csoport képviselhetné a békés megelégedést, a másik a kételyt, az elégedetlenséget...

Az egyik csoport szelleme így énekelhetne:

„A Mindenható velünk! Bevégezve a nap munkáját, térjetek meg hajlékaitokba és béke lésszen veletek. Fogyasszátok el a kenyeret, mely lágy és jóízű tinéktek, mert becsületes munkátok jutalma. Áldassék érte az Ő neve!”

Az angelust harangoznák ezalatt a toronyban s a csoport térdreborulva vet keresztet.

A másik csoport szelleme rekedten emelne szót, így:

„Ki törődik ti veletek! Hajnal óta húzzátok az igát, menjete alomra és pihenjétek ki magatokat. Rágjátok a száraz, keserű kenyeret, véres verejtéktek hullott érte. Panaszkodhattok az éjszakának!”

A tenger rikácsolva szaggatja ez alatt a partot s a csoport zúgolódva kezd mozogni.

Ekkor...

Itt, a torony erkélyén megjelenik egy magasztos női alak, a szemei be vannak kötve, mert megvakul az, akit az ő pillantása ér, mert ő az Igazság.

Mind a két csoport mély csöndben, lesütött fővel várja, hogy mit fog mondani?

Ő némán áll az erkélyen és nem mond semmit.

De hát azután?...

XXII.

Addig nem akartam íráshoz fogni, míg végig nem gondoltam az egészet.

Harmadnap is biztam még a dologban.

Egy kis mese elejét eszeltem ki.

Például, ha úgy csinálnám, hogy egy vakmerő fiatal halász szerelemre gyulad és megközelíti a torony lakóját?...

Ebből poétikus bonyodalmakat szöhetnék. Az ifju hasztalan könyörög neki, hogy szóljon, hogy oldja le szemeiről a kendőt. Az Igazság is szeretni kezdi őt s mentől jobban szereti, annál kevésbé teljesítheti az óhaját, mert hisz elveszítené vele.

Eddig jutottam. De ezután mit csináljak?...

És itt kezdődött a gyötrődésem.

Szombaton feljött hozzám Conan abbé, hogy nincs-e valami óhajom a prédikációt illetőleg?

Leültettem s mondtam neki, hogy irni szeretnék.

- Irni? Méltóztassék rám bízni, eligazítom én, soha se vesződjön vele a kegyelmes ur!

- De nem úgy, irodalmi munkát értek.

Ezen elcsodálkozott. Ő is akart ugyan káplán korában irni egy vallásos elmélkedést a plébánia Szent-Asszonyáról a bucsujáróknak, de bizony, itt a hívők nem nagyon jól tudnak olvasni ma se, hát még akkor!... Pedig azóta már többször próbálkoztak az iskolával. - Hát inkább elmondom nekik a prédikációban, úgy aztán nincs baj, a szót mind megérti. A kegyelmes ur milyen textust választott?

Haboztam, de aztán mégis elmondtam neki, hogy mit akarok irni.

Azt szerette, hogy úgy jönnek haza este a halászok és az angelust harangozzák, de mikor az elégedetlenség szavait idéztem, megdöbbsent.

- Ki az? Ki mondja azt?! - kérdezte s ráncokba futott a homloka, mintha korholni akarná azt a halászt, aki így káromkodik.

- Hisz ez csak poézis, abbé! Nem érti?... Ezek csak szimbólumai egy ideának.

- Vagy úgy!... De mégis azért kár talán így...

- No, csak hallgassa végig!

Hallgatta is, nem szólt bele, de kissé bizalmatlanul tekintgetett rám.

A végén mondtam, hogy nem találok a megoldást s ez mennyire idegessé tesz, - pedig úgy-e nem rossz az ötlet?

Megsimogatta az állát s így szólt:

- Hát iszen majd csak kitalálja hozzá a többi is a kegyelmes ur, unalmában.

Sajnáltam, hogy szóltam neki róla. Már most védelmezni akartam az ideámat, magyaráztam, magyaráztam, ő meg helyeslőleg bólingatott.

- De szóljon kérem valamit. Nem szereti?

- Az igazat megvallva, nem nagyon jól tudom én ezt a mitológiát. Ne tessék zokon venni, hogy így megmondom. De azért nagyon szép.

Elkedvetlenített.

Két nap kellett, míg annyira összeszedtem magam, hogy vissza tudtam térni az ideámhoz. De már ekkor kételyeim voltak. Nem olyannak találtam, mint két nap előtt. Minek szimbolizálok?... Az elvont fogalmak allegorizálása csak ismét megkerülése az igazi életnek! Hisz itt vannak előttem az élő modellek, ezekkel kell dolgozni!...

És mielőtt még gondolatban eljutottam volna egy „egész” megteremtéséig, már kétségbe vontam a képességeimet, előre föltételeztem a fiaskót, pedig ez már magában is elég a fiaskóhoz. Az is lehet, hogy ezekkel a kételyekkel akartam palástolni azt, hogy megakadtam. De legalább ez történt volna öntudatlanul!

A papiros ott volt az asztalomon, ott a tinta s ott a toll. Le-leültem mellé mindennap. Nem tudtam írni.

Mi lesz, ha egyik nap csakugyan beállit hozzám Mathurine?!

XXIII.

...Száztizszer kerültem meg a szobámat. Megolvastam. Valahányszor az asztalom mellett haladtam el, egy vonást huztam egy papirosra. Azután leültem és gondosan összeadtam. - Éppen száztiz!

Tizenegy napja csinálom ezt délutánonként, tehát ezerháromszázhuszszor tettem meg ezt az utat. Egy fordulóra esik harminckét lépés... Szorozva ezt az ezerháromszázhuszszal, - negyvenkétezerkétszáznegyven lépést tettem tizenegy nap alatt...

Egy régi, velencei földgömb állott a csillagász-holmik közt. Az jutott eszembe, hogy lássuk, mennyi idő alatt kerülném így meg a földet?

Vegyünk két lépést egy méterre... A méter a dél körnegyedének tizmilliomodrésze... A negyvenkétezerkétszáznegyvennel osztom a tizmilliót... Azután szorzom négygyel... De nem! Vegyünk csak egy napot... Tizenhat méter egy fordulóra, ezt száztizszer...

És így tovább! Gondosan kiszámítottam azt is, hány ezer meg ezer emberélet, hány század kellene ahhoz, hogy megkerüljem a földet.

Így utaztam. A földgömb körül. Eltévedtem egy-egy nagy sor számsivatagban s annak örültem, mert buzgón kerestem a kiutat és addig legalább nem gondoltam egyébre.

Aztán ebbe belekábulva, áttámolyogtam a halászhóhoz.

Az egy csinos kis bronz-szobor ott a másik szobában, egy mezítlábás halászt ábrázol. Köréje penészedtek a humanitárius terveim.

Mikor először álltam meg előtte, ilyenformán okoskodtam:

Ezek a szerencsétlen embereken is segíteni kellene! Módot kellene szerezni nekik, hogy könnyebben élhessenek. Milyen jó lesz boldog emberek közt élnem!... Majd tanulmányozom a helyzetet s találok módot, hogy segítsünk rajtuk. Ahhoz a nyomorult kis összeghez, amit az életük kockáztatásával keresnek meg az északi tengeren, kevesebb veszedelemmel is hozzá lehetne őket segíteni. Amint hallom, a kapzsi, embertelen armatöröknek vannak kiszolgáltatva, tehát ebben az irányban kell indulni, ha javítani akarok a helyzetükön. Mondjuk, hogy el kell menniük Izlandba, de hát menjenek a saját hasznuk szolgálatában s élvezzék fáradságuk gyümölcseit saját maguk, vigyék ők vásárra a fogást. Nincs bárkájuk az utra?... Hiszen ha csak ezen mulik!... Esetleg a törvényhozás útján is védelmükre lehetne kelni, szabályozni kellene az indulás idejét, hogy várják be legalább a tavaszt s ne hajtsa őket a haszonlesés a téli köd veszedelmei közé... Majd meglátjuk!...

És mindez kegyetlen pontossággal eszembe jutott mindannyiszor, valahányszor a halászra pillantottam utóbb.

Az ablakból órákig lestem egy-egy vitorlát s végre a tengernek a látása is úgy émelyített már, mintha rajta lettem volna.

Conan abbét kértem meg, hogy bocsássa el Le-Mouëlt, adasson neki penziót, ajándékozza neki vissza a megvásárolt bárkát, - nem bírom a tengert, nem megyek rá többé!

A pap beszélt valamit, hogy talán a plébánia javára, talán az iskolára lehetne fordítani a bárka árát... Mondtam neki, hogy csináljon, amit akar.

Egyetlen élő lényem akartam volna barátságot kötni.

A kupola pereme alatt lakott egy remete pók, az majdnem úgy élt, mint én. Legyekre vadásztam neki. Bizalmatlanul fogadta.

Elnéztem hosszan, mint vergődik a hálójába vetett légy s ő csak akkor mászott ki rá, mikor az úgy belegabajodott a hálóba, hogy már mozdulni is alig tudva, csöndesen megadta magát sorsának.

Akkor aztán melléje kuporodott a pók.

Néztem, néztem, és a saját ideáimat láttam ott, amint a tehetetlenség pókja lakmározik belőlük és szívja őket halálra.

XXIV.

Egész nap lázasan azon iparkodtam, hogy elfoglaltam magam, hogy csináljak valamit addig, amíg majd íráshoz kezdek. Mert ma hozzáfogok!... Leirom hát legalább azt, amit eddig kigondoltam.

Jártam a kálváriát a szobáimban, egyik gondolat-zátonyról a másikra, az ablaktól a földgömbhöz, onnan a halászhoz, onnan a pókomhoz. Dagornet sürgettem, hogy korábban táltasson, mert majd reggeli után fogok írni. A reggelihez alig nyultam s utána lementem a parkba, hogy majd egy óráig járkáljak, azután felfrissülve íróasztalhoz ülök.

A parkban, de sőt egész nap, magára arra, amit irni akartam, alig gondoltam, csupán az a gondolat gyötrött, hogy irni fogok és bizonyosan tudtam, hogy nem lesz belőle semmi.

A kertész meg akarta mutatni, hogy mit végeztek a parkban, mióta itt vagyok.

- Köszönöm - feleltem neki - ma nem érek rá, dolgom van.

Kis híja, hogy azt is meg nem mondtam neki, hogy egy óra múlva irni fogok.

A park mélyében olyan izgatottá lettem, hogy egyszer csak futni kezdtem, sebesen, folyton sebesebben, lélekszakadva, - aztán lihegve dőltem egy fatörzshöz, átkaroltam és keservesen zokogtam. Az nagyon jól esett.

Azután leültem a fa alá és néztem, hogy sűrög, hogy él ott a fürengetegben egy egész világ, hangyák, parányi bogarak s mekkora szerencsétlenség lehet az nekik, ha én egyet mozdulok... Figyelemmel kísértem egy-egy hangya utját, kitért, ha eléje tettem az ujjamat s keresett magának más ösvényt, de mégis ment.

Azután tovább bódorogtam a fák közt. Ugy képzeltem, hogy nagyon sok időt töltöttem ott a fa alatt és nemsokára úgy is este lesz. Majd este lámpagyújtás után próbálom meg, hogy mire megyek.

Az órám a zsebemben volt, de nem néztem meg hány óra.

Mit csináljak addig?

Meglátogatom Conan abbét.

Az abbé a tornácon ült, reverendájának az alja föl volt gyűrve a cingulusa köré s az öle teli volt forgácscsal. Főzőkanalakat faragott. Kértem, hogy folytassa csak. Marianne asszony, amint észrevett, behúzódott a konyhába.

- Mivel szolgálhatok a kegyelmes urnak? - kérdezte s lopva oldozta le a reverendáját.

- Köszönöm, nincs szükségem semmire, csak látogatóba jöttem.

- Én hozzá? A kegyelmes ur!?... Istenem... Iszen csak tessék parancsolni, elmegyek én akármikor a kastélyba.

Kértem, hogy folytassa a munkáját. Nem akarta, - már hogy is merne ő én előtttem faragni!

- Tudja mit? Mutassa meg, hogyan kell, én is megpróbálom.

Addig erősködtem, míg megtette. Olyan puhán, könnyen vált le kése alatt a fa, mintha vaj lett volna.

- No, most én!

Ide adta a kést, mutatta, hogyan kell fogni, de bizony nem igen boldogultam vele.

- Keményebben méltóztassék fogni!

Gyöngék voltak az én ujjaim ahhoz a munkához s amint kissé erőlködtem, szilánkosan hasadt be a fa, nem tudtam vezetni a kést. Marianne a konyhaajtóból leste, hogy mit csinálunk.

- Látja, tisztelendő ur, milyen ügyetlen vagyok.

- Oh Istenem, minek is volna ez a kegyelmes urnak.

- Majd még elvágja a kezét! - szólt ki hozzánk Marianne asszony. Kellemetlen volt a hangja.

Visszaadtam az abbénak a kést. Nem vagyok én ehhez se elég ember.

- Mi ujság a faluban?

- Nincs kérem semmi különös. Készülünk a bucsura, addig már nem mertem hozzá fogatni a templom reperálásához, hogy ne legyünk rendetlenségben azon a napon, de már megalkudtam a quimperi kőművesekkel. Quimperből jön négy ember, Concarneauból három, meg a mienk itt, az nyolc. Nyolcan kényelmesen elvégezhetik, mire beállnak a téli essők.

De hát mit érdekel ez engem? Minek jöttem ide? Ezalatt irhatnék otthon!

Olyan hirtelen keltem föl, hogy az abbé csak ámulva nézett rám, mit akarok?

- Megyek, dolgom van. Maradjon kérem.

Megérintettem a kezét s otthagytam.

Öt óra volt, mikor hazaértem. Az ebéd órájáig, hétig, babráltam jobbra-balra, sehol se találtam a helyemet.

Hét óra felé Dagoru Conan abbét jelentette.

Szinte megörültem neki. Az abbé ötölt-hatolt s végre kisütötte, hogy bocsánatot jött kérni.

- Miért?

- Talán megharagudott a kegyelmes ur.

- Én?

- Igenis, hogy olyan indulatosan el tetszett menni. Mindjárt gondoltam, de mit csináljak, nem mertem azonnal...

Biztosítottam, hogy szó sincs róla, semmi okot se adott rá, csak én kissé izgatott vagyok, nem érzem egészen jól magam.

- Nézze tisztelendő ur, ha nem ebédelt még, hát maradjon itt velem, ebédeljünk együtt.

- Igenis kérem, én már vacsoráltam, mi hat órákor szoktunk, hanem azért nagyon szépen köszönöm, örömmel itt maradok.

Alig voltunk együtt tiz percig, már ráuntam. Csak akkor beszélt, ha kérdeztem s úgy evett, mint egy cápa, kiizzadt belé. A szája teli volt még s már gyúrta a következő falatot.

Jaj! hogy szabadulok meg tőle ebéd után?..

Amint fölkeltünk az asztaltól, elment ő azonnal, a saját jószántából, roppant mód hálálkodva. Attól féltem, hogy kezet csókol.

XXV.

A lámpa is ott égett az íróasztalomon.

Jobbkézt állott a tintatartó, balról az ingaóra, középen a fehér papiros.

Megálltam az asztal előtt s egy mélyet sóhajtva, nyugodtan, de egész nyugodtan elgondoltam, hogy most mi fog történni: - leülök, veszem a tollat, bemártom és nem fogok egy betűt se leírni, hanem majd hátradőlök a széken s úgy ülök itt éjfélig, olvasva az óraketyegést.

Hát minek is ülnék íráshoz?...

Lesz, ahogy lesz, vigyen a sorsom, ahová neki tetszik.

Átmentem a hálósobámba és lefeküdtem.

XXVI.

Azon döbbsentem meg, hogy milyen nyugodt vagyok.

Vajjon helyt van az eszem?...

Felültem az ágyban és úgy ügyeltem saját magamat, hogy nos, hát mit fogok most csinálni?

Aludni akarok?... De hisz nem tudok aludni!

Fölkelek?... Minek?

És mégis fölkeltem, az íróasztalom elé ültem, vettem a tollat, bemártottam és nem irtam egy betűt se, hanem hátradültem a széken és úgy ültem egész éjjel, olvasgatva időnkint az óráketyegést.

Nem voltak hevesebb emócióim, feneketlen keserűségben zsibbadt szét testem s lelkem. Talán, ha arcul köpött volna valaki, arra se reagáltam volna.

Reggel, amint derengeni kezdett, eloltottam a lámpát s lefeküdtem.

Némileg még jól esett, hogy végre ezen is túl vagyok.

VÉGE A MÁSODIK KÖTETNEK.

HARMADIK KÖTET.

I.

Még hátra van a festés és Mathurine...

Hamar, de hamar túl akartam esni ezeken is. Képtelenség mind a kettő, úgy járok majd, mint az írással, de hát annál inkább végezni kell ezekkel is.

Mi lesz majd azután?...

Semmi, nem tudom, de ezektől is szabadulni akarok.

Egyáltalán nem gondoltam arra, hogy mit fogok festeni, de lázas sietséggel készülődtem hozzá. Széles ablakot vágtattam a kupolán. Mig ezen dolgoztak, némileg megnyugodtam. A munkások kizavartak a toronyból s én, hol a parkban, hol a tengerparton bolyongva, lassankint ismét kiokoskodtam magamnak egy gyanus „talán”-t!

Talán mégis!... Hátha azért nem tudok írni, mert túlságosan sok a festői elem a szenzációimban? Hátha a vásznon jobban boldogulok, mint a papiroson!

Mindaddig, míg festékeim nem lévén, munkához kezdenem lehetetlen volt, inkább a biztató eshetőségeket találtam meg, - amint megérkezett Marignac küldeménye, sorra ráakadtam a csüggesztő nehézségekre is. Hogyan boldogulhatnék, hisz alig tudok valamit a festészet alap-elemeiből?... Gyerekkoromban tanítottak ugyan rajzolni, de hisz annyival semmire nem megyek! Mindegy! Szintónusokkal is eléggé ki lehet fejezni a hangulatokat s majd így próbálom meg...

Kegyetlenül megviseltek ezek a hetek és senkim nem volt, akinek sóhajthattam volna. Dagonne előtt úgy titkoltam a gondolataimat, mintha bizony meg is értett volna; a falubeliek csak a nagy urat látták bennem. Conan abbé is elidegenedett tőlem, valószínűleg megijedt.

Mikor a nagy ablakot vágták a kupolán, mondtam neki, hogy festeni fogok. Csóválta a fejét, hogy milyen furcsák jutnak az eszembe! No, de ha már így van, hát mondana ő valamit!

- Fössön a kegyelmes ur egy szép, nagy Szent Annát a templomnak, a régi úgy megfakult s úgy össze van repedezve, hogy már nem is lehet megismerni.

- Nem tudok én úgy festeni, tisztelendő ur.

- Nem?... De hát talán kireperálni mégis csak ki tudná a kegyelmes ur, ugy-e?

Megigértem, hogy majd hozatunk egy Szent Annát Párisból s ezzel beérte.

Följött aztán egyszer, hogy mit föstök hát?

Rosz napom volt. Persze... Mikor írni akartam, kapkodtam a színekhez, most pedig, hogy az ecsethez kellett volna nyulnom, néhány fegyelmezetlen hangulatfoszlányon kívül ismét nem állott egyéb a rendelkezésemre. A vászonnal is csak úgy jártam, mint a papirossal, sőt még addig se jutottam, mert mikor azt kezdtem keresni, hogy mit fessek meg, egyik sujetmet lehetetlenebbnek találtam a másiknál s azon töprengtem, hogyan fejezhetném ki színekben a tehetetlenség hangulatát... Bármiféle rajz zavarólag hatna... De vajjon nem azért óvakodom-e így a rajztól, mert nem tudok rajzolni?!...

Hátha megfesteném a tengert, mikor szürke és köd van fölötte?... De hisz akkor is él, szüntelenül mozog!

Talán festhetnék egy sivár pusztaságot, hogy egyetlen fűszál se legyen rajta, csak csupa meszes, kavicsos föld és ólomszürke, mozdulatlan ég feküdjék fölötte, be, be, messze be és sehol egy madár se legyen... De ez inkább a halál, nem pedig a tehetetlenség! Vagy a „semmi.”... Hogy lehetne megfesteni a „semmit”?...

Igy vergődtem.

Kerestem a természetben a tehetetlenség hangulatát, hisz abban mindig híven megtaláljuk a saját hangulatunkat, - csak ezt az egyet nem.

De mégis!... Egyszer, akkor délben, amikor Mathurinehez készültem és rekkenő meleg volt, nem moccant egy falevél se, irtóztató egyformán süttött a nap és ez szomorubb volt egy esős őszi alkonyánál, - akkor néhány pillanatig úgy éreztem, hogy azok a saját pazar izzásában elalélt természet teljes tehetetlenségének a pillanatai voltak.

Mondom, kegyetlen napom volt s Conan abbé látogatott meg.

Leültem és hagytam, hogy beszéljen. Azt hiszem a bucsuról beszélt, én néztem egy darabig az arcát s aztán mögötte, a saját kósza gondolataimat.

Egyszer csak elhallgat és hátra fordítja a fejét.

- Ejnye, azt hittem, hogy valaki itt van mögöttem!

Nem szóltam rá semmit.

- Milyen furcsa! - mondta ő s még egyszer hátra tekintett, azután meg én rám.

- Isten engem...

- Igen, igen abbé, én néztem ott valakit.

- Iszen nincs itt senki!

- De igen, valakire gondoltam s az ott volt.

Köhintett, nagyon bizalmatlanul vizsgálta az arcomat s hamarosan elment. Hátha még azt is megmondtam volna neki, hogy az apámat és Mathurinet láttam a háta mögött!

II.

Maradt még egy utolsó szalmaszál s abba kapaszkodtam.

Mathurine azt mondta, hogy csak üzenjek s eljön hozzám...

Tehát üzenni fogok neki, hogy jöjjön! Mit bánom én... A szeretőmmé teszem, ha kell!

El fogom küldeni hozzá Dagornet, éppen őt.

De hogyan? Mit mondjak neki?

„Eredj le Mathurinehez s monddad neki, hogy jöjjön.” Azonnal, azonnal, küldöm őt azonnal - s nem is haboztam, becsengettem Dagorut. De nem néztem rá, úgy mondtam neki:

- El foglak küldeni valahova.

- Igenis.

- El foglak küldeni ma...

Mégis resteltem. Kár volt behívni, inkább magam mehetnék utána! - gondoltam.

- Hova tetszik parancsolni.

- Egy... Azaz majd délután figyelmeztess rá.

- Tán asszony kell a kegyelmes urnak?

- Honnan tudod? - kérdeztem tőle ijedten.

- Hm... Már régen gondoltam, bocsánatot kérek, csak nem mertem szólni. Mit mondjak neki? Mikor jöjjön?

A készsége jobban zavarba hozott, mintha vakmerően szembe szállt volna esetleg velem. Hisz ez nem Dénes!... Ez valami más... De feszélyez azért ez is, hanem másként, úgy, hogy pirulva bár, de mégis megmondtam neki:

- Eredj le Mathurinehez és mondd neki, hogy jöjjön.

III.

Három óra oda, három vissza, - tehát összesen hat.

Az első elmúlt nagy nehezen... a másik is... azután megállítottam az asztalomon levő ingaórát... azután imádkoztam.

Nem tudom, hogy jutott eszembe, egyszer csak elkezdtem a miatyánkot.

Dagorne egyedül jött vissza. Mathurine azt üzenté, hogy ne haragudjam érte, de a héten nem ér rá, hanem majd a bucsu után, a jövő vasárnap...

- Eljön?!

Dagorne vigyorogva felelt:

- El-e?... Jön az kérem szépen, mint a bárány. Melyik ne jönne!

IV.

Szombaton volt a bucsu.

Ugy irom itt le, amint ma látom. Ma már látom hozzá az elejét is.

Látom a februári nehéz ködöt s alatta az Oceánt. Meg van halva az egész láthatár. A köd koporsófüdele alól menekülő hullámok harsogva tépik a partot, dühös tajtékkal köpködve be a konok sziklákat; mély barázdát szorít a fojtogató tenger egy-egy merészebben kiálló gránit-tömb nyakán s az apró habok sírva vájják be magukat a térdei alá. A tenger nem akar meghalni!

Látom a fekete bárkákat, leszerelve reszketnek az öbölben, nyöszörögve inganak a csupasz árbocok s a halászpadok alatt gubbaszt néhány sirály.

Látom a halászgunyhókat a parton. Az asszonyok szorgalmasan foltoztatják a vitorlákat s javítják az eresze aggatott hálókát. Azok a dalok, melyeket szinte titokban dudolnak le munka közben, szürkébbek az imádságnál, olyan egyformák és olyan hosszúak, mint az a barna fonál, amelyből a hálót kötik... A konyhában, a tüzhely fölé akasztott bográcsban pedig békésen rotyog a leves.

Látom a halászt, a gunyhó elé ágyazott magának heverő almot, jó sós szagu hinárból. Feje alá tette párnának a facipőit, zápfogra szorítja mocskos kis pipáját és pihen és nézi, szüntelen nézi a ködöt, ma is, holnap is. A gyerekek, kócos, maszatos kis békák, boldogan bújnak a karjai alá, a lábai mellé, vetélkedve nyargalnak a konyhába parázs után, ha parázs kell a pipára s halommal hordják neki a színes kagylókat. Átballag a szomszéd halász is, ráncba szedett homlokkal segít pihenni és már most ketten nézik a ködöt, míg csak ki nem ürül mind a kettőjük dohányos kobakja. Akkorra pedig előkerül a harmadik szomszéd, elő a negyedik, hatodik és már most hatan nézik a mozdulatlan ködöt, szótlanul, napokig.

Végre megjön, amit vártak: az erős nyugoti szél. Rongyokká marcangolja a ködöt, vonítva korbácsolja szét foszlányait a tenger vállairól és diadalmasan öleli le végtelen kebelére a kék eget a napfényben ragyogó Óceán.

Most aztán, elő a bárkákkal!

Gondosan átvizsgálják az utolsó eresztéig, újra kátrányozzák, a csavarokat megszorítják, megrongált részeit ujjakkal cserélik ki, berakják a hálókát, a horgokat, a szigonyokat, a köteleket, a szekercéket kiköszörülik, kis hordókba sót, olajat és kétszersültet raknak a fenék alá, - dolga van ott, sok dolga gyereknek, asszonynak. És mikor a vitorlarudak is ott lógnak az árbocokon, még egyszer tűzfölé akasztja az asszony a bográcsot s megfőzi gondosan, ezer jóízűre és talán utoljára az ő urának a húslevest.

Azután kurtán bucsuznak övéiktől és a bárkára szállnak ők hatan, mind a hatan markos, elszánt halászok. Bőrüket kicserzette a sósvíz, a szél, a nap, - szívük meg ott lett jó erős az árboc tövében, a tengeren. Ők hatan együtt egy család. Éppen hat ember kell minden bárkára, többen nem férnek, kevesebb nem elég és annak a hatnak egy közös, könnyen szakadó szál az élete. Ha az egyik el talál késni egy vitorlafordítással, mind a hatnak özvegyen marad itthon az asszonya. Ha fordul a szél, ha oldalt veti a bárkát a hullám, ha sebesen be kell vonni a vitorlákat, ha fordítani kell a kormányrudon, - mindeniknek megvan a maga bátran, azonnal, habozás nélkül cselekedni valója. Néhány hitvány deszkaszál ezen a rengeteg vizen és ők hatan együtt a halál ölében járnak néhány falat kenyérért!... Azt a falat kenyeret várja itthon reszketve az asszony és a kis szőke porontyok, - azért mennek ők ki messze, Izland felé, el az Uj-Földig, mikor fölszáll a köd, mert ez a legendás föld meddőbb egy ringyónál, csak szép. Száz özvegy halászasszony se tudna egy buzakalász alá elegendő esőt sirni belé.

Az asszonyok hosszasan néznek a távolba vesző bárka után s az ölben tartott kis poronty is ott látja a saját jövődjét:

Car c'est pour les flots que nous enfants,
Tous meurent marins, qui sont nés Bretons...

Ők itt maradnak imádkozni.

Mig azok kint küzködnek ég és víz között, itt, a mi kis templomunkban, csodatévő Szent Anna templomában bucsura járnak az asszonyok s az a néhány itthonmaradt öreg, meg nyomorék, hogy áldást könyörögjenek le az utjokra.

A mohos tornyu kis kőtemplomot a sírok veszik körül. Hisz olyan kevésnek ássák meg a sírját a szárazföldön. Kár is volna azokat külön temetőbe vinni. Jobb nekik itt, közel az Isten házához.

A templom zsúfolva volt asszonyokkal, de sőt a felének hely se jutott bent a templomban, azok hát künt térdeltek le a sírok között.

Egy fenyőfához támaszkodva, eleinte közönyösen néztem őket. Mathurinet kerestem. Vajjon megszólít?...

Csupa, csupa asszony, mind egyformák, erős arcu, nem szép asszonyok... Nem törődnek velem, rám se néznek, - szomorúak, csöndesek valamennyien, nem tudom, melyik köztük a leány, melyik az anyja. A ruhájuk is egyforma, dísztelen fekete posztóköntösben van valamennyi s nincsen rajtuk egyetlen szál virág, egy szem gyöngy se. A szélesen kihajtott fehér főköttő még egyformábbá teszi őket. Ez a fehér sisak valami aszketikus, rideg árnyékot borít az arcukra, egy fürt, de még egy szál haj se látszik ki alóla, - mind megannyi szomorú nézésű, lesütött szemű apácái ők a tengernek. Széles, kerek fehér gallér van a vállukra terítve s ez az egyetlen fényezésük; ezer apró, szalmaszálnyi redőkbe van szedve ez a hófehér gallér, melyet

nem derít egy öltésnyi himzés, egyetlen keskeny szalagocska se. Minek is volna az a szalag?... Kinek tűznének virágot a mellükre?... Hisz nincs, aki elkérje.

Imádkoztak.

Oh, hogy tudnak ezek a halászasszonyok imádkozni!

Ez az igazi, alázatosan vallott, vak bizodalommal rebegett imádság, melynek szent kötelesség érintetlen épségben őrizni meg egy Istent.

Hogy elfeledtem köztük a saját nyomoruságomat...

Besompolyogtam a templomba s egy darabig még okoskodtam, hogy mégis csak jól van ez így... Áldott legyen az a pap, az az együgyű, ostobául ravasz és kövér pap ott az oltár előtt, áldott legyen, mert hisz ő ápolja és őrzi ezeknek a szegény, gyöngé, félő asszonyoknak a sötétséget és a babonát... Hisz a reménységet, meg a vigasztalást nyújtja így nekik. Ugyan mit érne ezeknek a tudás, mit az egyszerű, Istenét magának megteremtő vallás, míg a férjet, a szeretőt, meg az apát egy kis dióhéjban hajigálja hullámról-hullámra a kiszámíthatatlan szerencse?!... Az erő törvényei, az egyensúly mértani arányai és csak úgy minden egyéb bölcsesség csúful cserben hagyná őket az első viharos éjszakán, hallva a sirályok vijjogását s a hullámseprő szél visítását.

Térdencsúszva tolakodtak az oltár elé.

Egy kis aranyozott, üvegfedelű szelencében Szent Anna hajából van egy fürt, Conan abbé nyújtotta az ajkuk alá s azt csókolták sorra az üvegen keresztül: az reménységet ad, az gyógyít, megőriz és bocsánatra segít benneteket szegény, búbánatos, együgyű asszonyok ti, kiknek csak egy falat kenyér kell, kik csak élni akartok és könnyörögtök, hogy éljen az apátok, az uratok, a fiaitok és a szeretőitek is hogy éljenek... Ennyit igazán megtehetne nektek az az Isten!

Megosztom veletek amim van, akár a saját falatomat is szívesen átengedem egyikőtöknek... De még így se jut mindeniteknek, így se menekülhettek a tengertől.

És mégis irigyellek benneteket, mert hisztek.

Oh, hogy tudnak ezek a halászasszonyok hinni!...

Ha én is annyi bizalommal tudnám csókolni azt a szelencét, én velem is csudát tenne Szent-Anna.

Hátha?!...

Az oltár tömjénfüstje fullasztó vastagon áll össze felhőbe fölöttünk, a fehér főkötőket átveri a tolongásban az izzadság és az éneknek, amit énekelnek, nincs dallama, kivehető szövege sincsen, olyan erősen, lélekszakadva harsogják, hogy nem is könnyörgés az már, hanem irgalomra kényszerítése az égnék...

Még néztem a templom ablakait, melyekre szomorú képeket főtetett ennek a szomorú vallásnak a szomorú fantáziája. Mintha nem is a bocsánatot tanítaná, hanem a büntetéssel fenyegetne, - az ablaküvegeken a pokol gyerekesen iszonyu bűnhődéseit színezi élénkre az innen kirekesztett napsugár...

Még okoskodom: - ez nem vallás, ez azoknak a papoknak a jövedelmező üzlete, akik meghíz-
nak itt és cimborájuk a nyomoruság, a szenvedés, meg a tenger... A vallás nem a fenyegetés, a vallás a vigasztalás... De mégis, elismerem, hogy szükség van itt Conan abbéra, mindaddig, míg mi nem teszünk róla, hogy egy falat kenyér olcsóbb legyen az életnél. De... Hisz nekem van kenyérem és mégis jó volna hinni... Milyen poklot tudnék én festeni a lelki szenvedéseimből azokra az ablakokra s azokat meg talán ezek az emberek néznék közönyösen.

Harsog az ének, az arcok kipirulnak, reszket belé a válluk és várom, várom, hogy most mindjárt elkezdjenek szédületesen forogni s a földhöz verik meggyötrött koponyáikat... Az öreg emberek csakugyan leborulnak a földre a csók után s ott rugdossák őket az előre tolaakodók facipői, de ez nem fáj nekik, nem is érznek, mert hisznek, boldogan, mámorosan, örülten, mint a bálványsekér kerekei alatt fetrengő fakir...

És nem tudom hogyan, lassan térdre ereszkedtem és velük énekelek és a vér a fejembe tódul és visznek magukkal az oltár elé és Conan abbé az ajkaim alá nyújtja Szent-Anna fürtjét...

Oh de Conan abbé ebben a pillanatban észrevette, hogy én vagyok.

- A kegyelmes ur!!...

Elkapta ajkaim elől az ereklés szelencét, letörülte s úgy nyújtotta csókra.

Föléje hajoltam, az ajkaim is hozzáérték... Pedig megcsókoltam volna az imént...

Szomoruan állottam azután félre.

Elöttem vonult el a processió.

Elül vitték a keresztet, utána a zászlókat, azután leányok emelték Szent-Anna szobrát, azután jött a pap s vele a kántor, egy recsegő hangú vak ember, aki tulbirta valamennyi asszony hangját és megint zászlók és ezek után, mintha fehér pillangók raja tódulna ki a templomból, énekelve, hosszú, hosszú sorban jönnek a fehér főkötős asszonyok.

Háromszor kerülték meg az üresen hagyott templomot, azután Conan abbé bement ministránsaival a templomba, hogy beszentelje a gyertyákat, melyeket a halász asszonyok hoztak.

A Szent-Anna gyertyái...

Minden halászgunyhóban ott lóg az Anna napján szentelt gyertya s azok a boldogok, akik soha meg nem gyújtják. Az itthon maradt jó asszonyok türelmesen várják vissza Izlandból a bárkákat. Így nyár végére szoktak azok hazakerülni. Amelyik gunyhónak hazaérkezik a gazdája, az elhozza vasárnap a templomba a gyertyáját s az Uristennek adja. De amelyik gunyhó hasztalan várja az emberét!... Nagyon, nagyon soká marad már oda a bárka, egyik is megjött, a másik is, nyár is elmúlt, csak hat asszony várja hiába az urát s minden egyes nap keservesebben mulik, egy-egy örökkévalóság nekik az éjszaka. Hatan járnak le a partra s lesik az ő bárkájuk vitorláit. Nem jön. De jön a téli köd.

Ekkor aztán a jó Isten szóljon hát, - előveszi a hat asszony az Anna-napján szentelt gyertyát, feltűzi a Szent képe elé a gunyhóban, ajtót, ablakot tárva hagy és meggyújtja.

És ez százszor a halál!

Lesi remegve az égő gyertya lángját, a libegő lángnak minden rezzenése a szívet perzseli végig ezer remény, ezer kétségbeesés az...

Mert ha annak a gyertyának a lángját kioltja a tengerről fújó szél, akkor nincs kit visszavárjon a hat asszony többé. Ott messze, az északi tengerből kelt ki Szent-Anna hívására a gunyhó gazdája és haza sóhajtott és attól aludt el a gyertya.

Conan abbé most szenteli a templomban a gyertyákat, idekünt pedig térdreborulnak az asszonyok, a földön az arcuk, nyöszörögve imádkoznak - Szent-Anna most, most légy kegyes!... Segíts meg minket, ebben a mostoha földben, itt a fenyőfák alatt, itt adj nekünk és a miéinknek örök nyugvóhelyet, mi Asszonyunk!...

Egyedül én állottam ott köztük, néhány percre beborult a nap és szél suhant be a tengerről. Talán, haza sóhajtottak a halászok.

Bucsu után nincs tánc. Az öregek isznak egy csésze almabort, az asszonyok hamar hazamennek és imádkoznak és várnak. Néhány öreg asszony, akinek már nincs kit visszavárnia, itt marad s azok helyett járja és imádkozza tovább a bucsut, akik azt hiszik, hogy maguk nem végeztek eleget. Egy souért egy forduló a templom körül s jó bőven imádság, két souért kettő, kinek ahogy telik rá. És elvégzi olyan lelkiismeretesen, olyan áhítatosan, mintha csak magáért tenné. Meg hátha... Talán egyszer mégis visszajön az a hat, akiket ő kísért le valaha régen a tengerpartra.

V.

Ha én ezt úgy meg tudnám írni, ahogy éreztem. Ahogy láttam!... Vagy ha meg tudnám fösteni azt a képet, amelyet sejtve látok: - Szent Anna hozza a tenger fölött a halászok sóhajtását...

Teli volt a lelkem ezzel a búbánatos poézissel, mikor Dagorne belépett hozzám.

- Itt van - szólt, mintha a cimborájához szólt volna, - beereszthetem?

- Mathurine?!

A fejével intett, hogy: - az, az!

- Itt van! - s kiszólt az ajtón és bejött Mathurine. A gyertya is nála volt.

Dagorne vigyorogva hagyott bennünket magunkra.

- Milyen meleg van, - szólt az asszony.

Nem tudom milyen volt, nem mertem ránézni. Egyáltalában nem tudtam, hogy mit csináljak most.

- Ott volt a bucsun, láttam... Hát most mit csinál?... Milyen jó hűvös van itt!

Ő közeledett hozzám. Egészen közel jött és én féltem tőle, mint amikor Dénes elől csúsztam hátra az apám ágyán.

Megfogtam a kezében levő gyertyát s azt hebegtem:

- Magának is van... Szentelt gyertya...

Olyan forró volt a tenyerem, hogy azonnal olvadni kezdett a viasz benne s undorodva bocsátottam el. Leesett a földre.

- No most eltörött - szólt Mathurine, lehajolva utána.

- Eltörött...

És én is lehajoltam.

- Nem tesz semmit, nem baj.

Fölvette a gyertyát, de én úgy maradtam, a szék mellett, guggolva. Tudtam is én akkor, hogy mit cselekszem!

- Hát mi baja? Milyen furcsa!

Nevetett s a kezét nyújtotta, hogy kapaszkodjam bele.

- Tán bizony görcs állott az inába, - szólt és ő fogott meg. A hónom alá nyult s úgy fölemelt, mint egy pelyhet.

Sajátságos!... Most, e sorokat írva, úgy, mint akkor, ma is mérhetetlen szégyenérzet fog el. Már nem félek, nem is reszketek, de szégyenlem magam a nagy erős asszony előtt, szégyenlem magam, mint a gyerek, akit buja erkölcstelenségen ért az anyja... Mentegetni szeretném magam, mint akkor, de mit mondjak?...

Mentől gyöngédebben szól hozzám, annál hitványabb vagyok, - ég az arcom, nem merek fölpillantani a földről, mert gúnyosan néznek rám még a falak is... Óh, csak már egyedül lehetnék, vagy meghalnék inkább!

VI.

Hallom és a csontjaimat hasogatja a kacagása. Adni akarok neki, sok pénzt, mindent, amim csak van... Az ajkát bigyeszti és olyan szánakozólag tekint végig rajtam. Egyet bólint, meg-rázkódik, vállat von, igazgatja a csipőin a ruháját, lassan, lassan. Istenem, milyen lassan öltözik...

Alig vagyok képes visszafojtani a zokogást.

Restelli magát ő is, vagy haragszik? Az ő arca is piros, bágyadt a tekintete, már nem kacag többé, nem is mosolyog. Egyikünk se szól. Oh bár csak szólna!!...

Leesett valami a padlóra. Egy gomb, vagy egy tű, de olyan viszhangosan koppant ebben az irgalmatlan csöndben.

Aztán kiment.

Halkan, durcásan dünnyögte:

- No ezért ugyan kár volt ám idebolondítani az embert.

VII.

Hallgattam, mint halad keresztül a másik szobán, azután le a lépcsőkön, nyugodt, egyenletes, biztos lépésekkel, mint aki tudja, mit akar s hova megy... Most ért le az első emeletre... Eddig már lent lehet a földszinten...

Semmi neszt se hallok, már most bátran sóhajthatok.

De nem mertem sóhajítani. Visszafojtott lélegzettel sompolyogtam föl az erkélyre, lábujj-hegyen, hogy zajt ne üsse, - mert hátha el se ment, hátha találkozott Dagorneval, elmondta neki és most együtt kacagnak rajtam...

Reszkettem, alig volt annyi erőm, hogy össze ne roskadjak.

Leguggolva, az erkélykarzat kőoszlopai közt lestem, hogy elment-e hát csakugyan?...

Igen, ott megy, egyedül, nem is siet, egyszer se tekint vissza. A kamélia bokrok mellett meg-áll. Talán virágot akar tépni?... Ugyan mi juthatott eszébe annak az asszonynak akkor, ma se tudom, miért tette: - lehajolt, sebesen egy kis gödröt vájt egyik bokor alá, többször nyugtalanul körületekintett, letörött egy darabkát a szentelt gyertyából s azt oda a gödörbe téve, elföldelte és meg is taposta ott a földet. Azután sebesen ment ki a parkból.

Tehát ennek is vége van.

Még láttam, amint fölkerült a sziklák közt a tengerpartra, nyilván nem akart a falun keresztül menni. Olyan nagynak, óriásnak tetszett s mintha az alkonyra rezgő levegő visszafelé hozná őt, inkább közeledni látszott... Az öböl lejtőjén egyszerre tűnt el előlem.

Már most mit csináljak?

Egy darabig bambán bámultam le a fák közé. Ha leugranék innen?!...

Amint ez a gondolat az eszembe ötlött, abban a pillanatban mintha már esném, éreztem, mint csap el mellettem a levegő és most, most azonnal zuhanok a földre, szétloccsan a koponyám, összetörnek a karjaim, a lábaim...

Azon mozdulatlanul guggolva, az erkélykarzat kőoszlopai közé támasztott fővel bámultam le a fák közé sokáig, talán két óra hosszáig, mert már sötétedett, mikor rémülve hallottam a Dagorne hangját. Ijedten kiáltotta:

- Ur Isten!

Hozzám ugrott.

- Mi lelte a kegyelmes urat?! Jaj Istenem, mi történt?

Mert nem mozdultam, sőt behunytam a szemeimet. Komédiáztam neki. Ugy tettem, mintha rosszul volnék, - mert hát mit mondjak, ha már így talált?

Mikor segítség után kezdett kiáltozni, akkor szóltam neki.

- Rosszul vagyok, vizet.

Lefutott víz után.

Igy lesz a legjobb! Beteg leszek s így kitérek a kérdezősködései elől. Ágyban maradok... Hát idáig jutottam!...

A lovászokat csődítette föl s én, - hisz már nem tehettem egyebet - engedtem, hogy ölben vigyenek le a hálósobámba. Lefektettek s attól féltem, észreveszik, hogy komédiázom. Dagorne maradt mellettem, kérdezősködött.

- Istenem, ha tudtam volna! De azt gondoltam, hogy itt van a Grégoire asszonya, hát be- mentem a faluba. Régen elment?

Bólintottam, hogy el.

- Elszédült a kegyelmes ur?

Intettem neki, hogy igen, igen, csak maradjon csendesen.

- Elküldök a tisztelendő ur után!

- Nem szükséges! - szóltam ijedten. - Nem kell senki! - tettem utána halkabban.

Egy izben háttal volt felém Dagorne s úgy tetszett, hogy mosolyog. Talán észrevette?!... Talán tudja is?!...

- Dagorne!

Felém fordult. Nem látszott az arcán semmi nyoma a mosolynak.

- Fordulj meg, kérlek!

- Hogyan?

- Csak fordulj meg, az Istenre kérlek.

Nem tudta elképzelni, hogy mi lelt, mit akarok? Hátat fordított. Az állcsontjai úgy kiállottak, hogy azt hittem, csakugyan nevet.

- Dagorne! - szóltam hozzá könyörögve.

- Tessék parancsolni!

- Kérlek, de igérd meg, hogy őszinte leszel? Ugy-e igen?...

- De kegyelmes uram... Hát iszen én nem tudom, mi lelte a kegyelmes urat!... Elküldök mégis a tisztelendő ur után.

- Nem, nem! Nem kell!... Nincs semmi bajom Dagorne, nem vagyok én... Csak azt mondd meg, hogy ugy-e neveltél az imént?

- Én!? Mikor?

- Lásd, nem akarsz őszinte lenni! Nem bánom, csak mondj igazat. Hálás leszek érte. Ugy-e neveltél, fiam? Mosolyogtál rajtam, mikor hátat fordítottál?

- Isten bizony, én nem tudom, mit akar a kegyelmes ur.

Ijedten hátrált az ajtó felé.

- Ne menj ki, maradj itt... Gyere ide...

Már annyira voltam, hogy el akartam mondani neki a történeteket.

- Nem vagyok beteg, Dagorne, tudod te jól, hogy nincs semmi bajom...

- Tudom, kérem szépen, tudom, csak mégis elszalajtok a tisztelendő ur után.

Nem hallgatott rám, azt hitte valószínűleg, hogy félrebeszélek s elküldte a vadászt Conan abbé után. Engem úgy csillapított, mint a lázbelegeket szokták. Föl akartam kelni, kértem a ruháimat. Azt mondta, hogy iszen már úgy is este van, minek kelnék föl, már csak maradjak szépen az ágyban. Azt hiszem, képes lett volna lefogni, ha nagyon ellenkeztem volna.

- Nem hallod, hogy nincs semmi bajom! - szóltam s izgatottságom annyira erőt vett rajtam, hogy úgy vacogtak a fogaim, mintha a hideg lelt volna.

- Tudom, kérem szépen, tudom...

De már dühbe hozott. Reszketve parancsoltam neki, hogy fel akarok öltözni. Annál szelidebben csitított, hogy mindjárt, mindjárt.

Ekkor az jutott az eszembe, hogyha tovább erőszakoskodom, ezek azt találják hinni, hogy megzavarodtam!... Csak egyiknek jusson eszébe s megkötnének!... Hogy is magyaráznám meg nekik, hogy nincs semmi bajom, - mégis ölben hoztak le a toronyerkélyről?... És hogy eddig betegnek vallottam magam!... Conan abbé is azt fogja hinni, hogy vagy lázam van, vagy megbolondultam. A teljes igazságot is hasztalan mondanám el, azt még kevésbé tartanák valószínűnek. Mit csináljak?...

Ledőltem a párnáimra s hallgattam. Utóbb behunytam a szemeimet, lecsillapodtam. Legokosabb s legegyszerűbb lesz, ha azt hitetem el velük, hogy beteg vagyok.

Conan abbé érkezett meg, de nem mozdultam.

- Elaludt! - suttogta neki Dagorne.

A pap lábujjhegyen, szuszogva jött az ágyamhoz.

- Hát mi az, mi az? Mi baj? - kérdezte ő is suttogó hangon Dagornétól.

- Pszt... Jaj, mennyi bajom volt vele!... Mind föl akart kelni, pedig úgy didergett, mint a kocsonya.

Hátrább huzódtak, nem hallottam, mit beszéltek. Meg se moccantam, pedig nem jól feküdtem, fáj a mellem, úgy elzsibbadt a derekam, szerettem volna oldalt fordulni. Azután valamelyik

az ágyam mellé ült és sokáig csönd volt. Elaludtam. Körülbelül éjfél felé riadtam föl. Hát a pap ült mellettem s mellére horgasztott fővel, jóízűen szundikált. Egyet-egyet horkolt a jó ember s fényes, piros arca úgy izzadt, mintha nagy hőségben keményen dolgozott volna.

Nesztelenül be akartam fordulni, de fölébredt.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - szólt álmos hangon s bizony nem tudta hirtelenében, hogy hol is van ő ott? Megdörzsölte a szemeit és a tenyerével az orrát. - Nincs semmi baj!... Semmi baj!... mondogatta halkán, azután motyogott még valamit, fölém hajolt, én azonban ismét úgy tettem, mintha aludnék, amire ő megigazgatta rajtam a takarót s néhány perc múlva megint hallottam, mint szíjja egészséges, teli kortyokkal kövér álma emlőit.

Dagorne reggelre került vissza a quimperi orvossal, aki természetesen nagy dolgot készült cselekedni a kerbastiki uraság betegségével s egy rakás lázat konstatált rajtam Conan abbé és Dagorne segítségével. Már ekkor nem mertem azt mondani, hogy nincs semmi bajom. Dagorne mind tóditotta, hogy milyen rosszul voltam az este, hogy erőnek erejével ki akartam ugrani az ágyból, hogy folyton félrebeszéltem, Conan abbé nem győzte a jó Istent áldani, hogy meghallgatta az ő könnyörgéseit az éjszaka, mert csak az segített annyira is, hogy azt az álmod küldte rám a Isten.

- Már az igaz, hogy eleget hánykolódott a kegyelmes ur!

Mindent rájuk hagytam. Az orvos letelepedett a kastélyban, egyik éjjel a pap, másik éjjel Dagorne ült az ágyam mellett, suttogva beszéltek, lábujjhegyen járkáltak, én meg ott feküdtem az ágyban, alig szólva hozzájuk. Napról-napra kevésbé éreztem a szükségét annak, hogy fölkeljek, megszoktam, megszerettem a félhomályt, a gyöngéd suttogást, a csöndöt s legalább elfoglalt valami: - beteg voltam.

Egy hét múlva már magam is hittem, éreztem, hogy beteg vagyok. Hat óránként borzongatott a váltóláz és jól esett az orvos erős meggyőződése, hogy ő néhány hét alatt meggyógyít.

VIII.

Augusztus közepén az orvos kijelentette, hogy egészséges vagyok. Conan abbé, aki jelen volt, azonnal elfutott s meghuzatta a harangot. A szokatlan időben konduló harangszóra a falubeli halászsasszonyok összegyűltek a torony alá. Az orvos, aki még ott maradt s beszélgetett velem, leereszkedő mosolylyal tekintett ki az ablakon és biztatott, hogy keljek föl, mutassam meg magam alattvalóimnak, akik ime mennyire örvendeznek fölgyógyulásomon!

Elmosolyodtam s megígértem neki, hogy majd fölkelek, majd aztán elmegyek a faluba és majd gyönyörködhetnek bennem.

Az orvos még hosszan taglalta előttem ezt a régi szokást, úgy, hogy el is felejtett felkelésre nógatni, aminek én nagyon örültem. Végre elbucsuzott és elment.

- Tehát csak továbbra is sok friss levegő, kegyelmes uram! Sok mozgás és vígasság, kegyelmes uram, vígasság! Ne az az örökös egyedüllét. Szerencsésen kihevertük ezt a kis gyomorlázat...

Aztán mondott mindenféle latin szavakat, a melyeket én három hét óta már olyan mérhetetlenül untam.

Ahogy az orvos kiment, Dagorne jött be. Láttam rajta, hogy ünnepiesen van fölöltözve s el szeretne valahova menni. Eszembe jutott, hátha Mathurinehez megy?!... Elmosolyodtam, szomorúan, de tán közönyösen. Tudja az Isten, mintha nem is éltem volna, nem nyugtalanított többé a Mathurine emléke.

Szava elé vágtam:

- El akarsz menni?

- Csak... csak... Azt akartam kérdeni, parancsolt a kegyelmes ur valamit?

- Nem, fiam, semmit. Eredj csak. El akarsz menni egész napra?

Dagorne lenézett a földre s a nadrágja paszományát cirógatta. Olyan furcsán jött az a „fiam” szó a számra. Hogy én erre az emberre három-négy hét előtt még féltékeny voltam!

- Hát elmaradhatok egész napra?

- El.

Miután kiment, utána akartam még szólni, hogy - jól mulass! Boldog voltam, hogy magamra maradtam.

A lábbadozásnak a gyöngesége, az a kellemes fáradtság olyan jól megfelelt az én egész lényemnek.

Ott feküdtem még az ágyban délig. Örömmel láttam, hogy azok a hideg ételek, amelyekre az orvos betegségem alatt szorított, mind ott állanak az asztalon s nem szorulok senkire ma, talán holnap se.

Megörültem annak is, hogy valami vágyam támadt. Az a vágyam támadt, hogy megnézzem, vajjon az én pókom megvan-e még?...

Felültem az ágyban, aztán egy hirtelen elhatározással kikeltem belőle s megálltam az ajtó előtt. Magam is elcsodálkoztam, hogy ilyen rögtön megcselekedtem azt, amit elhatároztam.

Szinte boldogan tekintetem körül a szobában. Egyszerre aztán azt kezdtem érezni, hogy szédülök, forog a szoba velem és ez is jól esett, mindaddig, míg hanyatt az ágyra nem rogytam.

És még ott is jól éreztem magam. Vagy két óra hosszáig néztem a plafont.

Végre ismét fölültem s látva, hogy papucsaim éppen lelógó lábaim alatt vannak, egyszerűen beléjük léptem. Odacsoszogtam a karos székemhez, melyen hálókabátom hevert és magamra vettem. Aztán tapogatózva, meg-megállva, az ablakhoz vánszorogtam. Kinéztem. Eddig tartott az, ami jól esett.

Hát már most mit tegyek? Hová legyek itt egy életen keresztül?... Ezt a napot követi majd a többi ugyanilyen nap s az én fanyar eszem nem fog ezen napok elől megmenekülni.

Fölriadtam a betegség kellemes zsibadtságából.

De hát beteg voltam-e csakugyan? Vagy csak abba betegedtem bele, hogy az akartam lenni? Vagyis betegség színlelésével akartam menekülni az élet utolsó kudarcának a felelősségei elől, mely élet tehetetlenségem bélyegét végzetesen nyomta rám?...

És egyszerre sújtott le rám annak a napnak e három hét alatt elzsibbadt emléke. Olyan tisztán hallottam a Mathurine kacaját a hátam mögött, hogy megfordultam. Szobámra, ágyamra néztem. Itt voltam én, ez voltam én egészen. Az a sok felesleges holmi, közöttük az én féreg mód nyüzsgő, töprengő gondolataim s abban az ágyban a saját magam réme - egy beteg, aki nem beteg, mert sohase volt egészséges, aki nem érdemli meg az életet, mert nem tudhatja mi az. Igen, ez a bökkenő! Nem tudhatom mi az élet. Miért? Mert egy olyan fajnak vagyok a végén, olyan korhadt fának vagyok az utolsó csenevész hajtása, melyből már kiszikkadt az életnedv.

Karjaim kilógtak a hálókabát bő ujjaiból. Elnéztem, igen, ez a két kar annak a mi fánknak a két legvégső száraz ága. Ezekből kellett volna hát tovább nőnie a fának!...

Mit tehetnék én ezzel a két karral? Vajjon meg tudnám-e legalább fogni azt a régi pisztolyt amely mellett többször elhaladtam a címerteremben? Ha most itt volna előttem... Örültem, hogy nem volt ott. Nem mintha gyáva lettem volna, - hisz lehet-e egy ilyen cerebrális embernél gyávaságról szó? De nem, én mint minden cselekedet előtt, úgy eme utolsó cselekedet előtt is, mely olyan kényelmesen tudja megoldani a tragédiákat, előre leanalizáltam zérusig az eshetőségek képletét és végtelenül fölöslegesnek találtam ezt az utolsó erőlködést. Jó, hát meghalok, hát aztán?!... Biztosít-e engem Conan abbé arról, hogy bár új formában, de nem ugyanabban az organizmusban élem-e majd tovább az örökkévalóság nagy fehér esztendejét?... Én annyiszor átéltem már a halált, hisz egész életem voltaképp az azt közvetlenül megelőző agóniája volt nem is egy életnek, hanem egy kimúlásra vénült egész fajnak. Meg annyiszor teljesen átéltem már a halál gondolatára annak legrészletesebb szenzációit is, hogy ez a gondolat teljesen elkopott és nem érdekelt többé. Eszembe jutott néha, de azonnal tova is tűnt, mint a legköznapiabb benyomás.

És ekkor minden nyomoruságom betetőzéseképp bizonyossá lett előttem, hogy a magam emberségéből még csak meg se tudok halni. Mert hisz, - okoskodtam azonnal tovább - az erőszakos halál a hatalmas és erőszakos természeteknek a privilégiuma. Az erőszakos halál is tett és oda is akarat kell, mint minden más egyéb cselekedethez. Tán még valamivel több is, nekem pedig ahhoz sincs akaratom, hogy akarjak. Meghalni se, élni se tudok.

Nos hát mi lesz? Mi vagyok voltaképpen?

A szoba forogni kezdett velem, féltem, hogy lerogyok ismét s nem fogok fölkelni tudni egyhamar...

Az az élet, az az élet!... Miért akarok most szökni ebből a szobából? Miért gondoltam most azt, hogy ha törik szakad is, de járni próbálok, mert akkor talán jobban érzem majd magam.

Görcsösen ragadtam meg az ablak kilincsét s mintha az ágyból fölkelő beteg saját rémemet éreztem volna a hátam mögött, kibotorkáltam a szobából és nem mertem hátratekinteni.

Dolgozószobám egyik ablaka nyitva volt, a tenger lehelt be hozzám, nagy életű hullámainak végtelen lélegzésével.

Éltem, mégis éltem.

IX.

Soká nézegettem már a falon lévő képeket, melyeket a címerteremből akkor hordattam föl, mikor a festéssel vallottam kudarcot. Pillanatra ismét úgy éreztem, hogy szédülök, vissza akartam menekülni az ágyamba, de nem tudtam tovább menni a terem közepén levő nagy kerek asztalnál, melyen halomba voltak rakva az öreg családi foliánsok. Elernyedten sülyedtem bele a széles, góth karos székbe. Kezem az asztalon maradt egy köteten.

Mikor homlokomhoz akartam emelni a kezemet, e mozdulattal közelebb csúszott hozzám az a kötet.

Figyelmem reá irányult.

Kinyitottam.

Egy XVI. századbeli amsterdami nyomású könyv volt az, a következő címmel: „*Ad Gloriam sempiternam Ducis illustrissimi Joannis Marchionis Morbihaniensis. Generalissimi Regis Catholici Philippi Secundi.*”

Egy a spanyol szolgálatban volt ősmnek, Jean marquisnak, Alba herceg egyik legkatolikusabb és legkegyetlenebb tábornokának volt ez a dicsérete.

Átlapoztam a könyvet.

Az első lapon maga a hatalmas Alba herceg gratulál egy levélben, spanyolul „a szent ügy sámsoni oszlopának” abból az alkalomból, hogy ő felsége, a Rey Catolico szolgálatai jubileumára kinevezte Aranda hercegének. Azután egy ötszáz soros spanyol vers következett, melyet ezredének egy költő trombitása Antonio Cussachs szerzett és amelyet seregének minden írástudó kapitányai és hadnagyai aláírtak volt. E vers után a németalföldi, antwerpeni katolikusoknak ékes hódolata következett eme címmel: „*Al Gran Capitan Don Juan Duca de Aranda el Pacificador - El Mundo Catolico Agraciado*” - tehát az egész katolikus világ hódolt az én ősom vitézségének.

Hallottam egy hülye nagybátyámtól gyerekkoromban, aki magát a János név révén szinte Don-Juan-nak hívatta s a hivatás révén némi jogot formált a nagy ős dicsőségére, hogy ez a „Pacificador” jelző a legnagyobb elismerés, amelyet a kor legnagyobb ura, a spanyol király egy tábornoka neve mellett megtűnri kegyeskedhetett.

Eme hódolat után következik a protestáns raboktól kicsikart alázatos könyörgés, amelyben ezek beismervén az igaz hitről való eltévelyedésüket, a Pacificador irgalmasságához folyamodnak, fogadtatná vissza őket az Anya-Szent-Egyházba.

Megnéztem az aláírásokat. Egy német protestáns, *Heynrich zu Rotheck* neve után ez állt: „geschrieben mit seynem Bluth”. A könyv spanyol kiadói nyilván nem tudtak németül s fölvtették a kiadásba a sajtó- és vérhibát.

Mégis csak rettenetes, nagy ember lehetett az én ősom! Hogy vérrel írt nevükkel hódoltak neki az emberek.

Ezután következik aranyos betűkkel nyomtatva, a hatvankét ütközetnek a lajstroma, amelyeket Don Juan de Aranda negyvenöt éves katonai pályája alatt megvívott. Persze politikai érdekekből ő is az első tizenkét ütközetben jó lélekkel harcolt a pápa ellen, mert a „XVII” után nagy fekete vonás, egy kereszt s a következő latin szavak következnek: „In gremio S. R. Ecclesiae deinde receptus.”

E lajstrom után jön nagy ősmnek bombasztikus életrajza, laponkint fölvtáva francia és spanyol szövegben.

Az életrajz szerzője, Don Ramon Almirall y Ramagossa, „varletus Regis Catholici et Comes Sacrae, Curiae Romanae” Julius Caesarral, Cyrussal és Nagy Sándorral hasonlítja össze a Gran Capitant és skolasztikus, nehézkes hasonlatokkal dicsőíti. Vegyest szerepelteti a kor stílusában a görög isteneket: Marst és Vénust, Herkulest és Cupidót s ma már nehezen érthető vonatkozásaiból azt vettem ki, hogy ősom nemcsak nagy hadvezér volt, akit féltek ellenségei, hanem az asszonyok is méltán szerették. A szivembe nyilallott az emberi nyers erély ilyen egyetemes voltának a káprázatos megnyilatkozása. Hiszen csak a különböző dicsőítő frázisok látszólag indokolatlanul vörös betűkkel nyomtatott iniciáléit kellett összeolvasnom, hogy egy sereg dáma neve kerüljön ki belőlük. Többnyire spanyol nevek voltak, valószínűleg ma már ismeretlen udvarhölgyek és hercegnők nevei. A legutolsó anagramot így sikerült összeolvasnom: „Akit nem lehet megnevezni” „quia regiam habet coronam” - tehát királyasszony lehetett az ő szeretője.

Révedezve lapoztam át a cselekedeteiről szóló krónikát. Aztán fölsóhajtottam s a szembelevő falra néztem. Egy Henrik korabeli ruhába öltözött, kegyetlen szemű, spanyolos szakállu férfi állott a kép Velasquez-szerű sötét háttérében. Fekete köpenyén a calatravai rend nagy, hegyesszáru keresztje látszott, az aranygyapjas rend bárányával.

Ma se tudom még bizonyosan, hogy ki ez az ember, de én akkor annak az ősömnek néztem őt s ma is annak tartom.

Szigoruan nézett rám, olyan megalázóan, hogy mélyebbre huzódtam karosszékemben. Balkeze kardján pihen, jobbkeze pedig egy nagy könyvön, amelyre ez van írva: „*Facta loquuntur*” Igen, a tettek beszélnek!...

Ez az ember nyugodtan pihenhet a kriptájában. Vajjon hol lehet eltemetve? Kíváncsivá lettem. Fölkeltem s elkezdtem kotorászni a nagy könyvhalmazban.

X.

Amaz emlékezetes augusztusi délutánt és Don Juan de Aranda ősömmel történt találkozásomat csak azért mondtam el részletesebben, mert hiszen voltaképp neki köszönhetem, hogy - ma a francia akadémia negyven halhatatlanjainak egyike vagyok. Olyan óriási erély volt abban a Gran-Capitanban, hogy 300 évre rá még nekem is jutott belőle. Vagy huszszor elolvastam életemben azt a foliánst. Lendülete, mint egy lepantói ütközet riadója ragadt magával. Ugye csak van valami a vérben!? Határozottan e hatalmas ősöm előtt támadt szegényérzetem vezetett utóbb arra, az akkor még nem is álmodott, de azóta évtizedeken át folytatott tevékenységre, melynek az eredménye ma akadémikus frakkom és az a hat kötet tanulmány. Földolgoztam családom történetét, tengerentuli IV. Lajostól, 940-től, az utolsó arandai hercegig, akit a vérpadon, közvetlen Robespierre előtt nyakaztak le, úgy, hogy az összelőtt állu néprtribun még ráköpött a fejére.

Tisztelt barátom és uram, az aumali herceg személyesen jött el három év előtt hozzám gratulálni. Ő vitt be az akadémiába is. Én istenem! Hogy oda illem!...

Örült - mondá akkor - hogy én, mint ő, ki szintén földolgozta családja történetét, beláttam a fajok individualizmusa bölcsészetének a fontosságát.

„Minden fa” - mondá Monseigneur, rám függesztve tiszta, nemes szemeit - „egy ember. Csak nagyobb ember a rendesnél és tovább él. Némely ember fiatalon hal el, mintegy szívéen találva a dicsőségtől, mint nagy rokonom Gaston de Foix, Ravenna alatt. Mások, hatalmasak és hosszúéletűek, mint a Napkirály. Így van a fajokkal is. Lássa. Georges Villiers, az a hirneves buckinghami hercegi család ugyyszólva egy generációban pusztult el, mások, akiket nem akarok megnevezni, soká éltek s már egy századdal ezelőtt az aggkor szenilis tehetetlenségében. És ezen nem lehet segíteni. Mi bennünk a jeruzsálemi Baldouin király keresztesei haldoklanak. Mi már haldokolva jöttünk a világra...”

Most is úgy a szivembe nyilallik még ez a mondás, mint amikor hallottam. Pedig már azon a napon sejtettem, amikor harminc évvel ezelőtt először láttam meg a nagy ősömnek hozott hódolatot az amsterdami foliánsban.

Monseigneur így folytatta:

„Kedves Cousin, félre ne értsen engem! Azért, ha kezeink, amelyek elernyedtek a Régent dőzsöléseiben s elfinomodtak a csipke alatt, nem is tudják többé megfogni a nagy tettek kardját, ne legyünk mi hasznavehetetlenek! Higyje meg nekem, nincs a földön valami, ami teljesen haszontalan volna. Ön azt kérdi tőlem, mon cher Cousin, hogy hát mire valók akkor a fajok vén fáinak a csenevész végső hajtásai? Megmondom. Mit tesz az öreg ember? Leül s alkonyodó szemeivel, de egy már átélt nap tapasztalatainak leszűrődött bölcsességével tekint végig élete visztáján. Mi a fajunk visztáját nézzük hát végig. A fajvégi emberben, még ha tudatlan is - Monseigneur itt elmosolyodott - és fájdalom, francia nemességünk javarésze ilyen, vagy divatbáb, vagy a jockeyzmus magaslatára süllyedt csupán, mindig megvan az a

csupán csak a nagy szintheziseket vagy tetteket követő analízisnek a tulfinomult képessége. Nos, hát helyt vagyunk!... A nagy tettek alkonya, azoknak a meglátolása és az azokban rejlő természeti örök törvényeknek a kikutatása...

Tisztelt barátom, Taine ur mindezt ügyesebben kifejtette és mindenek fölött szebben mint én, és éppen ezáltal nagyobb ő, mint én. Mert tudja, mi, fajvégi öreg emberek, betegek vagyunk s a széphez egészség kell. Ne foglalkozzunk mi a széppel. Ön láthatta ezt annak a külön fiatal-embernek, Montesquiou grófnak a dolgain. Az ő családja régibb az enyimnél, a legrégebb francia család, mert a Fésensac-ok már 800-ban szuverének voltak. Láthatta azokon, hogy a fajvégi embernél a tiszta szép ugyszólva lehetetlen, mert a hiperkultura folytán az esztetikai érzések azonnal dekadens aberrációkba nyomorodnak át. Maradjunk mi az öreg embert megillető filozofikus szempontnál. Más is átnézhetné a mi családjaink históriáit. De lássa, kedves rokon, én hiszek a vérben. Az ember, - amint azt érdekes Renan polgártársunk helyesen eltalálta a kereszténységről, amelyet csak a keresztény ért meg igazán, - az ember csak azt ért meg igazán, amihez testileg vagy lelkileg hozzátartozik. Nagy őseink ereje elég erővel alkonyodik még bennünk arra, hogy az ő fékezhetetlen lett szenvedélyüket mi értsük meg igazán s ismertessük kezdődő kortársainkkal. Mi vagyunk vérünkknél fogva az elmúlt koroknak, ha nem is leghivatottabb történetirői, de leghivatottabb anyagpreparálói. A mi fantáziánk nem tud többé újat teremteni, de hiszem, arra elég erős, hogy a múlt meglevő dicsőségének vagy szegényének emlékéhez többé-kevésbé objektív őszinteséggel hordhassa a nagy történeti események nehéz köveit... És ha objektivitásunk cserben is hagyhat bennünket, mindenkor érvényesülő szubjektivitásunknak, mint azon történelmi egyéniségek utolsó reflexének, mindig meglesz az az ereje, amely a hatalmas és őszinte tévedések privilégiuma: új szempontból világítja meg a dolgokat s ekkép hozzájárul annak a csalóka és nehezen megfogható génusznak, az Igazságnak a megközelíthetéséhez... Fiatal barátom, az a Jules Lemaître, aki különben meglehetősen kegyetlenül bánt el velem, azt hiszem, azért érti meg olyan jól az ő erős tehetségével a nagy Condét, mert az én, általa tévedésnek nevezett rajongásom kiegészítő képet adott róla neki... Még egyszer fogadja, mon cher Cousin, egykori históriai urának és akadémiai kollégájának őszinte üdvözlését."

Monseigneur szavain elgondolkozom gyakran.

Most, hogy e sorokat írom, elnézem asztalomon a hat kötetet s aztán, mint válságos perceimben harminc év óta, arra a fali képre tekintek. Ugy érzem, az a hatalmas spanyol generális mosolyog rajtam. Mintha jobban megszorítaná a kardja markolatát s egy nagyot akarna ütni vörösbárony keztyűs öklével arra a képen levő vaskos könyvre:

Facta loquuntur! - Facta loquuntur!

És dühösen néz rám, mintha azt mondaná: Irnok lett az unokámból!... Szerencsétlen! Hisz amit te hat kötetten át összefirkáltál, azt a cselédjeink ugys lekörmölték már a nyomunkban. Nem szégyenled magad?...

Én, Don Juan de Aranda, mélyen szántottam végig a tizenhatodik század világtörténelmének véres földjét...

Hátradülök a székemben s vitatkozni próbálok vele.

Atyám - sugom - nem vagyok én érdem nélkül való, hisz akadémikus vagyok!

Az arcképen ilyenkor mosoly rebben át s magam is busan mosolygom utána.

Mi az az akadémikusság így?

A közepszerűség boldogulása. Hullafertőzés. Nagy emberek tetemein való élősdiség.

Gyakran elmulatok így ma már s rendesen azzal végzem, hogy:

Vanitatum vanitas, nekem, aki nem tudtam semmi más élettéren semmire se menni, nekem kellett akadémiussá lennem!... Hisz uramnak, Monseigneurnek, az ő szerénus elméjében igaza van. De hát kikerülhetetlenül szomorú és végzetes a fajvégi ember sorsa a földön.

Nem mondtam így ki, de csak ez a konklúzió az én hat kötetemnek.

XI.

Hogy a sorrendet betartsam, e hat kötetem eredetére kell visszatérnem. Ott születtek meg abban a pillanatban, amidőn azt az amsterdami foliánst kinyitottam. Az élet végső unalmával nyitottam volt ki, de hála annak a véletlennek, amely kezemet ódon kötésére vezette!

Most látom igazán, hogy az öntudatlan tulajdonok a legbecsesebbek az emberben. Nekem, aki egész életemben teremteni akartam, akkor, amikor azokon a heteken és hónapokon át családom nagy halmaz krónikáiba merültem, akkor valóban eszem ágában se volt, hogy teremtsék. És ime, mégis... Végeredményében mégis csináltam valamit, egy darabot hazám, Franciaország történetéhez, családom ezredéves hosszú vörös fonala köré jegecesítve az eseményeket. Azon három hónap alatt, amely Mathurineel való kudarcát követte, állapítottam meg életem mérlegét.

A filozófikus nyugalom, amely néha e sorok írásánál ma eltölt, eredetileg akkor, harminc évvel ezelőtt, a kétségbeesés zsibbadt nembánomja volt. De gyöngéden gondolok mégis vissza erre az időszakra s e három hónap végéhez fűződik életemnek az egyetlen bűbájos, édesen kínos idillje, melyhez még ma is, most, hogy e lapokon előtte állok, mint ember a hegedő sebéhez, csak reszkető kézzel merek hozzányulni...

No de maradjunk a sorrendnél.

Azt akarom - én, öreg ember, jó vagyok s szeretném, ha az olvasóm, ki esetleg gyötrelmesen, vagy boszankodva kísért tehetetlen, torz ifjúságom történetén át, maga is érezné azt a varázst, amely engem abba az idillbe bevitt, - azt akarom s megpróbálom most költő lenni, hogy legenda módjára, bekötött szemmel vezessem be azt, ki sorsomat figyelemmel kísérte, életem rövid, de oly boldog álmába.

Nos hát igen, az amsterdami könyvnél maradtunk el.

Mikor Dagorne, késő este, szinte ijedten keresett hálószobámban s itt rám talált, boldogan mondtam neki:

- Fiam, Dagorne, hozd csak át ide az ágyamat.

- Hova? Ide?

- Igen ide, az alá a nagy reflektor alá.

A szobában már sötét volt, a nyári hold korai fénye, mint száz apró ezüst csillám esett a csillagvizsgáló terem fantasztikus, ósdi asztrológus szerszámaira.

Dagorne még mindig ott állt. Én mozdulatlanul beszéltem neki karosszékemből.

- Aztán, fiam, - olyan örömem telt ebben a szóban, mert nagyon megszerettem ezt a fiút, amióta nem gyűlöltem többé, - ezután itt is fogok ebédelni.

- Hol? Itt, kegyelmes uram?

- Igen. És Conan abbénak is mondd meg, hogy most sok dolgom lesz. Majd ha kéretem, akkor jöjjön át hozzám.

Dagorne kiment s én belebámultam a növekvő homályba. De odakint tiszta volt a nyárvégi est, fellegtelen. Véghetetlenül nyugodt az egész természet, hogy talán azért láttam én olyan tisztán a gondolataimat?

Nem tudtam én még azon este biztosan, hogy mit akarok, de rettenetes hangulataim csillapodtak, leszelidültek. Édes volt ez a bizonytalanság. Most egyelőre még csak az esett öntudatosan jól, hogy nem fogok szenvedni. Hogy miért vagy hogy?... Nem tudtam. Pedig hát szenvedtem idáig voltaképp fizikailag?... Bizonyára nem. Homeopaticus gondolkozva majd az jutott az eszembe, hogy hisz tán valami fizikai igaz szenvedés meg is tudna váltani engem!...

Ilyetén gondolataim játszadoztak velem szeliden, mint pajkos játszótársak s nem félelmes rémek, azon a felejthetetlen melankóliájú estén. Nem emlékszem, mikor hozták be az ágyamat. Édesen szunnyadtam el abban a nagy karosszékekben s ott is aludtam azon éjjel. Óh Istenem, hányszor aludtam ott azóta történetbuvári, okmányhajszó fáradásaim napjainak végén! Az a szoba vált a birodalmammá három hónapra.

Az első öt nap alatt valami gyermekes, félénk kíváncsisággal kutattam át a csillagvizsgálóban levő összes könyveket. De már a harmadik nap egy rövid, sietős levelet irtam Marignacnak, hogy küldesse el hozzám a családra vonatkozó, bárhol található összes okmányokat, nemcsak, de menjen el a nemzeti levéltárba s vétessen másolatokat az ott található amaz iratokról, amelyekben valamely Kerbastik neve szerepelne.

A hetek bámulatos gyorsan teltek s én, mint egy álomországba, indultam meg családom nagy multjába.

Ah, Istenem, - nem gondoltam én még akkor írásra, tul meg voltam én még akkor viselve analitikus nyavalyám gyötrelmeitől. Akkor még munkára gondolni se mertem. Más betegségnek kellett engem előbb annyira meggyógyítania, hogy életszükségletemmé váljék akár csak az a sablonszerű, másodlagos értékű munka is, amelyet itt, élettörténetem szempontjából, ha csak kivonatosan, ismertetnem kell.

Akkor én, hogy a con carne halászkok nyelvén beszéljek, örültem, hogy élek. Érdekeltek azok a krónikák. Mohón táplálkoztam, analízisben elcsenevészett agyam szinte kövérré hízott azoknak a krónikáknak azon érdekességén, amelyet csak most értettem meg igazán. Valóságos morfin volt nekem ez az olvasmány az első hetekben. Ugynevezett boldogságom ugyan mindössze abban állt, hogy a krónikák előbbi életem maró gondolatairól másfelé terelték a figyelmemet. Különös amit mondok: - vigasztalódni kezdtem.

Az a nagy tehetetlenség, amelylyel magam idáig egyénileg vádolám, most, mint logikus eredmény szűrődött le. Láttam, hogy olyannak kell lennem, amilyen vagyok. Hisz voltaképpen az csak intelligenciámnak dicséretes jele, hogy tehetetlenségem tetemét olyan kérlelhetetlenül boncoltam föl. Mindeddig azt hittem, hogy minden élettéren nyilvánuló tehetetlenségem csak abbéli okoskodásom eredménye, hogy eleve föltételezem a kudarcot s dühös valék kényszerű gondolataimra, mint képtelenségem egyedüli okozóira.

Most láttam, hogy tévedtem. Jól esett, azaz igazolt, megtalálnom azt a magyarázatot, hogy ennek így kellett lennie. Ezt találtam őseim történetében, kik nagy, tetterős férfiasságukkal elélték előlem az életerőt: - a tetteket, a teremtet és mindezeknek legszebb formáját, a *szerelmet*...

Mert hisz valószínűleg a szerelem az esszenciája minden cselekvésnek.

Két hónap mulva ki kellett hordatnom az asztrológus szerszámok egy részét: az összes kastélyaimból, valamint Franciaország minden részéből hozzám érkező foliánsok és okmányok ugy telitöltötték a tágas termet, hogy már ágyamnak is alig tudtam barlangot vájni abban a könyvhegységben.

Ágyamon feküdve a dohos foliáns-barlangban, aztán naphosszakat ábrándoztam s átéltem családom nagy multjának a lázát. Vagy három hónapig egyebet se tettem, mint szüntelen olvastam, reggeltől estig. Utóbb, mikor a könyvhalmoz egyre nagyobb garmadába nőtt s nem tudtam részletesebben áttanulmányozni minden kötetet, megelégedtem azzal és beletanultam abba, hogy mint kell nagy műveket gyorsan és ügyesen kivonatolni. Ekkor kezdődtek első följegyzéseim. Logikus törekvése volt az még egy olyan fegyelmezetlen agynak is, mint amilyen az enyém volt akkor, hogy rendet próbáljon csinálni a sebesen következő benyomások közepette nemcsak, de amennyit lehet, meg is tartson belőlük.

Mikor Marignac aztán azt írta, hogy az állami levéltárnak az a hat, nevemben megbízott hivatalnokafejezte körutját Franciaországban s átbuvárolták a nevezetesebb köz- és magánokmánytárakat, mindazokat, amelyekben valami nyomát sejthették vala családom szereplésének, amikor, mondom, az utolsó láda könyvet Marignac jelentésével megkaptam: megvallom, megkönnyebbülten sóhajtottam föl, s még tréfásan jegyeztem meg Dagornenak: be ne eresztetek több könyvet.

Most hát együtt volt az összes anyag. Naphosszat plajbászszal és jegyzőkönyvvel szaladgáltam a foliánsokkal teli teremben. Eleinte az ölemben jegyeztem, aztán egy gueridonhoz ültem, végül pedig az íróasztalomhoz bátorodtam. Valami rendet iparkodtam csinálni, valami kronologikus sorba szerettem volna szedni a tulságosan összekevert, vegyesen kapott krónikákat.

És akkor láttam, hogy minden valamirevaló agybeli munkának a fegyelmezettség az alapja. Hisz olvasgattam én a családi krónikákat azelőtt is, de külön-külön, egyenkint, révedezve s mindenekfelett nem láttam közöttük az eseményeknek azt a delejes összefüggését, amely a történelmi filozófia nyitja.

Természetesen, eleinte csak a bizarr s a történelem háttérében legendásan pompás események kapták meg a figyelmemet. Ha véletlenül két ilyen briliáns krónika közel esett egymáshoz, önkénytelenül kínálkozott a rebusz megfejtése.

Például:

1208-ból találtam egy pergamentre, melyet a kerbastiki kastély amaz ugynevezett vörös szekrényéből kaptam, amelyben századok óta őrzik a legfontosabb okiratainkat. Ez az okmány tényleg nagyon becses, ha csak azért is, mert ódon gothikus betűkkel ez a név van rajta: „*Ego Innocentius Papa III. Vicarius Dei.*” Ezen okmányban, mely külsőleg breve formájú, a pápa Isten nevében biztatja Róbertet, a Dominus Morbihaniensist, ki akkor legveszedelmesebb ellensége volt II. Fülöp királynak, hogy csak harcoljon ellene, Isten vele lesz. E breve mellett a pergamenthez pecsételve, egy másik okmányban vala a másolata, melyben a pápa ugyanezen jó tanácsot írja a királynak, vagyis azt, hogy törje meg a lázongó Morbihani marquis hatalmát. E két irathoz harmadikul van fűzve az a pergament, amelyen eredetiben találtam (ma se tudom, hogy került a birtokunkba) ugyanazon III. Incének, a ma már romokban álló douarnenezi kolostor apátjához írt levelét, melyben titkosan utasítja az apátot, Raymondust, (ki egyszersmind egyike volt a leghatalmasabb világi uraknak is, sőt mint keresztes vitéznek, karddal oldalán volt joga misézni), hogy magát mindaddig tartóztassa, míg a két küzködő valamelyike bizonyos fölényt nem nyerne a másikon. Az eredmény persze az lett, hogy egy kis névtelen ütközetben Róbert marquis elesett s vele ügye is. Az apát seregével nyomban a várára ütött s a haldoklónak, in articulo mortis, tartotta szeme elé a már készen levő pápai nagy exkommunikációt. Még csak szentelt földbe se temethették. Gyermekeit elhurcolták, javait pedig az egyház foglalta le. Érdekes, hogy az a másik exkommunikáció, amelyet viszont Róbert marquis győzelme esetére a király ellen tartott készen Raymundus apát, szintén megvan okmányaink között.

Mindezen okmányok valószínűleg akkor kerültek így együvé, amikor VI. Fülöp alatt, 1328-ban egy másik Kerbastik azért, mert betegségében az akkori apát a gyógyító ereklyét nem akarta hozzá elvinni, hanem azt kívánta, hogy ő vitesse magát a templomba: - haragjában lovára kötteté magát s úgy ment minden embereivel a monostor ellen, ott élve lelket nem hagyott s öseiért így boszut állván, a levéltárat elhurcoltatta s tüzet rakatott a monostorba. A papi legenda szerint, midőn a láng az oltárról fölcsapott volt, az ott jobbról álló szobor, Mihály arkangyal ütötte volna le pallosával azt az istentelen Gaetano Kerbastikot. Valószínűbb azonban, hogy amugy is beteg ember lévén, kimerültségében és főként dühében ütötte meg a guta...

Ime, az ilyen esetek ejtettek engem gondolkozóba. Családom története állandóan egyházi befolyásokkal és fondorlatokkal van át- meg átszöve. Addig, míg a XII., XIII. és XIV. században szinte titáni erejű volt fajomban az életerő s míg a Morbihani marquisok csakugy, mint a többi többé-kevésbé szuverén urak körömszakadtáig pályáztak a francia trónra, addig harcoltunk mi mindenki ellen. A király ellen, ha kellett, a királylyal a császár ellen s ha kellett a királylyal és a császárral a pápa ellen. Ez utóbbi küzdelmeknek vala véres mezeje végig az egész XIII. század.

Mikor III. Ince a két kard teóriát oda módosította, hogy Isten a világi kardot nem a császárnak adta, hanem az egyházat is, meg a világít is csak a pápának, aki azok fölött rendelkezhetik: nagy lázongás volt az egész világon. A XIII. században történt, hogy egy apát Kerbastik, ki utóbb a családi tulajdonná vált douarnenezi apátságba ült be s karddal misézhetett, az oltár előtt szurta le a pápa követét, ki exkommunikációt merészelt hozni neki.

Valósággal pogánynya lett a család ebben a században. Összesen huszonhét Kerbastik volt interdictum alatt ötven év folyamán. A XIII. század végén történt az, hogy mikor a fogoly VIII. Bonifác pápa börtönében úgy ölte meg magát, hogy fejét a falon verte szét, egy Kerbastik állt őrt mellette és akkor mondta azokat a híressé vált szavakat: „Jam moribundus Deus, quia mortus Vicarius.”

Hanem láttam én már a XV. század elejétől fogva, hogy nagyon veszni kezd belőlünk a régi virtus. A család évszázadokon küzdött mindenki s legkivált a pápa ellen, de a ravasz XI. Lajos alatt beadta a derekát. A montchlerii ütközetben huszonegy Kerbastik esett el. Meg volt törve a család. Attól fogva hirtelen elszaporodnak köztünk a papok, püspökök, bibornokok s az udvari emberek. Ekkor kezdődött a familiában az elfinomodás. Összeállítottam egy szobába a családi arcképeket ez időszakból. Szinte hihetetlenül gyors a változás. Még a VII. Károly korabeli családbárók marcona képű condottierik, szemükben a sivatagi vadak büszke függetlensége látszik.

Már a VIII. Károly korabeli lovagok, kik a hires hadjáratban megjárták Itáliát, ravaszkodni tanultak a nagy Colleoneitól, a római haeterákat ölelgették s Flórencben költő nemes ifjaktól rimelni tanulva puhultak a szépig, - már selyemben járnak s arcukon az etikettre ügyelő tökéletes lovagok finom diszkréciója látszik.

A család e szinte paralitikus rohamossággal kezdődő hanyatlása korából egy furcsa ösömet emlitem meg, mint aki a legutolsó bástyája történelmünkben a régi virtusnak. Ez az erőszakos ember, aki még nyilván a XIII. századból tévedt ide a Renaissanceba, Kerbastik Caesar volt, arcképe most is előttem van.

Eleinte katona volt és Colleoni alatt szolgált, aztán egy megsebesülése után magába térvén, papi pályára lépett. A II. Pál konzisztóriumában már bibornok volt és oly biztosra vette megválasztását, hogy mikor Pietro Barbo lett meg, dühében visszavonult Bretagneba, előbb azonban kijelenté, hogy ő tartja magát a jogos pápának. De ugylátszik kétségbeesésében megzavarodott az elméje, mert a kerbastiki kastélyban tényleg pápai udvartartást rendezett be

magának és Borgia módra uralkodott. Ő az a XXIV. János ellenpápa, aki meghagyta a családnak, hogy neve címünkben örökre megmaradjon.

Eleinte csak ezeket a tényeket ismertem s a bizar bretagnei pápai udvartartás részletei érdekelték. A maga nemében páratlanul áll ez az egész történelemben. Bibornokait az apátok közül vette, konzisztóriumokat tartott s mindjárt az elsőt kiátkozta a római ellenpápát, II. Pált, aztán egyetemes zsinatot is tartott, morbihani tartózkodását a III. Babyloni fogságnak nevezte el és meghívókat bocsátott szét a világ minden részébe. Egy töredékes jelentést olvastam arról az egyetemes zsinatról, amelyre hűbéresei és papjai kívül persze senki sem ment el. Annyi tény, hogy revideálták az összes dogmákat s a zsinat végén elégettek három szerzetest, kik a Krisztus koronájában levő tövisek számát páratlanoknak állították, holott annak a morbihani teológusok szerint, párosnak kellett volna lenni.

E csodálatos zsinat aktái megvannak okmánytárunkban. „Decreta Joannis Pape XXIV. In concilio morbihaniensi.”

XXIV. János egyre több fejedelmet átkozott ki s végre mikor XI. Lajos, aki megunta már e breton pápának a féktelenségeit, sereget küldvén ellene, megverte, a haldokló főpap egy utolsó nagy bullában kiátkozta az egész világot, öt sorban. Ezt a bullát amelynek eredetije a családi levéltárban van s mely így kezdődik: „Execrabilis”, gyakran elnézegettem.

Igy végződött e XXIV. János, kit a római pápa még csak arra se méltatott, hogy kiátkozza és akinek bizar emléke most már csak egy pár breton balladában él. Nevét még én is hordom teljes címemben, de megnyugtat a gondolat, hogy annak a bár jóhiszemű, de zsarnok komédiásnak, aki dacát és boszuvágyát így akarta megörökíteni családjában, én vagyok az utolsó pajzshordó unokája.

Most már keveset gondolok vele, de mikor először átolvastam cselekedeteit, érdekelt és kutatni kezdtem. Hát a magyarázat valószínűleg a következő: Kerbastik bibornok arra a konklávéra, amelyből II. Pál került ki, rendszeres üzleti szerződést kötött a leghatalmasabb bibornokokkal megválasztatását illetőleg. A kikötött összeg felét ki is fizette a konklávé első napján. A Colonna bíbornok aláírásával ellátott nyugtákat meg is találtam. Mikor azonban a megállapodáshoz híven a nagy skrutinium előtt a másik felét is ki kellett volna fizetnie, szegény bíboros ősöm csődöt mondott. Ugy esett a dolog, hogy az a ravasz velencei Pietro Barbo, aki aztán II. Pál néven meglett pápának, az Orsini bibornok árulása folytán, kinek Colonna, mint természetes ellenségének, semmit se juttatott a pénzből, neszét vette az üzletnek s nemcsak meggyilkoltatta azt a zsidó bankárt, Izidorus Naphtalit, aki Kerbastik bibornoknak az üzletet financirozta, hanem a nála talált összes pénzeket is elszedette egy Cola Rossi nevű állandóan őt szolgáló banditával, kit utóbb ugyan fölakasztott. Az Izidorus Naphtalival kötött üzleti egyesség szintén megvan nálam. Ezen egyesség szerint ősöm a rettenetes kamatokra ráadásul és biztosítékul elég meggondolatlan volt egy csomó szent ereklyét kötni le. Mikor a bankár ezekkel se érte be, a Szent Péter kincsének egy részét ígérte el neki. Kerbastik bibornok alig tudott ép bőrrel megmenekülni Rómából s bizony kis híjja, hogy a szegény zsidó sorsára nem jutott.

A XVI., XVII. században rohamosan hanyatlik a családom. Nagy címeket nyernek a királytól, de e címek ártatlanok. Az az öt hercegség nem ért föl a régi breton kapitánysággal. Viszont azok a Kerbastik bíbornokok, akiknek a neve visszatérőleg ott szerepel a pápai konklávékban, jámbor és ártatlan emberek már.

Ekkor került ki közülünk a kegyes életű morbiháni Szent Róbert s a beatifikált Kerbastik Mária és Anna, akik hárman ma is védszentjei a halászsoknak.

Az arcképeken egyre szelidül a kifejezés, a szemekbe a marciális virtus helyébe udvari ravaszság, sima alattomoság, itt-ott közönyös bambaság kerül. A hegyesre nyírt Henrik

szakállu Kerbastikok arcán markirozódni kezd az a családi típus, amelynek én vagyok az utolsó karikaturája. Emberöltőről emberöltőre keskenyednek arcok, kezek, lábak és vállak. Aztán Louis XIII. korszakából, ki alatt kegyvesztett lesz a család s egyidőre ugyszólva vagyon nélkül marad, mert egyszer Medicis Máriára azt találta mondani valamelyikünk „cette italienne” - nincsen arckép.

A következő képen már szinte fölismerhetetlen a régi családi típus. Egy Molière-korabeli csipkékbe burkolt, negédes arcú precieux, kinek finom vékony lábai el se bírnák talán az ősi sarkantyut, és dus parókája asszonyos gráciával keriti be kifőstött ábrázatát.

Egy érdekes dolgot vettem észre az ezen korbéli arcképeken. A család női arcképein, azokon az aggszüzeken és zárdai fejedelemasszonyokon jobban megmarad a régi családi típus, mint a férfiakon. Kerbastik Judith, az aszkéta orsolyás fejedelemasszony, valósággal férfi lehetne. Sok az öregleány ebből a korból. Kik messzire mentek férjhez, azokról keveset tudok. Egyedül egy Penthievre hercegnő sorakozik a Kerbastikok közé; Kerbastik-leány volt, egy a Mme de Montespan iskolájából való nagy dáma. Ez egy erélyes, kéjvágyó arc, telve ambícióval. Hogy is ne! Hisz akkor minden dáma a Napkirály királynéjává vágyott.

Mivé fajult a heroizmus!...

Ott a Kerbastik Hektor, aki először viselte a duc de Finistère címet s akit La Bruyère mintául is vesz egyszer karakterjeiben. A nagy Lauzunnek volt a barátja: a Grande Mademoiselle s az akkor még csekély testőrkapitány ő általa és gyakran az ő lakásán találkoztak. Mikor a Grande Mademoiselle a vőlegényét, Lauzunt, Montpensiers hercegnek nevezte ki, Kerbastik Hektor-nak hálából egy Condé-leányt ígért oda. Ekkor jutottunk először rokonságba a Bourbonokkal és Istenem, büszkék voltunk reá, mi, akik egykor lenéztük a Valoisokat. Ott az a vézna kis Condé hercegnő, aki, mint mondják, még kisebb volt a Maine herceg gyermekeinél is, akiket nagy rokonunk Saint-Simon valóságos törpéknek ír le. Az arany ráma alján királykorona díszíti a nevét - „Marie Geneviève de Bourbon, princesse du Sang”, A „Sang” kék betűkkel, a többi vörössel. Alatta kis fekete betűkkel: „Duchesse de Morbihan”.

Az arcképek egyforma, csipkés pompában sorakoznak egymásután, a mosoly mind kéjesebbre válik az arcokon, a kard finomodik az oldalukon, utóbb azzá a kis stíletté fog, mely szégyenkezve bujlik a selyem kabát hátsó ráncai közé.

Egy furcsát láttam köztük. Eleinte azt hittem, hogy nem is Kerbastik. Egyszerűen öltözött, derűs arcú fiatalember ez, zseniális homlokkal, kard s paróka nélkül, törött görög oszlopra könyököl és egy tekercset tart a kezében. Csak cipőjének piros sarka mutatja, hogy gentille-homme. Ez van a ráma alján görög betűkkel: „Λουκιανος”... Soká nem tudtam kisütni, hogy ki lehet? Ha kissé járatosabb lettem volna a francia irodalomtörténetben, tudhattam volna, hogy ez az a chevalier de Kerbastik volt, a Lafontaine barátja, ki finom görög költeményeket írt Anakreon modorában. Korának legjobb hellenistája volt és a Seneca-féle címen, „Apokolo Kuntozis”, azt merészelte megírni, - persze görögül, amit kevesen értettek, de akik megértették, azok mulattak rajta, - hogy a nap mint válik tökké, vagyis a Napkirályból mint válik un melon tyrannique de l'Orient. Le is volt ez a keleti dinnye rajzolva, amint indáit kiterjeszti minden földekre. Legbelső levelein a király leghíresebb szeretőinek a nevei voltak. A chevaliért egy este, amikor a luxembourgi hercegnő palotája alatt borosan ment karonfogva Lafontaineel, véletlenül egy utcai csetepatéban leszúrták. Kár volt érte.

Mínthogy azonban az emberi erély az emberből csakugy, mint a fajból, egyszerre ki nem veszhet, akképpen hullámvázások valának családom történetén át e tekintetben is.

A XVIII. század elején mintha föllobbanna valami az arcokon a régi erélyből. Egy-két híres generális kerül ki közülünk. Mintha még egy utolsót erőlködnék a faj. Ezen arcok majd olyan erélyesek, mint lehettek a kereszteseinkéi. De hát hol érvényesíthették volna?... Nem voltak

többé nagy keresztes hadjáratok, nem volt ellenség, - hát az asszonyt tették meg ellenségnek s a hódítás lett a cél.

Itt kezdődik a családombeli nagy galánsok sora.

Ebből a korból való a híres Piére d'Aranda, a Branthosme barátja, a Bucy ur pajtása és mindahárman ő fenségének, Louis d'Orleans-nak, a regensnek mulattató cimborái.

Van egy régi miniaturöm róla. Katona is volt, mint Branthosme, legalább a kezében tartott kis zászlóra ez van írva: „La Rochelle”. Egy elivott arcú, veres ember, tele Rabelais-szerű szellemmel, ki büszkén őrizte meg a regensztől kapott kitüntető titulását, hogy „mon cher Cousin, vous estes le plus grant Cochon de nostre temps”. Hát tény, hogy annak a sok trágár adomának, melyeket a regens lakomáin összebeszéltek és amelyeket Branthosme jogtalanul magáéinak vall, legnagyobb része az én tisztelt ükapám szájából került ki. Ő volt az, aki egyszer egy reggelen meztelenül ment végig egy vérbeli hercegnővel az utcán. Állítólag a regens is velük volt. Négyük közt, a monda szerint, egyedül Branthosmeon volt egy szemérmes ing s egy kard. Megaprehendálhattak a tréféért, mert Piére d'Arandát elküldték az udvartól. Szegény hazavonult a kaerhoueti kastélyba, hol Branthosme meg-meglátogatta. Aztán agyon-itta magát. Részegen bukott le az erkélyről s úgy halt meg.

Ez az első példány ebből a termésből. De ez még egészséges, jókedvű. Akik utána jönnek, kevésbé kellemesek, komorabbak, simábbak és romlottabbak. Csinálnak még madrigálokat, de művészetük főleg a nőhódítás rokkó aljasságaiba finomodik. A II. Lauzun és Tilly gróf barátai, Louis XV. kis parókat viselnek s az ő „mouche assassine”-okkal tarkázott arcukhoz mérve, a Louis XIV. Kerbastikok még hőszok.

Ott van a Marquis de Finistère, akinek neve ledérsége révén a Casanováéké mellett maradt fenn, s a ponyván annyira ismerős. Autentikus emlékiratait, bámulatos, az atyám beleegyezésével rendezte sajtó alá 27-ben egy párisi írkáló. Restelem, de annyiból még se bánom, hogy legalább kiderült a való a sajátságos hirhedt emberről, ki valósággal egy rokkó kékszakállu herceg emlékét hagyta maga után. Átolvastam kétszer is az emlékiratait, hát kényes dolgok vannak biz abban!

A Lauzun emlékirataiban csak vagy negyven dámát számláltam össze, - a marquis saját bevallása szerint hetvenhat tisztességes, előkelő asszonyt kompromittált. Finoman van írva, olyan nyelven ma már nem is tudnak, pedig bizonyára senki jobban meg nem vetette az írókat, mint ez a sima udvaronc. Mindenki tudja, a híres színésznővel, Manon Duroc-kal való szerelmét, ki megtette a versaillesi színházban a király előtt, hogy egy Racine darabban boldogtalanságában tényleg agyonszurta magát s véres törét a marquis felé hajította. A marquis Madame de Longueville fülébe sugdosott s a mögött ült; a tör a Dauphin térdét vérezte össze. A király ismerte a dolgok állását, azonnal átértette a szerencsétlenség magyarázatát, az általános rémület közepette sápadtan kelt föl s akkor mondá, lesujtón pillantva a marquisra: „Monsieur de Finistère n'est pas dans la salle!” s aztán Penthhièvre herceghez, a főkamaráshoz fordulva: „Vous lui direz que le Roi lui defende de jamais entrer en sa présence.”

Tulságosan ismeretes még azzal a vérbeli hercegnővel folytatott viszonya, kinek a nevét ma se tudják s akit maga is csak úgy nevez: „Ma belle Anonyme.” Valószínűleg egy Conti hercegnő. Ez a leány okozta a marquis vidám életének legborusabb pillanatait. Ő lehetett az okozója annak a kék foltnak is, mely a marquis későbbi képein látható.

A hirhedt apácaszöktetés valószínűleg a hercegnővel történt. Tény, hogy ez szerethette őt a legőszintebben s ennek a könyörgésére került vissza az udvarba. Annyi becsület volt benne és talán ez az egyetlen hála életében - hogy soha meg nem nevezi őt.

Tavaly láttam egy pikáns kötetet: „La belle Anonyme du Marquis de Finistère.”

Joggal vagy jogtalanul, egyszer túlközel talált lépni a versaillesi kastély egy ablakmélyedésében a királynőhöz. A király, aki kíséretével a harmadik szobában volt, észrevette ezt. Ez egyszer csakugyan nem lehetett menekülnie, - fölrántotta az ablakot s kiugrott. Agya ott loccsant szét a kastély alatti tornácon. A király kíséretéhez fordulva, a szolgálattevő svájci kapitánynak nyugodtan ennyit mondott: „Azt hiszem, egy ablak nyitva van valamerre, kérem tétesse be.”

A marquis felesége, apám dédnagynénje, egy lady Parker, akit a maga korában az udvarnál a versaillesi Junonak neveztek, a legtisztességesebb asszonynak maradt meg. Azt mondják, a marquis két napig élt oldala mellett. Nem mintha hirtelen meggyűlölve hagyta volna ott őt, de hát igazán nem szentelhetett életéből a feleségének többet két napnál. Azt is beszélték, hogy egy trianonbeli kártyaparthienál, hol a királyné is jelen volt, a marquisnak nagyon megtetszett egy melankolikus szép asszony, aki szomorúan ült Madame de Montpensier háta mögött s a marquis belépte után feltűnő szórakozottsággal nézett a zöld asztalra. Megjegyezte barátjának és cinkostársának, Monsieur de Rohannak, hogy ugyan ki lehet az a szép asszony, kit még nem látott az udvarnál s aki őt szerfölött érdekli?... Mire Rohan ur visszatért a teremben tett kérdezősködési körútjáról, a marquist már a dáma oldala mellett találta s akkor nem szólhatott neki. Csak a játszma végén, amikor hazatértek, mondhatta meg a marquisnak: „Mon ami, hiába kurizál annak a szép asszonynak.” „Miért?” riadt föl a marquis. „Hát azért, mert az az ön felesége!” „Tant mieux!” válaszolt a marquis.

A marquis, szerencséjére, még a forradalom előtt halt meg, de családom többi s nála még léhább Don Juanjaira rávirradt a véres nap. Azok aztán gonoszul vesztek el a nagy, piszkos örvényben. Ma se tudom még valamennyinek a végét. Emléke maradt annak a Kerbastiknak, akit az a kitüntetés ért, hogy Robespierre előtt nyakazták le. Sokkal hősiebben viselték magukat a család női tagjai. Egy Kerbastik leány mindvégig Mária Antoinette mellett volt, egy másik, Aranda leányt a rue Vieux Colombierban becstelenítették meg s aztán fölakasztották egy lámpásra. Utolsó pillanatában csak annyit mondott a Danton mészároslegényeinek: „Vous ne verrez pas plus clair pour cela.”

1794-ben elvész családomnak nyolcszázéves tömör nyoma. 1804-ig nem tudnak egymásról a különböző ágak. A Monsieur de Buonaparte császári udvarnak gunyolt Fontainebleau-i kántinjába egyetlen Kerbastik se tette be a lábát. Kénytelen vagyok mégis, a rideg igazság érdekében, megemlíteni egy volt Kerbastikot, aki megfélekezve magáról, nem undorodott a napoleoni kaptár méheitől és belépett a seregbe. Mentse őt, hogy bátor ember volt s úgy tudom, vitézül harcolt. Volt annyi becsület benne, hogy a Fouesnantban székelő család felhívására letette a Kerbastik címet. Adott neki elég cifrát a korzikai azután, sőt a marsalok lajstromában Duc d'Algeciras néven találhatják meg azok, kik érdeklődnek utána. Lehetséges utódait nem ismerem.

Ellenben minden fegyverfogható Kerbastik Páris alatt volt 1814-ben. Nagybátyám XVIII. Lajos alatt miniszter, két más nagy nagykövet, három esett el 1815-ben Wellington alatt.

De bár elkövetkezett a Restaurációval a béke, családomban nem talált többé embernyi emberre.

A passzív ellenállás unalma végképp elkorhasztotta a családfát. A hosszú tétlenségben és magányban bizonyos idő multán a legléhább és természetellenes kéjelgések fertőjébe sülyednek a mindennemű érvényesüléstől megfosztott Kerbastikok.

De hiányzik már a XVIII. század nőhódítóinak a makacssága is belőlük. A nagy marquis még valóban őszintén tud vágyani, izgatják az esélyek, szerelemmel dolgozik, élete szenvedélyes, izgalmas, - az 1820-ki Kerbastikok már csak fizetnek. Ők a fizikai kéjek komplikációiban virtuozkodnak, érzelemvilágról szó sincs, szájuk ize megromlik, fáradt inyüknék sok, erős

fűszer kell már, hogy azzal is csak minimális étvágyingerlésig jussanak, amely folyton gyarapodik, de annál inkább kielégíthetetlen.

Itt vagyunk... az apám következik.

Nem, róla még se írok többet.

Itt kezdődöm én.

XII.

Röviden jelzem csupán helyemet a család dekadenciájában.

Az én életem még lejjebb esik egy fokkal. Fiatalon öreg testem már nem reagál még a fizikai kéjek fűszereire sem. Az én testem zsibbadt, érzéktelen, de agyam, amely a dekadencia természetes fejlődése szerint működik tovább, bár megfosztva az elődeim agybeli hevületeinek megfelelő funkcióktól, csak annál határozottabban, örültebben dolgozik. Miután ez agybeli működés elvesztette régi céléréseit, - a test kiegészítő és természetszerűleg megnyugtató, mert eredményben végződő kölcsönfunkcióját, - elárvult eszem immár maga magán élősködik. Óra vagyok, amely jár, de nem mutatja az időt, mert mutatója lehullott.

Ez a sorsom, így kell eltelnie életemnek.

Hogy a hiába való agyműködésnek lázas erélye szükségképpen dekadensül művésziesszenzációkkal járó tulfinomodásba tétetődik át, az természetes.

Életem a modern, üvegházi virágok sorsa.

Itt vagyok minden dolgok végén. Elfogyott a tett, elfogyott a szerelem, az asszony, a fennmaradó vágy nálam az akarat öntudatánál akad fönns hű művésziessképzeltéseimnek immár a legdekadensebb formát se tudom megadni.

Rám nézve meg kell halnia az asszonynak. Vágyaim analízisénel reszketve gondolok arra, hogy valaha föl találom huzni én is a fekete atlasz ruhát...

XIII.

És amikor mindezt így átgondolva, a hosszú vergődés után tönkrejutott kereskedő megnyugtató fásultságával állapítottam meg életem teljes csődjét, lemondottam egy másmilyen életnek még csak a megkísértéséről is. Egyebet nem tehetek, teljes közönnyel a jelen s jövő iránt, élek hát majd családom multjában, ameddig élnem adatott. Lehetőleg nem fogok akarni semmit, csinálom azt, amit véletlenül csinálni tudok, őrizkedni fogok minden kínálkozó ideáltól és bevonulva krónikáim közé, mindenekfölött őrizkedni fogok lehetőségétől is az „asszony”-nak.

Az ősz közepén voltunk.

Említettem, hogy eleinte csupán jegyzékeket csináltam az átnézett könyvekről s okmányokról. Aztán, mivel e jegyzetek különféle papirosokra voltak firkálva, magamhoz vettem a tanítót írónak s lemásoltattam őket. Egy nap, mikor a jegyzeteket lemásolva találtam asztalomon, az jutott eszembe, hátha kiadnám?... Tetszett a gondolat. Így legalább teszek mégis valamit. Két napi gondolkozás után azonban arra jutottam, hogy hátha a reflexióimat is csatolnám a kiadáshoz!?...

Hisz ez a lajstrom voltaképp csak az a vörös fonál, amely köré nekem már egy egész keserű életfilozófiám jegedt...

Szóval így határoztam el magamban, hogy a jegyzék kiadása helyett lassankint családom történetét írom meg. Ki fogom kutatni e munkában a kronológia mellett nemcsak fajom, de minden fajok hanyatlásának, elfogyásának a történetét.

Igen, megkísértem a *faji energia egyre subtilisabb transpozícióinak az elméletét*. Ez lesz s ez lett munkám általános címe. Alcímnek ezt teszem: „A Kerbastikok története” - és szomorú gunyjául finde-race magamnak, végre önmagamot nevezem meg szerzőül.

Irtam Marignacnak, hogy küldjön egy használható irnokot s küldje el hozzám a családi könyvtár egyik megbízható emberét. Az irnokkal lemásoltattam a nagy registert, de a könyvtárnok, egy higgadt, lassu ember, aki valóságos kéjjel írta a számokat, azt mondta, hogy addig lehetetlen rendszeresen dolgozni, míg az összes krónikákat, okmányokat, századok szerint el nem rendezzük.

A kastély façadejának üres szobáiban volt erre elég hely, hát csak rendezzük. Neki fogtak.

Olyan kellemesen hatott rám, hogy dolgoznak körülöttem.

XIV.

És amikor mindezt így elrendeztem, egy késő őszi napon, mikor olyan édes melankóliával rebben át a ritkuló, fakuló falombok közt egy-egy hűvösebb sóhajtás, a kastély ama küllőjébe nyitottam, amelyben Clémence néném lakott volt. Magam is babrálgatva a könyvtárosom mellett, a kereszteseinkre vonatkozó okmányokat szedtem össze s azoknak kerestem külön helyiséget.

Félhomály volt a szobákban, a külső ablaktáblák be voltak téve s azoknak a lemezei között, rézsutosan csuszott be a világosság.

Szegény néni! - gondoltam - ő is olyan fonnyadtan nyílt, illattalan virága volt már a mi fánknek... Egy rakás macska, meg egy vén cseléd... Valószínűleg én is ilyenformán élnék, ha nőnek születtem volna.

Minden egyéb érdeklődés nélkül haladtam keresztül a három keskeny szobán.

Ezt ne bántsuk - mondtam hangosan - ugye néni? Ez maradjon a magáé...

A térdeplő mögött levő ajtón át akartam tovább menni. Ott még nem is jártam eddig. Félretoltam a térdeplőt s benyitottam. Ott is félhomály volt. Rokokó ágy, ugyanolyan kanapé, székek s egy csinos öltöző asztal állott benne. Ez is nyilván a női lakosztályhoz tartozik, gondolám s közönyösen tekintettem körül.

Nem érdekelt s ha azonnal ajtóra találok, valószínűleg évekig feléje se mentem volna többé annak a sarokszobának. Hirtelenében nem vettem észre a tovább vezető ajtót. Jobban körülnéztem. Apró virágokkal beszórt lazacszinű selyemmel volt kárpitozva az ötszögletes helyiség s a mennyezeten sátorszerűleg csúcsosodott egybe a selyem kárpit.

Néhány ovális, aranyos rájába foglalt pastelporrait lógott a falon. Átsuhant rajtuk a tekintetem, a tovább vezető ajtót kerestem.

De hát ez a szoba egészen külön állana? Nincs összeköttetésben a többivel? Különös... Talán egy kárpitajtó lesz valamerre?...

Figyelmesebben tekintettem körül s már ablakot akartam nyitni, midőn az ágy mellett csakugyan észrevettem egy alacsony ajtót, mely a façade termeibe vezetett. A kulcs rá volt fordítva. Kinyitottam s mikor kiléptem, még egyszer visszapillantottam. Mintha ez a szoba is a

Clémence néni lakosztályához tartozott volna, lakottabb, mint a többi, több apróság van benne, de kacérabb, csaknem fiatalabb...

Siettem a keresztes vitézeimhez. A könyvtárosom ott pizmogott a második szobában, roppant rendszeresen rakosgatva maga köré a klasszifikált dolgokat. Nagyot nyelt, ha olyan csomóhoz nyultam amit ő már átnézett s rendbe rakott. Láttam, szeretne rám szólni, hogy ne piszkáljam azokat. A könyvek és okmányok csak azért léteztek az ő számára s csak azt szerette bennük a jó ember, hogy ő azokat szépen, gondosan katalógusba szedje. Ha tőle függ, hát soha senkinek meg nem engedte volna, hogy egy okmányt kivegyen a tékából.

XV.

De bájosat álmodtam az éjjel!...

Hogy is maradt meg olyan észrevétlenül az emlékezetemben az a kép?... Mert az volt, most már ébren is emlékezem reá és tudom, hogy az volt: - az egyik pastel a sarokszobából...

Álmomban láttam, de nem ott, hanem az én szobámban, a falon. Egy görögösen stilizált női arckép lógott az ágyam mellett, kissé fakult volt rajta a kréta s közelebb mentem hozzá, hogy jobban lássam... Akkor is magasabban volt még, semhogy jól kivehettem volna, kit ábrázol. Fölálltam egy székre s levettem a falról, magam elé tettem és elnéztem hosszasan... Egyszer csak domborodni kezdett az arca, élénkebb, élőbb lett, a szemei szeliden néztek, azután a keble is mozdult, kigömbölyödtek a vállai, a keskeny aranyos keret becsuszott körülte a vállaira vetett halvány-rózsaszínű klamis redői közé... Lélegzett és olyan gyöngéden, olyan kimondhatatlanul gyöngéden érintette meg keskeny, liliom fehér kezével a kezemet, hogy az inkább zene volt, nem is mozdulat... Én kértem őt: „Kérem, mondjon nekem valamit!” Intett mosolyogva, hogy igen s oldalt hajlította a fejét, úgy nézett rám kissé lesütött pillái alól... Kezét a kezemen hagyta, most is érzem és kerestem, mikor fölébredtem reggel. Szomorú is voltam, hogy miért lett reggel...

XVI.

Átmentem a sarokszobába és ott volt a kép, azonnal ráismertem a félhomályban is, kissé fakult volt rajta a kréta és közelebb mentem hozzá, hogy jobban megnézzem.

Elég ügyetlenül, ablakot nyitottam...

Hát fakult öreg volt bizony az a szoba is, amint szabadon besütött a nap, - de olyan finom, gyöngéd, busítóan bájos az egésznek a hangulata, mint egy régi, divatját multa románc.

Nem így!... Betszem az ablakot s maradjon ez félhomályban.

Oh, az nem a Kerbastik-típus volt. Azt már fölismertem a legbodrosabb paróka alatt is. Egy nyugodt tartású, kissé hideg és tartózkodó női fej volt. Nem race, de eszes nézésű. Éppen szólni akar s az nagyon érdekes lesz, amit mondani fog, bár nem azt fogja mondani, amit gondol és már előre mosolyog magában rajtunk.

Szép volt?...

Nem tudom leírni.

Halvány-rózsaszínű, görögösen redőzött klamis volt a vállain, jobb karja, egész szépvonalú nyaka s kissé a válla is födetlenül maradt.

Nem érdekelt az, hogy ki lehet, azt se találtam különösnek, hogy itt van, annyira beletalált a szoba hangulatába. És annyi képet néztem akkoriban, úgy beleéltem volt magamat a különböző korokba, hogy önkénytelen diszkrécióval, mintegy úgy üdvözöltem, mintha a Clémence néni vendége lett volna, a többi pastel-dámákkal együtt.

Félig mosolyogva, félig megilletődve nézegettem a szobában a törékeny, századeleji női apróságokat, az öltözőasztal kristály edénykeit, a sarokba támasztott hárfát, a gyöngyházzal kirakott gueridonra tett parányi csipke legyezőt és ezüst szelencét. A szelencét kezembe vettem s mintha már járt volna a kezemben, olyan ismerős volt a tapintása. Egy fehér parókás pásztornó képe volt rá emaillozva. Kinyissam?... Ne nyissam?... Ugyszólván magától hajlott föl a födele. Szalmasárga spanyol burnót volt benne, valami majoránna s levendula illat keveréke csiklandozta az orromat és ugyanakkor, mintha valami dévaj, ezüstcsengésű kacagást hallottam volna. Mi az? Honnan jött?... Oh nem ijesztett meg, sőt kellemesen esett, mintha valaki bujósdit játszanék velem s hívna, hogy keressem?... Letettem a szelencét az asztalra s akkor erősebben hangzott, diszkrét mazurkaütemekben... Ah igen, nyitva volt a szelence födele s abból szólt a zene. Amint betettem, elhallgatott.

Bizonyosan Clémence néni hordta ide össze leánykori holmijait, az ártatlan, naiv fiatalságát s azután kiment megöregedni ez elé a szoba elé. Milyen megható lehetett az, amikor ott imádkozott az ajtó előtt!...

Bizonyosan volt az ő életének is valami ártatlan kis meséje, olyan, amit azon a hárfán lehetne jól elmondani! Egy bánatos szerelmi dal, mely úgy végződik, mint amikor felhők ringanak a hold alá és sötét lesz ez ezüstös lugasban.

Lábujjhegyen jártam, óvatosan mozdultam s úgy éreztem, hogy csipkés selyem-ruha van rajtam...

Az aranyozott acajou secretairen öt médaillon állott, üresen. Oh de szerettem volna, ha benne lettek volna az arcképek is! Hátha férfiképek?... Tán a fiókban lesznek?... De mégse, nem nyitom ki ezt az asztalt. A krónikákhoz bátran hozzányulhatok, de itt, azt hiszem, az olyasmi megbocsáthatatlan indiszkréció volna. Egy dáma szobájában kutatni...

Mintha egy rövid, helyeslő mosoly villant volna felém a kép szemeiből.

Vajjon hogy hívják?... Inkább a keresztnévét szeretném tudni...

Magam se vettem észre hogyan, de oda kerültem a kép mellé és leültem egy párnázott bergérbe s oldalt néztem a képet, mintha csakugyan mellettem ült volna.

XVII.

Nem tudom miért, amikor rágondoltam, egy biblikus régi név jutott az eszembe: - Abiság.

Fekete, rövid fürtökben göndörödő haja azzal a poétikus hanyagsággal borult a homlokára, amelyet Récamier asszony hozott volt divatba. A halántéka alatt leheletszerűen pelyhedzett le valami árnyék abból és puhán vegyült el a gömbölyű arc kreolos alapon rezgő pirjába... Aztán ismét erősbödött íves felső ajka fölött és két sejtelmes mély, sötét árnyék sáncot vajt a szemei alá. Merészen, határozottan váltak ki fekete szemöldökei.

Abiság!... Abiság!...

A harmadik nap is meglátogattam, de már akkor úgy mentem hozzá, hogy se Dagorne, se az embereim észre ne vegyék, hogy hova megyek. A szobába érve, bezártam magam után az ajtót.

Mintha fáradtabban találtam volna Abiságot... A pillái, mintha lejjebb csusztak volna s a vállai is ernyedten lejjebb roskadtak... Valami élvezeteg lankadság volt a nézésében és azt vettem észre, hogy finom orrcimpáinak a hajlásában, egy parányilag, de parányilag nyíló ajkainak a kifejezésében is volt valami, ami azt mondta: - ma szeretnék egyedül maradni...

Ugy éreztem, hogy alkalmatlan vagyok, egészen másmilyen a hangulat ebben a szobában, mint amilyet én hoztam be magammal.

Mikor kimentem, éppen úgy ért a nap, hogy a salun keresztül egy sugár annak a képnek az üvegjén villant meg s olyan erősen, hogy hirtelen be kellett hunynom a szemeimet.

XVIII.

Bolondság, gondolám, egész melodráma... Át kell hozatni azt a képet ide a többi közé...

De nem hozattam át.

Ha megkérdezném Conan abbét, ő valószínűleg megmondaná, hogy kicsoda...

De nem kérdeztem meg Conan abbét.

Okosabban tennék, ha munkához látnék, ahelyett, hogy így az álmaimmal játszom!

Ha jól emlékszem, négy napig nem mentem a sarokszobába, de napról-napra terhesebb volt, hogy nem mentem. Milyen ostobaság, hogy így ingerlem saját magamat! Hát miért ne mennék?!...

A parkban járkáltam s megkerestem annak a szobának az ablakait. Körülbelül most süthet a képre a nap... Fölmegyek hozzá...

Különös, úgy feszélyez, mintha csakugyan egy élő valakihez készülnék, akiről nem tudom, hogy hogyan fog fogadni, mert azt szeretném, hogy kellemesnek találjon.

Tetszett a név, melyet én találtam a számára. Olyan bársonyosan, mesésen suhant át a gondolataim közt. És nem ejtettem ki hangosan egyszer se még. Körülnéztem, hogy jól egyedül vagyok-e?... Bementem a park mélyébe, oda, ahol akkor zokogtam, amikor nem tudtam írni. Lépteim alatt zörögtek a falevelek, világosabb volt a berekben, mintha már a tél fehér palástjából libbent volna meg egy-egy darab a lombhullató fák közt lelátszó égen... Tovább siettem, beljebb, a fenyők közé. Ott zöld volt fölöttem, de olyan rideg kemény a föld s úgy kopogott a lépéseim alatt... Azután kikerültem a tengerpartra, leültem a fehér fűvénybe, eleinte magamban, később halkán, majd hangosan, egész hangosan, úgy ahogy a lassan ringó apály zsongott, sokszor mondtam: - Abiság!

XIX.

Eddig olyan egyedül voltam, annyira elhagyatott. Most nem. Néha levert vagyok, néha egészen vidám, jókedvűen babrálok hol a könyvtárosom mellett, akinek a bogarai mulattatnak, hol meg az irnokomnak diktálok. Ez fiatal ember és ha nem viseltetnék irántam olyan iszonyu tisztelettel, gyakrabban vele maradnék. Dagorne füttyörészett tegnap a lépcsőházban, kinyitottam az ajtót, hogy jobban halljam.

Egész délelőtt örömmel gondolok arra, hogy délután majd a sarokszobába megyek.

Azt nem szeretném, ha az embereim közül valamelyik észrevenné, hogy valami különösebb dolgom van délutánonként. Azt hiszem, szétfoszlanék az én édes hangulataim varázsa, ha kívülem valaki betenné a lábát a sarokszobába, melyben ma már olyan otthon érzem magam,

mint valaha régen, az anyám öltözőjében. Semmit nem viszek be s ott mindent úgy hagyok, ahogy az első nap találtam.

Vannak napok, amikor nem tudom magam elé képzelni Abiság arcát. A minap este elküldtem Dagornet Conan abbéhoz, azzal a kérdéssel, hogy nem-e kapott Marignactól értesítést, csak azért, hogy megnézhessem az emlékezetemben hasztalan keresett arcot. Különben bizonyosan nem aludtam volna egész éjjel. Gyertyával mentem be. Mosolyogtam, mikor kopogtattam a sarokszoba ajtaján és igazán meg voltam győződve, hogy azt fogom hallani: „Jőjjön!”

Milyen lehet a hangja?...

Ugy, gyertyavilágnál még igézőbb. Arcán, vállán melegebbek a pastelpontok, de a tekintete fátyolozottabb. Oldalt tartottam a gyertyát, hogy a hirtelen világosság ne bántsa a szemeit.

Nem merek hozzányulni, bár jobb helyen volna a két ablak között. A többi három képet mégis leveszem a falról, hogy egyedül legyünk.

Most már mérget veszek rá, hogy ez nem a Clémence néném szobája volt, hanem az övé. Az jutott eszembe, hogy hátha ő volt a Melchior bátyám szerelmes párja s abból az időből maradt így ez a szoba... A család itt nem igen fogadott vendégeket... Mindegy, erre nem vagyok kíváncsi. Akárki, már régen nincsen és ami itt van belőle, azt én őrzöm a profán elmúlástól.

Mégis, nem tudtam ellenállni, ránéztem egyszer és erősen, erősen Melchiorra gondoltam. Semmi változást nem tapasztaltam s én is teljesen megnyugodtam abban a gondolatban, hogy még ezen esetben se vétek a tisztesség ellen, hisz Istenem, szegény Melchior özvegyen hagyta őt...

A szemeiben van valami, ami miatt soha se tudnék vakon, teljesen hinni neki.

Irtam Marignacnak, ruhákat rendeltem. Tényleg, már nagyon is elhanyagoltam a külsőmet, úgy nézek ki, mint egy farmer.

XX.

Hogy rohan az idő!

Itt a tél, ma havazott. Mérhetetlen szomorúság azt nézni, amikor a tenger fölött havazik. A meddig csak ellátni, teli van a világ azokkal a sűrű pelyhekkkel, melyek mintha le se hullanának, állanak az ürben és nem is fehéreknek látszanak, hanem szürkék, mint az álmos ember pillantása. De most nem búsit, sürgetni szeretném az estét, mert most éjszakánkint járok oda...

Nappal fáztam, tüzet pedig nem rakathattam Dagorneval, hát beállítottam az íróasztalomat a közvetlenül a sarokszoba mellé eső terembe, ott jól befűtenek s mikor egyedül vagyok, kinyitom a kárpitajtót, úgy melegitem be az ő szobáját is. Este pedig, azon ürügy alatt, hogy dolgozom, bezárkózom s tüzet viszek át Abiság kandallójába.

Aztán csak a tűz világít s bár mindig tél maradna!...

Dagornenak szemet szurt, hogy több figyelmet fordítok a külsőmre s ebéd után gondosabban öltözöm.

- Biz Isten, majd azt hinné az ember, hogy valakinek csapja a levet a kegyelmes ur!

Pirulva, zavartan tagadtam előtte:

- Ugyan kinek, te ügyetlen...

- Bizony! Hogy is nem jár a kegyelmes urhoz senki, nem tudom én azt megérteni. Mindig azt hittem, hogy télire csak elmegyünk Párisba. Kétszer életemben voltam már én is ott, hej, de szép is az!

Örvendtem, hogy maga tereli másfelé a szót, engedtem beszélni s hallgattam, mint lelkesedik a nagy városért.

- Majd ha megyek, velem fogsz jönni te is.

Karácsony táján voltak a legboldogabb hangulataim. Dagorne néhány napra hazakéredzett Rais-Kerhouëtbe, a könyvtárosom, meg az irnok is vakációzni mentek. Egyedül maradtam. Az ajtónálló, aki Isten tudja mivel ölte az idejét eddig nálam, ügyetlenül, de több áhitattal és tartózkodással végezte azt, amire szükségem volt, - az abbét az ünnepi misék után hamarosan leráztam magamról s aztán egész délután, késő éjfélig Abiságnál voltam.

XXI.

A kandallóból sugárzó tüzfény rezgett az arcán s el-elpirult. Olyankor olyan üde, kis leányos volt a nézése és nagyon, nagyon jó volt így együtt lenni. Behunytam a szemeimet, a karomra borultam és úgy mondogattam magamban a nevét, semmi egyebet, csak a nevét és az is véghetetlen nagy gyönyörűség volt.

Álmomban ő lehajolt hozzám, a szemei nedvesen ragyogtak és a könnyei kicsordultak és én is könnyeztem. Fölébredtem és csakugyan sírtam.

Vagy talán nem is ébredtem föl, talán el se aludtam...

Mit csináljak?... Mit szeretne?...

Akarja, hogy olvassak?

Néhány könyv volt a secretairen, - a Heloise. Egy selyem párnát tettem a kandalló elé s ahol szétnyílt a könyv, ott olvastam. Nem hangosan, de azért ő hallgatta. Ugy tartottam a könyvet, hogy lássa is a betűket... A lap végére érve, vártam, nem fordítottam azonnal, hátha ő még nem ért a lap végére...

Ha mi is együtt járhatnánk majd a kezdődő tavaszban, orgonabimbózás idején!... Abisággal karon fogva, kék virágokat keresnénk együtt. A mezőn mennénk keresztül, szépen, lassan, szóltanul. Én is találnék és neki adnám, ő is találna és azt ő nekem adná...

Az ölemben volt a könyv, nem olvastunk tovább és tisztán láttam, hogy ő előre megy a mezőn, én elmaradok tőle s mind messzebb és messzebb maradok el... Hullatja a kék virágot, amit én szedtem neki, hullatja, lehajlok utána, fölveszek egyet, kettőt, aztán hasztalan keresem a földön, nincs több és ő sincs semerre. A kezemben meg mind összefonnyadt a virág...

Nem ezt, olvassuk a Ninon verseit!...

De hisz már reggel van!... A ködös, téli hajnal tapogatott be a saluk között. Milyen észrevétlenül rebhent el ez az éjszaka!...

Még kissé rösteltem is miatta magamat.

Le se feküdtem, nem akartam, hogy az ajtónálló megsejtsen valamit. Délelőtt dolgozni próbáltam, de nem tudtam egyebet tenni, csak vágytam folyton vissza a sarokszobába. Étvágyam nem volt, nem ettem egy falatot se, hanem hogy ezt se találják feltűnőnek, a toronyszobába fölhordatott étkek felét kihajigáltam a földél csatornába.

Azután Ninont olvastuk.

Néhány szál száradt virágot találtam a könyv levelei közt. Milyen régen lehettek azok ott!... Ugye az egyik az enyim lehet?... És el is akartam venni, hogy örökké magammal hordjam, hisz mintha tőle kapnám...

Néztem a képet.

- Elvehetem? Az enyim lehet?

Bedugtam a keblem fölé, de ebéd után ismét visszatettem a versek közé. Nem veszem el. Ki tudja, kinek az emléke tapad hozzá...

Abiság olyan őszintén, derűlten nézett rám, hogy aztán nem busultam. Ami elmúlt, azt ne bolygassuk. Nem kérdezek semmit, majd én hozok neki virágot.

A kertésznek meghagyattam, hogy ezután mindennap küldjön föl hozzám két váza virágot. Csak kaméliák voltak az üvegházban. Hat szép szálat kiválasztottam s egy bronzvederbe állítva, bevittem ő neki.

Karácsony másodnapján annyira szédültem, hogy azt hittem, beteg leszek. Mennyire megijedtem!... Akkor nem mehetek majd be hozzá!... Nem szabad betegnek lennem, nem, nem, semmiesetre se lehetek beteg. Mi bajom is lehetne?...

Soha életemben még ilyen elégedett nem voltam, olyan könnyűnek érzem magam, hogy repülni tudnék s néha, ha leülök, mintha csakugyan testem nem is volna, úgy érzem, hogy emelkedem és semmi súlyom nincs.

XXII.

Már nagyon boldog voltam.

Szerettem volna őt egyszer búsan találni. Szerettem volna azt látni az arcán, hogy hiányzom én is neki, mikor nem vagyok ott vele és örvend, amikor érkezem.

Oh, miért nem értem be azzal, amit adott!...

Nem mentem azonnal reggeli után, mint rendesen, - hanem vártam, hogy ma később fogok menni és úgy sajgott a szívem ezalatt, mintha egy irgalmatlan ököl szorította volna.

Még egy órát várok!...

És szorongva, maradozó lépésekkel indultam. A szobája előtt is várakoztam még néhány pillanatig és az a néhány pillanat olyan hosszú volt, mint még egy élet.

Nem úgy találtam, ahogy elképzeltem. Csak én voltam szomorú.

- Abiság...

Egy pillantást vetettem rá és rémülve kaptam le róla a szemeimet. Uram Isten!... Mintha nem is az az alak lett volna, hanem egy más valaki, akire nem is ismerek rá és... csak egy kép!...

Villámként cikázott keresztül agyamon egy gondolat, melyet nem mertem, nem akartam még egyszer tudni.

Mi lelt ma?... Nyugtalan vagyok s az okát nem merem keresni. Leülök a karosszékbe, nem fogok ránézni, de itt maradok mellette, mert nem szabad most egyedül lennem, nem szabad innen kimennem és nem szabad gondolkoznom. Itt maradok...

Leülök és minden erőlködésem hasztalan, azonnal fölriasztanak az idegeim.

Alig tudom palástolni az izgatottságomat. Nem nézek rá, de kétszer is úgy voltam már, hogy hozzányulok... Tudom, jól tudom, hogy miért akarok hozzányulni! Nem, ez nem bujaság, hisz csak az álom édes, a valóság undorító, szomorú... Csak egy hang el ne rebbenjen az ajkaimról, mert akkor vége, szétfoszlanak az álmaim és magam maradok a vigasztalan valósággal...

Ha hozzányulnék, mégis!

Meg kell markolnom a karosszék szélét, annyira bizseregnek az ujjaim... Igen, valami emésztő hőség borzongat s csak egy vágyam van már: - hogy megérintsem.

XXIII.

Csak egy vágyam volt, hogy megérintsem...

De ugyanakkor mozdult meg lelkem zsibbadtan heverő szörnye, az ezerkarmu öntudat s kajánul elmosolyodott és sugta:

- Hisz amint megérinted...

Nem!... Nem akarom hallani, nem akarok tovább gondolni erre!...

Menekültem, ott hagytam, saját magamtól féltve az álmaimat. Lerohantam a parkba. Hajadon fővel kódorogtam és hóval dörzsöltem a halántékaimat.

Mégis visszatért az a gondolat, bár úgy küzködtem ellene, mintha viperákat téptem volna le a mellemről.

Inkább a másik legyen igaz: hogy az ábrándokból kipattant a vágy, aztán az óhajítás, amelynek az érzés nem elég többé, hanem bírni akar...

De ez se lehet...

Vége, ennek is vége van már. Az én szivárványszínekben csillogó buborékom fölszállt, szállt és búbájosan szép volt és boldog voltam, mert önfeledten bámultam utána. Mikor utána kaptam és hozzá akartam érni, akkor elpattant.

Sötét volt, mikor visszaindultam a kastélyba, a saját nyomaimat követve a hóban. Lekerültem a sarokszoza ablakai alá. Olyan hideg csönd s annyi mozdulatlan közöny volt ott a fák közt és abban az ormótlan nagy üres házban.

Ma van az év utolsó napja.

XXIV.

Az összes cselédség elment az éjjeli istentiszteletre, hogy imádkozva köszöntsék az ujesztendő születését. Én pedig fölkeltem, felöltöztem, gondosan, mintha menyegzőre készülnék és bementem Abisághoz.

Hátha van még mód rá!?...

Mindent úgy csináltam, mint eddig. Tüzet raktam a kandallójába, virágokat a bronzvederbe, halkán mozogtam, hogy nesze se hallják s a selyem párnát a karosszék mellé téve, leültem a tűz elé és olvasni akartam. Oh de a kandallóból sugárzó tüzfény alatt nem pirult el és nem jött le hozzám kék virágokat szedni...

Elővettem a másik könyvünket, - a Ninon verseit. Ölembe hullott belőle a virág, az ölemből lecsuszott a földre, - Abiság közönyösen nézett el a keretből és nem mondott nekem semmit.

Körültekintettem, - hát mi nincs úgy most, mint ahogyan ezelőtt volt? Hisz egy porszemet le nem törültem sehonnan... Megkísértem, úgy jövök be, mint amikor először jöttem, ugyanúgy viselem magam s ugyanazt fogom tenni!

Átfutottam a toronyba s a címerteremből, Clémence néni szobáin keresztül jöttem be és áthaladtam a szobán, mint legeslegelőször, alig tekintve körül. Azután úgy jöttem, mint amikor másodszor jártam itt és megnéztem Abiságot, mintha soha se láttam volna, csak akkor egyszer, legelőször, álmomban.

Egy nyugodt tartású, kissé hideg és tartózkodó női fej volt... Éppen szólni akar...

Soha se tudom meg már, hogy mit akar mondani.

Ez nem Abiság. Hol van, hova lett?

Keresem az elolvadt havat... Keservesen ödöngök egyik bútortól a másikhoz, a csipkelegyező mellett ott a kis ezüst szelence. Kinyitom a födelét, megszólal belőle a hajdani mazurka, de kopott, fáradt ütemekben, mintha elfulna s egyszerre rekedt berrenéssel csuklik agyon... Nincs több, nem is keresem, hogyan lehetne ismét fölhozni.

Leborulok a karjaimra és kétségbeesésemet belésóhajtom a szoba közönyös csöndjébe. Nem rezdül meg rá egy parányi visszhangja se a hajdani édes hangulatnak. Hasztalan erőlködöm, nem tudok visszakényszeríteni egy pillanatot se, semmit, de semmit nem tudok megtalálni azon a képen abból, amit elvesztettem. Csak egy kép, - lapos és fakult, bármennyire erőlködöm, hogy ne ilyennek lássam.

Soha nem nyultam a sarokba támasztott hárfához, most odamegyek, megmozdítom... Mintha a padló alól jönnének az eltemetett dalok kísértetei s borzongva suhannának keresztül a megereszkedett húrok között, - tompán rezdül meg a régi hangszer és egyszerre pattan le hét húr az ujjaim alatt, nagyot csattanva... Az első hang, mióta idejárom!...

Ijedtem ugrom el a hárfa mellől, az leesik a földre és hosszan reszkető zokogással némul el.

Csak a képre nem hat semmi.

Már most lázasan kapkodok össze-vissza, rombolom a templomot, találjam meg hát legalább a valóságot egészen. Ki az?... Már most nem az álmaimat keresem, a tényeket akarom tudni, mert hisz nem vagyok én bolond... Mindenhez hozzányulok, rendetlenül hevernek körülöttem a székek, végig matattam az ágyat, végig tapogattam a kárpitokat, a kis csipkelegyező szétmállott a kezemben, gyertyák után rohanok... Ugy zúg, úgy lüktet az agyam, nem is látok tisztán, nem tudom, mihez nyuljak előbb, mindent egyszerre akarok megfogni... Ki akarom nyitni a secretaire fiókját, a kulcsot fordítom benne előre-hátra, nem nyílik, kiesik a zárból a kulcs és reszkető kézzel nem tudom azonnal visszadugni... Föl akarom szakítani, nem bírom, lábbal rugom, nem nyílik... A kandalló elől kapom föl a vascsiptetőt, beléfeszítem, recseg s fölszakad...

Nincs, nincs, ott sincs semmi... Tudom is én mi van ott!... Szórom a papirosokat... Egy pillantás mindenikre, látom, hogy fakult írás ez is, az is, levelek, versek, sok rongy lom, undok számárság, el se tudom olvasni, el se akarom olvasni, csak tovább, hol van az, amit én keresek?!

Mit keresek?!...

Egy pillanatra lehanyatlanak a karjaim, az egyik kezemben ott a kandallóvas, a másikban egy csomó papiros. Nappali világosság van, a kandallóban lobog a láng, a gyertyák ott égnek a kép alatt... Az a bestia milyen nyugodtan, hidegen bámul... Hiszen világos, ez volt szegény Melchior szeretője... Ki lehetne más?... Ugye, a halálba kergettél már egyet közülünk, most engem akarsz, te... te...

Lassan közeledtem hozzá s ő nyugodtan, hidegen állott a keretben. De mintha gúnyosabb és még szívtelenebb volna a kifejezése... Egy széket rántottam oda, arra állva, egy magasságban volt az arcunk. Egyenesen a szemei közé néztem és még se én rám nézett. Keresztül ment rajtam a tekintete, a saját dúlt arcomat láttam az üvegen, kidagadt szemeimet, megdöbbszentően sovány, csúf arcomat, amelynek az örültség kúszálta már a vonásait.

Urísten!...

És két kézzel csaptam be az üvegre. Csörömpölve törött össze, jobbkezemből kihullott a vasfogó, a balkezem ott akadt a beszakadt kép alatt az üvegcserepek közt... Ki akarom rántani!... Nem lehet, mintha megkapta volna valaki... Libeg a kép a mint rázom, a rámáról por és üvegszilánkok hullanak az arcomra és ég a kezem és a csuklóm körül ömleni kezd a vér... A jobbkezemet feszítem a rámának s úgy rántom ki a balt... A szék megcsuszlik alattam... Mintha lelöktek volna, hanyatt esem és leszakad, velem esik a kép is.

Föl akarok tápáskodni...

De ott a falon, ahol a pastel lógott, mintha ő ölelte volna el előlem, - ott egy kisebb kép, az apám mellképe. Ő sujtott a kezemre, aztán fölrugott bennünket az asszonynyal együtt.

Gőgösen néz rám...

Itt is az apám!... Hisz igen... Melchiorral ő ment vadászni, amikor az a tengerparton elcsuszott s elsült a fegyvere... Ő küldött a hulla után... Dénesnek is ő lőtte keresztül a vállát, amikor az a szeretőjét követelte vissza tőle... Clémence néném ezért imádkozott hát élete végéig ott az ajtó előtt... És engem akkor hozott ide szíve alatt az anyám...

Mint egy féreg, úgy másznék ennek az iszonyu embernek a sarka alól, de nem merek mukkanni se, moccanni se merek. Rettenetes csönd van. A balkezem bémán fekszik mellettem a földön s bugyog belőle a vér. Így jó lesz, elvérezem...

Behunytam a szemeimet s vártam a véget. Mire rám találnak itt, végem lesz...

Igen, de mentől jobban gyengültem, annál erősebben dolgozott bennem a végpusztulással fenyegetett öntudat.

Ha majd bejönnek ide holnap, vagy holnapután, így találnak mind a hármukat együtt. Meg fogják tudni, hogy az apám... Vajjon, kitalálják?!... Ki hozta ide ezeket a képeket? Hogy került azé az emberé éppen ez alá?... Hisz ilyen örültséget ő, aki után egy sor írás sem maradt, meg nem cselekedhetett!... Clémence néném akart volna így boszut állni az emlékének?...

Én, az utolsó Kerbastik segítsem ezt a gyalázatot a világ elé?...

Talán a fajtám szelleme adott annyi kis erőt még, hogy valahogyan oda vergődtem és fölkapaszkodtam a székre, bevérezve a szőnyeget, a széket, a kárpitot és lepiszkáltam a falról azt a képet is. Nem mertem ránézni. Félkézzel vájtam ki a keretéből és a földön fekve, a lábaimmal lökdöstem be a kandallóba. A keretet már nem volt erőm elégetni.

XXV.

Azután nem tudom mi történt velem.

Hetek múlva tértem csak annyira magamhoz, hogy megismertem a környezetemet. Az öreg Marignac ült az ágyam mellett s az ő szívből fakadó szavai fogadtak.

- Hála az Istennek! Hála Istennek!

Sírt a jó öreg, letérdelt az ágyam mellé, megfogta a kezemet és összecsókolta. Nem akartam engedni s meg akartam őt fogni a másik kezemmel.

Milyen különös érzés volt az! A balkézszel végzendő mozdulat gondolatához nem találtam a karomat. Odanéztem... Nem volt balkarom, levágták.

Marignac beszélt el, hogy másnap reggel a fousnantiakat hozta „boldog ujesztendőt” köszönteni Conan abbé s akkor találtak rám ott. Vértócsában, eszmélet nélkül feküdtem. Azt hitték, meghaltam, de amikor mozdítottak, vérzeni kezdett a kezem.

Mire az orvost előkerítették, már üszkösödött a balkarom. Az orvos nem merte levágni azonnal, helyett, hogy rajtam segítettek volna, fűhöz-fához futkostak, hogy mi történt, hogy történt... Mire Marignac megérkezett. („Jó Isten! De nagy utam volt, kegyelmes uram!...”) már válltöböl volt kénytelen operáltatni.

- Hová tették? - kérdeztem.

- Mit, kegyelmes uram?

Intettem, hogy azt - a karomat?

- Azt?... - válaszolt halkán Marignac, - az abbé vitte el a kriptába... Bizony, kegyelmes uram, már azt hittük, hogy visszük maholnap a többit is utána...

Később kérdezősködni kezdett ő is, hogy mi történt hát velem? Nem feleltem neki.

- Ugye, leesett a kegyelmes ur?

Ráhagytam, hogy igen, igen...

- Lerántotta azt a képet, ugye?... Összevágta a kezét, aztán elájult?... Ezek itt annyi mindenféle vadat mesélnek, hogy már dühbe is hoztak néha, bocsánatot kérek. Azt mondják, hogy olyan rendetlenség volt a szobában, mintha a vízbe veszett halászok jöttek volna föl ide a Szilveszter éjszakai táncra. Meg hogy a mosónék csavarták volna ki a kegyelmes ur... izéjét... azt, azt...

Nem mondta ki, hogy a „karomat.” Ezzel is kimélni akart a jó ember.

Ugy őrizett, mint az édes fiát, erőszakoskodnom kellett, hogy legalább minden második éjjel lefeküdjék, mert el nem mozdult volna az ágyam mellől. Hihetetlen gyöngédséggel iparkodott velem feledtetni, és úgy, hogy nyoma se lássék az iparkodásának. Azt vettem észre, hogy ő is mindent a jobb kezével végez s lehetőleg egy kézzel, a másikat pedig szinte el akarja rejtteni előlem, mintha neki is csak egy karja volna... Mert ne búsuljak, nem tesz az semmit... Néha addig mesterkedett, amíg módját találta, hogy egyes nevezetes, nagy embereket emlegethessen és nagyon dicsérte azokat, mint bölcs államférfiakat, híres hadvezéreket, bölcsészeket, pedig... A nevük nem is jutott mindig az eszébe, de... mindannyinak csak egyetlen egy karja volt. Nem baj az!...

Ugy meghatott; hogy már végre én vigasztaltam őt: - nem tesz semmit, nem baj!

Tényleg, annyira elfoglalt az eleinte leküzdendő ügyetlenség, hogy félkézzel végezzem azt, amihez eddig kettő volt, hogy lassan, lassan némi megelégedést éreztem, ha valamiben nem szorultam a más segítségére.

És most már valóságos, igazi testi szenvedéseim is voltak. Ha kötést váltottak, a fizikai fájdalmak könyeket sajtoltak a szemeimbe s utána, amidőn csillapultak a fájdalmaim, jogom volt hozzá, hogy kissé jól érezzem magam. Szüksége van az embernek a szenvedésre.

Évekig tartott, amíg teljesen megtanultam nélkülözni a balkaromat. Ma már észre se veszem, hogy nincsen. Azt hiszem, ez nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy ennyire is össze-

szedtem magam, mint amennyire ma vagyok. Elbújva az élet elől, várom az elmulást; alázatosan éldegélek s félkarral kotorászok családom multjában. Hátha találok valami hasznavehetőt azok közt, amiket ők annyi ezer hatalmas karral megcselekedtek vagy elmulasztottak...

Mert dolgozom mégis. El-elmosolyodom néha, hogy ez is mennyire reám vall: - előbb nyomorékká kellett lennem, hogy valami munkához foghassak.

Mégis hálával tartozom hát Abiságnak...

Az én Abiságomnak.

Mert élt az, létezett s egészen nekem való asszony volt: - teste nem volt, csupa hangulat volt.

És mégis asszony volt, neki köszönhetem életem egyetlen, legnagyobb boldogságát és ő okozta életem legnagyobb szenvedését. Talán a „faj” küldte őt az én igazi eleven ölelőkaru asszony nélkül való életembe, hogy boszut álljon és megvegye rajtam a jogait éppen akkor, amikor örökre bújni akartam az „asszony” elől. Mert hisz az „asszony” kikerülhetetlen annak, aki él s így életet adni köteles.

Május elején keltem föl az ágyból s Marignac karján tettem az első sétát. Lementünk a sarokszobába.

Hát ott Marignac mindent szépen el is rendeztetett már. Fehérvászon takarók voltak a bútorokon s leltári számok. A hárfán nagy római számokkal „V-XIV.” és alatta apró betűkkel „1895.” volt a numerus.

Készségesen magyarázta meg, hogy a felső szám az a helyiségbeli, az alsó pedig a közös nagy leltárbeli száma a nevezett hárfának.

Nem akartam kérdezni hol van, de nem láttam a képet.

- Keres valamit kegyelmes uram? - kérdezte ő, mert persze hogy észrevette.

- Hát az a kép hol van?...

- Azt, bocsánatot kérek szépen, nem tartottam érdemesnek a leltárba vétetni... Annyira meg vagyok rongálva, hogy valóban nem érdemes, ha megengedni méltóztatik, bocsánatot kérek szépen.

- Mégis, szeretném látni. Hol van?

- Nincsen már itt, engedelmet kérek.

Zavarban volt, tisztos fehér arca kipirult és nem nézett rám, hanem lesütötte a fejét és a padlót nézte. A kezemet nyújtottam neki, tiszteletteljesen adta belé a magáét.

- Elégette?

Most a szemeimbe nézett s olyan egyenesen beláthattam hűségét, egyszerű lelkének a mélyébe.

- Azt nem mertem tenni, kérem, de ha megengedné most nekem a kegyelmes ur...

- Mondja, kérem, hogy maradt az itt?

- Oh Istenem... A méltóságos Clémence grófkisasszony hagyta meg, hogy ide senki be ne tegye a lábát, amíg a családból itt nem járt valaki. Én nem merészeltem figyelmeztetni a... Nem mertem kérem szólni néhai kegyelmes urunknak se, nem mertem soha se... Pedig ha tudtam volna!

- Hol van? Szeretném még egyszer látni.

- Itt van, magam tettem oda az ajtó mögé, a méltóságos grófkisasszony imádkozó zsámolya alá, de talán ne tessék még se megnézni azért!... Nem is lehet már semmit se látni rajta, meg...

- Nos, mondja csak kérem!

- Csupa véres lett...

Melegen megszorítottam a kezét, ő valószínűleg nem tartotta illendőnek visszaszorítani, de a szemeivel ölelt meg s én azt is viszonoztam és úgy ahogy félkarral tudtam, egészen a szívemre öleltem.

- Nem, kérem... Hogyan érdemelem én ezt meg...

Odavontam őt az ajtóhoz, kinyitottuk s elővettük a képet. Igazán nem volt rajta senki. Össze volt roncsolva a papiros, egy-egy színes folt maradt itt-ott, meg az én vérem rozsdás foltjai. Az évek során elmállott kréta magától is lepergett volna a papirosról idővel, meghalt volna ez a pastel máskülönben is.

Lent, a törött üveglap hosszában, a keret alsó csatornájában még látszott egy kevés színes por a lepergett krétából. Ha közéje fújok, aztán az se lesz...

Egy ötletem támadt: temessük el... Abiságot!

Kértem Marignacot, hogy rázza a tenyerembe azt a port. Aztán fogjon karon és szép lassan, sétáljunk le a tengerpartra.

Óvatosan vittem a tenyeremben s ott a kék, tavaszi napsugárban ragyogó víz fölött közéje sóhajtottam... Mint egy színes kis felhő lebbent ki az ujjaim közül s belehullott a tengerbe.

Marignac levett kalappal állott mellettem.

VÉGE.

ELBESZÉLÉSEK.

Lady Robinson.

VÉSZI JÓZSEFnek.

I.

Neuilly környékén olcsóbbak a lakások, majdnem olyan olcsók, mint a képek. Ott lakik néhány év óta egy festő barátunk: - Douglas Robinson, az angol kolóniából. Ő a legerősebb köztünk, hárman se tudjuk behajlítani a karját s birkózás közben úgy ráz le magáról bennünket, mint a legyeket.

Egy csinos és takarékos lengyel leányt vett el feleségül, egész komolyan.

A leány tanítóné akart lenni; otthon, Gneznoban nem igen volt a ki marassza, egy kis pénzzel eljött hát Párisba, hogy itt valami hasznavehető diplomát szerezzen magának. Azt hitte, könnyen megy az ilyesmi. Nehezen ment biz az, a pénze hamar fogyott, pedig enni se igen ért rá a sok iskolától; egyik előadásról futott a másikra, csak úgy közben reggelizett, a zsebéből, hol a Collége folyosóján, hol meg a Sorbonneban a nagy lépcső mögött. Nem lehet bizonyosan tudni, mire jutott volna, ha végre elfogy a pénze; pedig ugyis elfogyott volna. Talán model lett volna belőle, talán más, attól függ ez, hogy bírja az ember a koplálást és hogy mennyi a szerencséje. Ő gyakran mondta, hogy valószínűleg a Szajnába ugrott volna, de azt nem lehet így meghatározni.

Szerencsére megismerkedett a mi muszka impresszionistáinkkal: - Stépánnal, a ki keveset füst, de sokat okoskodik és délutánonként szorgalmasan járja a collégebeli előadásokat.

Stépán összehozta a leányt Robinsonnal és addig értekezett nekik a társadalmi boldogságról, míg végre a leány bevallotta, hogy nem tudja mit csináljon, mert nemsokára egészen elfogy a pénze.

Az angol ekkor elvette feleségül.

Stépán is említette néha, hogy szereti, - de ő nem mert megnősülni biztos jövedelem nélkül.

Az angol is szerette, de meg is esküdtek. A műteremben ki volt akasztva róla, rámába foglalta, a hivatalos irás: - a XI. kerület pecsétjével ellátott szabályszerű házassági bizonyítvány, nehogy valami tekergő piktör modelnek nézze és megcsipkedje az asszonyt.

Mi respektáltuk az esetet. Illedelmesen kezét csókolunk neki, mikor jöttünk, meg mikor elmentünk és lady Robinsonnak hívtuk akár toilletben volt, akár csak úgy, ahogyan modelt állt vagy főzött az urának. Ha pedig néha, mikor nagyon szép volt, valamelyikünk mégis meg akarta csókolni, ő kurtán nyakon teremtette az illetőt s az aztán hiába panaszkodott. Robinson is helyeselte az eljárást és ünnepélyesen elvállalta érte a felelősséget, mondván:

- A mit lady Robinson tesz, az jól van téve!

Hisz mindenki láthatja a bizonyítványt a falon, hát ne tessék hazardirozni!

A bizonyítványt azonban összefirkálták a vendégek, hogy: „Svindli”... „Nem hiszem”... „Én se”... „Én se”... Az egyik keresztet rajzolt rá, két papucs fölé, a másik meg odarajzolta Robinsont - házasság előtt, kackiásan kunkorodó bajusszal, égnek meredő üstökét húzza fölfelé a Múzsá; - és a házasság után, csurgóra álló bajusszal, a mint három angol turista tarokkozik a kopasz fejen, éppen a pagátot csípi el. A muszka a rámára ragasztotta a véleményét: „Nem gílt.” Robinson keresztül írta kék plajbásszal. „De gílt.”

II.

Az estétet rendesen ott töltöttük.

Lady Robinson néha ebédre is meghívott bennünket. Olyankor ki-ki hozott valamit az ebédhez. Stépán pompásan értett a húsvásárláshoz, nagyszerű darab marhahúsokat hozott s egész regényt tudott mellé, hogy hol látta meg, hogyan alkudott rá és mennyi sok jó nyomtatékot szónokolt ki az aljas tőkét képviselő mészárosból.

A húst a lady sütötte meg, ott a műterem kandallójában egy rostélyon, mert a konyhában bajosabb lett volna tüzet rakni és a sparherd is füstölt; így mi is segíthettünk, a konyhában úgy se fértünk volna.

Braovny süteményt hozott, meg czukros gesztenyét a ladynek és sajtot s teát az uraknak. Én egy kis bort vittem, meg dohányt.

Kése kellett legyen mindeniknek, a mult karácsonykor pedig aláírások útján vettünk sok tányért és sok poharat.

Ebéd után lady Robinson ült a legkényelmesebb székbe, egy vesszőből fonott kosárszékre, melyet a téli kabátjainkkal párnáztunk ki neki, - mi meg köréje telepedtünk. A lámpa nem sokat világított, de a kandallóból kellemes, lágy parázfény áradt reánk.

A lady csinálta a cigarettákat nekünk. Ugy szerettem nézni előkelő, formás kezeit, a mint finoman papirosba göngyölte a dohányt. Alig ért hozzá, mégis a lehető legharmonikusabban simult egybe a cigarettára.

E közben beszélgettünk.

A lady szentül meg volt róla győződve, hogy egyszer lesz még majd nekünk is hotelünk és ott csupa keleti szőnyegek lesznek a műteremben, nem pedig olyan rongyos gyékények mint itt.

- Majd meglássák!... Csak nem kell kétségbe esni!... Most minden piktornak cudarul megy a dolga, a kinek van, az is kénytelen eladni a palotáját. Ugy-e?

A muszkánk azonnal tudott egy elméletet erre is:

- E korszak festőinek sanyaru helyzetét a következő alap okok igazolják: először is nincs pénz. Nekem még van két frankom és negyvenöt centimes-om, de ezenkívül nem tudom, mennyi létezik a világon. Továbbá: Angliában a bányászsztrájkok miatt nem jut képre pénz. Harmadszor: Amerikában beteg az ezüst. Vegyük ezek mellé tekintetbe a társadalmi viszonyok zilált állapotát és ismerjük be, hogy a jelen nemzedék érdeklődése teljes joggal fordult el a művészi kérdésektől akkor, a midőn az emberiség legprimitívebb jogai nyílt sebekként...

A vén Braovny állandóan visszaemlékezett a régi szép időkre, a hatvanas évekre.

- Tudja fene, akkoriban volt pénz elég! Csak úgy hajigáltuk ki a képkereskedőket, tyukocskáim!... Kidobtuk az ajtón, visszajöttek a gazemberek az ablakon. Becsületemre, alig volt aláfösvte a vászon, már ott kuncsorogtak az ember nyakán. Rendesen két milliót kértünk egy tájképért; ha ember is volt rajta, akkor hármat. A zsidó nem akart husz-harmincz ezernél többet adni, de a mint alkudni kezdett, menten kidobattuk. Hát nem visszajött?!... Hogy lerázzuk őket, ígért nekik az ember valamit, de csak ha előre kiszurkolták. Abban az időben vettem azt a fekete kabátot is, a miben a lakodalmat tartottátok.

Robinson a Braovny fekete kabátjában vezette oltár elé a ladyt s mi is azt szoktuk volt fölvenni, ha valami parádéra kellett menni.

Biz az jó világ lehetett! Rengeteg sok vásznat pingáltak akkor tele. Ha ma azt mind kiszabnák, talán jutna belőle ing mindenkinek, a kinek nincs.

Robinson röviden formulázta az eredményt:

- Nem kell ma kép a kutyának se.

Ennél többet ő nem is igen beszélt.

Ha túlságosan hangulatban volt, akkor egy nagyot kiáltott: - holláh!... És birkóztunk. A lady olyankor fölállt az asztalra, hogy több hely legyen.

Kifáradva, ismét visszatelepedtünk a lady széke köré.

- Mit csinálnánk, ha most egy millió frankunk volna?...

- Mondjuk: három! - ajánlotta harsányan Braovny.

Ezen eltanakodtunk.

Lady Robinson először is kifizette volna a házbért, mert már ugyis nemsokára baj lesz miatta, - azután kifizette volna a festékkereskedőt, mert az is nyugtalankodik, - azután kiváltottuk volna azt, ami a zálogházban van. Azután... Azután becsületesen elosztzkodtunk volna. Mert természetesen, a millió - -

- Három! Három!! - makacskodott a telhetetlen Braovny.

Szóval a milliók fölött a lady rendelkezett.

Vettünk volna pompás házat, egyet nyárra, egyet télre, - külön-külön műterme lett volna benne mindenkünknek, - gondosan berendeztük a társalgót, az ebédlőt, a billiárd-szobát, - kocsit is tartottunk, de nyáron yachtot, mert Braovny becsületszavát adta, hogy ő nagyszerűen tud a yachtal bánni, senki se féljen, ha ő ott van!...

Stépán egy ember-koncertet akart magának berendezni jellemekből, - hogy ő különböző jellemeket gyűjt majd maga köré, mérgeset, jókedvűt, flegmatikusát, idealistát, cinikust és mindeniket a saját-saját hangulatához mért környezetben tartja. Egyszer az egyikkel fog társalogni, máskor meg a másikkal, néha meg majd összeereszti őket olyan skálában, a melyet éppen élvezni óhajt.

De ezt leszavaztuk, mert erre nem lett volna elég a pénzünk. Braovny különben biztatta Stépánt, hogy majd Charentonban ugyis lesz neki ilyen koncertje jutányosabban.

III.

Mit is kellett volna csinálni, hogy azt a néhány milliót összeteremtsük?!...

A dolog sürgős volt s már minden húr szakadt. Robinson hasztalan futkosott pénz után, mi is eladogattuk apránkint minden eladhatónkat, a Braovny fekete kabátja is elúszott. Stépán portrait után szaladgált, folyton biztatott bennünket, hogy lesz, hogy már holnapra egészen bizonyosan reményli, - de az ő elvtársai nem egykönnyen bocsátkoztak ilyen könnyelműségbe, egyik se rendelt portrait.

Lady Robinson addig-addig biztatott bennünket, míg végre ő maga esett legjobban kétségbe.

A concièrge megmondta ugyanis neki a háziúr utolsó üzenetét: - hogy szombatra tessék kihurcolkodni, elvihetik a motyóikat is, csak pusztuljanak!

A nagylelkű háziúr!... Egy hétre való házbért se tudott volna kiárulni a Robinsonék cók-mókjából.

Robinson föltette magában, hogy agyonüti ezért a háziurat, de az egyelőre úgy se vezetett volna célhoz. Hanem a lady nagyon a lelkére vette.

Hiába biztattuk, hogy nem baj, majd csak elleszünk valahogyan a míg megkerülnek a milliók, hogy majd keresünk más lakást, hisz van még elég hatodik emelet Párisban!... Hogy végre is, egyelőre jöjjenek mi hozzánk... Hogyan is csináljuk csak?... Mert az igaz, hogy a mi ház-mestereink is csúfszájuk s házas embert bajosan szívelnek meg hosszasan vendégnek, hanem jöjjön Robinson Stépánhoz, a lady meg...

Braovny azt mondta, hogy ő a legvénebb, hát menjen a lady majd ő hozzá, a mig változnak a viszonyok.

Igy egészen jó lesz!

De a lady mégis kétségbe esett s mikor Robinson nem volt otthon, sirva mondogatta nekünk, hogy ő úgy is tudja, tudja ő jól, hogy úgyis csak ő az oka minden nyomoruságnak itten.

- Ha engem nem vett volna el, most szabad volna, - zokogta szegényke. - Egy férfi, ha maga van, sokkal könnyebben boldogul. De elvett engem, mert sajnált... Ő nem mondja, de azért tudom én jól!...

Braovny rátámadt, hogy minek beszél ilyen számárságokat! Hát azt hiszi, hogy a festők is úgy nőülnek mint a grófok?!...

Én ma se tudom, miért hivatkozott akkor Braovny a grófokra. De ő mindig nagyokat szeret mondani.

A lady azt állította, hogy Robinsonnak ő vágta el a karrierjét, mert azelőtt az angol hölgy-ismerősei fölkeresték a műtermét és csináltattak nála képeket, de most bezzeg nem jönnek. Azok is csak ő miatta nem jönnek!

- Az akkor volt! - bizonyította Stépán. - Akkor még nem volt úgy elmérmegekedve Angliában a bányakérdés.

Hiába vigasztaltuk a kis ladyt. Ő jobban akart tudni mindent és kimondta, hogy ő hálás akar lenni, hogy most ő rajta a sor, hogy ő köszöni, hogy ő inkább meghalna, a mit ő érette tettünk, de most ő rajta a sor!

Hagyjunk ő neki békét!

És kiment a konyhába sírni.

IV.

Pénteken reggel lélekszakadva futott hozzám Stépán, hogy menjünk hamar, keressük meg lady Robinsont, mert elment hazulról és egy levelet hagyott Robinsonnak, hogy legyen nagyon boldog és áldja meg az Isten azért, a mit mi ő vele tettünk...

Hasztalan kerestük.

A rendőrségen is voltunk. Braovny ötvenezer frankot ígért a rendőröknek, ha megtalálják a kis ladyt, de nem találták meg.

Este visszakerültünk a műterembe. Ott voltunk együtt mindnyájan és vártuk, hogy majd talán magától hazajön a mi jó kis ladynk. Stépán folyton az ablaknál állt és kinézett, pedig ott csak a háztetőket lehet látni. Azt gondolta, hogy úgy nem vesszük észre, hogy sír.

A házassági bizonyítvány ott lógott a rendes helyén a falon. Robinson hallgatva ült az ajtó mellett, mi is hallgattunk.

Éjfél felé újra elindultunk, csak mentünk az utcákon, szótlantul, konokul azt remélve, hogy hátha egyik sarkon elénk kerül...

Stépán kezdett el okoskodni, hogy most már mit csinálunk?...

Erre Robinsonból is kitört a keserűség. Azt mondta, hogy - legjobb lesz, ha felköti magát! És zokogott. A rengeteg házak közönyösen itták be a hangját, egy ablakból se tekintett ki senki, nem felelt neki sehonnan senki.

Azután mentünk, mentünk, kerestük egész éjjel, végig a Szajna-parton, minden hidon.

V.

Mentünk, mentünk, kerestük lady Robinsont egész éjjel, végig a Szajna-parton, minden hidon.

Azután újra neki indultunk az utcáknak, egyikből ki, a másikba be, szórtanul, azt remélve, hogy hátha egyik sarkon elénk kerül.

Isten tudja, hol jártunk.

Fáradtan kullogtunk egymás mögött, hol az egyik maradt el, hol a másik. Egy-egy lámpa alatt bevártuk egymást és azután cammogtunk, tovább. Stépán vezetett, Braovny jött leghátul. Egy hosszú, szűk utcában, a tulsó oldalon, négy ember suhant utánunk nesztelenül: - az árnyékaink. Stépán megállt, bevárt bennünket s önkénytelenül egymás karjába kapaszkodtunk abban az utcában. Ekkor az árnyak is összefolytak s egy terhes, fekete felhő úszott utánunk a falon. Már vagy két óra hossza nem beszéltünk, de ez olyan hangulatos volt, hogy mindnyájunkban megmozdult a művészi érzék: - milyen jó képet lehetne csinálni belőle!... Ez a szűk, mereven a fekete távlatba vesző utca, - két, három kékessárga gázláng - és a négy lódörgő ember után kúszó árnyak....

- Három szinnel meg lehetne csinálni, - mondta Robinson.

Megálltunk és hosszasan néztük.

Stépán persze kardoskodott, hogy neki már volt ilyenforma ideája.

Lassankint virradni kezdett, a falusiak hosszú sorban vonultak kétkerekű zöldséges kocsi-jaikon a Halle-ok felé; fehér zubbonyos kőművesek jöttek le a Montmartre felől, lépéseik visszhangosan kopogtak a reggeli szűz csöndben. Kissé fáztunk, de mintha az olvadó éjszakába veszett volna az izgatottságunk, olyan furcsának találtam azt, hogy mi most itt kódorgunk... Ah, igen! Lady Robinsont keressük, hova is mehetett?...

Milyen különös, tompa színek vannak a reggelben!

Stépán makacsul vitatta, hogy csupa fehérrel kell ezt dolgozni, rajz nélkül, csak tónusokkal.

Már most a színek vezettek bennünket, azok után mentünk a Szajna felé. Ott kezdett melegedni a láthatár s az ég.

A neullyi-i hid előtt egy buvette már nyitva volt. Elhaladtunk előtte, de Braovny hevesen utánunk kiáltott, hogy - álljunk meg!

Megdöbbenve fordultunk vissza.

Komoran állott a kocsmajtó előtt az öreg és így szólt Stépánhoz:

- Te Stépán!

Stépán azonnal megértette őt, búsan intett neki, hogy - nincs! nincs!

Arra Braovny én rám nézett, még szigorúbb szemekkel, de nekem se volt pénzem. Robinsont nem is kérdezte, azzal tisztában volt.

- Akkor hát csak gyerünk.

A hidon voltunk s akkor gyúlt ki Páris mögött az ég. Abban a pillanatban megálltunk, mind a négyen egyszerre. Csudálatos színeket láttunk és feléjük nyúltunk, hogy megfogjuk.

- Nézzétek!... Everard Dismal! - kiáltott Robinson.

Csakugyan, az örült Everard Dismalnak a palettáján volt utolsó napjaiban ilyen színorgia: - le akarta fösteni az Istent..

Hamvaskék párák közt rezegetek a házak, fölöttünk tömör fehér felhők gomolyogtak az izzó égen és habokba olvadt paraszat sodort a hid alá a Szajna. Mögöttünk makulátlan azurba simult a láthatár.

Sokáig álltunk ott.

Stépán is szótlánul csodálta ezt a megfösthetetlen képet.

Azután elhatároztuk, hogy nálam alszunk. Braovny, - a mint fölocsudott művészi mámorából, - jól emlékezett, hogy nálam még kell valahol lenni néhány csöpp cognacnak.

VI.

Aludtunk estig, mintha részekek lettünk volna.

Ki-ki oda feküdt, ahol helyet kapott. Mikor fölébredtem, Stépán még hortyogott a divány alatt.

Braovny összeszedelőzködött és elment, hogy pénz után nézzen, meg a rendőrségre.

Biz azok ott a rendőrségen, dacára az ígért ötvenezer franknak, nem találták meg a ladyt, azt mondták, hogy majd előkerül ugyanis.

Másnap még egyszer, utoljára, elmentünk Neuillybe, a Robinson lakására. Olyan szomorúság volt ott, minden csak azt mondta, hogy a kis lady elment és talán meg is halt.

Hamarosan összepakoltuk a holmikat és áthurcolkodtunk özvegyen maradt barátunkkal Stépánhoz. A házassági bizonyítványt fölakasztottuk a falra, a lady kosárszékét a kandalló elé állítottuk és vártuk, hogy egyszer csak előkerül az asszonyunk valahonnan. Braovny becsület-szavát adta Robinsonnak, hogy ő megtalálja a ladyt. Én nem tudom, mikor kereshette, mert hiszen mindig együtt voltunk, de azért jól esett mindnyájunknak hogy ő ezt ilyen határozottan megígérte. Robinson eleinte kért bennünket, hogy soha ne hagyjak őt egyedül, mert ő ugyanis valószínűleg fölakasztja magát... Ilyenkor Stépán megilletődve beszélt neki az erkölcsi kötelességekről, a törhetetlen férfiasságról, a fölkent szent művészetről. Stépán az ilyesmikről is nagyon szépen tudott beszélni.

Apránkint beleszoktunk a szomorúságba. Néha akadt egy kis pénzünk, olyankor búsultunk egyet lady Robinson emlékére. Braovny az volt az elve, hogy csak a milliomosok búsulhatnak tisztességesen.

Robinson egyszer kockáztatta azt a kérdést, hogy jó, jó, - de hát miből él, ha él?...

Letorkolta őt Braovny azonnal, hogy miféle bourgeoiskérdések ezek?! Stépán pedig fölugrott és szónokolt a nő helyzetéről a történelemben és a mai társadalomban; pszichológiai alapon számította ki, hogy a lady azonban mégis egyszer vissza fog jönni.

- Mert tekintsük, - mondá, hüvelykujján jelezve a logikus rendben az első tételt, - tekintsük először a női jellemet általában. Másodszor vegyük az öröklött faji tulajdonokat. Tudjuk mindnyájan, hogy ő, származását tekintve, lengyel; nemeslelkű lény ugyan, mint azt lesújtó távozása igazolja, de szertelenül engedékeny; kész makacsul szembeszállni az élet viharaival,

miként azt Párisba érkezése elvitázhatatlanul bizonyítja, de a mai banális társadalom kiragadott minden fegyvert a küzdő nő kezéből, galádul nyugózta le minden lehetséges ellenálló képességét, törvényekkel statuálja az emberkereskedést, adót vet a szerelemre s ipartörvényeiben koncedálja... Gyalázat uraim! Gyalázat ez!!... De ő él, lelke föl fog lázadni átkos sorsa ellen és meglássátok, visszajön hozzánk a családi tüzhely szentélyébe.

Robinson azonban nem győzte várni, a képeit nem akarta megvenni senki. Néha mondta, hogy talán otthon, Angliában, inkább akadna az ismerősei révén néhány portraitra. Elhatározta, hogy hazamegy szerencsét próbálni. Stépán megigérte neki, hogy azonnal táviratozik, amint megkerül a lady. Braovny följegyezte az angliai címét, kikisértük a vasutra s ott az indóházban jutott eszünkbe, hogy hátha éppen Angliában akad rá a feleségére. No akkor hát ő fog nekünk táviratozni. Braovny a perronon figyelmeztette, hogy egy kis pénzt is küldhetne, ha lesz neki, mert mi is küldünk, ha nekünk lesz.

Igy váltunk el.

Ebben a borus hangulatban elhatároztuk, hogy már most mi is komolyan dolgozni fogunk. Braovnynek rengeteg sok sujetje volt. - Stépán a Chambraldnak akart illusztrációkat csinálni nappal, esténként pedig irni fog a modern impresszionista festészet műfilozófiájáról. A felosztást nagy vonásokban megcsinálta azalatt, a míg az indóházból hazasétáltunk. Három kötetet tervezett, a művészeti, etikai és társadalmi szempontokat csoportosítva külön-külön kötetekbe. - Én azt a bizonyos reggelt szerettem volna megpróbálni, de Braovny lebeszélte róla, mert hogy a hangulatképeket pláne nem veszik, inkább főssek salon-genreket.

VII.

Egy este együtt ültünk Stépánnál. Braovny mesélte, hogy két hosszú némettel ismerkedett meg.

- Folyton a nyakamon lógnak. Szeretnének kiállítani a tavaszkor a Champ de Marson; valami lapos, marha-csendéletesen kínlódnak. Azt hiszik, én vagyok a protekció. Igértem nekik egy tisztességes kép-sujet-et egy esőköpönyegért. Majd a héten eligazítom velük.

Ekkor kopogtatás nélkül belépett hozzánk lady Robinson. Egy lucskos esernyő volt a kezében.

- Hát ti itt vagytok?....

Az esernyőt a sarokba állította és le rófolta a lámpát.

- Nem látjátok, hogy füstöl a lámpa?!

Stépán megdöbbenve nézte, Braovny felugrott és megölelte. De mielőtt kérdezhettünk volna tőle valamit, ő kezdett beszélni:

- Itt lakunk most?... A folyosón milyen sötét van... Borzasztóan esik, a cipőm egészen átázott...

Leült a kandalló elé, a rendes székébe, lehajolt és gombolni kezdte a cipőjét.

- Hol a papucsom?... Nem tudjátok, hol a papucsom?...

A cipőit lehuzta, maga alá szedte a lábait, jól befészkelte magát a székébe, - mint egy pákosztos macska, melyet kódorgása közben utólért az eső és most hazakerült és duruzsolva gubbaszt a kemencezugban.

Kíváncsian tekintett körül a szobában.

- Ez nagyobb szoba.

- Hát hol voltál ennyi ideig, te kis bagoly? - szólt neki Braovny s eléje térdelt a földre.

- Tegnap is voltam otthon, Neuillyben, de mondták, hogy onnan eljöttetek. Kérdeztem a concierget is, de az azt mondta, hogy neki semmi köze hozzá! Olyan goromba! Alig tudtam ma ide találni.

A kandallón volt a dohányos doboz, levette az ölébe és kezdett cigarettákat sodorni nekünk. Stépán is magához tért, azonnal analizálta az esetet. Lám ő megmondta, hogy él a kis lady, mert - -

- Hát ti azt gondoltátok, hogy meghaltam?... Oh, de bolondok vagytok!... Nézzétek, a harisnyám is egészen vizes. Stépán csinálhatna teát máma.

Mind a hárman siettünk a szolgálatára.

Előkerestük a forralót. Stépán lement friss vizért, én a tüzet igazítottam, hogy hamar főjjön; Braovny meg a ladyt cirógatta. Közbe-közbe mi is megcsókoltuk a kezét és nagyokat kurjantottunk. Milyen nagyszerű!... Csakhogy előkerült!...

Mire a víz felforrott, a lady is segített már. Előkereste az öt csészét, kitörülte az ibriket, zsörtölődött, hogy két csészének megint letörtük a fülét. Azután kimérte és ügyesen leforrázta a teát, visszaült a kandalló elé és néhány cigarettát sodort, hogy legyen készen.

Én ki akartam tölteni a csészékbe a teát.

- De hát várjuk meg Robinsont, - szólt a lady, kissé halkabban, mint eddig.

Nekünk is ekkor jutott eszünkbe: - az bizony! Hát Robinson?!...

Milyen kár, hogy nincs itt! De Braovny tudja a címét és Stépán megigérte, hogy ő irni fog neki.

Körül ültük a lady székét. A lámpa nem sokat világított, de a kandallóból kellemes lágy parázsfény áradt reánk. Ugy ittuk meg a teát. A lady csinálta a cigarettákat. Csakhogy ismét láthattam keskeny, előkelő kezeit, a mint finoman papirosba csavarták a dohányt. Alig ért hozzá, mégis a lehető legharmonikusabban simult egybe a cigaretta.

Eközben beszélgettünk.

Elmondtuk neki, mint kerestük őt akkor éjjel, hogy el voltunk keseredve, meg hogy Robinson föl is akarta akasztani magát.

Ő csendesen sirdogálni kezdett.

- Én csak jót akartam nektek... Azt gondoltam, hogy én miattam van annyi baja Robinsonnak, meg azt gondoltam, hogy ha én meghalok, hát akkor nektek is jobb lesz... Milyen jók vagytok ti...

Lassankint megvigasztaltuk és már akkor nem is mertük kérdezni, hogy hol volt?

- Csak elmentem egy kicsit akkor, - ismételte többször, míg végre megvigasztalódott.

Stépán úgy is ír majd Robinsonnak egy szép levelet, Braovny pedig holnapra megkeresi a címet.

- Tulajdonképpen mégis jó, hogy magától jött haza a lady, mert jelenleg nem válthattam volna be a rendőrségnek tett ígéretemet. Végre is adtam volna nekik egy kötelezvényt. Reményilem, ti jótálltatok volna értem rongyos ötvenezer frankig? Mi?

Mi nagyon szívesen jótállottunk volna érte ötvenezer frankig.

Tehát most, hogy is lesz?...

Mert már szinte ránkhajnalodott és a lady mondta, hogy ő álmos.

Én és Braovny búcsúztunk, ő pedig ott maradt Stépánnál.

VIII.

Másnap délben már a lady főzött.

Egyszerre szép rend lett a házban, tisztán kitakarította a műtermet, kiporolta a butorokat, helyre rakta a könyveket, rajzokat, vázlatokat és ecseteket; mikor mi érkeztünk Braovnyval, éppen a Stépán mellényére varrta a gombokat.

Este ő készítette a teát.

Stépán mondta, hogy nagyon szép levelet fog írni Robinsonnak, Braovny pedig megígérte hogy holnapra okvetlenül megkeresi a címet.

Harmadnap este én említettem, hogy irtak-e Robinsonnak?

Stépán mentegetőzött, hogy Braovny minek felejtí mindig el a címet. Braovny becsületszavát adta ekkor, hogy majd megkeresi azt a szerencsétlen adreszt.

Végre teljesen magam képviseltem Robinson érdekeit.

Esténkint együtt teáztunk, a lady rendesen a Stépán csészéjébe töltött először. Stépán kevesebbet okoskodott és mikor leültünk az asszonyunk széke köré, ő egészen úgy viselte magát, mint annak idejében Robinson: néha megsimogatta a lady lábát és bizonyos házigazdai tónusban rendelkezett, ha hozzáértünk az asszonyhoz. Mert olyan jól esett őt néha cirógatni. A mint ott lustálkodott közöttünk, szinte hívta az embert, mint egy kényeskedő macska. Igen, egészen olyan volt ő, mint egy kecses, fehér cica; olyan nesztelenül mozgott és tisztálkodott, úgy duruzsolt, ha cukros gesztenyét hoztunk neki; nappal alig látszott fény a szemeiben, de este kitágultak és villogtak a szemei.

Ha jól emlékszem, a harmadik hét végén, Braovny indítványára tisztáztuk a helyzetet.

Együtt ebédeltünk, - Braovny sujetket adott el s milliomosok voltunk. Ebéd után Braovny ünnepélyesen fölállott és poharat emelt az új pár egészségére.

Stépán higgadt mérséklettel válaszolt.

- Én, barátaim, a mai társadalmi viszonyok között, első sorban minden jogot tagadok. Kötelességekre tanítsuk az emberiséget, mielőtt jogokra hivatkoznánk. A férfiúnak kötelességei vannak asszonyával szemben és én e kötelességeket ezennel boldogan vállalom magamra. A természet szent és örök törvényei szerint mi egymáséi vagyunk.

A lady cukros gesztenyét szopogatott ezalatt és zsörtölődött, hogy Stépán mindig bolondozik.

Azután poharat üritettünk távol levő barátunk: Douglas Robinson egészségére.

Braovny megígérte, hogy megkeresi a címét és körülményesen megtáviratozza neki a történeteket.

A falról pedig levettük a XI. arrondissement pecsétjével ellátott szabályszerű házassági bizonyítványt. Braovny az én késemmel kivakarta róla a Douglas Robinson nevét és Stépán sajátkezüleg a helyére írta a magáét.

Azután visszaakasztottuk a falra.

Ezerkettedik éjszaka.

KÓBOR TAMÁSnak.

I.

Csak a szemei voltak szépek, de azok nagyon szépek voltak.

Néha egészen csúnya volt, de szép tudott lenni a mikor akart. Hétköznapi olyan volt, mint egy ravatalon hervadó pálmaág, néha meg mint egy káprázatos délszaki virág; fonnyadó fiatal-ságának epedő heve lázasan harsadt elé nagy szemeiből és a kire ránézett olyankor, az csak a szemeit látta és szépnek látta őt. A kire úgy nézett, az egyszer életében vele érezte azt a gyönyörűséget, melynek teste nem volt, csak mámore volt, izzó, idegemésztő mámore, a mi az első csók előtt van, az édes elkárhozás előtt. De utána nincsen semmi.

Csak a szemei voltak szépek, de azok nagyon szépek voltak.

Ő maga csúnya volt és egy öreg asszony ügyelt rá, egy örökös kötéssel a kezében. A műtermében Dianna fehér márvány-szobra állott s előtte egy páva. A pompázó páva mellett az öreg asszony kötött szünet nélkül.

Az öreg olyan kicsi volt, mint egy gombolyag szürke pamut.

II.

Minden ecset rendben volt az asztalán örökké, a palettája is mindig tiszta volt. Ha folt esett ott valamerre, azonnal jött az öregasszony és feltakarította. Ott mindig tiszta volt minden és minden nagyon rendes.

Apró képeket festett s azokba beléfestette a bánatot.

A hegyekről ereszkedő ködbe, az alkony elmálló páráiba, a poshadó vizek fénytelen tükrére lehelte fázó lelke hidegét. A messze, egyhangu avart föstötte le és föléje festette a súlyos, egyforma eget, messze be, a végtelenig egyformán és vásznán volt a halál.

Lefestette a megfagyott téli erdő éjszakáját és az is a halál volt.

Lefestette az őszi esőt, levéltelen jegenyék közé, - még csak egy gubbasztó veréb se élt a képen.

Ezek mind apró képek voltak, egy ültében megfestette. Azalatt mellette kötött az öreg asszony s nem szólt, csak a kötőtűi zörögtek.

Pedig mindez hazugság volt, az apró képek hazudtak és ő se mondott igazat. Csak a kicsi öreg asszony mondott igazat. Süket volt és vén és minden olyan lett itt, mint ő, mert ő volt a legerősebb. Azért volt olyan erős, mert olyan gyenge volt és mert mindig egyforma volt, mint egy gombolyag szürke pamut.

Az igazság fényes és meleg, mint egy szerelmes leány szeme.

De ő nem merte lefesteni az igazságot.

III.

Az öreg asszony a soha véget nem érő kötésen dolgozott és nem vette észre, hogy egyszerre milyen szép lett a leány.

Fakó arcza eltűnt, sovány melle, vékony nyaka nem látszott, - csak a szemei látszottak és szemeinek babonás éjszakájából elélobbant az igazság...

Most szép volt.

Nem mozdult, csak diadalmasan nézett rám és nyugodtan, közönyösen beszélt. Én úgy éreztem, hogy lassankint elzsibbadok, lenyűgöznek a szemei... Kapkodok az összefüggés után, keresem az iménti pillanatot, mely a jelen perchez vezet, mert ez megdöbbenően külön áll, szédítően magára, tátongó mélységek közt...

A szem azt parancsolja, hogy beszéljek!

Mondom hát tovább az anatómiai leckét, mialatt az öreg asszony kötőtűi fáradhatlanul mozognak, egyformán, folyton egyformán.

És a szemek irgalmatlan forrósággal perzselnek végig a gondolataim közt. Az első érzés, hogy meneküljek, - de nyomban reá elernyedek, tehetetlenül, akarat nélkül roskadok a két szem bűvös hatalma alá.

- Beszélj! - ezt parancsolja ellenállhatlan erővel, mert a mint elhallgatok, megállanak a kötőtűk is.

Beszélnem kell és beszélek, nem tudom, mit nem tudom miről. Valaki más beszél belőlem, én csak azt tudom, a mit ő akar és oda visz, a hova akar... Hurcol a végtelenben, ringat és cirógat és az izzó levegő úgy tapad körém, mint az olvasztott ólom... Ha egy pillanatra lehunyja pilláit, én hanyatt bukom az űrben és a megsemmisülés zuhan utánam... De egy tekintete felkap és visszaránt. És őrzítő forróságban epedek és tikkasztó szomjuság emészt és üdítő hajnali harmat permetezik reám...

- Beszélj! Beszélj!

Hangot nem hallok, talán nekem sincsen hangom s csak az ajkaim mozognak...

De igen, egy nyűgös hangot hallok, a kötőtűk állanak s az öreg asszony kérdez valamit.

Lihegve mondom hát az anatómiai leckét, mintha kergetnék valakit, aki orozva markolt ki a lelkemből s most fut vele és én utána, míg le nem roskadok megint és biztató szemeiből az örök kárhozattal felérő édes ígéret sugárzik lázas vágyaim közé.

Ha megérinthetném... Ha megcsókolhatnám... Ha csak a kezemet tudnám feléje nyújtani... De nem tudom és ez a tehetetlenség a legnagyobb gyönyörűség, mit csak éreznem valaha adatott.

Ez a bűbajos leány az enyém! Ime kissé lebocsátja fáradt pilláit s olyan aléltan könnyörögnek a szemei...

Halkan sugja most: - a tied leszek! - és holtra fáradtan hunyja be a szemeit.

A kötőtűk egyhanguan zörögnek.

IV.

Fáradtan vánszorgok az utcán, a nyakszirtemben nyilaló szúrást érzek.

Érzem, hogy vissza kell mennem, tennem kell valamit, össze kell törnöm a kötőtűket, szét kell rugdalnom azt a rendes, tiszta kis műtermet, meg azokat a nyomoruságos apró képeket... Égető színeket a palettára és bátran neki az ecsettel!....

Itt az én erős, duzzadó izmokkal teli mezitelen vállam, ez hús és eleven, forró vér van alatta!
Nézd meg jól és fessed, ez az igazság!...

Beteg az a leány, most kínlódik egyedül, vissza kell mennem!...

Aztán visszamentem és ott találtam az öregasszony előtt, aki pamutot gombolyított. A pamutot ő tartotta a két csuklóján.

Szokott hűvös hangján kérdezte, hogy - ott felejtettem talán valamit?

Hôtel Voltaire.

GRÓF POLIGNAC MENYHÉRTnek.

Néhány lépésnyire az Odéontól, a rue Monsieur le Princeben sorakoznak a kis diák-hotelek.

Itt a Voltaire is, a madame Savile hôtelle. Ötemeletes szűk épület, három szoba van minden emeleten és minden emeleten lakik egy leány és két diák, vagy két leány és egy diák. Különbözőn roszhírű vidék ez.

A keskeny utca a boulevard St. Michel-re kapaszkodik föl, ott az igazi diáknegyed. Ott vannak a tudományok méltóságos csarnokai, a Sorbonne, a Collège de France ott a szép Clugny-palota és ott a diszes finale - a Pantheon. Ej, haj!...

Tömötten egymás mellett a műkereskedők, kalaposok, divatárusok, könyvesboltok és özönnel az apró kocsmák, melyekben másfél frankért ötfogásos ebédet adnak. Nevezetes helyiségek itt a kávéházak, például a Harcourt, melyekben feleséget szerez magának néhány hétre vagy néhány esztendőre az árva diák és amelyekben egy pohár cognac vagy absinth mellett olyan hamarosan nyélbeütik a legfrissebb utcai forradalom dolgát, akár a Bullier legközelebbi álarcos bálját.

Minden együtt van itt, amire husz esztendő korában szüksége van az embernek, a tudománytól a zálogházig. Szemérmesen vonulnak meg a hegynek-völgynek járó mellékutcákban az éjfél felé nyitott vidám helyiségek, melyeknek az utcára szolgáló ablakai ónkarikákba foglalt színes üvegekből vannak, hogy ne lehessen ingyen belátni. Nagyon vidám helyek, a címük is incselkedő, például: A bátor kakashoz vagy Az ártatlan normandiaihoz. Zongoraszó hangzik ki s éles leányhang. Most a szegény Angélique szomorú sorsát siratják mindenfelé, kit beküldött a mamája Argentanból biciklin Párisba és:

»Ah! plaignez la pauvre Angélique,
Qui n'avait, n'avait qu'un pneumatique,
Elle a perdu sa bicy, la pauvrete,
Elle a perdu sa bicyclette«.

Egy havas, fehér karácsonyi történetet keresek itt a diáknegyedben, de nincs. Esik az eső, csúf sár van, loncsos lányok keresik a kriszkindlit, s keservesen róják a sáros aszfaltot. Szegény, szegény rosz leányok!...

Hisz a többi már annyiszor leírták, tudja előre mindenki, a karácsonyi színeket. A kirakatokban csillog a sok drága szép karácsonyi ajándék, mindenki siet, mindenkinek csomag van a hó alatt, az emberek boldogan mosolyognak egymásra, a kereskedők is alig várják, hogy csukhassanak, akkor aztán ők is hónuk alá veszik a csomagjaikat és ők is sietnek haza, mert van mindenkinek valakije, akit szeret és akinek örömet akar csinálni. A különbség az, hogy itt a siető emberek lábai alatt nem ropog a hó s nem húzódnak a bundáikba, hanem esik az eső és esernyő alá húzódnak.

Egy darabig csak elcsavarog az ember az utcán s irigyli a mások karácsonyát, de végre elunja és haza megy.

A diákok hazamentek karácsonyra, csak a lányok vannak itt. Madame Savile a kis lánykát oktatta az irodában, bementem hozzá beszélgetni. Így tanul az ember legjobban franciául.

Madame Savile közlékeny asszonyság, kivált ha monsieur Savile emlegetik neki, akkor sebesen beszél.

- Mit hozott a karácsony, madame?

- A karácsony, monsieur, nem szegény embernek való multság. Tessék helyet foglalni monsieur.

- Csak így egyedül ma este is?

- Mindig így.

- Monsieur Savile-t láttam a Harcourtban.

- Ah!... Akkor ma lesz szerencsénk hozzá, ma este haza jön. Alighanem elfogyott a pénze. Csak olyankor jut ebbe a negyedbe. Lisette, - szólt a kis leányhoz - papa haza jön, eredj, zárd be a kamrát. Jól bezárd!

A jó asszony maga is rendezkedéshez látott, minden enni és inni valót elcsukott, az asztalfiókról s a szekrényről lehúzta a kulcsokat és zsebre tette.

- Négy napja nem volt szerencsénk hozzá. Azt hittem, csak vasárnap kerül errefelé. Lisette is látta tegnap egy omnibuszon.

Lisette, ugy nyolc-kilenc éves lehet, hozta a kamrakulcsot, sietve s azzal az önérzettel, melylyel a gyerekek végzik a rájuk bízott nagy dolgokat. Mme Savile zsebetette a kamrakulcsokat is. Ezenközben észrevette, hogy az ablakpárkányon a csészében maradt egy ezüst kanál. Azt is betette a zsebébe. Azután leült mellém a diványra. Lisette is leült és beszélgettünk.

- Lisette, hol láttad papát?

- Az Odeon előtt ült kocsira.

- Bizonyosan Battignollesba ment.

- Nem, sévresi kocsira ült.

Mme Savile számítgatta, hogy kiket ismer az ura Sévresben, hol hiteleznek még neki, hol nem hiteleznek. Valami George Petit kocsmáról megfeledkezett, mert azt Lisette juttatta eszébe.

- Lehet, hogy oda ment... De mégse! Onnan már voltak itt a számlával. Hogy a pokolba ne!... Majd én fizetek, azt lessék. Én kiadom neki a magáét minden héten, érje be vele. Vegyék meg rajta, ha hiteleznek neki.

Valaki jött föl a lépcsőn, (az iroda félemeleten van), egy kéz nyúlt be az ablakon a kulcstartó táblára. Mme Saville látta, hogy a „8”-as kulcsot veszi le. Már tudta kicsoda. Kikiáltott neki kedveskedő hangon:

- Nos, hogy vagyunk? Mi?

Az illető nem felelt, lassan ballagott föl a lépcsőn, négyszer-ötször megállt s a második emeleti fordulónál hosszasan köhécsejt.

- Szegény ördög, ez se soká húzza már! - szólt a madame halkan. A köhögés erőszakosabban rázott valakit ott a másik emeleti fordulónál, a lépcsőház tompán viszhangzott tőle.

- Hogy ugatnak benne a halál kutyái!.. Ilyen az élet!... Ma nagyon rossz kedve lehet neki. Máskor rendesen be szokott jönni beszélgetni, ha egyedül jön haza.

- Ez az, aki a második emeleten lakik? Az a szőke sovány?

- Az, az, a Berthe. Nagyon finom leány olyan intelligens.

- Szegény.

- Ma megint roszul van, azért van ilyen rosz kedve neki. Néha nagyon jól érzi magát, akkor nagyon víg, mindig énekel. Bejön ide és megtáncoltat engem. Olyankor nem is hiszi, hogy beteg. A multkor éppen olyankor volt itthon Savile, éppen jókor, éppen neki való a Berthe. Hozatott Berthe neki punchot, meg cigarettát. Nagyon finom cigarettát, Lisette hozta.

- Két frank volt húsz darab - szólt a kis Lisette.

- Olyankor csak úgy szórja a pénzt, - folytatta lelkesen madame Savile, - de máskor is igen pontosan fizet. Elsején délben itt van a pénzzel. Volt neki a takarékpénztárban is, de most már nem sok lehet, mert most úgy veszem észre, onnan szedegeti ki a pénzét és abból él. De már ugyis mindegy szegénynek, nem soká viszi. Azt gondoltam, hogy majd hoz ma valami ajándékot Lisettnek, de úgy látszik, ma nagyon oda van szegény. Lisette - szólt a leánykához - eredj fel Berthe kisasszonyhoz, kérdezd meg szépen, nem parancsol-e egy csésze teát? Mondjad, hogy a mama szívesen készít egy csésze jó meleg teát. Ügyesen, siess!

A leányka fölszaladt a második emeletre.

- Ilyen az élet kérem! Ha látta volna négy év előtt, mikor ide jött lakni, olyan volt mint az élet, mint a rózsza. Egy időses urral éltek együtt, Spanyolországban is voltak. Az nagyon finom ember volt, nagyon intelligens. De ilyenek ezek a lányok, jobban szeretik, ha valami kis diák hazudozza teli a fejüket, akkor aztán dinom-dánom, pedig se elül, se hátul semmi. A diák elvégzi a dolgát, három négy év alatt keziben a diploma, az asszony meg kint marad az utcán. Megbocsát nékem kedves fiatal ur, de ugy-e igazam van?

- Annyi bizonyos, hogy mond valamit a madame.

- Nos, hát nem? Akkor aztán csavaroghat szegény asszony egyik kávéházból a másikba, meghűti magát, lejárja magát -

Megint jött valaki, de vígan, hegyesen füttyülte az Angélique-t s a „11”-es kulcsot vette ki az ablakon. Finom fehér keztyű volt a kulcsért nyuló formás kézen. Madame Savile azt se mondta neki jó estét. Rosz lakó, orvosnövendék az ura, de most hazautazott s talán majd meghozza a lakbért.

- Ha ugyan egyáltalában vissza jön még valaha! - mondta tapasztalataira hivatkozva a madame.

Ezek az én szomszédjaim víg emberek, veszettül énekelnek még éjfél után is. Néha rájuk zörgetem a falat, hogy csönd legyen! Ugy visszazörgetik, hogy reng belé a ház, mind a ketten verik a falat, amint egy hű párhoz illik. Az orvosnövendék azt is megígéri, hogy lehajigálja az utcára azt, aki zörgetni mer az ő szobáján.

Ekkor lejött Lisette s mondta, hogy Berthe már lefeküdt, a lámpát is elfújta.

- Nem kell neki téa?

- Nem.

- Mit mondott neked?

- Azt mondta, hogy hagyjunk neki békét, hogy menjek a pokolba!

- No tessék, - szólt madame Savile fölháborodva, - így kell szívesnek lenni az ilyen népséghez!

Nem mertem ellentmondani, mert tényleg úgy illett volna karácsony estéjén, hogy Berthe hozzon valamit Lisettnek. Inkább megdicsértem a mi karácsonyunkat.

- Nálunk ilyenkor mindenki kap valamit. A gyerekek körülállják a csillogó karácsonyfát, melyen kis színes gyertyák égnek és aranyozott almák és diók lógnak. Az ajándékok az asztalon vannak selyempapirosban, szalaggal átkötve. Mindenikre ráírva, hogy kié.

- Mi van a papirosban? - kérdezte mohón a kis leány.

- Ékszerek, selyemkendők, meg könyvek, szivartárcák az uraknak.

- De szép! - mondta Lisette.

- Oh nálunk nagy ünnep ez. Mindenkinek örömet hoz. Késő éjjel után is fönt maradunk. A gyerekek se fekszenek le olyan jókor mint más napokon.

Madame Savile elgondolkozott. Vékony ajkai úgy összeszorultak, hogy alig látszott a szája mozgékony szemei is pihentek. Hallgattunk. Egy halványan égő olajlámpa világította be az irodát. Az ablak mellett a táblán ott lógnak a kulcsok, csak a „8” és a „11” hiányzik a sorból. A többi aligha jön ma haza hajnal előtt. És minden olyan szigorú rendesen áll a szobában, mint a kulcsok. Semmi fölösleges nincsen itt. A viaszos vászon huzatú kanapén és egy széken az ablak előtt, visszacsillog a lámpafény.

- Mindjárt tizenegy óra - szól a madame. - Mindjárt el lehet oltani a gázt Lisette! Ugy látszik mégse jön ma haza Saville... Tulajdonképpen mi is csinálhattunk volna hát egy csésze teát ma.

Lisette indult már a gázokat eloltani a lépcsőn. Nagyon engedelmes kis leány. Én is vettem kulcsomat s indultam föl a szobámba. A második emeleten hallatszott a Berthe köhögése. A kis Lisette az ajtóm előtt azt sugta nekem, hogy nagyon szép lehet a karácsony minálunk.

Sarah.

BRAUN SÁNDORnak.

Karácsonykor meséltem a Madame Savile hôtéljéről. Azóta elvitték a második emeletről a köhögős Berthet a kórházba.

Nem akart menni, de a Madame mindent elkövetett, hogy rábirja, ártott volna a hôtelnak, ha itt hal meg a leány. Eldicsérte neki esténként az irodában, hogy milyen pompásan ápolják majd a kórházban, milyen hamar meg fog gyógyulni, néhány hét alatt olyan egészséges lesz, mint a makk. Addig egy széket se mozdítanak itt meg a szobájában, nem is kell összepakolnia, ő úgy fog ügyelni az ingóságaira, amíg visszajön, akárcsak az édes anyja.

Berthe nem akart menni, félt az apácáktól a mire Savile asszony lelkesen kelt a drága jó apácák védelmére. Egytől-egyig angyalok s úgy fogják szeretni, mint a testvérüket. Ő ismert egy apácát, még csak a sírba nem teszik, el nem tudja felejtetni, hogy az milyen angyali lélek volt, pedig valamikor vígan táncolt ám a diákbálokon.

- Az nem igaz, - mondta Berthe, - akkor hogy lett apáca?

- Már pedig az szent igaz, akárki megmondhatja. A tulajdon két szememmel láttam leánykorában. Aztán apáca lett. Sebesülteket is ápolt a háboru alatt. Tudják azok szegények, mi a nyomorúság!

- Tudják?...

Szegény Berthe, nem akart engedni, nagyon félt a kórháztól. Néha lázasan, vacogva csavarogott éjfélig a Boul' Mich'en, csak hogy embereket lásson, hallja a fiúk, meg a többi lányok kurjongatását. Alig tudott vánszorogni, de jól esett neki, ha karoncsipte egy-egy daloló kompánia és ment velük mámorosan, élni, élni, csak még egy kicsit...

Bement a Harcourtba, a pincér eléje tette a cognacot s a fekete kávét, a cognacból ivott egy csöppet és sok borraival adott a pincérnek, hogy szívesen szolgálja. A lányok odamentek hozzá, megölelték, megcsókolták és dicsérték, hogy milyen jól néz ki, - isten-bizony! Csak a fiúk nem ültek melléje.

Azután elvánszorgott egy másik kávéházba, ott is hozatott kávét és cognacot, - nézte, hogy tódulnak a Bullier báljából a kipirult leányok, hogy kacagnak s hogy teli van a hajuk konfettivel... Jött Sarah, a diákok bálványa, az összehasonlíthatatlan Sarah és száz diák utána. Még az asztalok is táncra kerekedtek a kávéházban, mikor ő bevonult a seregével. Arany haja kibomolva omlott a vállaira, gyönyörű mellén alig volt összekapcsolva a ruha.

- Istenem, hogy meghűtheti magát! - kiáltotta Berthe, - mondjátok a szerencsétlennek, hogy vegyen magára valamit!

De Sarah nem félt a hidegtől. A diákok hallani akarták, a vállaikon vitték egy asztalig és zsvajjal könyörögtek neki, hogy beszéljen. Sarah tehát szónoklatot tartott nekik:

»Testvérek!... Hintsetek hamut a fejetekre és tépjétek meg köntöseiteket.« Így olvastam ezen ígéseket hiveim, Béranger apostol levelében.

- Bravó Sarah! Bravó!... Halljuk, ordított a diákság. A kávéházi közönség oda tódult Sarah elé. Berthe kipirulva tapsolt átlátszó kezeivel és mindenét szerette volna annak az ördögi szép lánynak adni. Nem lehetett hallani, hogy mit beszél, csak a mozdulatait kísérhette figyelemmel. Ugy állt ott az asztalon a csillogó gázlángok közt, a gomolygó szivarfüstben, merészen fölvetett fejjel, ölelésre tárt mezítelen karokkal, mint egy részeg nympa, a kiből égető

forrósággal sugárzik a vágy és szerelemre hívja az erdő összes pánjait, - gyertek mind, mind, csókoljatok, tépjetek szét!... Azok meg szikrázó szemekkel, habozó szájjal taposnak keresztül egymáson, gőzölögnek a halántékok és rekedten bömbölik a Sarah nevét.

Berthe lihegve tapsol neki, fölugrik, leül, kiabál ő is, az orrcimpái reszketnek, reszket, zihál az egész teste és olyan boldog, úgy érzi, hogy él.

Soha se látta azokat, akik mellette vannak, de megragadja kettőnek a karját, hogy maradjanak ott vele, énekeljünk együtt, igyunk bort, mulassunk!

- Holnap ugyis bemegyek két hétre a kórházba, meg akarok jól gyógyulni, mert egy kicsit meghűtöttem magam. Hogy szédülök... Jaj!... Adjatok egy kis vizet...

Leszédült a székről, elkékült az arca, azt hitték, meghalt.

Köréje gyűltek, a szép Sarah vette az ölébe a fejét, mosdatták, szólitották, kioldozták a ruháit és cognaccal dörzsölték a szíve tájékát. Összeaszott mellére szemérmes fátyolként omlott le, amint föléje hajlott, a Sarah dus aranyhaja s az arcára, a ruháira színes konfettik hullottak a fiúk és a leányok fejről.

- Vigyük haza, gyerekek!

Szép csöndesen indult vele a menet a Hôtel Voltaire felé. Máskor is Sarah szokta vezetni a csapatot, most is ő ment elől, de most nem énekeltek. Berthe magához tért utközben, de menni nem tudott.

- Milyen jók vagytok ti... Nem fáj semmim, csak most gyöngye vagyok. Holnap bemegyek mégis a kórházba, ugy-e eljöttök hozzám? Ne féljete az apáctól. Két-három hét múlva majd meghálálom.

Persze sokáig kellett csöngetni, míg Savile asszony kaput nyitott. Sarah az öklével is verte a kaput. Azalatt Berthe aggódott érte:

- Adjatok arra a Sarahra valamit. Meghúti magát szegény.

Mme Savile, hallva, hogy milyen sokan jönnek, kinézett az irodából, hogy mi az?

- Kissé hamarabb is szuszoghatna - támadt neki Sarah.

- Azt hittem, hogy az uram! - és menten sopánkodni kezdett, hogy szegény Berthe! Tudta ő ezt előre. Mi lesz már most az ő hôteljéből? Mindenki itt hagyja.

Fölvitték a szobájába, lefektették és Sarah hasztalan ellenkezett, Berthe addig nem bocsátotta el, míg magára nem vette az ő szép prémes bundáját. Legalább addig viselje, míg ő a kórházban lesz.

Savile asszony is kért valami emléket, például az ezüst teás-kannát. Berthe neki adta. Hát a kis Lisettenek, a leányának, akit úgy szeretett mindig a jó Berthe?... No jó, hát legyen azé a flaconja és a tükör az öltöző asztaláról. Másnap beszállították a leányt a Charitébe. Savile asszony az ő szokott jóságával biztatta, hogy két hét múlva csak le kell vennie a kulcsot az irodában a szegről s mehet egyenesen a szobájába, ott minden rendben lesz, mintha az édes anyjához jönne haza. Berthe kifizette a lakbért pár hónapra előre, több pénze már nem volt. Savile asszony a kórházban is meglátogatta s azzal a hírrel jött haza, hogy Berthe a kis Lisettenek adta a muffját és a hímzett törülközőit. És igaz bizony, - szinte elfelejtette! - a két gyertyatartót is Lisettenek testálta.

Meghatottan beszélt a szegény leány végső óhaját, - mind csak azt kívánta szegényke, hogy Sarah venné ki a lakását. Fölkereste Saraht s elmondta neki, könyes szemeit törölgetve - a Berthe utolsó óhaját és Sarah meg is ígerte, hogy ide hurcolkodik.

- Nagyon finom lány, olyan intelligens, gyönyörű leány - kezdte jó előre dicsérni új lakóját a Madame. - Meg is ígértem Berthenek, hogy gondot viselek rá, mint a leányomra. Ha tudnák, milyen finom családból való!...

Savile asszony egész legendákat tud Sarahról, aki, mikor behurcolkodott a második emeletre, meghagyta, hogy soha senkinek sincs itthon napközben. Reggel tíz óra felé egy dajka egy három éves kis leányt hoz hozzá s azokkal tölti a napot délig. A dajka úgy van öltözve, meg a kis leány is, mintha egy grófi házból valók volnának. Délben elmennek s egy fél órával utánuk Sarah is elmegy, de olyan sűrű fátyol van az arcán, hogy alig lehet megismerni.

Kérdeztem az irodában, hogy miben áll ez a titok? A Madame intett, hogy ne beszéljek a kis lánya előtt, ki is küldte:

- Eredj Lisette, nézd meg, nem volt itt a postás?

Azután elmesélte, de csak nekem, hogy a kicsi, a Sarah leánya és egy nagy-nagy uré, akinek a nevét nem mondhatja meg. (Ugy fölhúzta a szemöldökeit a derék asszony, hogy bizvást egy Bonapartenak is képzelhetem azt az urat.)

- Láta a dajkát?... Mi?... Ugy-e?... Az elnök se kívánhatna magának különbet, a kicsi olyan, mint egy princ. Délben viszi a dajka a Luxembourgba játszani. A miniszterek gyerekei is bátran játszhatnak vele.

Milyen büszke erre a titokra Madame Savile! A hôtél régi renomáját Sarah csak gyarapította.

Most már értem a dolgot. A szép, az összehasonlíthatatlan Sarah félmeztelenül táncol a Bullierben éjfélig, azután forradalmat csinál a Harcourtban, bomlik utána a hány diák, reggel pedig hozzák a kis lányát s ő becsukja a szobája ajtaját akkor. Azután küldi őket a Luxembourgba, a párisi gyerekek paradicsomába, játszani. A dajka, előkelően van öltöztetve, a kicsit irigylük a többi mamák, Sarah rájuk költi az utolsó garasát is.

Ő pedig sűrű fátyolt köt az arcára s elbujva, messziről lesi a gyereket, mialatt az játszik, a többi gyerekekkel, mintha egészen joga volna ehhez.

Azt hiszem, a Bullierben is rendes fizetést huz a tulajdonostól Sarah s azért kötelessége hetenkint háromszor örülni jól mulatni, hogy a többiek is jó kedvet kapjanak tőle a táncra. A Harcourt is hozzájárul a háztartása költségeihez s így van némi egészen biztos jövedelme, míg meg nem hűti magát.

Valóságos románc ez!

Jól tette szegény Berthe, hogy rá testálta a prémes bundáját.

Az illető.

BRÓDY SÁNDORnak.

Madame Savile, a Hôtel Voltaire érdemes dulajdonosnéja, alkonyatfelé ezer gonddal takarítja az iroda küszöbén üldögélve kedvenc csemegéjét, a tavaszi salátát. Minden levelet egyenkint mosdat meg és törülget le, miközben az ő lakóinak érdemeit magasztalja. Egy hónap, - de nem, mondjuk két hét alatt már kitünően informálva van származásukat és multjukat illetőleg, a jövő sorsukat pedig anyai szeretettel fényesen megjósolja. Már ebben szerencsés ez a Hôtel, azt meg kell adni! Madame Savile számon tartja lakóit életük további folyamán is és büszkén mondhatja, hogy azok az urak, akik itt laktak, karriert csináltak.

Sőt sokkal féltékenyebb a Hôtel renoméjára, semhogy megelőzőleg is a lehető legóvatosabban ne járna el a jelentkező lakókat illetőleg.

- Aki nekem egyszer nem tetszik, az aranyat kínálhat minden itt töltött óráért, - mondja s a hüvelykujja körmét két magányosan álló metszőfoga alá feszítve - pattant egyet, ami azt jelenti, - parbleu! nem olyan könnyű itt lakni!!

E tekintetben megvannak az ő csálhatatlan, irányadói. Sok függ attól, hogyan érkezik a lakó. Az utazó láda külsejéből lehet már következtetni, lehet abból is, hogy miként rendezkedik be szobájában a lakó. Azután jellemzők a levelek, melyeket a postás az irodában ad le mindenki számára. Madame Savile nem titkolja, hogy engem a többek közt igen előnyös színben tüntetett föl eleinte azonnal, hogy két lapom pontosan érkezik naponta s hogy sűrűn kapok ajánlott leveleket. (A Madamenak bélyeggyűjteménye van s a lakók a bélyegekkal neki kedveskednek.)

- A többi magától jön. A bizalom bizalmat szül és valljuk be őszintén, hogy az én kedves hölgyeim és uraim úgy vannak e szerény falak között, miként egy szerető család tagjai.

E szerető család tagjai között Meyer ur képviseli az idealizmust. Udvari szobája van, de itthon étkezik. Mielőtt személyesen megismerkedtünk volna, Madame Saville már biztosított, hogy Meyer ur nagyon intelligens és nagyon tehetséges fiatal ember, csak kissé timíd. Továbbá, hogy a szobájában sok emlék van, melyeket hazulról hozott magával. Igen csinos egy gyöngyökből hímzett papucs az ágya fölött, a zsebórája számára. Az asztalán rájában vannak a szülei arcképei. Milyen szép ez tőle! A fehérműi is nagyon rendesek. Egy hetilapja jár, az Irodalom, Művészet és Divat. Nagyon intelligens fiatal ember, de még nem tud jól franciául.

Lassankint kitudódott, hogy Meyer ur az összehasonlító nyelvészet terén fog majdan a Hôtelre fényt deríteni, mert ez az ő szakmája és ezt tanulmányozza a Sorbonneban és a Collège de Franceban. A Madame igen örvend ennek, mert a Hôtelnek volt ugyan a hetvenes években egy filológusa, de ez családi körülmények miatt később a kereskedői pályára tért át s egy virágzó déligyümölcs raktárban dolgozik Marseilleben. Nagyon híres cég. Sok nyelven kell levelezni egy olyan világhírű cégnek.

Meyer volt a kanton legkitünőbb tanulója. Már az alsó osztályokban ő nyerte el a vizsgákon a díszkönyvet s később is első volt az osztályban és állandóan kapott stipendiumot. Most az édes anyja és két nagynénje küldte ki Párisba tanulmányai folytatására. Minden héten kétszer kap levelet és havonta három utalványa érkezik. - Az egyik tanteja küldi a lakáspénzt, a másik a kosztpénzt, az édes anyja a zsebpénzt. A lakáspénzt és kosztpénzt egyenesen a Madame Savile címére küldik, de a szelvényen Meyer urnak szóló üzenetek vannak. A Madame lefordíttatja magának ezeket az üzeneteket s így tudja, hogy az a tante, aki a lakpénzt küldi, igen intelligens és nagyon előkelő asszony, rendesen azt írja az utalvány szélire: „Hit, Remény, és

Szeretet”, vagy: „Ki korán kel, aranyat lel”, vagy: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.” Az a tante, ki a kosztpénzt küldi, szintén nagyon előkelő dáma, de sokkal apróbb betűkkel ír és egészen teleírja az írásbeli közleményekre szánt helyet az utalványon. Ő nem bízik a párisi viszonyokban és óvatosságra inti a fiatalembert, kérve, hogy maradjon szorgalmas, mértéktelen és őszinte, ne szokják az egészségnek ártalmas dohányzásra, ne feküdjék későn és inkább a kora reggeli órákban dolgozzék, a jó meleg gyapju alsóinget pedig viselje rendesen. Ha az Isten élteti, nemsokára küldeni fog még kettőt, már az egyiket meg is horgolta, de a másikhoz nem volt elegendő a gyapju, melyet Zürichből hozatott s már két hete rendelt is belőle ismét, de még nem küldtek, talán a címet sem írta jól, majd megsürgeti a hét végén még egyszer. A postában se lehet már bízni.

Befőtött és aszalt gyümölcsöt együttesen szoktak küldeni s abból Meyer ur rendesen Madame Savilet is megkínálja.

Mielőtt személyesen megismerkedtünk volna, Madame Savile már mondotta, hogy Meyer urat nagyon megkedvelték tanárai. Gaston Paris kitüntető figyelemmel viseltetik iránta s úgyis szólván neki magyarázza az órákon a »Roman de Renard« latinizmusait, M. Thomas pedig, ki a román filológiát tanítja a Sorbonneban, személyes összeköttetésbe lépett vele s egy hiányos középkori szöveg kiegészítésén dolgoznak. Ezt Meyer ur megírta haza egy levelezőlapon s innen tudja Madame Savile, hogy Guillem Montanhagol troubadour művéről van szó. Különös, a lépcsőházban van egy gipsz szobor, az is troubadourt ábrázol, gitárral a kezében.

A zongorám révén ismerkedtünk meg személyesen. Én béreltem egy pianinót s ezt Madame Savile gyakran említi a lakóknak, ha rólam van szó. Meyer ur muzikális, a jó Madame tehát elhatározta, hogy baráti viszonyt létesít közöttünk. Mondotta nekem, hogy Meyer ur gyönyörűen zongorázik és boldog volna, ha megismerkedhetnék velem, őt viszont biztosította, hogy nekem sincsen ennél forróbb óhajtasom.

Megismerkedtünk. Meyer ur eleinte furcsa benyomást gyakorolt reám, mert a mellett, hogy minden könyörgéseim dacára sem akart leülni, olyan válogatottan iparkodott kifejezni magát, hogy mindig megfeneklett a társalgás. Például azt kérdeztem, sokan vannak-e a Gaston Paris óráján? Mire ő nem azt felelte, hogy sokan vagy kevesen, hanem ezt:

- Az elmúlt hét szerdáján a hallgatóság létszáma fogyatékosabbnak mutatkozott.

Hosszas körmondatokban kérte a megtiszteltetést, hogy néha meglátogathasson, célzásokat tett, hogy majd egyszer esedezni fog azért is, hogy helyet foglalhasson néhány pillanatra a zongora mellett. Kimondhatatlanul illetlennek és romlott egyénnek éreztem magamat a társaságában. Ha a tanteok megtudnák, hogy milyen ateista ismeretséget kötött!...

Egy elhatározó pillanatban helyet foglalt a zongora előtt és eljátszott egy szonettet. Csak úgy a szék szélén ült s nem is fordult egészen a zongora felé, mert valószínűleg nem akart teljesen hátat fordítani nekem. Hamar játszotta el a szonettet s utána egy kissé bátrabban mondotta, hogy Fanny tante is tanította őt zongorázni, az, aki a lakáspénzt küldi, de tulajdonképpen az édes anyjától tanulta a zongorázás elemeit is.

Az anyjáról gyakran és valóságos áhitattal beszélt. Olyan darabokat játszott, amelyeket az édes anyja szeretett, vagy amelyeket a Fanny vagy Nina tante kedvelt. Lassankint beszéde-sebb lett, megismertetett a családi körülményeivel, mondotta, hogy ő igen szerencsétlen, hogy tudja, milyen lágy természetű, de nem tehet róla. Hanem van egy öccse, abból nagy ember lesz s ez őt boldoggá fogja tenni. Neki nincsenek olyan nagy ambíciói, de majd meglátom, hogy nagy ember lesz az öccséből, aki olyan, mint egy garabonciás diák. Azután elmondta, hogy ő mindent az édes anyjának és a tanteoknak köszönhet, a franciára is hárman tanították és fél, hogy már nagyon terhükre is van, mert nem olyan gazdagok, hogy ilyen sokáig költsenek a taníttatására.

Összes földi vágyai abban központosultak, hogy jól megtanuljon franciául és hogy a saját erejéből legalább ötven frankot tudjon keresni Párisban. Látogatásai alkalmával gyakran beszélt e két vágyáról s vérmes reményeket táplált, hogy majd ha jobban megismerkedik a párisi viszonyokkal, cikkeket fog írni az Irodalom, Művészet és Divatnak s azért talán fizetni is fognak és talán így megkeres ötven frankot. Az ötven frankot az öccsének szeretne volna elküldeni.

- Jelenleg ő gyógyszerészetet tanul kérem Bázelen, de tessék nekem hitelt adni, hogy nagy ember lesz belőle. Tanult ő már mindenfélét, de olyan nyugtalan természetű ember, édes anyánk sokat busul miatta, de azért ő is tudja, hogy a pályafutása nem lesz közönséges. Most gyógyszerész szeptember óta, de érzi, hogy az nem az ő tehetségéhez mért pálya. Édes anyám nem küldhet neki pénzt, hogy ismét pályát változtasson, azért szeretnék én küldeni neki ötven frankot. Jobb volna, ha az irodalmi pályára lépne, már néha írt cikkeket és nagyon dicsérték a szerkesztői üzenetekben. Ő tudom szép cikkeket írna innen Párisból, ha Fanny és Nina tante beleegyeztek volna, hogy ő jöjjön helyettem Párisba.

Ha szó volt valami férfiasabb dologról, amihez Meyer ur nem értett, büszkén igazolta magát az öccsével. Ő nem dohányzott, de az öccse már tíz éves korában szivarozott egyszer. Ő fázós természetű volt, de az öccse télen is zálogházba merte tenni a téli kabátját. Egyszer valahogyan szóba jött az úszás, kérdeztem, tud úszni?

- Az öcsém tud.

Busan, de vigasztalásképpen mondogatta, hogy az öccse már azóta régen jól megtanult volna franciául is.

Miután így megismertette velem az öccsét, tanubizonyságul hívott, hogy milyen ügyetlenség volt őt kiküldeni Párisba. A lakáspénzt és a kosztpénzt azért küldik egyenesen Madame Savilenak, mert attól félnek, hogy ő Bázélbe küldi az öccsének. A tanteok megtudták, hogy a zsebpénzével így cselekedett és ezt nem helyeselték. Pedig nincs igazuk.

Lassankint egészen összeszoktunk. Esténként rendszeren bejött hozzám, rövidebb körmondatokban beszélt és hozott magával a befőttjeiből s aszalt gyümölcsseiből. Megszerette a teát, megfigyelte hogyan csinálom s míg én dolgoztam, ő olvasott és ügyesen megkészítette a teát. Ha nem volt spiritusz, vette az üveget, lement a boltba s hozott. Arra azonban barátságunk tetőpontján se tudtam rávenni, hogy miután az én csészémet mellém tette az íróasztalra, biztatás nélkül öntsön a saját csészéjébe is.

Megtörtént néha, hogy a hölgyek közül volt nálam valamelyik látogatóban. Madame Savile a hölgyeknek is gyakran említette a zongorámat, - ilyenkor Meyer ur eleinte nem jött be, vagy ha nem vonulhatott vissza idejében, úgy belegabalyodott a körmondatokba, hogy a homlokát kiverte tőle az izzadság, a min a hölgyek igen jól mulattak. Adriennet kedvelte legjobban, mert az kijavította, mikor hibát ejtett a beszédben. Nekem bevallotta, hogy ő rendes körülmények között nagyon tartózkodó természetű a hölgyekkel szemben, de azt hiszi, hogy ez itt nagyon jó nyelvgyakorlat s így társalogva lehet a legtöbbet tanulni. Kár, hogy olyan sebesen beszélnek.

- Ugyan megköszönnék önnek, ha tudnák, hogy csak grammatikai leckéknek nézi őket!

Meyer ur ez irányban zárkózottságot tanusított s ha a hölgyekről volt szó, ismét csak az öccsére hivatkozott, aki szerelem dolgában is mintaszerű egyéniség. Ilyenkor kissé kedélyesebb tónusban emlékezett meg róla:

- A kölyök már tizenöt éves korában kurizálni akart egy órási leányának, de Nina tante megakadályozta azt.

- Hogyan érti ezt Meyer ur?

- Hogyan kérem?... Hogyan... Hát úgy kérem... Ő szerelmes volt, nekem mondta, talán azt gondolta, hogy majd egyszer nőül fogja venni, de Nina tante megtudta... Nagyszerű gyerek volt az! Fenygetett bennünket, hogy öngyilkos lesz és mi úgy féltünk!

A cikkről gyakran megemlékeztünk. Meyer ur lelkiismeretesen fogta föl az irodalmat s azt állította, hogy ő nem ismer Párisban semmit úgy, hogy valamiről párisi levelet merne írni az „Irodalom stb.”-nek, inkább talán novellát próbálna, hangulatos párisi milieuban, mert az összehasonlító nyelvészet köréből csak nem írhat. Biztattam s témákat is együtt kerestünk. Abban a nézetben volt, hogy szerelem nélkül abszolút lehetetlen novellát csinálni, ahhoz pedig ő nem tud. De ha tudna se lehetne ilyet írnia, legföljebb álnév alatt, mert otthon is olvassák az „Irodalom stb.”-t. Azt a példányt, mely neki járt, tulajdonképpen a Fanny tante abonnálta s ő rendesen hazaküldte, amikor kiolvasta.

Februárban kirukkolt egy témával, már akkor kezdett ismerkedni Párisban s ha hölgyekkel találkozott a lépcsőn, bátrabban viselte magát. Ugy kezdte, hogy: - Tegyük fel... vegyük, hogy... Teszem fel, én megyek a Bon-Marché előtt, amikor jönnek ki este a leányok...

Elpirult, sehogyan se ment a bevezetés. Ajánlottam, hogy írja le, amint gondolja s akkor majd átnézzük együtt. Napokig vesződött vele, de nem akarta megmutatni. Kérdezte, hogy melyik utcában mutassa be a hőseit?

- Attól függ, hogy mit akar írni.

- Tegyük fel, kérem, hogy két leány jön az utcán, két szép francia leány... Azaz, hogy én megyek a Bon-Marché előtt este, mikor csuknak és jönnek ki a leányok... Vagy a hidon, a Louvre előtt, ott a Szajna is, szembe jönnek velem minden este, már messziről megismerem őket...

- Nos, hát azután megszólítja őket.

- Oh, dehogy! Dehogy!!... Csak mindig mentem utánuk, azaz tegyük föl...

- Mondja, Meyer ur, szépek azok a leányok?

Meyer vöröslött s azt kérdezte:

- Honnan tetszik azt gondolni, hogy én...

- Csak úgy gondolom. Hisz ez nagyon természetes. Az öccse tudom megszólította volna már őket.

- Oh az!! Az én öcsém bizony már megszólította volna őket, de én kérem, nem tudok úgy franciául se.

- Az nem tesz semmit. Ha soká habozik, azok fogják önt megszólítani.

- Honnan tetszik ezt gondolni? - kérdezte élénken.

- Ez párisi szokás, mikor az ember sokáig megy egy leány után, aki a Bon-Marchéból jön ki. Látja ez jó novella-téma.

- Én is gondoltam mindjárt. Hogy én majd megyek utána s aztán majd megismerkedünk lassankint. Én leejtek egy levelet vagy valamit, vagy majd esik az eső és haza kísérem. Hogy az illető egy szegény családból való, vannak otthon kis testvérei, akikért ő a Bon-Marchéban dolgozik. Van egy beteg édes anyja, akit ő ápol... És én tanulok szorgalmasan, mindig haza-kisérem és...

- És mi lesz a vége?

- Nem tudom még kérem a végét.

Pedig valami jó befejezést is kellett volna találni. Keresgettük is hosszasan, de Meyer ur inkább azzal foglalkozott, hogy tegyük fel, hogy az illető csakugyan alkalmat nyújtana a megismerkedésre, akkor mit kellene mondani? Mert ő nem tudna mit mondani. Tegyük fel, hogy az illető a reue Rivoliban megállana egy kirakat előtt s ő is ott állana. Az illető mondaná, hogy - szép! És azután együtt mennének tovább, de ő nem tudna semmit se szólni, inkább szeretne elszaladni, de azt se tudná, hogy hogyan váljon el tőle.

- Bizony bajos ez így Meyer ur!

- Bizony! - mondta ő is sóhajtva.

Most, hogy jött a tavasz, végeszakadt a tárgyalásainknak. Meyer ur is kezdett rendetlenül jönni haza, sőt úgy vettem észre, hogy kerüli a találkozást. Néha beszóltam hozzá, - hogy állunk a cikkel? Mit csinál az illető? - Zavartan felelt, de sohase arra, amit kérdeztem. Persze, hogy bolondot csinált, de azt már későn tudtam meg Madame Saviletől. Agyonrémitette a három asszonyt egy levéllel, hogy ne ijedjenek meg, de ő már férfi, kinek a becsület a legdrágább kincse és becsület nélkül talán élni se tudna, de ne ijedjenek azért meg... Ő neki becsületbeli kötelessége feleségül venni azt, akit szeret és akinek erre szavát adta. Szegény leány, de azért angyal az illető, vannak otthon kis testvérei, akikért a Bon-Marchéban dolgozik, van egy beteg édesanyja, akit ő ápol... És én tanulni fogok szorgalmasan...

A szerencsétlen, megírta haza a novellát!

A múlt héten lélekszakadva érkezett a Hôtelbe a három asszony. Szegények, mind a hárman eljöttek, egyik se mert otthon maradni, úgy megrémültek. Jó téliesen voltak öltözve s egyszerűre borultak Madame Savile nyakába, mikor megtudták, hogy a fiu él még, csak nincs itthon.

Elhelyezkedtek a szobájában, sok pakkot hoztak, sült csirkét, befőzöttet. Engem is behívtak és kikérdeztek, hogy mit tudok az esetről? Hál' Istennek, csak hogy még jókor érkeztünk, mondta és titokban keresztet vetett Fanny tante. Nina tante, az, aki a kosztpénzt küldte, elővette a horgolást és horgolt, talán most is a tékozló fiúnak horgolt gyapju alsóinget. Az édesanyja, egy törekeny kis asszony, sírva vette számba a fiú fehérneműit s rögtön pakolni is kezdte, megcirógatva minden inget... édes fiam te! haza megyünk, haza, ma még!...

Még aznap hazavitték, ki se mentek a szobából ebbe a Párisba.

Madame Savilenak nincs szerencséje a filológusokkal.

Legenda.

TÓTH BÉLÁnak.

Egyszer volt egy bolond, aki vásárról-vásárra járt és örökké jókedvű volt, akár sütött a nap, akár esett az eső. Ha nagy sár volt, fölvették őt az országúton a vásáros atyafiak a szekerekre szíves örömet, mert annyi ezer ráncra járt az ábrázatja, hogy a süket-némának is menten jó kedve lett, ha csak ránézett.

A vásárban megállt a perces asszony előtt, egyet fitorított az arcán, a két szemöldöke nyomban lecsúszott a szája szögletéhez és az orra is úgy ellapult, hogy szakasztott olyan lett az arca, mint egy száradt vén peres. A perces asszonyt úgy kellett megtámogatni, hogy szét ne essék a nevetéstől. Adott is érte a bolondnak pereset, de az csak eltátotta a száját, egyet pördült, egyet ugrott és a peres nem volt sehol. Ugy eltűnt, mint a kánfor. Tűvé tették érte a bolondot, keresték mindenfelé, míg végre rá is akadtak egy arra tévedt barát kámzsája alatt. Ott lógott a nagyszemű olvasóján.

- Vakapád bolond, velem ugyan ne bolondozz, mert...

És valami csunyát mondott a szentéletű férfiu, mert akkor még nem átalottak csunyát mondani a szentéletű férfiak, ha megharagudtak a vásáron.

A bolond ájtatosan elejibe térdelt, hányta magára szaporán a keresztet, keservesen szántabánta gonoszságát és meg is bocsátotta volna bűnét a barát, mert akkor még megbocsátottak a barátok, ha megbékültek, - de egyszer csak elkezdte ám a bolond singszámra húzni reverendája alól a kék meg piros pántlikát, amit hajadon leányzók fonnak a hajukba vasárnap templomozás idejére. És milyen áhitatos buzgalommal pislogott Isten nélkül való cselekedete mellé.

Mire az üstökébe akart volna markolni a barát, bezzeg már a tizedik sátor előtt szaladt, de a tenyerein és a lábaival mind a hüledező barátot fenyegette.

- No megállj, hogy a jó Isten akárhova tegye a dolgodat, majd a kezem ügyébe kerülsz te még!

Azt leshette a barát. Ugy járt az, mint a szél, most erről fúj, máskor meg amarról, nem lehet utána igazodni.

Egyszer a bolond fölszedett az országúton egy szélnek hajított gazdátlan kis vadvirágot.

- Hová mégy kis lány?

- Sehová.

- Kié vagy?

- Senkié.

Kócos volt és éhes, éppen neki való volt.

Már most aztán ketten járták a világot, a bolond meg a kis boszorkány. A kis boszorkány utóbb is csak kócos maradt és mindig éhes, bár a pereceken megosztottak és fésűt is szereztek a vásáron. A kis boszorkány megtanult a fésűn muzsikálni, de fésülni nem tanult meg soha, akkor se, mikorra nagy lett és szép lett.

Egy falatka piros szalaggal úgy össze tudta kötni az ő erőszakos, dús fekete haját, hogy szebb volt az, mintha ezüst tükör előtt arany fésűvel fonta volna be. Pedig csak a városok kapui előtt csavarintotta kontyba és csupán az árnyéka volt a tükre.

A vásárokon csapatostul jártak utána a legények, a kiknek színes köveket rázott össze a kötényében és azokból árulta a jövődőt. De a legények nem a jövődőt kívánták tudni, hanem csak egy szálát szerettek volna a hajából, ha még ezer olyan drágán.

- Csak egy szálát szép boszorka, a tied lehet érte a lelkem!

- Kell az az ördögnek! - felelt nekik ő és a szemük közé kacagott. Fehér fogai gonoszul csillogtak ilyenkor és lángolva harsadt le vérpiros ajkairól a forróság.

Mellette hányta a bukfencet a bolond, száz csengő csengett rajta és marékszámra kínálta fejéről a legényeknek a kócot - egy csókért!

Aztán mentek, amerre a szél.

Bokor alatt háltak és jól aludtak. Hajnali harmat mosdatta a boszorkányt és napsugárba törülközött. Táncolva járt a bolondjával vásárról vásárra.

Igy értek egyszer abba a városba, ahol a legszebb templom van a világon és mindig bucsu van az utcán.

Istenem, csak oda ne fujta volna őket a szél soha!

Éppen vásár is volt, mely hat napig tartott minden esztendőben.

Voltak ott azon a nevezetes vásáron piros sapkás görögök, a kik együtt járnak föl az ioniai tengeren az otrantóbeli talián hajósokkal, kövér olajbogyókat és húsos-szemű mazsolát hozván; trapezuntiak és rengeteg szakállu örmények, a kik selymet és vert mívű drágaságokat árulnak és nagyon szidalmazták egymás portékáját; még Hispánia tulsó feléből, a háromszor szép cadizi öbölből, de még a kaukázusi töménytelen hegységek tövéből is voltak ott bucsusoknak áruló kereskedő emberek, nem is emlékezve meg különösen a fekete kaftányos zsidókról, a kik mindenütt szaporán taláztatnak, a hol adás-vevés történik és a kiket igen gyakorta ütlegettek naplemente után minden nemzetségbeli derék kereskedők és érdemes hajósok és a jámbor bucsusok nemkülönben, ha a városkapuk bezáratván, a városban taláttak.

Zúgtak a harangok és mind ezen népek nagyon mulattak és igen sokat nevettek a bolondnak bolondságain és száz meg száz legény bomlott a szép boszorkány után. Kínálták a lelküket egy szál hajáért.

A százak között volt azonban egy, a ki nem kért ő tőle semmit, de úgy tudott nézni, mint a délre érő nap s akkor is érezte, hogy nézi, mikor a háta mögött állt.

Mikor eltáncolván a tüzes flamenkát, körülhordozta a szép boszorkány a pántlikás és rézcsattogós kis dobot, melybe ezüst pénzeket is bőségesen dobáltak a néző emberek és a midőn oda érkezett azon idegen elé, borzongva hunyta be a szemeit a nézése előtt és leejtette kezéből a kis spanyol dobot, melyből mind a pénz széjjel gurult. Bár azonban mind a pénzt összeresték az emberek és hűségesen oda adták a bolondnak és bár az idegen egy egész erszény pénzt dobott neki, a bolond megijedt az esettől és nem vetett olyan sok bukfencet, hanem hívta a szép boszorkányt.

- Menjünk mi innen, ebből a városból, mert nem jó lesz itt minékünk!

Történt pedig ekkor a tolakodásban, hogy egy tömérdek hajóslegény át akarta karolni a szép boszorkány derekát, de az, az az egy, a ki úgy tudott nézni, mint a délre érő nap, vállon kapta a hajóslegényt és mint a pelyhet, behajította a vásárosok közé. Csak fél kézzel.

Már ekkor nagyon hívta a szép boszorkányt a bolond, hogy menjenek ők ebből a városból, úgy hitta, mint soha még.

- Ne menj! - sugta neki egy hang, a melyet soha se hallott eddig egy vásáron se, lágy volt az, mint a hajnali kék égen ringó felhő és mély, mint az éjszakai erdőzúgás.

Egyre a nyomukban volt.

Megmondta, pedig a bolond is hallotta, hogy a bárkája ott áll a városkapu előtt, a födeles hid alatt, ezüst csillagos kék zászló leng az árbócon, arról mindjárt meg lehet ismerni.

- Megismered?

- Meg! - felelt a szép boszorkány, pedig a bolond is hallotta, aztán járta a tüzes flamenkát, mintha ezer ördög toporzékolt volna benne.

Mikor este lett és elszéledtek a vásárosok, lassan ballagott ki a várkapun szép boszorkánya után a bolond. Keserves arcot vágott, pedig nem is látta senki.

- Hát elmégy, te?

- El.

- Elkísérjelek a bárkáig?

- El.

El is kísérté hát a bárkáig és a helyett, hogy még szebben kérte volna, hogy ne hagyja el, mert mit csinál ő eztán egymagára, - csak az ábrázatját fintorgatta és furcsábbnál furcsább formája volt annak. A parton se tudott szólni, hosszúra elnyúlt a szája és meg se mukkant. Roppant bolond figura volt ő így.

A boszorkány kérte, hogy aztán azért ne ugorjon ám a folyóba és azt is megígérte neki, hogy majd visszajön és megölelte és táncolva szaladt föl a keskeny deszkapallón a bárkára.

A bolond pedig leült a partra és ott ült és nézte, hogyan indul le vízmentén a hajó.

Mikor a bárka elindult, akkor ő is fölkelte és ment utána a parton, futva, száz csengő csengett rajta. Három napig kísérté a tengerig és le nem vette szemeit az ezüst csillagos kék zászlóról, míg csak egy kicsi látszott belőle.

Már mikor nem látszott semmi se belőle, akkor is nézte még három napig.

Aztán búsan ballagott vissza abba a városba a hol a legszebb templom van a világon és mindig bucsu van az utcán és ott sok sok krajcárt adtak neki, mert nincs is annál bolondabb látvány, mint egy bús bolond.

Ő pedig csak egyenesen a templom felé tartott.

Tudta még jókedvű bolond korából, hogy a mit abban a templomban kérnek, az beteljesül, azért jár oda szüntelen a proseeccio.

Be akart hát ő is állni a proseeccióba, de azok elkergették maguk közül. Mindenki bemehetett a templomba, őt nem eresztették be, mert azt hitték, hogy bolondozik és csak nevették.

Lehorgasztott fejjel üldögélt a sarkon és olyan jól csinálta a szomorúságot, hogy halommal gyűlt eléje a krajcár.

Este, mikor már elhallgattak a harangok és üresen állott a templom, lopva beosont a sekrestyébe.

- Hát te mit akarsz itt? - kérdezte tőle mérgesen a sekrestyés barát.

Minden krajcárját a sekrestyés barátnak adta és kérte, eresztené be őt a kis ajtón át a templomba.

- Mit akarsz te ott bolond?

- Én is kérni akarok valamit.

- Iszen imádkozni se tudsz te!

De csak addig könyörgött a sekrestyés barátnak, míg végre beleegyezett, hogy jó no, bebocsájtja hát a templomba.

- Mit kell itt csinálni, hogy meghallgassanak engem?

- A mit legjobban tudsz te, azt ajánld föl a Miasszonyunk oltárán.

Ezzel beeresztette a kis ajtón a templomba és a sekrestyéből leste, hogy mitévő leszén.

A bolond nem tanakodott, egyenesen az elé az oltár elé ment, mely fölött a Madonna szépséges képe lógott.

A sekrestyés barát úgy elámult, mozdulni se tudott, mikor azt látta, hogy kezdi a bukfencet hányni az oltár előtt a bolond, elforgatja kezit, lábát, forog mint a motola, hanyatt hajlik, hogy csaknem kettétörik bele a dereka, a lábait nyakába szedi, a kezeire áll és nem kíméli magát semmi módon, üti, veri a fejét az oltár lépcsőjéhez, az arcát ezer ráncba szedi, a melle zihál, a csörgők szakadatlanul csörögnek rajta, most összezsugorodik mint egy hordó, majd elnyúlik mint egy kígyó, nyöszörög valamit, de annak semmi értelme nincsen, a nyakán és a halántékain a megpattanásig dagadnak ki az erek, de hanyatt vágja magát a templom márvány padlóján és patakosan csurog róla az izzadság.

És ekkor valamennyi harang egyszerre megkondult a tornyokban és mennyei világosság áradt szerte az oltárról és a Szűz kilépett a képből és leemelte fejéről csillagos fátyolát és szeliden letörülte vele a bolond arcáról a verejtéket...

De hát Istenem, a szép boszorkányt vissza hogy hozza a Madonna, ha már egyszer elment?